

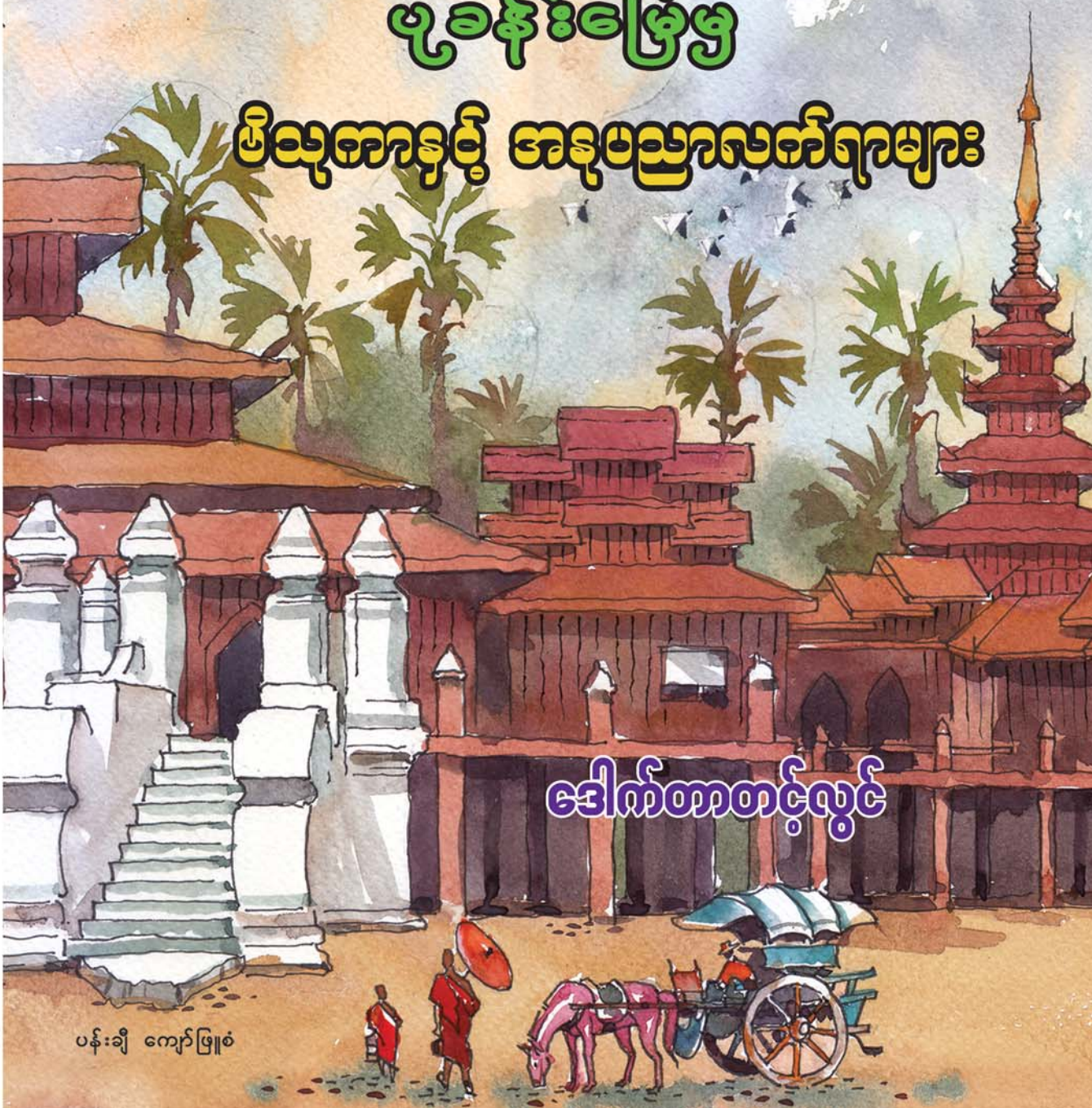
စာပေဗိမာန်စာမူဆု မြန်မာ့ယဉ်ကျေးမှုနှင့် အနုပညာဆိုင်ရာစာပေ ပထမဆုရ

ပုခန်းမြေဖွ

ဖီသုဏ္ဍာနှင့် အနုပညာလက်ရာများ

ဒေါက်တာတင့်လွင်

ပန်းချီ ကျော်ဖြူဝံ

၂၀၁၃ ခုနှစ်၊ စာပေဗိမာန်စာမူဆု၊
မြန်မာ့ယဉ်ကျေးမှုနှင့်အနုပညာဆိုင်ရာစာပေ၊ ပထမဆု

ယဇ်ဘိက္ခုနီ

အဝကျမ်းတော်တော်စုံစုံ

အပန်းဖြူ

တည်းဖြတ်သူ - ဒေါ်ခင်ဝါဆွေ (ဝါဝါ-အင်းစိန်)
စာတည်း (တာဝန်ခံ)
အဖုံးပန်းချီ - ကျော်ဖြူစံ

စာပေဗိမာန်ထုတ် ပြည်သူ့လက်စွဲစာစဉ်

၂၀၁၅ ခုနှစ်၊ ပထမအကြိမ်၊ အုပ်စု- ၂၀၀၀

တန်ဖိုး (၂၀၀၀) ကျပ်

ပုံနှိပ်ရေးနှင့်ထုတ်ဝေရေးဦးစီးဌာန
စာပေဗိမာန်စာတည်းမှူးချုပ်
ဦးအောင်သန်း (မင်းခန့်ရွှေ)က
မှတ်ပုံတင်အမှတ် ၀၀၉၆၁ ဖြင့် ပုံနှိပ်၍
မှတ်ပုံတင်အမှတ် ၀၃၉၁၁ ဖြင့် ထုတ်ဝေသည်။

မာတိကာ

စဉ်	အကြောင်းအရာ	စာမျက်နှာ
	နိဒါန်း	
အပိုင်း (၁)	- ပုခန်းကြီးနောက်ခံသမိုင်း	... ၁
အပိုင်း (၂)	- ပုခန်းကြီးမြို့နှင့်မြို့ရိုးတည်ဆောက်ခြင်း ဗိသုကာပညာ	... ၈
အပိုင်း (၃)	- ပုခန်းစေတီပုထိုးများ၏ဗိသုကာလက်ရာ	... ၁၇
အပိုင်း (၄)	- ပုခန်းမြေမှ နံရံဆေးရေးပန်းချီများ	... ၄၆
အပိုင်း (၅)	- ပုခန်းကြီးဒေသ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ	... ၇၅
	နိဂုံး	... ၁၁၃
	- လက်တွေ့ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်းဇယားပုံများ	... ၁၁၄
	- ကျမ်းကိုးစာရင်း (မူရင်းအထောက်အထားများ)	... ၁၂၄
	- တစ်ဆင့်ခံအထောက်အထားများ	... ၁၂၆
	- ဓာတ်ပုံများ (ဓာတ်ပုံ -၁ မှ ဓာတ်ပုံ -၁၁၉ အထိ)	... ၁၂၈
	- ပုခန်းကြီးမြို့ရိုးပန္နက်ပုံ	... ၁၆၂
	- နံရံဆေးရေးပန်းချီပုံများ	... ၁၆၃

နိဒါန်း

ကျောက်ခေတ်သစ်ကတည်းက လူနေထိုင်ခဲ့၊ တည်ရှိခဲ့သည့် ပုခန်းကြီးဒေသသည် ယဉ်ကျေးမှု အမွေအနှစ်ပေါင်းများစွာ ကျွန်ုပ်တို့ကို ပေးထားခဲ့ပါသည်။ ယင်းအမွေအနှစ်များ ထဲတွင် အနုပညာနှင့်ဗိသုကာလက်ရာများ ပါဝင်သည်။ ယခင် သုတေသီပညာရှင်အသီးသီးက ပုခန်းကြီးအကြောင်း အကြိမ်ကြိမ်ရေးသားခဲ့ရာတွင် ကွက်လပ်အဖြစ် ကျန်ရှိသည့် ပုခန်းကြီးမြို့နှင့် မြို့ရိုးတည်ဆောက်ပုံ၊ ပုခန်းကြီးစေတီပုထိုးများ၏ ဗိသုကာလက်ရာတို့ကို အသေးစိတ်လေ့လာ စိစစ်ပြီး သမိုင်းအမြင်ဖြင့် ချဉ်းကပ်ထားပါသည်။ ထို့အပြင် ပုခန်းကြီးရှေးဟောင်းနယ်မြေအတွင်းရှိ ဂူဘုရားများအတွင်းမှ နံရံဆေးရေးပန်းချီများကိုလည်းကောင်း၊ ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များအကြောင်း ကိုလည်းကောင်း လေ့လာစိစစ်ရန် ဤစာမူတွင် ကြိုးပမ်းထားပါသည်။

ကနဦး အပိုင်း (၁) ပုခန်းကြီးနောက်ခံသမိုင်းတွင် ပုခန်းကြီးဒေသသည် ကျောက်ခေတ် ကာလကတည်းက လူနေထိုင်ခဲ့ပုံ အထောက်အထားများ၊ နယ်ပယ်သတ်မှတ်ပုံ ရှစ်မျိုး၊ ပုခန်းကြီး ဒေသကျေးရွာများ၊ ပုခန်းကြီးရှေးဟောင်းရွာကြီးမှ ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် ခံတပ်မြို့အဖြစ် ရောက်ရှိပုံကို ရေးပါသည်။ အပိုင်း (၂) ပုခန်းကြီးမြို့ရိုး ငါးကြိမ်တည်ဆောက်ပုံ၊ မြို့တာအဝန်း ၅၀၀ တာဖြင့် တည်ဆောက်ထားရှိပုံကို ဆွေးနွေးပါသည်။ လောကီအစီအရင်ခလေးအကြောင်းကို မြို့ရိုးတည်ဆောက်မှုတွင် ဆရာကြီးဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ သုတေသနအမြင်ကိုအခြေခံကာ “တောင်မြောက် နံရံအနောက်ဘက်သို့ ယိမ်းသည့်မြို့ရိုး” အဖြစ် စဉ်းစားကြည့်ပြီး မြို့တည်ကာလ ခန့်မှန်းတွက်ချက်မှုကို ရေးသားထားပါသည်။ ထို့ပြင် မြို့တံခါး မေးလွဲဖောက်လုပ်ခြင်း၊ ခံတပ် မြို့ရိုးအဖြစ်အသုံးချခြင်း၊ မြို့အင်္ဂါရပ်ညီမညီ၊ ကျုံးတော်နှင့် ရေသွယ်ရရှိပုံ၊ မြို့ရိုးတွင်အသုံးပြုသည့် အုတ်ချပ်အမျိုးကိုနှိုင်းယှဉ်ခြင်း၊ အုတ်စီရာတွင်သုံးသည့် သရွတ်သုံးစွဲခြင်း၊ အုတ်စီဒီဇိုင်းနှင့် နံရံ လေးဘက်မတူသည့် မြို့ရိုးတည်ဆောက်မှုပုံစံနှင့် ခံတပ်မြို့ရိုးအဖြစ် တည်ဆောက်ထားရှိမှုတို့ကို ရေးထားပါသည်။

အပိုင်း (၃) ပုခန်းစေတီပုထိုးများ၏ ဗိသုကာလက်ရာတွင် ပုခန်းကြီးဒေသစေတီ ပုထိုးပေါင်း ၃၈၀ ကျော်မှ ၂၀၀ ခန့်ကို ကွင်းဆင်းလေ့လာပြီး ခေတ်အလိုက် ရေးသားပုံဖော် ပါသည်။ ဤတွင် ပုဂံခေတ် ဗိသုကာလက်ရာများထဲမှ ဂေါတမ၊ ဘုရားအမှတ် (၁၀၆)၊ ဘုရားအမှတ် (၇၈)၊ ဘုရားအမှတ် (၈၂)၊ ကြောင်လိန်ဘုရားနှင့် အနောက်လှည့်ဘုရားများအကြောင်းကိုလည်း ဖော်ပြထားသည်။ အင်းဝခေတ်လက်ရာဘုရားများတွင် လုံးတော်ကြီး၊ ရွှေဘုံသာ၊ ခန္ဓသိမ်၊ ဘုရားနီ၊ ဘုရားနက်၊ အောင်တော်မူ၊ ရှင်အောင်မြင်၊ သောက်တော်ဂေါတို့၏ ဗိသုကာလက်ရာများကို လည်းကောင်း၊ ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာများဖြစ်သည့် ရုပ်စုံကျောင်း၊ ရွှေဒေါင်းစဉ်ဂူဘုရားများကို

လည်းကောင်း၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာစေတီများဖြစ်သည့် မြစည်းခုံ၊ ပြည်လုံးချမ်းသာ (ကျွက်ကျွက်ဆူဘုရား)၊ စပါယ်ရုံ၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ လောကမှန်ကျ၊ ဘဘေး၊ တင်ပျဉ်ပြည့်၊ သောတာပန်၊ မြသိန်းတန်၊ ကံတရာဘုရားတို့၏ ဗိသုကာလက်ရာကိုလည်းကောင်း ပုံဖော်ထားပါသည်။

အပိုင်း (၄) တွင် ပုခန်းမြေက နံရံဆေးရေးပန်းချီများတွင် ပန်းချီအစ၊ မြန်မာ့ပန်းချီ ကောက်ကြောင်း၊ ဗုဒ္ဓယဉ်ကျေးမှု၊ ဗုဒ္ဓဝင်ဇာတ်နိပါတ် အခြေပြုပေါ်လာပုံကိုလည်းကောင်း၊ အထူး သဖြင့် မြန်မာတို့ အလေးအမြတ်ပြုရာ ကြာပန်းအသုံးပြုခြင်းနှင့် ကြာပန်းမျက်နှာကြက်များကို အလေးထားပြီးရေးဆွဲပုံ၊ ကနုတ်ပန်းမျက်နှာကြက်၊ ဗုဒ္ဓပုံပါ မျက်နှာကြက်များအကြောင်း စသည့် မျက်နှာကြက် ၁၉ ခုကို တင်ပြထားပါသည်။

ဤတွင် တင်ပြလိုသည်မှာ ပုခန်းဒေသ ကုန်းဘောင်ခေတ် နံရံပန်းချီအကောင်းဆုံး လက်ရာများဖြစ်သည့် မြေခဲတောင် လာဘကျော်စွာပန်းချီလက်ရာများ (၂၀၁၁) ကိုလည်းကောင်း၊ ပုခန်းနယ်မှတွေ့ရခဲ့သည့် ထူးဆန်းသည့် အသွင်ဆန်းရုပ်တုများ (၂၀၁၂)ကို လည်းကောင်း၊ လူနတ်ဗြဟ္မာပုံပါ ထူးခြားသည့်ပန်းချီပုံများ (၂၀၁၃) ကိုလည်းကောင်း၊ ပခုက္ကူတက္ကသိုလ် နှစ်ပတ်လည် မဂ္ဂဇင်းများတွင် ပုံနှိပ်ဖော်ပြပြီးဖြစ်၍ ထပ်မံတင်သွင်းခြင်းမပြုဘဲ ချန်ထားခဲ့ပါကြောင်း တင်ပြ လိုပါသည်။ ထို့အပြင် စာတမ်းကိုရေးရန် ဦးဆုံးတိုက်တွန်းခဲ့သည့် ဆရာကြီး ဒေါက်တာတိုးလှ၏ “ပုခန်းနယ် ငါ့နယ်၊ မင်းရေးဖို့လိုမယ်” ဟူသော လမ်းညွှန်ချက်ကြောင့် ၂၀၀၁ ခုနှစ်မှစ၍ ပါရဂူဘွဲ့ အတွက် သုတေသနပြုခဲ့ပါသည်။ ယခုစာမူသည် ပါရဂူဘွဲ့အတွက် ပုခန်းဒေသ ခရီးသွား ကွင်းဆင်းတွေ့ရှိချက်များမှ ပါရဂူကျမ်းတွင် ထည့်သွင်းနိုင်ခြင်းမရှိခဲ့သည့် လက်ကျန်အထောက် အထားများကို အဓိကထား ပဓာနပြု၍ ရေးထားပါသည်။ ဓာတ်ပုံနှင့် အထောက်အထားအချို့ တို့ကို ပြန်သုံးပြီး အသိသစ်၊ အမြင်သစ်ဖြင့် လိုအပ်သည်များဖြည့်စွက်၍ ထပ်မံကွင်းဆင်းရေးသား ထားခြင်း ဖြစ်ပါသည်။

ထို့ပြင် ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်း သောတာပန်ဘုရား၏ ပန်းချီလက်ရာတွင် ဘုရားရှင် ဇေတဝန်ဆောင်တွင် စံပယ်တော်မူခန်း၊ ဇေတဝန်ဆောင်နှင့် မြင်းသည်တော်၊ လခြမ်းဝိုင်း၊ မြန်မာ့ကနုတ်နှင့် ရဟန္တာများပုံ၊ ဗုဒ္ဓမြတ်စွာနှင့် လက်ဝဲရံ၊ လက်ယာရံပုံ၊ ဗုဒ္ဓနှင့်မင်းပရိသတ် ပန်းချီတို့ကို ပုဂံဘုရားပန်းချီတို့နှင့် နှိုင်းယှဉ်ပါသည်။

မြသိန်းတန်ဘုရားပန်းချီတွင် “ဝေဿန္တရာမင်းကြီး ဆင်မြင်းတို့ကို လှူတော်မူဟန်” ကို ပုဂံတောင်ဘီရေးဟန်၊ စစ်ကိုင်းတိလောကဂုရုရေးဟန်တို့နှင့် နှိုင်းယှဉ်ထားပါသည်။ ထို့ပြင် အဖြည့် ပုံများအဖြစ် ဥဒေါင်း၊ ကြက်တူရွေး၊ ကိန္နရာ စသည့်ပုံများကိုလည်းကောင်း ဗုဒ္ဓလောင်းတော် ဆောင်ယူသွားကြဟန်တို့ကို ရှင်းပြထားသည်။ ထို့ပြင် ဘုရားအမှတ် (၇၈) နှင့် ပုဂံအပါယ်ရတနာ ဘုရားပန်းချီနှင့် နှိုင်းယှဉ်ထားပါသည်။

ထို့ပြင် ဘုရားနက်ဂူဘုရား၏ ညောင်ရမ်းလက်ရာပန်းချီများမှာ ခြေတော်ရာပန်းချီ ဇာတာတော်ပုံမင်စာနှင့် ဘုရားနီဘုရားတွင် “နိုင်ငံခြားသား သေနတ်ကိုင်အမှုထမ်းပုံ”၊ “နိုင်ငံခြားသား ဆင်ထိန်းပုံ”၊ “ဝေါထမ်းသူ ဆာရီဝတ်အမျိုးသမီးပုံ” များကို တွေ့ရသည်။

၎င်းအပြင် ဘုရားအမှတ် (၁၀၂) ရှိ “လူနှင့်ဘီလူးသတ်ကြဟန်”၊ “ချက်ဖော်လုံချည် ဝတ်သည့်ကချေသည်” နှင့် ဝေဿန္တရာဇာတ်တော်နှင့် မင်စာကို တွေ့ပါသည်။ လောကမှန်ကျ

ဘုရားပန်းချီတွင် “တက္ကသိုလ်ဆရာကြီး စဉ်းစားဟန်”၊ “လုလင်ခြောက်ဦးပညာသင်ခန်း”၊ ဆင်၊ ကျား၊ ခြင်္သေ့၊ ဂဠုန်ပုံများ ရေးဆွဲထားပြီး၊ ရုပ်စုံကျောင်းဘုရားမှာ “ခြေတော်ရာမျက်နှာကြက်ပုံ”၊ “လှေတော်ပုံ”၊ “မြင်းစီးပြိုင်ပုံ” အကြောင်းရေးထားပါသည်။

တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရားပန်းချီ၏ထူးခြားချက်မှာ “သဘင်ခံအမျိုးသမီး အငြိမ့်ဆိုင်းပုံ” ရေးဆွဲထားပြီး “ဗုံ၊ ပတ္တလား၊ စောင်း၊ မိချောင်း၊ စည်းစုပ်၊ ညှင်း၊ ပတ်တာ” စသောတူရိယာများဖြင့် တီးခတ်ဟန်ပါရှိခြင်းဖြစ်သည်။ အလားတူ ဘုရားအမှတ် (၁၀၈) မှာ ဗုဒ္ဓဝင်ဖွားတော်မူခန်း၊ ပုခန်းကြီး နဂါးရုံဘုရားမှာ အောင်ခြင်းရှစ်ပါး၊ ဇနကဇာတ်အကြောင်းကိုလည်းကောင်း၊ ကန်ရိုးချောင်း သုံးဆူတန်းမှာ ဝိဇ္ဇာဇာတ်၊ ရေစကြိုနဂါးရုံပန်းချီမှာ ဘုရားလောင်းပါရမီဖြည့်စဉ် ကျင်လည်ခဲ့သော ပြကွက်များ၊ ရေစကြို၊ ဒီပင်္ကရာဘုရားတွင် မြင်းမိုရ်တောင်၊ ဒေါင်းပုံအမျိုးမျိုး၊ နဂါး၊ ဂဠုန်၊ ဂုမ္ဘာန်၊ ယက္ခ စသည့်ပုံများကိုလည်းကောင်း ရေးဆွဲထားသည်။

သစ်ပင်ပန်းမန်ပန်းချီပုံဆန်းများကို ကွက်ဖြည့်အဖြစ်လည်းကောင်း၊ နှစ်ကျပ်ရှစ်ဆူမှီရာ အပင်များကိုလည်းကောင်း ရေးဆွဲထားသည်။ ဆေးရောင်ရွေးချယ်သုံးစွဲမှုနှင့် ပုခန်းပန်းချီခြုံငုံသုံးသပ်ချက်ကို ထည့်သွင်းဖော်ပြထားပါသည်။

အပိုင်း (၅) ပုခန်းဒေသရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များကဏ္ဍတွင် ရုပ်တုအစစ်ကို ခြေရာကောက်ပြီး မြန်မာနိုင်ငံ ဗုဒ္ဓမြို့တော် ဗိဿနိုး၊ သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းတို့တွင် မဟာယာနနှင့် ထေရဝါဒထွန်းကားခဲ့ကြောင်း တင်ပြပါသည်။ ယင်းနောက်မှ ပုဂံခေတ်ရုပ်ပွားတော်များ စံအဖြစ် သတ်မှတ်ထားသော ပုံစံကိုယူ၍ ရှင်မတောင်စာပါ ကြေးဆင်းတု၊ ပုခန်းနယ်အတွင်းရှိ မင်းဝတ်ဆင်းတုတော်များ၊ သစ်သားပန်းပု ဆင်းတုတော်များ၊ အင်္ဂတေဆင်းတုတော်များဖြစ်သည့် ဂေါတမ၊ ဘုရားနီ၊ တင်ပျဉ်ပြည့်၊ လာဘကျော်စွာနှင့် ဘုရားနက်၊ ကျောင်းတော်ကြီးတံတိုင်းအတွင်းရှိ ဆင်းတုတော် စသည့် ဆင်းတုတော် ၁၄ ဆူကိုလည်းကောင်း၊ စကျင်ကျောက် ဆင်းတုတော်ကိုလည်းကောင်း၊ ဆင်ခံရုပ်ဆင်းတုတော်များကိုလည်းကောင်း၊ ရုပ်တော်မူဆင်းတုတော်များကိုလည်းကောင်း၊ လျောင်းတော်မူဆင်းတုတော်များကိုလည်းကောင်း၊ သတ္တဌာန ဆင်းတုတော်များကိုလည်းကောင်း၊ ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်များကိုလည်းကောင်း၊ မံဘုရား ဆင်းတုတော်များကိုလည်းကောင်း အသေးစိတ်ရွေးချယ်၍ ခေတ်အလိုက်ကွာခြားချက်များကို အသေးစိတ်ရေးသားထားပြီး ဆင်းတုတော်အဓိကပြုလုပ်သည့် သဲကျောက်ရရှိနိုင်သည့်အကြောင်းကိုပါ ရေးသားထားပါသည်။

မာတိကာ

စဉ်	အကြောင်းအရာ	စာမျက်နှာ
	နိဒါန်း	
အပိုင်း (၁)	- ပုခန်းကြီးနောက်ခံသမိုင်း	... ၁
အပိုင်း (၂)	- ပုခန်းကြီးမြို့နှင့်မြို့ရိုးတည်ဆောက်ခြင်း ဗိသုကာပညာ	... ၈
အပိုင်း (၃)	- ပုခန်းစေတီပုထိုးများ၏ဗိသုကာလက်ရာ	... ၁၇
အပိုင်း (၄)	- ပုခန်းမြေမှ နံရံဆေးရေးပန်းချီများ	... ၄၆
အပိုင်း (၅)	- ပုခန်းကြီးဒေသ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ	... ၇၅
	နိဂုံး	... ၁၁၃
	- လက်တွေ့ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်းဇယားပုံများ	... ၁၁၄
	- ကျမ်းကိုးစာရင်း (မူရင်းအထောက်အထားများ)	... ၁၂၄
	- တစ်ဆင့်ခံအထောက်အထားများ	... ၁၂၆
	- ဓာတ်ပုံများ (ဓာတ်ပုံ -၁ မှ ဓာတ်ပုံ -၁၁၉ အထိ)	... ၁၂၈
	- ပုခန်းကြီးမြို့ရိုးပန္နက်ပုံ	... ၁၆၂
	- နံရံဆေးရေးပန်းချီပုံများ	... ၁၆၃

အပိုင်း (၁)

ပုခန်းကြီးနောက်ခံသမိုင်း

ပုခန်းကြီးဒေသသည် လွန်ခဲ့သော ကျောက်ခေတ်ဦး၊ ကျောက်ခေတ်လယ်နှင့်ကျောက်ခေတ် သစ်ကာလ ယဉ်ကျေးမှုအသုံးအဆောင်များဖြစ်ကြသည့် ကျောက်လက်နက်၊ ကြေးလက်နက်၊ သံလက်နက်များနှင့် လူ့အသုံးအဆောင်ပစ္စည်းများ တူးဖော်တွေ့ရှိခြင်းကြောင့်^၁ ကျောက်ခေတ် ကာလပင် လူနေခဲ့သည့်ဒေသ ဖြစ်ပါသည်။

ပုခန်းဒေသ၊ ရေကြိုမြို့၊ လောကုတ္တရာသိပ္ပံကျောင်း (အောင်မြေသာယာသူဌေး)ဦးချင်း ကျောင်းတိုက်အတွင်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော ကျောက်ခေတ်လယ်ပစ္စည်းများ၊ ပုခန်းအနီး သက်ရွာ (ကြေးရိုးကုန်း) မှ တူးဖော်တွေ့ရှိရသော ကျောက်ခေတ်သစ်ပစ္စည်းများ၊ ရေကြိုအနီး နွားထိန်းရွာတွင်တွေ့ရသော ပုဂံခေတ်လက်ရာ ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများ၊^၂ ကိုလည်းကောင်း၊ ယဉ်ကျေးမှုထွန်းကားပြီးသောခေတ်တွင် အသုံးပြုခဲ့သော မြေအိုးမြေခွက်၊ ကျောက်ကွင်း၊ ကျောက်လက်နက်များ၊ သံပြား၊ ငွေကြေးများတွေ့မြင်ရ၍ ပုခန်းဒေသသည် လူသားတို့ တစ်ဆက်စပ်တည်း အခြေချနေထိုင်ရာဒေသကြီးဖြစ်ကြောင်း ထင်ရှားပါသည်။

ပုခန်းကြီးဒေသနယ်သတ်မှတ်ပုံ

ပုခန်းကြီးမြို့သည် မြောက်လတ္တီတွဒ် ၂၁° ၃၂' ၀၅၆" နှင့် အရှေ့လောင်ဂျီတွဒ် ၉၅° ၅၂' ၂၄၇" အတွင်းတည်ရှိပြီး ပင်လယ်ရေမျက်နှာပြင်အထက် ပေ ၂၀၀ တွင် တည်ရှိပါသည်။^၃ ပုခန်းဒေသနယ် သတ်မှတ်ပုံရုပ်မျိုးတွေ့ရပါသည်။

ပထမမှာ ဘီစီ-၅၀၈ ပုခန်းကြီးပထမမြို့တည်သူ ဓနုသီဟမင်းလက်ထက်တွင် အရှေ့ဘက်နေရင်းရွာ၊ အနောက်ဘက် ကျောက်ဆောက်ရွာ၊ တောင်ဘက်မြစ်ကင်းရွာ၊ မြောက်ဘက်ကို

၁။ ပုခန်းကြီး ရှေးဟောင်းသုတေသနပြုတိုက်အတွင်းရှိ (၁၈-၄-၂၀၀၃) ရက် လေ့လာချက်၊
၂။ ဘုန်းနွယ် (ရေကြို)၊ မြေအောက်မှ ကျောက်ခေတ်ပစ္စည်းများ (လက်ရေးမှု)၊
၃။ တင့်လွင်း၊ နွားထိန်းရွာ ကျောက်စာနှင့်ရှေးဟောင်းအဆောက်အဦ ဆင်းတုတော် တွေ့ရှိခြင်းကို သမိုင်း အမြင်ဖြင့်ချဉ်းကပ်ခြင်း၊ (၉-၄-၂၀၀၄) N.G.R.C & RCAMOM တွင် ဖတ်ကြားသည်။
၄။ BOB Huston ပုခန်းကြီးမြို့ကို ကောင်းကင်ပြိုဟ်တုဖြင့် ချိတ်ဆက်တိုင်းထွာချက်မှတ်တမ်း၊ ဩစတြေးလျနိုင်ငံ၊ ဆစ်ဒနီတက္ကသိုလ်မှ ရှေးဟောင်းဌာနပညာရှင် (၁-၁၂-၂၀၀၁) တိုင်းထွာသည်။

ကျောက်ခတ်ရွာအထိ အရပ်လေးမျက်နှာပိုင်းခြားသည်ဟု ဆိုပါသည်။^၅ ဒုတိယမှာ အနိရုဒ္ဓ လက်ထက် ပုခန်းကြီးနယ်နယ်သတ်မှတ်ပုံတွင် “အရှေ့တောင်ကား ဧရာဝတီမြစ်မ၊ အရှေ့ကို မြစ်မခြား၊ မြောက်ကား မယားမုံညှင်းရွာ၊ အနောက်တောင်ကား လယ်ယာချောင်းခြား ညောင်ရွာက၊ တောင်မြေအစပ်အခြား၊ ဖျံသီလင်ကတော၊ ၁၂ တရာကိုခံ ပန်ခြီ (ဗန်ကျီ) မြေစပ်အကြား”ဟူ၍ ဖြစ်ပါသည်။^၆ လင်းကတောကို တောင်ဘက်အစပ်ဟုဆိုသော်လည်း နေရာအမှန်မှာ ပုခန်းကြီး၏ အနောက်မြောက်ဘက်တွင် တည်ရှိပါသည်။ တတိယမှာ ၁၆၃၇ ခုနှစ်တွင် နယ်မြေပိုင်းခြား သတ်မှတ်မှုကို သာလွန်မင်းတရား (၁၆၂၉-၄၈) က ၁၆၃၇ ခုနှစ်တွင် ပြုလုပ်ခဲ့ပါသည်။ ပုဂံခေတ် နယ်မြေပိုင်းခြားမှုအတိုင်းပင်ဖြစ်ပါသည်။^၇

စတုတ္ထမှာ တရုတ်ပြေးမင်း (၁၂၅၆-၁၂၈၇) လက်ထက်တွင် ပုခန်းကြီးနယ်မြေကို အနောက်ဘက်ကို ဝေဘူလတောင်ဟု ပြောင်းလဲသတ်မှတ်ပါသည်။ ယင်းမှတစ်ပါး ကျန်နယ်သတ် အားလုံးမှာ ယခင်အတိုင်းဖြစ်ပါသည်။^၈

ဇမ္ဗူဒီပါဠိးဆောင်ကျမ်းအရ ပုခန်းကြီး၏ နယ်နိမိတ်သတ်မှတ်ရာတွင် -

“အရှေ့ဘက်တွင် ဧရာဝတီ

တောင်ဘက်တွင် ငကျော်မြေနှင့် ကျောခိုင်း

အနောက်ဘက်တွင် ဝေဘူလတောင်တန်း

မြောက်ဘက်တွင် မယားမုံညှင်းရွာ”^၉ ဟု ဆိုထားပါသည်။ တောင်ဘက်တွင် ငကျော်မြေ နှင့် ကျောခိုင်းဟုဆိုထားသဖြင့် ငကျော်တန်းဆယ်ရွာဖြစ်သော ငကျော်၊ မြင်းဝန်၊ တင်းကပ်၊ ဝမ်းပြည့်၊ လယ်ယာ၊ ကန်တော်၊ ပတီတွင်၊ သရက်ကန်၊ ညောင်ရွာနှင့် ချောက်တောင်ရွာတို့မှာ ပုခန်းနယ်တွင် မပါဝင်ပါ။

ပဉ္စမမှာ ၃၀ ရက်၊ အောက်တိုဘာလ ၁၄၄၂ ခုနှစ်၊ တက်နွယ်ကျောင်း ကျောက်စာအရ အနောက်ကား ယောမြေနှင့် အစပ်၊ ငပျစ်ဘဲ၊ ဘဟင်းမြေအစပ်၊ ဖျံသီလင်ကတော၊ လင်းကတော^{၁၀} ဟု ဖော်ပြထား၍ ပုခန်းကြီး၏အနောက်ဘက်ဆုံးမှာ ဘဟင်းဖြစ်ကြောင်း တွေ့ရ ပါသည်။ ဤကျောက်စာအရ ပုခန်းနယ်သတ်သည် ယောနယ်ထိ မရောက်နိုင်ပါ။

၅။ ဦးဘဘွယ်၊ ပုခန်းကြီးမြို့သမိုင်း၊ ပုံနှိပ်တိုက်အမည်မပါ။ ၁၉၅၇ ခုနှစ်၊ မျက်-၂ (နောင် ကိုးကားလျှင် ဘဘွယ်မြို့သမိုင်းသုံးမည်။)
 ၆။ အနောက် အနော်ရထာလက်ထက်နိုင်ငံတော် မြို့ရွာနယ်ပယ်၊ နယ်နိမိတ်အပိုင်းအခြားပေမူ (၄၈၅) ကော်-ဝမ်း၊ ရန်ကုန် ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန၊
 ၇။ သက္ကရာဇ် ၉၉၉ ခုနှစ်၊ အရပ်ရပ်မြို့ရွာစာရင်းတော် စစ်သိမ်းသည်စစ်တမ်း၊
 ၈။ ဦးထွန်းရီ၊ ရှေးခေတ်မြန်မာနိုင်ငံမြို့ရွာသမိုင်း၊ ဗြည့်စွက်တွဲ ရန်ကုန်၊ စိန်ပန်းမြိုင်စာပေ၊ ခုနှစ်မပါ၊ မျက်-၂၀၊
 ၉။ ဖာနီဖဲလ်နှင့်မောင်မောင်တင် တည်းဖြတ်၊ ဇမ္ဗူဒီပါဠိးဆောင်းကျမ်း၊ ရန်ကုန်သုတေသနအသင်း၊ ၁၉၆၀ ခုနှစ်၊
 ၁၀။ ငြိမ်းမောင်၊ ၁၉၉၈ ခုနှစ်၊ ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာများ၊ ပဉ္စမတွဲ၊ ရန်ကုန်ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန၊ ၂၆/၁၄-၁၈။

ဆဋ္ဌမမှာ မင်းရဲကျော်ထင် (၁၆၇၂-၉၈) လက်ထက် ၉ ရက်၊ ဧပြီလ ၁၆၉၂ ခုနှစ်တွင် နယ်နိမိတ်ပိုင်းခြားသတ်မှတ်ခဲ့ခြင်းဖြစ်ပါသည်။^{၁၁} ယင်းပိုင်းခြားသတ်မှတ်မှုတွင် အနိရုဒ္ဓ၏ ပိုင်းခြားသတ်မှတ်မှုကို သာလွန်မင်းနှင့် မင်းရဲကျော်ထင်တို့က လက်ခံခဲ့ကြောင်း တွေ့ရပါသည်။

ဘိုးတော်ဘုရား၏ ၂၉ ရက်၊ မတ်လ ၁၈၁၀ ခုနှစ် အမိန့်တော်အရ နယ်နိမိတ် အငြင်းပွားမှုကို ဆွေးနွေးခဲ့ကြပြီး ပုဂံနှင့်ပုခန်းကြီးကြားရှိ နယ်နိမိတ်ကို သီဟိုဠ်ရှင်မလက်ထက် အထိ အသစ်ပိုင်းခြား သတ်မှတ်နိုင်ခဲ့ပါသည်။^{၁၂} အသစ်ရေးဆွဲသော နယ်သတ်မှတ်ခြင်းမြေပုံကို ကြည့်လျှင် ပုဂံ၊ ပုခန်းနှင့် တလုပ်မြို့တို့ ပါဝင်ကြောင်းတွေ့ရပါသည်။

သတ္တမမှာ ပိုင်းခြားထားသည့် ပုခန်းကြီး၏နယ်အကျယ်သည် -

“အရှေ့ဘက်မှာနေရင်း၊ တလိုင်းကုန်း၊ ဧရာဝတီအထိ တောင်ဘက်မှာ မြစ်ကိုင်း၊ ဆုံကုန်း၊ သီဟိုဠ်ရှင်ဘုရားအထိ မြောက်ဘက်မှာ ဗန့်ကျီနယ်နှင့် ပုခန်းနယ်ခြားသော ယမာချောင်းကြီး တောင်ဘက်နခမ်းထိ”^{၁၃} ဖြစ်ပါသည်။

အဋ္ဌမမှာ သီပေါမင်းလက်ထက်တွင် မြန်မာနိုင်ငံကို ၁၀ ခရိုင်အုပ်ချုပ်ရေး စတင်ခဲ့ရာ ပုခန်းနယ်ကို -

“မြောက်သို့လားသော် ချင်းတွင်းမြစ်အောက်ပိုင်းထိ ဗန့်ကျီတိုက် တောင်ဘက်တွင် တန့်ကြည်တောင်တန်း အရှေ့လားသော် ချင်းတွင်းနှင့် ဧရာဝတီမြစ်ထိနှင့် အနောက်လားသော် ယောလေးမြို့ (ယော၊ ဆော၊ ထီးလင်း၊ လောင်းရှည်)”^{၁၄}

ဟု သတ်မှတ်ခဲ့သဖြင့် ပုခန်းနယ်သည် ယောနယ်ထိ ကျယ်ပြန့်လာခဲ့ပါသည်။ ပုခန်းနယ် သည် နယ်မြေသတ်မှတ်မှု ခေတ်အဆက်ဆက် ပြောင်းလဲလာသဖြင့် ပို၍ကျယ်ဝန်းလာပြီး လူနေ စည်ကားရာဒေသဖြစ်လာသည်။ ၁၇၈၄ ခုနှစ်တွင် ပုခန်းဒေသလူဦးရေမှာ အသည် ၉,၀၅၆၊ စုခြား ၁၁,၈၉၃ စုစုပေါင်း ၂၀,၉၄၉ ရှိလာပါသည်။

သီပေါမင်း (၁၈၇၈-၈၅) လက်ထက်တွင် ပုခန်းကြီးဒေသသည် အုပ်ချုပ်ရေးအရ အရေး အပါဆုံး အကျယ်ပြန့်ဆုံးဒေသ ဖြစ်လာပါသည်။ ၁၈၂၉-၁၈၅၅ ခုနှစ်အတွင်း သွေးသောက်စုဖွဲ့ စာရင်းအရ နယ်မြေ ၁၆ ခုတွင် ဒီပဲယင်းပြီးလျှင် ဒုတိယဖြစ်လာပါသည်။

၁၁။ Than Tun, Dr: The Royal Order of Burma, A.D 1649-1750, Kyoto, Center for South East Asian Studies, Kyoto University, 1987, P-285.
၁၂။ Than Tun, Dr: The Royal Order of Burma, A.D 1807-1810 Part VI Kyoto, Center for South East Asian Studies, Kyoto University, 1987, PP-216, 217.
၁၃။ ဘသ္မယ်၊ မြို့သမိုင်း၊ မျက်-၁၃၊
၁၄။ Owens, F.E: Burma Together, Pakokhu district, Rangoon, Burma Government Printing 1912, P-13. Chenceforth: Owens. Pakokhu Gazetteer.

ပုခန်းအခေါ်အဝေါ်ပြောင်းလဲလာပုံ အဆင့်ဆင့်ကိုကြည့်လျှင် ‘ကုခန်၊ ကုခန်း၊ ကူးခန်း၊ ကူးသန်း၊ ပုခန်း၊ ပခန်း’ စသဖြင့် အမျိုးမျိုးခေါ်ဝေါ်ခဲ့ကြသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ကုခန်းဟု ခေါ်ဆိုခြင်းမှာ တောင်သုံးလုံးကို တူးဖြို၍ မြို့တည်သောကြောင့် ‘ကုခန်း’ ဟုခေါ်ဆိုကြောင်း ၁၇၇၇ ခုနှစ် မှတ်တမ်းတစ်ခုတွင် တွေ့ရပါသည်။^{၁၅}

ပုခန်းမြို့တည်သူတိုင်းသည် မြေတောင်ကိုတူးဖြို၍ မြို့ကိုတည်သည်ဟု မှတ်တမ်း အသီးသီးတွင် ရေးသားကြသည်များပါသည်။^{၁၆၊ ၁၇}

၁၈၅၈ ခုနှစ် အနိရုဒ္ဓလှူဒါန်းသော ဂဝံကျောင်း ကျောက်စာတွင် ‘ကုခန်အရပ်နွယ်နီ’^{၁၈} ဟု တွေ့ရသည်။ ပုဂံကျောက်စာများစုတွင် ‘ကုခန်း’ ဟူ၍သာ အသုံးများပါသည်။ နောင်အခါ ‘ကုခန်း၊ ကူးခန်း’ ဟု တဖြည်းဖြည်း ရေးထိုးလာပါသည်။

‘ကူးသန်း’ ဟု ခေါ်ဆိုခြင်းမှာ သက္ကရာဇ် ၉၆ ခုနှစ် ပုဂံတွင် နန်းတက်သော သိန်းစွန်မင်း နှင့် မြောက်နန်းမိဖုရားတို့၏သားနှစ်ပါး စည်သူနှင့်ကျော်စွာတို့သည် မဟာနရဂရမြို့ဟောင်း နေရာ၌ ဂူဖြူ၊ ဂူနီ ဘုရားနှစ်ဆူနှင့်အတူ မြို့တော်သစ်တည်ခဲ့သည်။ မြို့အမည်ကို ထိုမင်းသား တို့က ပုဂံမှ ဧရာဝတီမြစ်မကြီးကို ကူးသန်းဖြတ်ကျော်၍တည်သဖြင့် ‘ကူးသန်း’ဟု သမုတ် မှတ်တမ်းတစ်ခုတွင် တွေ့ရပါသည်။

ဖေဖော်ဝါရီလ၊ ၁၇၀၉ ခုနှစ်တွင် ပုခန်းမြို့ဟုရေးထိုးရာမှ “ကုသန်” ဟု ဆက်လက် ရေးထိုးလာပြန်ပါသည်။^{၁၉} “မြန်မာ့အလို ကူးသန်းဆိုသား၊ နဂိုသာစည်၊ ရပ်ရွေပြည်ဝယ်”^{၂၀} ဟု အပဏ္ဏကပျို့၌ တွေ့ရပြန်ပါသည်။

ညောင်ရမ်းခေတ်တွင်မှ “ကုသန်” ဟူသော အသုံးအနှုန်းစတင်သုံးစွဲလာခြင်းဖြစ်မည်ဟု ယူဆပါသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်နေရင်း မဏိရတနာဆရာတော်ရေးသားသော “သုတ်သီသက္ကန် ပါဠိတော် နိဿယ”^{၂၁} ၌ “ကုသန္ဓမဿ ကူးသန်းအမည်ရှိသော နာဂရသမြို့၏”^{၂၂} ဟု ကူးသန်းအမည် ကို သုံးစွဲထားပါသည်။ ၁၇၉၆ ခုနှစ်၊ သတိုးမင်းရဲကျော်ခေါင် လှူဒါန်းသော ခေါင်းလောင်စာ၌ ပုခန်းကြီးမြို့ဟူ၍လည်းကောင်း၊ ၁၈၆၄ ခုနှစ် ရှင်ဝရသမ္မောဓိလှူသော ရတနာမဂ္ဂမဟာ သိမ်ကျောက်စာ စာကြောင်းရေ (၃) ၌ “သုနာပရန္တ၊ ရဋ္ဌဂေ၊ ပုခန္ဓ၊ နဂရေ၊ သေဋ္ဌေ”^{၂၂} ဟူ၍ လည်းကောင်း၊ ပုခန်းဟူ၍လည်းကောင်း သုံးစွဲလာပါသည်။ အလားတူ “ပုခန်း၊ ပခန်း” ဟူသော အခေါ်အဝေါ် ပုဂံခေတ် ကျောက်စာအချို့တွင် တွေ့ရပါသည်။

၁၅။ ဦးမြတ်စံ၊ လက်ဝဲသုန္ဒရ၊ ဝိနုစ္ဆယ ပကာသနီ ဓမ္မလင်္ကာ၊ မျက်-၁၁၊
၁၆။ ဦးသိင်္ခ၊ ပုရပိုက်၊ မြို့သမိုင်း၊ လက်ရေးမူ၊
၁၇။ ဆရာတော်၊ ကျော်အောင်စံထား၊ အဋ္ဌသာလိနိပဏ္ဍိကျမ်း၊ မျက်-၈
၁၈။ ဦးငြိမ်းမောင်၊ ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာများ- ပထမတွဲ၊ မျက်-၃၂၁။ (ပုဂံမြို့ လက်သည်းရှည်ဘုရားအတွင်း စတေ့ရှိ၍ ယခု ပန္နလေးနန်းတွင်းရှိ ကျောက်တိုင်အမှတ် ၁၀ ဖြင့်)၊
၁၉။ စည်သူရှင်ဘုရား၊ အရှေ့ဘက် ၁၉ ကြောင်းပါ ခေါင်းလောင်းစာ (၁၁။ ၁၂ ကြောင်းရေ) တွင် ပါရှိသည်။
၂၀။ အပဏ္ဏကပျို့ (မူလ-ဦးသိင်္ခထံရှိ မီးထိပါ၊ လက်ရေးမူဟုမှတ်စံဆင့် ကူးသည်)၊
၂၁။ နေရင်း မဏိရတနာဆရာတော်၊ သုတ်သီသက္ကန်ပါဠိတော် နိဿယ၊
၂၂။ ဝရသမ္မောဓိ၊ အရှင် ရတနာမဂ္ဂ၊ သိမ်ကျောက်စာ ကြောင်းရေ- ၃၊

သက္ကရာဇ် ၁၂၇၁ ခုနှစ်၊ ၆၃၃ ကူးဆုတ် ၁ ရက်တွင် ရေးထိုးသော သမန္တဖယ်လင်မယား ကျောက်စာ၌ “ပုခန်း” ဟူ၍လည်းကောင်း၊ ၈ ရက် စက်တင်ဘာလ ၁၂၉၈ ခုနှစ်တွင် ဝတ္ထလက်သူ မောင်နှံရေးထိုးသည့်ကျောက်စာ၌ “ပခန်း” ဟူ၍လည်းကောင်း စတင်သုံးစွဲလာသည်ကို တွေ့ရပါသည်။

၁၇၃၃ ခုနှစ်အလွန်တွင် ပုခန်းကြီးမြို့၊ မတောင့်တကျောင်း၊ ကျောင်းတစ်ရာကျော် အောင်စံထား ဆရာတော်က သူ၏အဋ္ဌသာလိနီပဏ္ဍိကျမ်းတွင် -

- (၁) တောင်သုံးလုံး၏မြေကို တူးဖြိုတိုင်းတာ၍ တည်သည်ကိုစွဲ၍ “ကုခန်း”ကြီးမြို့ဟု လည်းကောင်း၊
- (၂) ဓာတ်တော်ရွှေသမင်အယောင်ဆောင်၍ ကူးသန်းပြေးသွားသော အရမိန္ဒမြို့ တည်၍ “ကူးသန်းကြီး”ဟု လည်းကောင်း၊
- (၃) ပုဂံနရစည်သူမင်း (၁၁၇၃-၁၂၁၀) ၏ စစ်သည်တို့ တိုက်ခိုက်အောင်မြင်၍ “ရန်အပေါင်း ပစေ၊ ခန်းစေ” ရန် ရည်ရွယ်၍ “ပုခန်း”^{၂၃} ဟုခေါ်ဆိုကြောင်း ရှင်းလင်း ရေးသားထားပါသည်။ ၎င်းအချက် (၁) နှင့် (၂) မှာ အလွမ်းကွာဝေး၍ အထောက်အထား မတွေ့သေးပါ။ အချက်(၃) မှာ ရာဇဝင်ကျမ်းများထောက်၍ နီးစပ်ကောင်း နီးစပ်မည်မှန်သော်လည်း အားကိုးလောက်သည်ဟု တထစ်ချ ပြောမရသေးပါ။
- (၄) တစ်ဖန် ဆရာကြီး ဒေါက်တာတိုးလှ သုတေသနပြုစဉ်းစားသည့် “ပုဂံသည် ပျူဂါမှ သည် ပျူဂံ၊ ပုဂံဖြစ်လာကြောင်းဆိုလျှင်၊ ပုခန်းသည်လည်း ပျူခန်းမှပုခန်း၊ ပုခန်း ဖြစ်လာနိုင်စရာ မရှိတော့ပြီလော။ ထို့ကြောင့် ပုခန်းသည် ပျူတို့နောက်ဆုံး နေထိုင် သွားရာအရပ်ဖြစ်နိုင်ပေသည်” ယူဆချက်သည် သမိုင်းတန်ဖိုးကြီးမား၍ အလေး ထားရမည့် ကောက်ချက်ဖြစ်ပါသည်။ ထို့ပြင် ပုခန်းကြီးနှင့် အဖြောင့်တိုင်းလျှင် ငါးမိုင်အတွင်းသာ ကွာဝေးသည့် နွားထိန်းရွာကျောက်စာတွင် “ပျူမင်းညီအစ်ကို” “သကူပြောက်ကိုင် စည်သူမင်းကြီးနွားထိန်း”ဟု ကျောက်စာရေးသားချက်ကို ထောက်၍လည်း ဤဒေသ ပျူတို့နေထိုင်ခဲ့သည့် ကျေးရွာဖြစ်ကြောင်း အထောက် အထားတစ်ခု ဖြစ်စေပါသည်။ (ဤကောက်ချက်သေချာဖို့ ဆရာကြီး ဆန္ဒကဲ့သို့ ကျွန်ုပ်တို့ ဆက်လက်သုတေသနပြုရန် လိုပါသေးသည်။)

ပုခန်းနယ်ရှိရာ ၃၁ ရွာ၏အမည်များကို ပုဂံကျောက်စာများတွင် တွေ့ရပါသည်။ ၎င်းတို့မှာ ဖလံကုန်၊ စဉ့်ကိုင်၊ မြေဖြူ၊ စည်သာ၊ ချောင်းသာ၊ ပေါက်ပန်း၊ ပန်ရင်း (ယခု- ပညင်း)၊ ကုန်စည် ငတရပ် (ယခု- ငတရော်)၊ အင်ကြိုး၊ ဘုမ္မ၊ ငရန်ရွာ (ယခု-ကိုရင်ရွာ)၊ ပပြတ်၊ မြာငယ်၊ ကြပ်၊ ဆင်ချောင်း၊ ကြံစိမ်း၊ ကျောက်ဆောက်၊ ကြူရွာ၊ ပေါင်လောင်၊ တောင်ယာ၊ ဆုံဆောက်။

၂၃။ ကျော်အောင်စံထား၊ ကျောင်းတစ်ရာ၊ မတောင့်တကျောင်း၊ ဆရာတော် အဋ္ဌသာလိနီ ပဏ္ဍိကျမ်း။

နေရင်း၊ ကျွဲတဲ၊ မြစ်တိုင်း၊ ကွမ်းရွာ၊ မြိုင်၊ နွယ်နီ (ယခု-နွယ်နီ)၊ ကိုင်းရွာ၊ နွားထိန်း (ယခု-ရွှေနန်းထိန်း)၊ ကျီရွာ၊ ဖျသီးရွာ စသည်တို့ဖြစ်ပါသည်။^{၂၄}

အနဂုဗ္ဗ (၁၀၄၄-၁၀၇၇) လက်ထက်က ၁၀၄၄ ခုနှစ်တွင် မြို့ပေါင်း ၄၃ မြို့နှင့်တကွ သိန်းပြု၊ ထောင်ပြု၊ ရှစ်ရာပြု၊ လေးရာပြု၊ သုံးရာပြု၊ တစ်ရာပြု၊ ဆယ်ပြု၊ သုံးဆယ်ပြု၊ နှစ်ဆယ်ပြု မြို့များ တည်ထောင်ခဲ့ပါသည်။^{၂၅} ပုခန်းကြီးသည် စစ်မှုထမ်းရသော လေးရပြုမြို့ဖြစ်သဖြင့် စစ်ကိုင်းမင်း (၁၈၁၉-၃၇) လက်ထက် ၁၈၂၇ ခုနှစ် သွေးသောက် ၄၀၊ အကြပ် ၂၀၀၊ အမှုထမ်း ၂၀၁၆၊ စုစုပေါင်း ၂၂၅၆ ဖြင့် သွေးသောက်ဖွဲ့ပြီး သွေးသောက် ၄၀ ပါဝင်အုပ်ချုပ်ရသော ဒေသကြီး ဖြစ်ခဲ့ပါသည်။ ယင်းသွေးသောက် ၄၀ ပါဝင်အုပ်ချုပ်မှုတွင် ပုခန်းကြီးမြို့မှ လက်အောက်၌ သွေးသောက် ၂၀ ပါဝင်သည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ၎င်းသွေးသောက် ၂၀ က ကျေးရွာပေါင်း ၁၄၉ ရွာကို အုပ်ချုပ်ပါသည်။^{၂၆} ပုခန်းကြီးတွင် ရွာပေါင်း ၂၉၉ ရွာ ရှိသည့်အနက် သွေးသောက် ၂၀ အုပ်ချုပ်သောရွာ ၁၄၉၊ သူကြီးအုပ်ချုပ်သောရွာ ၁၅၀ ရှိပါသည်။

ပုခန်းကြီးဒေသကျေးရွာများ

ပုခန်းကြီးဒေသတွင် ရှေးအကျဆုံးရွာများကို စာရင်းကောက်လျှင် သက်ရွာနှင့် နွားထိန်းရွာတို့ ထိပ်ဆုံးကပါမည် ဖြစ်ပါသည်။ အကြောင်းမှာ နွားထိန်းဖြစ်သည်ဟု ယူဆပါသည်။ နွားထိန်းရွာ တူးဖော်မှုနှင့် ကွင်းဆင်းတွေ့ရှိချက်များမှာ ပုခန်းကြီးနှင့်ငါးမိုင်ခန့်သာကွာဝေးသော နွားထိန်းကျေးရွာမှ တွေ့ရသည်။^{၂၇} ၎င်းတို့မှာ နွားထိန်းရွာ ရွှေမုဋ္ဌောကုန်းမှ ၁၁ ရက်၊ စက်တင်ဘာလ ၂၀၀၃ ခုနှစ်က -

- (၁) ကျောက်စာတစ်ချပ်၊
- (၂) ကြေးဆင်းတုတစ်ဆူ၊
- (၃) တဝဂူ၊ သုံးမျက်နှာဂူဘုရားပုံ အုတ်တိုက်များနှင့် အုတ်ရိုးတန်းများ၊
- (၄) အုတ်နှင့် အုတ်ကြွပ်ပြားများ၊
- (၅) ကျောက်ခေတ်လက်ရာများ၊
- (၆) အင်္ဂတေပန်းလက်ရာများ၊
- (၇) အရိုးအိုးများ၊ မြေထည်အိုးခြမ်းကွဲများ၊
- (၈) ခဲခွေ (ဖက်လိပ်၊ သံမယ်နနှင့် သံထွေခဲများ) ကိုလည်း တွေ့ရပါသည်။^{၂၈}

၂၄။ တိုးလှ၊ ဒေါက်တာ၊ ပုခန်းကြီးမှသည် ပခုက္ကူသို့ တိုးတက်ပုံကို ခြေရာကောက်ခြင်း၊ (ပုခန်းနှစ် ၇၀၀ ပြည့်၊ ကုန်း သို့မဟုတ် ပုခန်း) ရန်ကုန်၊ ရှင်မတောင် စာပေတိုက်၊ ၂၀၁၂ ခုနှစ်၊ ဖေဖော်ဝါရီလ၊ မျက် -၁၆၄၊

၂၅။ ဦးငြိမ်းမောင်၊ ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာများအတွဲ၊ မျက် -၃၂၁၊ ၃၂၂၊ ၃၅၀၊ ၃၇၄၊

၂၆။ ဦးတင်၊ မြန်မာမင်းအုပ်ချုပ်ပုံစာတမ်း၊

၂၇။ ဒေါက်တာတိုးလှ၊ ချင်းတွင်းမြစ်သာ မူရော၊ မျက် -၇၃၊ သွေးသောက်စုစုံစာရင်း၊ ၁၈၂၉-၁၈၅၅၊

၂၈။ (၁၁-၉-၂၀၀၃) ရက်က နွားထိန်းရွာ ပြည်သူများ ရွှေမုဋ္ဌောဘုရား အာရုံခံ ချိန်ဖွယ်ရှင်းလင်းရာမှ ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများ စတင်တွေ့ရှိသည်။ ရေစကြိုနှင့် သုံးမိုင်၊ ပုခန်းကြီးနှင့် ငါးမိုင်အကွာတွင် ရှိ၏။

အထက်ပါ တူးဖော်တွေ့ရှိချက်များအရလည်းကောင်း၊ နွားထိန်း ကျောက်စာထဲတွင် “ပျူမင်းညီအစ်ကို”၊ “သကူ ပြောက်ကိုင်စည်သူ မင်းကြီးနွားထိန်း” “သူကြွယ်၊ ငကြာသင်၊ ငကူသင်” ဟူ၍ တွေ့ရှိရခြင်းတို့ကြောင့် ပုခန်းကြီးဒေသ ရှေးအကျဆုံးရွာဟုဆိုလျှင် ရနိုင်ကောင်းပါသည်။ နွားထိန်းရွာအနီး (ကြေးရိုးကုန်း) သက်ရွာနှင့် ဆက်စပ်မှုရှိမည်ထင်ပါသည်။

ရေကြို၊ လောကုတ္တရာသိပ္ပံကျောင်းတွင် ကျောက်ခေတ်လယ် အထောက်အထား၊ သက်ရွာတွင် ကျောက်ခေတ်သစ်အထောက်အထား၊ နွားထိန်းကျောက်စာတွင် ပျူမင်းညီအစ်ကို ကျောက်စာဟု ဖော်ပြခြင်း^{၃၀}၊ နွားထိန်းဆင်းတုတော်ကို ပုဂံလက်ရာဟု သတ်မှတ်ခြင်း^{၃၁}၊ ပုဂံလက်ရာ တောထွက်ကြီးဘုရားနှင့်တူညီခြင်း^{၃၂}၊ စာပါ အုတ်ကျိုးတွေ့ရှိခြင်း^{၃၃}၊ အရိုးအိုး အရိုးပြာများတွေ့ခြင်း စသည့်အချက်များသည် ပုခန်းကြီးနယ်၏ ပုဂံခေတ်မတိုင်မီ လူဦးရေ အထောက်အထားများဟု ဆိုနိုင်ပါသည်။ နွားထိန်းရှိ အစောပိုင်း ပန်းတော့လက်ရာများကို ပုဂံခေတ်လက်ရာပန်းများဟု သတ်မှတ်လိုပါသည်။^{၃၄} ထို့ပြင် ပျူမင်းညီအစ်ကို ကြီးစိုးရာဒေသ “ပျူ၊ ကမ်းယံ၊ သက်” ဟူသော ဆိုစကားနှင့်အညီ ပုခန်းကြီးနှင့်အနီးဆုံးရှိသည့် ကျောက်ခေတ် ကတည်းက တည်ရှိနေသည့် အထောက်အထားများတွေ့သည့် ကြေးရိုးကုန်း၊ သက်ရွာ၊ နွားထိန်းရွာကျောက်စာနှင့် ပုခန်းကြီးနယ်တို့ကိုဆက်စပ်၍ အဖြေတစ်ခု ဖော်ထုတ်နိုင်မည် ဖြစ်ပါသည်။

၂၉။ တင်လွင်၊ နွားထိန်းရွာကျောက်စာနှင့် ရှေးဟောင်းပစ္စည်းများတွေ့ရှိခြင်းကို သမိုင်းအမြင်ဖြင့် ချဉ်းကပ်ခြင်း (၎င်းစာတမ်းကို ၉-၄-၂၀၀၄ ရက် NCRCIRCAMM သုံးနှစ်မြောက် အထိမ်းအမှတ်စာတမ်းဖတ်ပွဲတွင် UFL ပါချုပ်ကို သဘာပတိမှု၍ ဖတ်ကြားသည်။)

၃၀။ ဓာတ်ပုံ (၁)၊ နွားထိန်းကျောက်စာ၊ ယခု ပုဂံပြတိုက်ထားရှိ၊

၃၁။ ဓာတ်ပုံ (၂)၊ နွားထိန်းဆင်းတုတော်၊ နွားထိန်းရွာတွင် ယနေ့တိုင်ရှိ၊

၃၂။ ဓာတ်ပုံ (၃)၊ တောထွက်ကြီးဘုရား၊ အာနန္ဒာဘုရားပရိဝုဏ်ရှိ၊

၃၃။ ဓာတ်ပုံ (၄)၊ စာပါအုတ်ကျိုးပုံ (၁၄-၁၀-၂၀၀၄ တူးဖော်တွေ့ရှိ)၊

၃၄။ ဓာတ်ပုံ (၅)၊ ပုခန်းနယ် နွားထိန်းရွာတွင် တွေ့ရသည့် ပုဂံခေတ် အင်္ဂတေပန်းတော့လက်ရာ ပုဂံပန်းများ၊ (၂၀၀၃ ခုနှစ်၊ နိုဝင်ဘာလ ၁၈ ရက် ရိုက်ကူးသည်။)

အပိုင်း (၂)

ပုခန်းကြီးမြို့နှင့်မြို့ရိုးတည်ဆောက်ခြင်းမိသုကာပညာ

ပုခန်းကြီးမြို့ကို ငါးကြိမ်တိတိ ပြန်လည်တည်ဆောက်သည်ဟု ဆိုပါသည်။ ၎င်းတို့မှာ-

အကြိမ်	တည်ထောင်သူ	ခုနှစ်
ပထမ	ဓနုသီဟမင်း	B.C ၅၀၈
ဒုတိယ	စည်သူနှင့်ကျော်စွာ	ကောဇာ ၁၀၀၊ AD ၇၃၈
တတိယ	တစ်စီးရှင်သီဟသူ	ကောဇာ ၆၆၇၊ AD ၁၃၀၅
စတုတ္ထ	မင်းကြီးစွာစော်ကဲ	ကောဇာ ၇၄၂၊ AD ၁၃၈၀
ပဉ္စမ	မဟာဓမ္မရာဇာဓိပတိ	ကောဇာ ၁၁၀၀၊ AD ၁၇၃၈

တို့ဖြစ်ပါသည်။ ယခုတွေ့ရသော မြို့ရိုးမှာ (၁၃၈၀-၁၇၃၈) ဖြစ်ဖို့များပါသည်။^၁

မြို့နှင့်မြို့ရိုးကို လေ့လာသည့်အခါ မြို့ရိုးကိုအရင်တည်သည်ဟု ယူဆရပါသည်။ မြို့ရိုးကို စတုရန်းပုံ တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းမဟုတ်ဘဲ သူ့ခေတ်အခါအလျောက် ခံတပ်မြို့ရိုးအဖြစ်သုံးနိုင်ရန် ရည်ရွယ်၍ တည်ဆောက်ခဲ့ဟန်တူပါသည်။

ပုခန်းကြီးမြို့ရိုး တည်ဆောက်မှုအပိုင်းကို တင်ပြပါမည်။ လက်မည်းအမတ်ကြီး၏ ပုခန်းမြို့တည်ဆောက်ပုံသည် ဆန်းကြယ်သည်ဟု ဆိုရပါမည်။ မြို့သမိုင်းကို မှတ်တမ်းတင်ထားသော ပုရပိုက်အရ သီဟသူ (၁၂၉၈-၁၃၂၂) က လက်မည်းအမတ်ကို အမှုထမ်းလူ ၄၀၀ အပ်၍ ယခုပုခန်းကြီးမြို့တည်ရာအရပ်မှာပင် မြို့တည်ခဲ့၏။^၂ ပညာရှိတို့ကိုခေါ်၍ နေ့ရက်အခါရွေး၍ “သူသူတန်း ပုခန်းတည်” စကားနှင့်အညီ ကောဇာသက္ကရာဇ် ၆၆၇ ခုနှစ်၊ တပေါင်းလဆန်း ၇ ရက်၊ ကြာသပတေးနေ့ တစ်ချက်တီးကျော်တွင် မြို့တည်ခဲ့၏ဟု ပါရှိသည်။^၃ မြို့အရှေ့ ပုပွားရုံဘုရား၊ ဂန္ဓရုံတိုက်၊ တောင်ဘက် စပါယ်ရုံဘုရား၊ သံစည်တိုက်၊ အနောက်ဘက် ယောသိတာရုံဘုရား၊ အဂ္ဂဓမ္မတိုက်၏မြောက်ဘက်မှာ ထူပါရုံဘုရား၊ သီဟိုဠ်ရောက် ကျောင်းတိုက်တို့နှင့်အတူ

၁။ ဓာတ်ပုံ (၆)၊ (၇)၊ ပုခန်းကြီးမြို့ရိုးအနောက်ဘက်မှ တွေ့မြင်ရစဉ်၊
 ၂။ ဦးသိကာ၊ မြို့သမိုင်း ၁၇ ပိုက်မှ၊ စာရ၊
 ၃။ ဦးဘသွယ်၊ မြို့သမိုင်း၊ မျက် -၅၊

ကုန်းကိုးကုန်း? တိုက်လေးတိုက်၊ ရုံလေးရုံ၊ ကန်ကိုးကန်နှင့် အေဒီ ၁၃၀၅ ခုနှစ်တွင် မြို့တာ အဝန်း ၁၂၅ တာ^၆ စီဖြင့် တည်ဆောက်သည်ဟု ဆိုထားပါသည်။ သို့သော် လက်တွေ့တိုင်းတာ ကြည့်ရာတွင် အရှေ့ ၁၆၈၃ ပေ၊ မြောက်ဘက် ၁၂၂၀ ပေ၊ အနောက်ဘက် ၁၉၄၇ ပေနှင့် တောင်ဘက်တွင် ၁၁၂၂ ပေ ဖြစ်ရာ^၇ စုစုပေါင်းမြို့တာအဝန်းမှာ ၅၉၇၃ ပေ ဖြစ်ပါသည်။ မြို့တာအဝန်းတာ ၅၀၀ ကို ပေဖွဲ့လျှင် ၅၂၅၀ ပေသာရှိ၍ မူလထက် ၇၂၃ ပေ ရှည်နေသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ဤသို့ ၇၀၀ ပေ ကျော် ကွာခြားခြင်းမှာ ရိုးရိုးကိုတိုင်းရာတွင် အတွင်း၊ အပြင် အယူအဆ ကွာခြားမှုကြောင့် ဖြစ်နိုင်သည်ဟု ယူဆပါသည်။

ထို့ပြင် ပုခန်းကြီးမြို့ရိုး၌ တံခါးလေးရပ်ရှိပါသည်။ အရှေ့တံခါး ကြွယ်ဝ၊ တောင်ဘက် တံခါး ကျောက်ပုံ၊ အနောက် သာစည်တံခါး၊ မြောက်ဝင်း မနားတံခါးဟု အမည်များ သမုတ်ခဲ့ ပါသည်။ ထို့ပြင် မြို့တံခါးလေးရပ်၌ လောကီအစီအရင် အရံအတားများဖြင့် မြို့လုံခြုံမှု အစောင့် အရှောက်ရစေခြင်းငှာ “လူ” စတေးပြီး နတ်ဖြစ်သွားသော စာရင်းလည်းရှိပါသည်။^၈ ထိုနည်းတူပင် ရတနာပုံမန္တလေးမြို့တော်သစ်ကြီးကို တည်စဉ်က နန်းမြို့ရိုးတံခါးများတွင် လူအရှင်အားသတ်၍ အစောင့်အဖြစ် စတေးထားခြင်း ရှိ/မရှိ ဟူသည်ကို ယနေ့တိုင် တိကျသောအဖြေမထုတ်နိုင်သေး ပေ။ ထိုအယူအဆနှင့်ပတ်သက်၍ ဒေါက်တာသန်းထွန်း နယ်လှည့်ရာဇဝင်တွင် “ဒီကိစ္စဟုတ်ရင် လည်း ဝန်ခံရအောင်၊ မဟုတ်ရင်လည်း ပြင်နိုင်အောင် တူးကြည့်ဖို့အချိန်တန်ပါပြီ။ မန္တလေးမှာ တူးသလို အမရပူရ၊ အဝ၊ ရွှေဘို ဆိုတာတွေမှာလည်း တူးသင့်တယ်”^၉ ဟု ပြောထားပါသည်။

မည်သို့ပင်ဆိုစေ ပုခန်းကြီးမြို့တံခါးလေးရပ်တွင် လောကီအစီအရင်ဖြင့် အစောင့် အရှောက်ရစေခြင်းငှာ လူစတေးပြီး နတ်ဖြစ်သွားသည့်စာရင်း^{၁၀} မှာ အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်ပါသည်။

အရပ်မျက်နှာ	တံခါးအမည်	စတေးခံရသူ	နတ်အမည်
အရှေ့	ကြွယ်ဝ	လက်ပန်ရွာစား	ရဲလက်ပန်နတ်
အနောက်	သာစည်	ရှင်လှကြီး	မြို့စောင့်နတ်
တောင်	ကျောက်ပုံ	သောကြာ	ငသကြားနတ်
မြောက်	ဝင်းမနား	မိလှငယ်	မြို့စောင့်နတ်

ယင်းစာရင်း မှန်/မမှန် ဧကန်မပြောနိုင်၊ ရှေ့တွင်ဆိုခဲ့သလို တူးကြည့်မှသာ သိနိုင်ပါ သည်။ သို့သော် ယင်းတံခါးဝန်းကျင်၌ နတ်ကွန်းနတ်စင်များဆောက်၍ မြို့စောင့်နတ်များအဖြစ်

၄။ ကုန်း (၉) ကုန်းမှာ (၁) ချမ်းသာကုန်း၊ (၂) ဟင်းသလင်းကုန်း (၃) ထောက်ရွာပြင်းကုန်း၊ (၄) တောက်ကုန်း၊ (၅) ညောင်လှကုန်း၊ (၆) တောင်ရေမိုးကုန်း၊ (၇) တော်ကုန်း၊ (၈) သေနကုန်းနှင့် (၉) ဒုမြောက်နောက်ဆုံးကုန်းမှာ ပုရပိုက်တွင် မထင်ရှား၍ အမည်မဖော်ပြနိုင်တော့ပါ။

၅။ ကန်ကိုးကန်၊ ကန်စွယ်ကန်၊ ကန်တစ်ရာကန်၊ ကန်ရိုးကျောင်းကန်၊ ကျောက်ဆည်ကန်၊ မြတ်လင်းကန်၊ ရှင်မကြီးကန်၊ ရိုးကန်နှင့် ဝါဆိုကန်၊

၆။ ခတာ-ရတောင်၊

၇။ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန တိုင်းထွာချက်ကို ပြတိုက်မှူး ဦးဌေးဝင်းမောင်ထံမှ ကူးယူဖော်ပြသည်။

၈။ ကိုကို (သုတေသန) “ရတနာပုံမန္တလေး နန်းမြို့ရိုးပြာသဒ်နှင့်အစဉ်အလာ” ၊ စာပေဗိမာန် ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၂၀၀၂ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊ မျက်-၁၂၄၊

၉။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ နယ်လှည့်ရာဇဝင် ဒုတိယတွဲ၊ မျက်-၈၆၊ ၉၀၊

၁၀။ ဦးဘသွယ်၊ မြို့သမိုင်း၊ အကျဉ်းချုပ်၊ မျက် -၇၊

ယနေ့တိုင် ခေါ်ဝေါ်နေပါသည်။ ထို့ပြင် မြို့တံခါးထောင့်တိုင်းတွင်လည်း ဆီအိုးမြှုပ်ထားသည် ဟု သိရပါသည်။^{၁၁} ဆီအိုးမြှုပ်နှံရသည့်အကြောင်းမှာ အစောင့်နတ် အမြဲတမ်းစောင့်ရှောက်ရန် စီရင်ထားခြင်းဖြစ်ပါသည်။ ဆီမခန်းသရွေ့ မပြတ်စောင့်ရှောက်မည်ဟု ယုံကြည်လက်ခံထား ပါသည်။^{၁၂} မြို့ရိုးလေးထောင့်၌ လောကီ၊ လောကုတ္တရာ အဆီအနှစ် စုဝေးရာဌာနအဖြစ် နိမိတ်ဟူ၍ ဆီ စဉ့်အိုးလေးခုကို မြှုပ်နှံထားခဲ့လေသည်^{၁၃} ဟု ရေးသားချက်ကို မှတ်ရန်ရှိပါသည်။ မည်သို့ဖြစ်စေ ယင်းရည်ရွယ်ချက်နှစ်မျိုး (သို့မဟုတ်) တစ်မျိုးမျိုးဖြစ်နိုင်ပါသည်။

ဆက်၍ မြို့ရိုးတံတိုင်းများ တည်ဆောက်မှုကို သုတေသနအမြင်ဖြင့် မှန်းဆပါမည်။ မြို့ရိုးတံတိုင်းများကို တောင်သုံးလုံးပတ်ရံပြီး ဦးတည်စွာ တည်ခဲ့ပါမည်။ ပြီးမှ တောင်ကုန်းငယ် သုံးခုကို ဖြိုချမြေညှိထားခဲ့ခြင်းဖြစ်မည်။ ထို့ကြောင့် မြို့ရိုးမှာ မြေကာတာသဘောဖြစ်သွားပြီး မြို့မျက်နှာပြင်က မြို့ထိပ်နှင့်အညီ ဖြစ်နေပါသည်။ ဒါ့ပြင် မြေ၏တွန်းကန်အားကို ခံနိုင်ရည် ရှိအောင် မြို့ရိုးကို ကွေ့ကောက်ပြီး ပင်နယ်အသွားကဲ့သို့ အချိတ်ဖော်ပြီး လှိုင်းတံပိုးထဟန် တည်ဆောက်ထားပါသည်။

မြို့တာအဝန်းမှာ မျက်နှာလေးဘက် တာ ၅၀၀ သာရှိ၍ တာ ၂၄၀၀ ရှိသော မန္တလေး မြို့ရိုးထက် ငါးဆခန့်ငယ်ပါသည်။ ပုခန်းကြီး အနောက်ဘက်မြို့ရိုး၏အမြင့်ဆုံးနေရာမှာ ၃၆ ပေ ရှိသောကြောင့် အုတ်နံရံအမြင့် ၂၈ ပေ ၆ လက်မရှိသော မန္တလေးမြို့ရိုးထက် ၇ ပေ ၆ လက်မ ပိုမြင့်ပါသည်။ ထို့အတူ ပုခန်းမြို့ရိုး၏အထူမှာ ၁၅ ပေမှ ၂၂ ပေအထိ ထူသောကြောင့် (၁၀၄)ပေ ထူ ထူသော မန္တလေးရတနာပုံမြို့ရိုးထက် အနက်ဆုံး (၄၄) ပေ မှ (၅၁၄) ပေနှစ်ဆခန့် ပိုထူ ပါသည်။^{၁၄} မြို့ရိုး၏အပြင်ဘက် အနောက်မြောက်ထောင့်မှကြည့်လျှင် မြန်မာ့ဗိသုကာလက်ရာ ကို အံ့မခန်းတွေ့ရပါသည်။ ပင်လယ်လှိုင်းတံပိုးထဟန်ကို စောမည်းအမတ်ကြီး ရခိုင်းမင်းပြုစဉ် ကာလက ပင်လယ်လှိုင်းထသည်ကို မြင်ရသည့်အတိုင်း “အနောက်ဘက် ခိုနန်းချိုး၊ မြောက်ဘက် မယားခိုပုံ၊ အရှေ့ဘက် လင်းမြေရိုး၊ တောင်ဘက် လှိုင်းတံပိုး” ပုံဖြင့် ခံတပ်မြို့ရိုးတည်ဆောက်ခဲ့ ပါသည်။^{၁၅} ပုခန်းကြီးမြို့ကို မြို့တာအဝန်း ၅၀၀ နှင့် တည်ကြောင်းကို သမန္တကျော်ခေါင် အနော်ရထာသိမ်ကျောက်စာ၌ “ချင်းမှန်းပြန်တာ သောင်းတိုင်ကွာ၍ ငါးရာအဝန်း၊ သမိုက် ထွန်းသား ကူးခန်းမြို့”^{၁၆} ဟု ရေးထားပါသည်။

ပုခန်းကြီးမြို့ရိုးမှာ မြေနီသရွတ်ကိုင်အုတ်မြို့ရိုး ဖြစ်ပါသည်။ မြောက်ဘက် အုတ်စီပုံမှာ “မယားခိုး” ဒီဇိုင်းဖော်၍ စနစ်တကျစီပါသည်။^{၁၇} မြန်မာနိုင်ငံ မည်သည့်မြို့ရိုးတွင်းမှ မတွေ့မြင်

၁၁။ ဦးလှပိုင်၊ လယ်တီ၊ ပုခန်းသာသနာဝင်၊ မျက်-၂၉၆၊ ဂန္ဓဝင်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၈၁ ခုနှစ်၊
 ၁၂။ (ဤစကား အများပြောဖြစ်၍ ဘယ်လောက်ထိမှန်တယ်ဆိုတာ ပြောရန် ခဲယဉ်းပါသည်။)
 ၁၃။ တင်လှ၊ အမ်အေ (ရွှေမန်းမယ်) ရတနာပုံနေပြည်တော် ဆောင်းပါးမှ ကောက်နုတ်ချက်၊
 ၁၄။ (၁၈-၁၀-၂၀၀၃) ကိုယ်တိုင်ကွင်းဆင်းတိုင်းထွာချက် မှတ်တမ်းနှင့် မန္တလေးမြို့ရိုးအတိုင်းအတာများကို ကိုကို (သုတေသန)၊ ရတနာပုံနန်းမြို့ ပြာသာဒ် အစဉ်အလာ၊ မျက် -၃၊ ၁၂၈ နှိုင်းယှဉ်သည်။
 ၁၅။ ပုခန်းကြီးမြို့ရိုး၊ ပနွက်ဆွဲပုံ (၁) (ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန၊ ပြတိုက်မှူး၊ ဦးဌေးဝင်းမောင်ထံမှ ကူးယူရရှိသည်။
 ၁၆။ သမန္တကျော်ခေါင်၊ အနော်ရထာသိမ်ကျောက်စာ၊ မျက်-၄ (ပခုက္ကူမြို့၊ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားတံတိုင်းအတွင်းရှိသည်)၊
 ၁၇။ စာတံပုံ (ဂ) မယားခိုး ဒီဇိုင်းကွက်ပါ ပုခန်းကြီးမြောက်ဘက် မြို့ရိုးပုံ၊

နိုင်သည့် အုတ်စီဒီဇိုင်းဖြစ်ပါသည်။ မြို့ရိုးတည်ဆောက်မှု မြန်မာ့ဗိသုကာလက်ရာအဆင့် မြင့်မားပုံကို နှစ် ၇၀၀ ခန့် ကြာသော်လည်း ယနေ့တိုင် တည်တံ့နေခြင်းက သက်သေပြပါသည်။ ထူးခြားသည်မှာ ပုခန်းမြို့ရိုးအုတ်စီပုံသည် ပုဂံရှိ အေဒီ ၁၂၂၁ နန်းတောင်းများမင်းတည်ခဲ့သော “ထီးလိုမင်းလို” ဘုရားကိုယ်ထည်နံရံ အုတ်စီပုံနှင့် မယားခိုးကွက် ဒီဇိုင်းချင်းပုံစံတူနေ၍ ခေတ်ပြိုင် အထောက်အထားတစ်ခုဖြစ်ပြီး ပုဂံခေတ်လက်ရာဟုလည်း အကဲဖြတ်နိုင်ပါသည်။ နှိုင်းယှဉ် လေ့လာရန် မယားခိုးကွက် ဒီဇိုင်းပါသည့်ပုံ (၉၊ ၁၀) ဖော်ပြထားပါသည်။^{၁၈}

ပုခန်းမြို့ရိုး၏ပုံသဏ္ဍာန်သည် ဟန်လင်း၊ ဗိဿနိုး၊ သရေခေတ္တရာ၊ မိုင်းမော၊ ဝတီး စသည့် ပျူမြို့ကြီးများနှင့် ဆင်တူဟန်ရှိပါသည်။ ၎င်းမြို့များသည် မြို့ထောင့်များ ချွန်တက်မှု မရှိ။ ထောင်မှန်မကျ၊ ထောင့်ချွန်းမကျ၊ ဝန်းဝိုင်းပါသည်။ အလားတူ ပုခန်းမြို့ရိုးသည် မန္တလေး မြို့ရိုးကဲ့သို့ ထောင့်မှန်မကျ ဝန်းဝိုင်းပါသည်။ မြောက်ဘက်နှင့်တောင်ဘက် အနားပြိုင်ပါသည်။ သို့သော် မြို့ရိုးအလျား မတူညီကြပါ။ မြောက်မြို့ရိုးက တောင်မြို့ရိုးထက် ၉၉ ပေ ရှည်ပါသည်။^{၁၉}

တောင်မြောက်နံရံ အနောက်ဘက်သို့ယိမ်းခြင်း

အလားတူပင် အနောက်ဘက် ခိုနန်းချိုးမြို့ရိုးက အရှေ့ဘက် လင်းမြေမြို့ရိုးထက် ၂၄၆ ပေ ရှည်ပါသည်။ ပုခန်းအရှေ့ဘက် မြို့ရိုးတောင်မြောက်နံရံမှာ အနောက်ဘက်သို့ ၁၃ ဒီဂရီ ယိမ်းပြီး၊ အနောက်ဘက်မြို့ရိုး၏တောင်မြောက်နံရံမှာ ၅ ဒီဂရီ အရှေ့ဘက်သို့ ယိမ်းပါသည်။^{၂၀} ထို့ကြောင့် ပုခန်းကြီးမြို့တည်ပန္နက်ပုံသည် အနားတစ်စုံပြိုင်သည့် (တြာဗီဇီယမ်) (လေးပုံ) ထောင့်ကွေးဖြစ်ပါသည်။ အနောက်ဘက်သို့ယိမ်းသော ဒီဂရီပိုများ၍ “ပုခန်းကြီးမြို့ကို တောင် မြောက်နံရံ အနောက်ဘက်သို့ယိမ်းသည့်မြို့ဟောင်း”ဟု သတ်မှတ်ချင်ပါသည်။

သမိုင်းပညာရှင် ဆရာကြီးဒေါက်တာသန်းထွန်း သုတေသနပြုချက်အရ မြန်မာနိုင်ငံတွင် တောင်မြောက်နံရံ အနောက်ဘက်ယိမ်းသည့်မြို့ပေါင်း ၂၃ မြို့တွင် ၉ မြို့မှာ ၁၃ ဒီဂရီယိမ်းသော မြို့များဖြစ်ကြပါသည်။^{၂၁} ယင်း ၉ မြို့အနက် ၆ မြို့မှာ ၁၄ ရာစုနှစ်ဦးနှင့် ၁၃ ရာစုနှစ်နှောင်းပိုင်း တွင် မြို့တည်ကာလဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆထားချက်ရှိပါသည်။ ဖော်ပြပါ မြို့တည်ကာလ ခန့်မှန်းချက် ကို ထောက်၍ ဤသို့ ယူဆပါမည်။

“တောင်မြောက်နံရံ အနောက်ဘက် ၁၃ ဒီဂရီ ယိမ်းသော မြို့ဟောင်းအများစု၏မြို့တည် ကာလမှန်းဆချက်သည် ၁၄ ရာစုနှစ်ဦးတွင် မြို့သစ်တည်ခဲ့ကြသည်ဟူသော အယူအဆပင် ဖြစ်ပါသည်။ ဤအယူအဆအတိုင်း စိစစ်ကြည့်လျှင် တောင်မြောက်နံရံအနောက်ဘက် ၁၃ ဒီဂရီ

၁၈။ ဓာတ်ပုံ (၉)၊ မယားခိုးဒီဇိုင်းကွက်ပါ ပုခန်းကြီးမြောက်ဘက်မြို့ရိုးပုံနှင့် ဓာတ်ပုံ (၁၀) Pictorial Guide to Pagan-11 ယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန၊ ပုဒိုပတ်ကံ၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၇၅ ခုနှစ်။
၁၉။ (၁၈-၁၀-၂၀၀၃) ကိုယ်တိုင်ကွင်းဆင်းလေ့လာချက်မှတ်တမ်း (၎င်းမှတ်တမ်းကိုအခြေပြု၍ ပုခန်းမြေပုံနှင့်တွက်ချက်ယူသည်)။
၂၀။ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနမှ ရေးဆွဲသော ပုခန်းမြေပုံနှင့် သံလိုက်အိမ်မြှောင်ကိုသုံး၍ ကိုယ်တိုင်ဒီဂရီတိုင်းတာတွက်ချက်သည် (၁၉-၁၀-၂၀၀၃)။
၂၁။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ တောင်မြောက်နံရံ အနောက်ဘက်ယိမ်းတဲ့မြို့ဟောင်းများ (လက်ရေး) ရက်စွဲမသိ၊ ဦးအေးမြင့် (မြန်မာမှု ဒီဇိုင်းပညာရှင်) ထံမှ ကူးယူရရှိသည်။

ယိမ်းသည့် ပုခန်းမြို့ရိုးသည်လည်း ၁၄ ရာစုနှစ်ဦးပိုင်းတွင် တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်မည်ဟု ယူဆရပါမည်။ ဤအယူအဆ မှန်နိုင်ကောင်းပါသည်။ ထပ်မံစဉ်းစားစရာကောင်းသည့်အချက်မှာ “မြန်မာ့မြို့ဟောင်းများကို အရှေ့၊ အနောက်၊ တောင်၊ မြောက် တည့်မတ်စွာ ဆောက်နိုင်ပါလျက် ယင်းသို့မဆောက်ဘဲ အဘယ်ကြောင့် တောင်မြောက်နံရံ အနောက်ဘက်ကိုယိမ်းပြီး ဆောက်ရ ပါသနည်း” ဟူသည့် အချက်ပင် ဖြစ်ပါသည်။

ကျွန်ုပ်၏ယူဆချက်မှာ (၁) အရပ်မျက်နှာကို နားမလည်နိုင်သေးခြင်း (သို့) ဂရုမမီခြင်း၊ (၂) ငလျင်လှုပ်ခြင်းသဘောသိရှိပြီး ငလျင်လှိုင်းနှင့် လိုက်လျောညီထွေရှိအောင် ဆောက်လုပ် ထားခြင်း၊ (၃) ကမ္ဘာကြီးအနောက်မှအရှေ့ (23 f) ဒီဂရီ တိမ်းစောင်းမှုသဘော သိရှိခြင်းတို့မှ တစ်ခုခု (သို့မဟုတ်) တစ်ခုထက်ပို၍ ဖြစ်နိုင်ပါသည်။

မြို့တံခါးများ မေးလွှဲဖောက်လုပ်ခြင်း

ဆက်လက်၍ မြို့တံခါးဆောက်လုပ်ခြင်းကို ကြည့်လျှင် မြောက်ဘက်မြို့ရိုး ဝင်းမနား တံခါး၏ အကျယ်ဆုံးနေရာမှာ ၃၈ ပေ ၆ လက်မ ကျယ်ပြန့်ပြီး ၎င်းတံခါးကို အဖြောင့်မဖောက်ဘဲ မေးလွှဲ ဖောက်လုပ်ထားပါသည်။^{၂၂} တောင်ဘက် ကျောက်ပုံတံခါးမှာလည်း ဝင်းမနားအတိုင်း ကျယ်ဝန်းပြီး တောင်နှင့်မြောက် မြို့ရိုးအမြင့်မှာ တူညီမည်ဟု မှန်းဆပါသည်။ ဝင်းမနားတံခါး၏ တောင်မြောက် တံခါးအိမ်အလျားမှာ ၇၁ ပေ ရှည်လျားပြီး အမြင့်မှာ ၂၄ ပေ ၆ လက်မ ရှိသည်။ တောင်ဘက်မှာ ပြိုကျပျက်စီးနေ၍ မြောက်ဘက်မြို့ရိုးနှင့် တူညီမည်ဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။ ထူးခြားချက်မှာ မြို့ရိုး၏တံခါး နှစ်ပေါက် တစ်ဖြောင့်တည်းမဖောက်ဘဲ တောင်ဘက် ကျောက်ပုံ တံခါးကို အနောက်မြို့ရိုးဘက်သို့ ပေ ၁၂၀ ခန့် တိုးကပ်၍ ဖောက်ထားခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။^{၂၃}

အလားတူ အရှေ့နှင့်အနောက်မြို့ရိုးရှိ ကြွယ်ဝနှင့်သာစည်တံခါးတို့မှာလည်း တစ်ဖြောင့် တည်း တည့်မတ်စွာ ဖောက်လုပ်ထားခြင်းမရှိဘဲ မေးလွှဲထားပါသည်။ တစ်ဖန် အနောက်ဘက် မြို့ရိုးရှိ သာစည်တံခါးမှာ ယနေ့တိုင်ရှိပြီး မြို့ရိုးလေးဘက်စလုံး၏ အမြင့်ဆုံးတည်ဆောက်ထား သည်ကို တွေ့ရပြီး မြို့ရိုးအမြင့် ၃၆ ပေ ရှိပါသည်။ မြောက်ဘက်မြို့ရိုး “မယားခိုး” မှာ အုတ်စီပုံ ဒီဇိုင်းကို ဆိုလိုပါသည်။ တောင်ဘက် “လှိုင်းတံပိုး” ထဟန်၊ အရှေ့ဘက် လင်းမြေရိုးသဏ္ဍာန်နှင့် အနောက်ဘက် သူရဲခိုနန်းချိုးပုံစံဖြင့် တည်ဆောက်ထားပါသည်။

မြောက်ဘက်မြို့ရိုး၏ တည်ဆောက်မှုပန္နက်ပုံစံကို မြို့ရိုးအပေါ်စီးမှကြည့်လျှင် မေးလွှဲ တည်ဆောက်မှု မြင်တွေ့ရပါသည်။^{၂၄} စဉ်းစားရသည်မှာ လက်မည်းအမတ်ကြီးက ဘာကြောင့်

၂၂။ (၂၀-၁၀-၂၀၀၃) ကိုယ်တိုင် ပုခန်းကြီးသို့ ကွင်းဆင်းလေ့လာ တိုင်းထွာချက်များ (ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနမှ ဦးလှမျိုးတင်နှင့် ဦးတင်ဝင်း (ရေစကြို) တို့မှ ကူတိုင်းပေးသည်။)
၂၃။ (၂၀-၁၀-၂၀၀၃) ကိုယ်တိုင်ကွင်းဆင်း တိုင်းထွာချက်မှတ်တမ်း (ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနမှ ဦးလှမျိုးတင်နှင့် ဦးတင်ဝင်း (ရေစကြို) တို့ ကူညီ တိုင်းပေးသည်။)
၂၄။ (၂၀-၁၀-၂၀၀၃) တိုင်းထွာချက်မှတ်တမ်းများမှ ဖော်ပြပါသည်။

မြို့ရိုးလေးဘက်ကို ပုံစံမတူဘဲ တည်ဆောက်ခဲ့ရသနည်းဟူသော အချက်ဖြစ်ပါသည်။ ကျွန်ုပ် ယူဆမိသည်မှာ ပုခန်းကြီးမြို့ တည်ဆောက်ခြင်းသည် သာမန်မြို့ရိုးတည်ဆောက်သကဲ့သို့ လုံခြုံ ခိုင်ခံ့လှပမှု တစ်ခုတည်းမဟုတ်နိုင်။ ခံတပ်မြို့ရိုးအဖြစ်ပါ အသုံးပြုရန် ရည်ရွယ်ခြင်းဖြစ်မည်။ (အမှန်တကယ် ခံတပ်မြို့ရိုးအဖြစ် အသုံးချခဲ့ကြောင်း အထောက်အထားများစွာ ရှိခဲ့ပါသည်။)

ထို့ကြောင့် ရန်သူများ အလွယ်တကူမဝင်ရောက်နိုင်စေရန် တံခါးကို မေးလွှဲတည်ဆောက် ခဲ့မည်။ တစ်ဖက်ရန်သူက မြို့ရိုး၏ပုံသဏ္ဍာကို အလွယ်တကူ မသိနိုင်။ မြို့ရိုးလေးဘက်စလုံးကို ချဉ်းကပ်နိုင်ပါမှ သိနိုင်မည်ဟူသော ရည်ရွယ်ချက်ထားရှိ၍သာ လေးဘက်စလုံး ပုံစံမတူဘဲ ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်မည်ဟု ယူဆပါသည်။ ထို့အပြင် မြန်မာဗိသုကာတို့၏ မြန်မာမှုလက်ရာအဆင့် အတန်းကို ပြသလိုသောသဘောလည်း ပါမည်ထင်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် သူခေတ်ကာလအလျောက် နိုင်ငံရေး၊ စစ်ရေး အခြေအနေ၏တောင်းဆိုချက်အရ ခေတ်မီမီ ရည်ရွယ်ချက်ကြီးကြီးဖြင့် သိပ္ပံ နည်းကျ တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်းဖြစ်ပါမည်။

ထို့ကြောင့် ခံတပ်မြို့များစာရင်းကို ဖော်ပြပါမည်။ ပုခန်းကြီးမြို့သည် သုနာပရန္တတိုင်း အတွင်းပါဝင်၍ ၎င်းတိုင်းရှိ ခံတပ်ရှိသောမြို့များမှာ အောက်ပါအတိုင်းဖြစ်ပါသည် -

သုနာပရန္တတိုင်းအတွင်းရှိ ခံတပ်မြို့များ

မြို့	တာ	လူအား
ကနီ	၅၃၄	၄၀၀
ကုခန်းကြီး (ပုခန်း)	၅၀၀	၄၀၀
ကျောက်မြောင်း	-	၇၀
ငရဲနဲ	၃၀၀	၇၀
စစ်ကိုင်း	၆၅၃	-
တအံ့ (တောင်)	၂၀၀	၈၀
တအံ့ (မြောက်)	၄၂	၇၀
ဒီပဲယင်း	၄၃၇	၄၀၀
ဗဒုံ	-	၄၀၀
မလည်	၄၄၀	၃၀
မုဆိုးဖို	-	၂၀၀
မြေဒူး	-	၄၀၀
မြင်းမူ	-	၄၀
သာဝတ္ထိ	၅၃၀	-
ဟင်္သာ	-	၇၀
အမြင့်	-	၄၀၀

အထက်ပါခံတပ်မြို့ ၁၆ မြို့ကို လေ့လာလျှင် ပုခန်းကြီးဒေသ၏အရေးပါမှုကို သိနိုင်ပါသည်။^{၂၅} ဆိုလိုသည်မှာ ဗဟိုအုပ်ချုပ်ရေး တောင့်တင်းခိုင်မာသောအချိန်၌ ထိုမြို့များသည် မြို့တော်၏လုံခြုံရေးကို ကာကွယ်ပေးထားသော ဗျူဟာမြောက်ရှေ့တန်းစခန်းများဖြစ်သည်။ ဗဟိုအုပ်ချုပ်ရေးပြုလဲ၊ အားပျော့သောအချိန်တွင် ခံတပ်မြို့ရှိရာဒေသသည် အသင့်အတင့် (သို့မဟုတ်) လုံးဝလွတ်လပ်သောဒေသ၏ အားထားရာ အချက်အချာဗဟိုဖြစ်လာနိုင်ပါသည်။ ရံဖန်ရံခါ ဗဟိုရာဇဌာနကို အန်တုခွဲသည်များလည်း ရှိတတ်သည်။^{၂၆}

အထက်ပါယူဆချက် မှန်ကန်ကြောင်းကို သက္ကရာဇ် ၁၄၂၅ ခုနှစ်တွင် နန်းတက်သော အင်းဝခေတ် ကလေးကျေးတောင်ညိုမင်းလက်ထက်တွင် တွေ့ရပါသည်။ ၎င်းမင်းက မိုးညှင်းစား၏တပ်များကို ခုခံရန် ပုခန်းကြီးစားတရဖျားကို အမိန့်ပေးခဲ့သည်။ ပုခန်းကြီးစားက မိဖုရားရှင်စောပုကို ပုခန်းကြီးသို့ ပေးပို့ဆက်သမှုသာ စစ်တိုက်နိုင်မည်ဟု ရာဇဝင်ကျမ်းများ၌ ဆိုပါသည်။ ထို့ကြောင့် ကလေးကျေးတောင်ညိုမင်းက ရှင်စောပုကို ပုခန်းကြီးစားတရဖျားထံ ပေးပို့ခဲ့ရသည်။ တရဖျားတပ်များက ပုခန်းကြီးမြို့ကို ခုနစ်ရက်ကြာမှရသည်ဟု ဆိုပါသည်။^{၂၇}

ဆက်လက်၍ ပုခန်းကြီးမြို့သည် မြို့အင်္ဂါရပ် ခုနစ်ဌာနဖြစ်သည့် (၁) မြို့တော်၊ (၂) နန်းတော်၊ (၃) ကျုံးတော်၊ (၄) ကန်တော်၊ (၅) စည်းခုံတော်၊ (၆) နတ်ကွန်းတော်၊ (၇) ဗဟိုစင်တော်^{၂၈} စသည်တို့ ရှိ/မရှိ ဆန်းစစ်ပါမည်။

ပုခန်းကြီးမြို့ဟု ပုဂံမတိုင်မီက သတ်မှတ်ခဲ့၍ မြို့တော်မှာ ရှိပါသည်။ မင်းနေပြည်တော် မဟုတ်၍ နန်းတော်မရှိပါ။ ၎င်းနေရာတွင် မြို့ဝန်အိမ်ရှိပါသည်။ ထို့ပြင် ကျုံးတော်ရှိခဲ့ပါသည်။ ကန်တော်၊ စည်းခုံတော်၊ နတ်ကွန်းတော်တို့ ရှိခဲ့ပါသည်။ သို့သော် ဗဟိုစင်တော်ရှိသည့် အထောက်အထားမတွေ့ရပါ။ ဤသည်မှာ ပုခန်းကြီးမြို့သည် မင်းနေပြည်တော်မဟုတ်ဘဲ ခံတပ်မြို့ဖြစ်ခြင်းကြောင့်ဟု ယူဆရပါသည်။

ကျုံးတော်နှင့်ရေချိုတွင်းများ

ပုခန်းကြီးကျုံးတော်ကြီးကို -
“အခြောက်၊ ရေ နွံ
ကျုံးသုံးတန်၊
မြို့ထံပတ်လည်မှာ”

ဟု ဆိုပါသည်။ သို့သော် အင်းဝဘုရင် မင်းကြီးစွာစော်ကဲ လက်ထက်၌ “အုတ်စတုရန်း သူရဲခိုနန်းပြီးလျှင် ရေပတ်လည်ဝိုင်းလျက် တည်သောမြို့ရိုးကြီး”^{၂၉} ဟု ဖော်ပြထားရာ အခြောက်

၂၅။ ဒေါက်တာတိုးလှ၊ ချင်းတွင်းမြစ်သာမူးဧရာ၊ မျက်-၃၇၊ မုံရွာပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ မတ်လ၊ ၁၉၉၅ ခုနှစ်၊
 ၂၆။ ဒေါက်တာတိုးလှ၊ ချင်းတွင်းမြစ်သာ၊ မျက်- ၃၈ (သမိုင်းကောက်ချက်ကို ကိုးကားသည်)။
 ၂၇။ ဦးကုလား၊ မဟာရာဇဝင်ကြီး၊ ဒုတိယအုပ်၊ မျက်-၅၆၊ ၅၇၊ ဟံသာဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၀ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊
 ၂၈။ ဒေါက်တာတိုးလှ၊ ချင်းတွင်းမြစ်သာ၊ မျက် -၁၇၊
 ၂၉။ ဦးဘသွယ်၊ မြို့သမိုင်းအကျဉ်းချုပ်၊ မျက်- ၂၂ (မြို့ဝန်အိမ်မှာ ပုခန်းကြီးမြို့ ဗဟိုအလယ်တည့်တည့်တွင် တည်ရှိသည်။ နောက်ဆုံး မြို့ဝန်ဦးရိတ်၏ မြေး ဒေါ်သင်နှင့် တွေ့ဆုံမေးမြန်း၊ မှတ်တမ်းဓာတ်ပုံရိုက်ကူးခဲ့)။

နှင့် နွံကျုံးတော်ရှိဟန်မတူပါ။ ရေကျုံးရှိခဲ့သည်မှာ မှန်ပါသည်။ (၂၀-၁၀-၂၀၀၃) ရက် ကိုယ်တိုင် ကွင်းဆင်းချက်အရ အနောက်ဘက်မြို့ရိုးအခြေမှ ပေ ၆၀ ခန့်အကွာ၊ ကျုံးအကျယ်ပေ ၁၅၀ ခန့်ရှိမည် ဟု မှန်းဆပါသည်။ အခြားဘက်များမှာ တိမ်ကောနေ၍ အတိအကျ မတွက်နိုင်ပါ။ ကျုံးအနက် “လက်ခုပ်တစ်ဖောင်” ဟူသော စကားအရ အကျယ်အဝန်းကိုချင်း၍ ၁၀ ပေခန့် နက်မည်ဟု ခန့်မှန်းပါသည်။ ကျုံးသည် မြို့ရိုးပတ်လည်ရှိနေခြင်းကို မြို့ရိုးနံရံနှင့် ပေ ၆၀ အကွာလောက် တွင်ရှိသော မြေခိမ့်ချိုင့်ဝှမ်းများရှိခြင်းက သက်သေပြပါသည်။^{၁၀}

ကျုံးရေရရှိပုံမှာ ရှင်မတောင်တော်မကြီးမှစီးလာသော ချောင်းတို့ကို ရေကန်ကြီး တည်ဆောက်၍ မြောင်းသွယ်ပြီး ကျုံးအတွင်းသို့ ရေသွင်းခဲ့ပါသည်။ ဤမှ ပိုလျှံသော ရေတို့ကို ရေလျှာရိုးမှတစ်ဆင့် ချင်းတွင်းမြစ်အတွင်းသို့ လွှတ်ထုတ်ပစ်ပါမည်။ ရှင်မတောင်နှင့် ပုခန်းကြီး ရွာကြား ကန်တော်၊ ကန်စွယ်၊ လျှော့ရိုးအမည်နေရာများ ယနေ့ထိ တွေ့မြင်ရခြင်းဖြစ်ပါသည်။ ပုခန်းကြီးမြို့ သောက်ရေကို ဘယ်ကရသနည်းဟု စဉ်းစားရန်ရှိပါသည်။ ပုခန်းကြီးမြို့ရိုးအတွင်း တွင် ရေချိုရသည့်အထောက်အထား မတွေ့ရပါ။ စည်သူရှင် အရှေ့တောင်ထောင့်တွင် ခုံမင်းတွင်း(၁)၊ အနောက်တောင်ထောင့် စစ်ကဲတွင်း (၂)၊ အရှေ့ဘက် (အရှေ့ပြင်) တွင်း ၁၂ တွင်း၊ စုစုပေါင်း ၁၅ တွင်းရှိပြီး သောက်ရေချို ရေတွင်းများ ဖြစ်ခဲ့ပါသည်။

အုတ်ချပ်အမျိုးမျိုး

ပုခန်းကြီးမြို့ရိုး၏ အုတ်ချပ်အရွယ်အစားများကို စစ်ဆေးလျှင် (၁၅' x ၇' x ထူ၂') အရွယ်ရှိ အုတ်များကို မြို့ရိုးစီအုတ်အဖြစ် အများဆုံး အသုံးပြုပါသည်။^{၁၁} ထို့ပြင် (၁၈' x ၁၈') ရှိ ပင်းယခေတ်မြို့တည်အုတ်^{၁၂}၊ စာပါအုတ်ချပ်များ^{၁၃} (၅' x ၇' x ၁၅' x ၂') အရွယ်သပ်အုတ်များ၊ အရုပ်ပုံပါ အုတ်ချပ်များ^{၁၄} ကိုလည်း တွေ့ရပါသည်။ မြန်မာ့ဗိသုကာအဆောက်အဦများ၏ အုတ်ချပ် အရည်အသွေးကို စစ်တမ်းထုတ်လျှင် အေဒီ ၁၀ ရာစုနှင့် ၁၁ ရာစု ပုဂံအုတ်ချပ်များကို မည်သည့်ခေတ်ကမျှ မယှဉ်နိုင်ပါ။ သရေခေတ္တရာနှင့် ဗိဿနိုးမြို့ အုတ်ချပ်များမှာ ထုထည်ခိုင်မာမှု ရှိသော်လည်း ပုဂံအုတ်ချပ်က ကျစ်လျစ်မာကျောမှု စံချိန်ပိုပါသည်။^{၁၅}

ထို့အတူ ပုခန်းကြီးအုတ်ချပ်များက ပုဂံအုတ်ချပ်၏အရည်အသွေးမမီသော်လည်း သရေခေတ္တရာနှင့် ဗိဿနိုးမြို့ အုတ်ချပ်များ၏အရည်အသွေး စံချိန်တူညီသည်ဟု မှန်းဆရပါသည်။

၃၀။ (၂၀-၁၀-၂၀၀၃) ရက် ကိုယ်တိုင်ကွင်းဆင်းချက်မှတ်တမ်း၊
၃၁။ ဓာတ်ပုံ (၁၁)၊ (၁၅' x ၁၇' x ၂') (မြို့တည်အုတ်ချပ်)၊
၃၂။ ဓာတ်ပုံ (၁၂)၊ (၁၈' x ၁၈' x ၂') (ပင်းယခေတ်မြို့တည်အုတ်ချပ်)၊
၃၃။ ဓာတ်ပုံ (၁၃)၊ (အို သုံညတင်စာပါအုတ်ချပ်)၊
၃၄။ ဓာတ်ပုံ (၁၄)၊ တိရစ္ဆာန်ပုံပါအုတ်ချပ်များ၊
၃၅။ ဦးမျိုးညွန့်၊ ပုဂံစေတီပုထိုးများ၏ ဗိသုကာအနုလက်ရာ၊ ရောင်စဉ်ပုံနှိပ်တိုက်၊ မျက်-၉၃၊ ရန်ကင်း၊ ၁၉၉၉ ခုနှစ်။

ဤသို့ကောက်ချက်ချခြင်းမှာ ပျူမြို့ဟောင်းများတွင် တွေ့ရသည့်အုတ်ချပ်ကဲ့သို့ ပုခန်းအုတ်များ၌ စပါးခွံကပ်၍ ပါနေခြင်းပင်ဖြစ်ပါသည်။^၆

ဆက်၍ မြို့ရိုးအုတ်စီရာတွင် ကြားညှပ်အသုံးပြုသည့် “သရွတ်” ကို စိစစ်ပါမည်။ ပုဂံခေတ် ကျောင်းကန်စေတီပုထိုးများ တည်ဆောက်ရာတွင် သုံးသည့်သရွတ်မှာ “တမာ၊ ဥသျှစ်၊ သနပ်၊ ကုက္ကို” စသည့် အပင်မှထွက်သော သဘာဝအစေးတို့ကိုပေါင်း၍ “ထုံး၊ ထန်းလျက်၊ သကာရည်၊ ကျောက်၊ ပြာ၊ သဲမှုန့်” တို့ဖြင့်ရော၍ သရွတ်ပြုလုပ်ပါသည်။^၇ အများစုဖော်ပြထားသည့် အင်္ဂတေစပ်နည်းမှာ “အုံတုံသတ္တ၊ နဝက္ခကော်၊ ဒွေးနော်တင်လဲ၊ ဥသျှစ်ကဲ၍၊ လဲဝါတစ်ဆုပ်၊ ဆီတစ်မှတ်” ဖြစ်ပါသည်။^၈ ၎င်းသရွတ်နှစ်မျိုးတွင် ပုခန်းမြို့ရိုး တည်ဆောက်ချိန်နှင့် အပူပိုင်းမြေလတ်ဒေသမှာပေါက်သည့်အပင်တို့ကိုထောက်၍ သဘာဝအစေး အလွယ်ရနိုင်သည့် သရွတ်မျိုး အသုံးပြုခဲ့မည်ဟု မှန်းဆရပါသည်။

ပုခန်းကြီးမြို့ရိုးကို အုတ်စီရာတွင် (၁) နှာခြားမေးလွဲစီနည်း၊ (၂) မယားခိုးဒီဇိုင်းကွက်နည်းနှစ်မျိုးဖြင့် တည်ဆောက်ခဲ့ပါသည်။ အုတ်စီ၊ အုတ်နင်းကောင်းစေရန် မြို့ရိုးနံရံထောင့်ချိုးများတွင် မယားခိုးကွက်ဖော်၍ စီထားပါသည်။ ပုဂံလက်ရာကဲ့သို့ “နံရံထောင့်အဆုံများ၌ အုတ်ရိုးကို ကျားပါးစပ်စီခြင်း၊ ထောင့်အုတ်ချပ်ကို ကျောက်သားကျင်တွယ်အသုံးပြုခြင်း၊ ကျောက်တုံးအားဖြင့် အုတ်ရိုးစီခြင်း”^၉ စသည့်ပုံစံ ရှာမတွေ့သေးပါ။ ပင်းယခေတ်နှင့် အင်းဝခေတ်အဆောက်အဦများကဲ့သို့ နံရံနှစ်ခုဆုံသည့်နေရာများ၌ အုတ်ရိုးကို တွေ့ဆက်ဆက်ထားခြင်းကြောင့် ပြိုလဲပုံမျိုး ပုခန်းတောင်ဘက်မြို့ရိုးတွင် အများအပြားတွေ့ရပါသည်။

သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းကြီးမြို့ရိုးကို ခြုံငုံကြည့်လျှင် မြို့တော်လုံခြုံရေးကို ဗျူဟာမြောက် လုံခြုံပေးနိုင်ခဲ့ခြင်း၊ အုတ်ချပ်နှင့်အရည်အသွေး ပုဂံလက်ရာမမီသော်လည်း ဝိဿနိုး၊ ပျူအုတ်ချပ်နှင့် ဆင်တူသည်ဟု ယူဆနိုင်ဖွယ်ရှိခြင်း၊ တစ်ဘက်ရန်သူက မြို့ရိုးပုံသဏ္ဍာန်အလွယ်မသိအောင် ခိုနန်း၊ လင်းမြွေရိုး၊ လှိုင်းတံပိုးထဟန် စသည်ဖြင့် ပုံစံမတူဘဲ တည်ဆောက်ထားခြင်း၊ မြို့ရိုးလေးဘက်တံခါးများကို ပုံစံမတူဘဲ မေးလွဲတည်ဆောက်ထားခြင်းနှင့် အမြင့်မားဆုံး၊ အစောဆုံး မြို့ရိုးအဖြစ် တည်ရှိနေပါသည်။

၃၆။ ပုဂံအုတ်ဖုတ်ရာတွင် ထင်း၊ မီးသွေးကိုအဓိကထား၍ ပုခန်းအုတ်ချပ်အများစုမှာ ဝိဿနိုးအုတ်ကဲ့သို့ မီးဖုတ်ရာတွင် စပါးခွံအဓိကထား သုံးစွဲပါသည်။
၃၇။ ဦးစု၊ ဝိသုကာကျမ်း၊ မျက်-၅၇၊ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၆၃ ခုနှစ်
၃၈။ ဦးမျိုးညွန့်၊ ပုဂံစေတီပုထိုးများ၏ဝိသုကာနှင့် ဂူလက်ရာ၊ မျက် -၉၅
၃၉။ အောင်ကြိုင်၊ မင်းဘူး၊ ပုဂံခေတ် ဝိသုကာလက်ရာများ၊ မျက်-၁၁၁၊ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၈၁ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်။

အပိုင်း (၃)

ပုခန်းစေတီပုထိုးများ၏ ဗိသုကာလက်ရာ

ပုခန်းကြီးရှိ စေတီပုထိုး ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများသည် အေဒီ ၁၁ ရာစု အစောပိုင်းကာလ တိုးတက်ထွန်းကားလာသည့် ဗုဒ္ဓအယူဝါဒကိုအခြေခံသည့် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ အဆောက်အအုံများဖြစ်ပါသည်။ ယင်း သာသနိကအဆောက်အအုံများကို မင်း၊ မှူးမတ်နှင့် ပြည်သူတို့က ဆောက်လုပ်လှူဒါန်းခဲ့ကြသည့်အတွက် စေတီ၊ ပုထိုး၊ လိုဏ်ဂူ၊ အုတ်ကျောင်း၊ သစ်သားကျောင်းများနှင့် ဥမင်များကို ယနေ့တိုင် မြင်တွေ့ရပါသည်။

ပုခန်းကြီးတွင် စေတီဂူဘုရားတို့၏ ဗိသုကာသမိုင်း လေ့လာနိုင်စရာ ၁၁ ရာစုမှ ၁၉ ရာစုနှစ်ကုန်ထိ ဆောက်လုပ်ခဲ့သော အဆောက်အအုံ (၃၈၇)^၁ ကျော် ကျန်ရှိရာ ယင်းတို့မှ ဗိသုကာသမိုင်းဆိုင်ရာ အထောက်အထားစေတီဂူဘုရား ၂၀၀ ခန့်ကို ဖော်ထုတ်ပါသည်။ ထိုကာလက လူနေအိမ်၊ လူသုံးပစ္စည်းများသည် တာရှည်ခံသောအုတ်ဖြင့် ပြုလုပ်မှုနည်း၍ ပျက်စီးလွယ်သည်။ အကြွင်းအကျန်တွေ့ရန် အလွန်ခဲယဉ်းပါသည်။ တာရှည်အထားခံသည့် ရွှေငွေလက်ဝတ်ရတနာပစ္စည်းများမှာလည်း ခေတ်နှင့်လျော်ညီအောင် ပြုပြင်လုပ်တတ်သော အလေ့ မပျောက်သေး၍ ရှေးလက်ရာပစ္စည်းများ တွေ့ရခဲ့ပါသည်။

သို့ဖြစ်၍ ကျောက်၊ အုတ်တို့ဖြင့် တည်ဆောက်ခဲ့သော စေတီ၊ ဂူဘုရား၊ သစ်သားကျောင်း အချို့နှင့် အုတ်ကျောင်းတို့သာ လေ့လာရန်ကျန်ပါသည်။ ယင်းတို့မှာ သာသနိကအဆောက်အအုံ များဖြစ်၍ လူအဖွဲ့အစည်းနှင့် ကင်းကွာသည်ဟု ယူဆစရာရှိသော်လည်း စင်စစ် လူအသုံး အဆောင်များကို ကျောင်းဘုရားတို့၌ လှူခြင်း၊ ပညာစွမ်းရှိသမျှကို ကျောင်းစေတီတည်ဆောက် ရာ၌ အသုံးချခြင်း၊ မွမ်းမံပြင်ဆင်ခြင်းတို့ကြောင့် သာသနာရေးနှင့် နီးနွယ်သော အနုပညာ ဗိသုကာပင်လျှင် ထိုခေတ်၏ လူမှုရေးယဉ်ကျေးမှုဟု ပြောနိုင်ပါသည်။

ပုခန်းကြီးတွင် ဆောက်လုပ်ခဲ့သော စေတီဂူဘုရားအချို့နှင့် တင့်တယ်ထည်ဝါသည့် သစ်သားကျောင်းဆောင်များကြည့်ရန် ခက်ခဲသည့်တိုင် ထိုခေတ်ကျောက်စာမှတ်တမ်းများအရ အသင့်အတင့် ပြန်လည်မှန်းဆနိုင်သည်လည်း ရှိပါသည်။

၁။ ရှေးဟောင်းသုတေသနပြုတိုက် (ပုခန်းကြီး) အစီရင်ခံစာ (၂၀၀၄-၀၅)၊ (ဌေးဝင်းမောင်၊ ဦး- ပြုတိုက်မှူးထံမှကူးသည်)

၁၁ ရာစုမှ ၁၃ ရာစုနှစ်အထိ သတ်မှတ်ခဲ့သော ပုဂံခေတ်ကဲ့သို့ပင် အဆောက်အအုံ တစ်ခု စတင်တည်ဆောက်ရန်အတွက် ပထမဦးဆုံး တံတိုင်းပတ်လည် တည်ဆောက်သည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ထိုအချိန်က ပုခန်းကြီးမြို့တော်လက်ထက်တွင်ပါဝင်သော ပခုက္ကူရွာကို အုပ်ချုပ်သည့် သီဟရာဇကျော်ခေါင် ပထမတံဆိပ်ရ သမန္တကျော်ခေါင်နော်ရထာ ဒုတိယတံဆိပ်ရ မင်္ဂလာ သွေးသောက်ကြီး^၂ က ခရစ်နှစ် ၁၈၂၈ ခုနှစ်တွင် ကျောင်းတစ်ကျောင်း၊ ဇရပ်တစ်ဆောင်နှင့် မြေစိုက်စေတီတစ်ဆူတို့ကို တည်ထားပြီးနောက် သိမ်သမုတ်ရန် နေရာရွေးချယ်သောအခါ စေတီတော်မဟာရံအတွင်း အရှေ့တောင်^၃ တွင် သတ်မှတ်ကြောင်းဖော်ပြထား၍ အဆောက်အအုံ များ မတည်ဆောက်မီကပင် တံတိုင်းပြုကြောင်းထင်ရှား၏။ သိမ်သမုတ်ရာတွင် အကြီးအမှူး ပြုသော ပုခန်းမြို့တော် လက်ဝိုဏ်းအုပ်ဆရာတော် ရှင်သာသနဓဇ သီတင်းသုံးသော ရွှေတန်တစ်^၄ စေတီ၏ အရှေ့အရပ်ရှိကျောင်းကို သုံးထပ်ဘုံဆင့်ရှိသော မုခ်ဦး မဟာရံတံတိုင်းတို့ဖြင့် ခြံရံ^၅ ထား၏။ တင့်ထည်သောတံတိုင်း ဖြစ်ဟန်ရှိပါသည်။ တံတိုင်းပြုလုပ်ရာတွင် အုတ်ဖြင့်ပြုလုပ်မည်ဟု မှန်းဆပါသည်။ တည်ဆောက်ရာတွင်လည်း လေးထောင့်ပြုလုပ်လေ့ရှိသည်။ တံတိုင်းကာရံခြင်းမှာ အဆောက်အအုံကို သိသာထင်ရှားအောင် ခြားနားပေးသည့်အပြင် မီးဘေးမှ အကာအကွယ် ပေးသည်ဟုလည်း ယူဆနိုင်ပါသည်။ အထက်ဖော်ပြပါ ကျောက်စာအထောက်အထားအရ အဆောက်အအုံတစ်ခု တံတိုင်းခတ်သည့်အလေ့အထရှိကြောင်း ထင်ရှားပါသည်။ ထို့အတူ ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာစေတီများဖြစ်သည့် ညောင်ပင်သာ^၆၊ နဂါးရုံ^၇၊ ဘုရားများ၊ ညောင်ရမ်းလက်ရာဖြစ်သည့် ရွှေဒေါင်းစဉ်^၈၊ ကုန်းဘောင်လက်ရာ သောက်တော်ဂေါဇီ၊ ဘဘေး^၉၊ တင်ယျဉ်ပြည့်^{၁၀}၊ စပါယ်ရုံ^{၁၁}၊ ဆုတောင်းပြည့်^{၁၂}၊ ဘုရားများ၊ ရတနာပုံလက်ရာ ဖြစ်သည့် ရှင်ပင်ပဲချက်^{၁၃} စသည့်စေတီများတွင် တံတိုင်းလေးဘက်ကာရံထားပြီး ယင်းစေတီများအပါအဝင် ၄၂ ဆူ^{၁၄} တံတိုင်း

၂။ မြန်မာနိုင်ငံအတွင်း တွေ့သမျှကျောက်စာ စာရင်း၊ အပိုင်း (၁)၊ ရန်ကုန်အစိုးရပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၂၁ ခုနှစ်၊ ၁၁၈၃က^{၁၀}။ နောင် ဤကျမ်းကို ကိုးကားလျှင် အတိုမုတ်အရ စာရင်းဟု ဖော်ပြမည်။

၃။ စာရင်း ၁၁၈၃ခ^{၁၁}။

၄။ (ရွှေတန်တစ်ရွာသည် ပခုက္ကူ၏အရှေ့ဘက် လေးမိုင်အကွာတွင် ရှိပါသည်)။

၅။ စာရင်း ၁၁၈၃ခ^{၁၂}။

၆။ ဘုရားအမှတ် (၁၃)- ညောင်ပင်သာ၊ အင်းဝခေတ်လက်ရာ၊ (ကုန်းတလင်းရွာအရှေ့တံခါး၊ လမ်းမြောက်ဘက် ပေ ၅၀ အကွာတွင်ရှိသည်)။

၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၉၀)၊ နဂါးရုံဘုရား၊ ခဲလှကျောင်းတိုက် အရှေ့ဘက် ပေ ၄၀ အကွာရှိ။

၈။ ဘုရားအမှတ် (၂၀၀)၊ ပုခန်းကြီးဓာတ်အားခွဲရုံ အရှေ့ဘက်၊ ရေစကြို-ပခုက္ကူ ကားလမ်း အနောက်ကပ်လျက်ရှိ။

၉။ ဘုရားအမှတ် (၄၂)၊ စရိတသီလရှင်ကျောင်းမြောက်ဘက် ကပ်လျက်တည်ရှိသည်။

၁၀။ ဘုရားအမှတ် (၅၀)၊ စည်သူရှင်ဘုရား အရှေ့တောင်ထောင့်ရှိသည်။

၁၁။ ဘုရားအမှတ် (၅၂)၊ ဆေးပေးခန်းမြောက်ဘက်၊ ပခုက္ကူ-ရေစကြို လမ်းအရှေ့ဘက်ရှိ။

၁၂။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၀)၊ သံစည်ကျောင်းတိုက် မြောက်ဘက် ပေ ၁၅၀ အကွာတွင်ရှိ။

၁၃။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၄)၊ စပါယ်ရုံဘုရား၏အရှေ့ဘက် ပေ ၅၀ အကွာတွင်ရှိသည်။

၁၄။ ဘုရားအမှတ် (၆၉)၊ စည်သူရှင်ဘုရား အနောက်မြောက်ထောင့်တွင်ရှိသည်။

၁၅။ နောက်ဆက်တွဲ (၁)၊ ပုခန်းကြီးတံတိုင်းကာ ဘုရားစာရင်း (၃-၇- ၂၀၀၃ မှတ်တမ်း)။

ကာထားသည်ကိုတွေ့ရသည်။ ထို့ပြင် ပုခန်းကြီး၊ ပုခန်းငယ် ကျောင်းတော်ကြီးများ အပါအဝင် ကျောက်အုတ်တံတိုင်း ၁၂ ခုမျှ တွေ့ရပါသည်။^{၁၆} တံတိုင်းများကို အုတ်ဖြင့်သာပြုလုပ်ပြီး ပုဂံ မှာကဲ့သို့ ကျောက်တံတိုင်းမတွေ့ပါ။ နှစ်ထပ်တံတိုင်းကာရံသည့် အလေ့အထကို ပုခန်းငယ် ကျောင်းတော်ကြီး^{၁၇} နှင့် ပုခန်းကြီးကျောင်းတော်ကြီး^{၁၈} တို့တွင် တွေ့ရသည်။ ပုဂံမင်း နန်းသူရှိ အေဒီ ၁၂၂၃ တည်ထားခဲ့ အနန္တသူ ကျောင်းတိုက်တွင် နှစ်ထပ်တံတိုင်း ကာရံသကဲ့သို့ ဖော်ပြ ပါကျောင်းတိုက်များ၏ တံတိုင်းနှစ်ထပ်ကာရံမှု ခပ်ဆင်ဆင်တူပါသည်။ ဆိုလိုသည်မှာ အတွင်း တံတိုင်း၌ ဘုရား၊ စေတီ၊ ပိဋကတ်တိုက်၊ ဓမ္မာရုံ၊ သိမ်နှင့်ကျောင်းထိုင်ဆရာတော်၏ကျောင်းရှိ၍ အပြင်တံတိုင်း၌ သံဃာများနေရန် ကျောင်းများစွာ ရှိတတ်ပါသည်။

ပုခန်းကြီးဒေသရှိ ဂူဘုရားပန္နက်ပုံစံတွင် အခန်းဖွဲ့စည်းပုံ၊ အာရုံခံမုခ်ထွက်ပုံ၊ အလယ် ဗဟိုမဏ္ဍိုင်မပါဘဲ အမိုးခုံးများကိုအားပြု၍ အထက်အလေးဝန်ကို ပင့်ထောက်ထားပုံ စသည် တို့မှာ ပုံသဏ္ဍာန်အမျိုးမျိုးရှိပါသည်။ စေတီပုံသဏ္ဍာန်တွင်လည်း ပတ်လည်ဖိနပ်တော်၊ ပစ္စယံ အဆင့်ဆင့်ကြေးဝန်၊ ကြာဖတ်၊ ခေါင်းလောင်း၊ သပိတ်မှောက်နှင့် ခိုနန်းချိုး၊ ထုပ်ကာများကို ခေတ်အလိုက် တည်ဆောက်ခဲ့ကြပါသည်။ ယင်းသို့ ပုံသဏ္ဍာန်ကွဲပြားခြင်းမှာလည်း ပုခန်းကြီး ဒေသတွင် အင်းဝခေတ်ကာလ အပြိုင်အဆိုင် တည်ထားကိုးကွယ်ကြသော်လည်း နှစ်ကာလ အားဖြင့် တစ်ဆူနှင့်တစ်ဆူ တည်ထားကိုးကွယ်သည့်အချိန်မှာ ခြားနားမှုကြောင့် ဖြစ်ပါသည်။

သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းကြီးဒေသရှိ စေတီပုထိုး ဂူဘုရားနှင့်စေတီတို့၏ ဗိသုကာလက်ရာသမိုင်းကို စိစစ်ထုတ်ဖော်ပြခြင်းဖြစ်ပါသည်။ ပုခန်းကြီးတွင် ပုဂံခေတ်လက်ရာဟု သတ်မှတ်နိုင်သော စေတီပေါင်း ခုနစ်ဆူ^{၁၉} ရှိပါသည်။ ဦးစွာ စေတီဝေါဟာရပေါ်လာပုံကို အာသောကမင်း (ဘီစီ ၂၇၃-၂၃၂)က စံပြုပုံစံမှာ ခရစ်မပေါ်မီ နှစ်ရာစုက တည်ဆောက်ခဲ့သော “သဉ္ဇိ”^{၂၀} ဖြစ်သည်။ မြန်မာဘာသာဖြင့် “စေတီ” သက္ကတဘာသာဖြင့် “စတျ” (Caitya)^{၂၁}၊ ပါဠိဘာသာဖြင့် စေတီယ (Cetiya)^{၂၂}၊ နီပေါ နိုင်ငံမှာ ဆတျ (Chaitya)^{၂၃} နဲ့ ယိုးဒယားတွင် ဆေဒီ (Chedi)^{၂၄} ဟု ခေါ်ပါသည်။ သဘော အယူအဆမှာ ကိုးကွယ်ရာပူဇော်ရာ ပစ္စည်းတစ်ခုခုကို ထည့်သွင်းတည်ဆောက်ထားသောကျောင်း

၁၆။ နောက်ဆက်တွဲ (၂)၊ ပုခန်းကြီးတံတိုင်းကာ ဘုန်းကြီးကျောင်းစာရင်း (၃-၇-၂၀၀၃ မှတ်တမ်း)၊
၁၇။ (မင်းတုန်းမင်းလက်ထက် ပုခန်းမင်းကြီး ဦးရန်ဝေး ဆောက်လှူသည်။ ၁၂၁၈ ခုနှစ် စတောက်၍ ၁၂၂၅ ခုနှစ် ပြီးသည်)၊
၁၈။ ကျီးဝန်မင်း ဦးဖိုးတုတ်ကျောင်းဟု ထင်ရှားသည်၊
၁၉။ နောက်ဆက်တွဲ (၃)- ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံလက်ရာစေတီစာရင်း (၃-၇-၂၀၀၃ မှတ်တမ်း)၊
၂၀။ သဉ္ဇိ = Sanchi
၂၁။ စတျ = Caitya (သက္ကတဘာသာစကား)
၂၂။ စေတီယ = Cettiya (ပါဠိစကား)
၂၃။ ဆတျ = Chaitya (နီပေါနိုင်ငံအခေါ်)
၂၄။ ဆေဒီ = Chedi (ယိုးဒယားအခေါ်)

ဘုရားဖြစ်ပါသည်။ သီရိလင်္ကာမှာ ဒါဂေါဗ^{၂၅}၊ ပါဠိဘာသာဖြင့် ဓာတုဂဗ္ဘ^{၂၆}၊ သက္ကတဘာသာဖြင့် စတုဂတ်^{၂၇} ဟု အဓိပ္ပာယ်ရပါသည်။ တမိလ်ဘာသာစကားမှာ တောပျူ^{၂၈}၊ တေလဂူဘာသာစကားမှာ တောပူ^{၂၉} ခေါ်ပြီး တော်အုပ်ပန်းခြံဖြစ်ပါသည်။ ထိုစကားကို သက္ကတဘာသာစကားဖြင့် သတူပ^{၃၀}၊ ပါဠိဘာသာဖြင့် ထုပေါ^{၃၁} လို့ ပြောင်းလဲခေါ်လာသည်။ အထဲကိုဝင်လို့မရသော ဗုဒ္ဓအထိမ်းအမှတ် အဆောက်အအုံဟု အဓိပ္ပာယ်ရပါသည်။ ခရစ်မပေါ်မီ နှစ်ရာစုက “သိဋ္ဌီ” တွင်ရှိသော သတူပ (Sanchi Stupa)၊ ခရစ်လေးရာစုနှစ် သရေခေတ္တရာမှာရှိတဲ့ ဘောဘော၊ ခရစ် ၁၁ ရာစုက ပုဂံမှာရှိတဲ့ ငက္ခနားဇောင်း၊ ခရစ် ၁၁ ရာစုက သီရိပစ္စယာမှာရှိတဲ့ လောကနန္ဒာ၊ ခရစ် ၁၀ ရာစုစစ်ကိုင်းမှာရှိတဲ့ ကောင်းမှုတော်တို့သည် စံပြုလောက်သည့် ဗုဒ္ဓအထိမ်းအမှတ် အဆောက်အအုံများဖြစ်ကြသည်။^{၃၂} ယင်းသို့ စံပြုလောက်သည့် စေတီမျိုး ပုခန်းကြီးတွင်မတွေ့ရပါ။

ပုဂံခေတ်လက်ရာ စေတီပုံသဏ္ဍာန်များတွင် ပတ်လည်ဖိနပ်တော်၊ ပစ္စယံအဆင့်ဆင့် ကြေးဝန်း၊ ကြာဖတ်၊ ခေါင်းလောင်း၊ သပိတ်မှောက်၊ ခိုနန်းချိုနှင့် ထုပ်ကာများမှာ တစ်ဆူနှင့် တစ်ဆူ ပုံစံအမျိုးမျိုးဖြင့် တည်ဆောက်ခဲ့ကြသည်။ ယင်းသို့ ပုံစံကွဲပြားခြားနားခြင်းမှာ ထိုကာလ၌ ပုဂံနှင့်ပုခန်း ပတ်ဝန်းကျင်ဒေသ အပြိုင်အဆိုင် တည်ထားကိုးကွယ်ကြသော်လည်း တစ်ဆူနှင့် တစ်ဆူ တည်ထားကိုးကွယ်သောအချိန် ကွာခြားခြင်းကြောင့်ဖြစ်မည်ဟု ယူဆပါသည်။ ပုဂံခေတ်ကို စံထား၍ တိတိကျကျသတ်မှတ်ရလျှင် အေဒီ ၁၁ ရာစု အစောပိုင်းမှ ၁၃ ရာစု နှောင်းပိုင်းထိ နှစ်ပေါင်း ၃၅၀ နှင့် ၄၀၀ ခန့်အတွင်းက တည်ထားခဲ့ကြသည်။ ပုဂံခေတ် စောစောပိုင်းကတည်ထားခဲ့သည့် ဘုရားများကို လေ့လာလျှင် သရေခေတ္တရာရှိ ဘောဘောကြီးဘုရား၊ ပုဂံရှိ ဗူးဘုရား၊ ငက္ခနားဇောင်းဘုရားတို့မှာ အိန္ဒိယပြည်ရှိ ဆန်ချိုစေတီတော်နှင့် အသွင်ဆင်တူသည်ကို တွေ့ရသည်။^{၃၃} ယင်းသို့ စေတီမျိုးပုခန်းကြီးမှာ မတွေ့ရပါ။ ပုဂံခေတ် ဗိသုကာလက်ရာ အထွန်းကားဆုံး ကာလဖြစ်သည့် ကျန်စစ်သားလက်ထက် အေဒီ ၁၁ ရာစုမှ ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်း အေဒီ ၁၃ ရာစု ကာလအတွင်းတွင် စာပေအရ မြန်မာစာပေပေါ် ထွန်းနေခြင်း၊ ဗိသုကာပညာအရ အလင်းရောင် ကောင်းစွာရသော မြင့်မားတောင့်တင်းသည့် မြန်မာဆန်ဆန် ဂူဘုရားများကို တည်ဆောက်နေခြင်းသည် မြန်မာမှု မြန်မာဟန်ကို တွေ့မြင်ရပါသည်။ ဆိုလိုသည်မှာ အစောပိုင်းကာလ စေတီပုံမျိုးတည်စဉ် ဗိသုကာနည်း အတတ်ပညာများမှာ ဘာသာရေးနှင့် ဆက်နွှယ်ပြီး အိန္ဒိယအငွေ့အသက်

၂၅။ ဒါဂေါဗ = Dagoba
 ၂၆။ ဓါတုဂဗ္ဘ = Dhatu-gabbha
 ၂၇။ စတုဂတ် = Dhaty-gabbha
 ၂၈။ တောပျူ = Toppu
 ၂၉။ တောပူ = Topu
 ၃၀။ သတူပ = Stupa
 ၃၁။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ- မြန်မာနိုင်ငံဆိုင်ရာ ဗုဒ္ဓအနုပညာနဲ့ ဗိသုကာလက်ရာ၊
 ၃၂။ မျိုးညွှန်၊ ဦး၊ ပုဂံစေတီပုထိုးများ၏ဗိသုကာနှင့် အနုလက်ရာ၊ ရန်ကုန်မြို့၊ ရောင်စုံပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၉၉ ခုနှစ်။

ဖုံးလွှမ်းနေမည်ဆိုရသော်လည်း ပုဂံခေတ်ဟု ခေါ်ဆိုနိုင်သည့်ကာလမှ ဗိသုကာ လက်ရာများမှာ အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုမှ ဆင်းသက်လာသည်ဟု ယုံကြည်ရမည်ကို အလေးအနက် စဉ်းစားစရာဖြစ်နေပါသည်။ ပုဂံနှင့် မိုင် ၂၀ ကျော်သာဝေးသည့် ပုခန်းကြီးဒေသမှာလည်း ထိုနည်းတူ စဉ်းစားစရာဖြစ်ပါသည်။ ပုဂံခေတ်ဦးပိုင်း စေတီများမှာ သရေခေတ္တရာမြို့ရှိ ဘောဘောကြီးဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာများကဲ့သို့ လုံးဝန်းရိုးစင်းစွာ တည်ဆောက်ရာမှ အနိရုဒ္ဓ လက်ထက်တွင် စေတီလုံး အောက်ခြေနှုတ်ခမ်းကို ခေါင်းလောင်းနားအဖြစ် စတင်ဖော်ဆောင်ပြီး ပျူခေတ်ဟန်မှ မြန်မာဟန်သို့ စတင်ပြောင်းခဲ့ပါသည်။ သာဓကအားဖြင့် အင်းဘုရားကြီး^{၃၄} လောကနန္ဒနှင့် ကျောက်မှော်ဘုရားများ ဖြစ်သည်။

ယင်းနောက်မှ တစ်ဆင့်တက်၍ စေတီတွင် ဂူပေါက်ဖော်ဆောင်ခြင်း၊ စေတီ၏ ခေါင်းလောင်းနှင့်ခါးပတ်တွင် မုခ်ကပ်များပါဝင်ပြီး အင်္ဂတေတံကဲ တပ်ဆင်ခြင်း၊ ဂူပေါက်နှင့် မုခ်ကပ်တွင် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော် ထားရှိအပူဇော်ခံခြင်းတို့ကို မြန်မာဆန်ဆန် တည်ဆောက် ထားပါသည်။ ယင်းနောက် သပိတ်မှောက်အထက်တွင် ခိုနန်းချိုးဆုတ်တပ်အုတ်စီ၍ ထုပ်ကာပုံစံ ဖော်ဆောင်ခြင်း၊ ယင်းအထက်မှ ဖောင်းပြားများတပ်ခြင်းဖြင့် သီဟိုဠ်ပုံစံကိုလည်း ဖော်ဆောင်သည်။

ပုဂံခေတ်၏ ဗိသုကာလက်ရာ သဘောသဘာဝမှာ အောက်ခြေရှူးပြီး အပေါ်ကားသည့် သဘောကိုတွေ့ရသည်။ ယင်းပုံစံမျိုး ငကျဲနားဋောင်းမှာ တွေ့ရသည်။ တိုက်မခြေ “အလယ်” တည့်တည့်တွင် ကြာဖတ်များ ပါတတ်သည်။ ပုဂံမုခ်တံကဲ နမူနာပုံစံကို မြို့သစ် (ပုဂံ) သင်္ချိုင်းရှိ အမှတ် (၄၂၈) တွင် တွေ့နိုင်သည်။ ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်း ခေါင်းလောင်းနားမှာ ရှည်၍ ကော့လန်နေပုံစံ ပြုလုပ်လာပါသည်။ အစောပိုင်းက ခေါင်းလောင်းနား မပါရှိပါ။ အုတ်စီလက်ရာ (Brick Bondage) မှာ ပုဂံအကောင်းဆုံးဖြစ်သည်။ ပုဂံကြာပုံစံမှာ ကြာပုကို အများဆုံး တည်ဆောက်ကြသည်။ ယင်း နမူနာသဘောသဘာဝကိုယူ၍ ပုခန်းရှိ ဘုရားများကို ချင့်တွက် ပါသည်။ ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံလက်ရာစေတီများမှာ ရတနာမဉ္ဇူ^{၃၅}၊ မြတ်ပေါင်းမဉ္ဇူ^{၃၆}၊ ဂေါတမ^{၃၇}၊ ကြောင်လိန်^{၃၈} နှင့် ဘွဲ့အမည်မသိ သုံးဆူ^{၃၉} တို့ဖြစ်သည်။

ဂေါတမဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၁၆၇)

ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်း လက်ရာတစ်ဆူမှာ ဂေါတမဘုရား^{၃၀} ပင်ဖြစ်သည်။ ၎င်းဘုရားသည် ရှင်မြောင်ပန္နက်ပုံ တည်ထားပြီး မုခ်တံကဲများ လေးမျက်နှာစလုံးတွင် ပါရှိသည်။

၃၄။ မျိုးညွှန်း ဦး၊ ပုဂံစေတီပုထိုးများမှ (အင်းဘုရားကြီးဆွဲပုံကို ကူးယူဖော်ပြသည်) မျက်-၂၂၊
၃၅။ ဘုရားအမှတ် (၅၅)၊ ရတနာမဉ္ဇူဘုရား- စည်သူရင်အရှေ့တောင်ထောင့်ရှိ၊
၃၆။ ဘုရားအမှတ် (၈၉)၊ မြတ်ပေါင်းမဉ္ဇူ၊ ခန္ဓသိမ်ဘုရား မြောက်ဘက်ရှိ၊
၃၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၆၇)၊ ရေစကြို-ပခုက္ကူလမ်းအနောက်ဘက်၊ ၁၆၆ ၏မြောက်ဘက် ပေ ၃၀ ကွာရှိ၊
၃၈။ ဘုရားအမှတ် (၅၃)၊ ကြောင်လိန်ဘုရား၊
၃၉။ ဘုရားအမှတ် (၇၈)၊ (၈၂) နှင့် (၁၀၆) တို့ဖြစ်ကြသည်။ ဘွဲ့အမည်မသိပါ။
၄၀။ ဘုရားအမှတ် (၁၆၇)၊ ၎င်းဘုရားသည် အမှတ် (၁၆၆) ဘုရား၏မြောက်ဘက်ပေ ၃၀ အကွာနှင့် ပခုက္ကူ-ရေစကြိုသွားကားလမ်း၏ အနောက်ဘက် ပေ ၂၀၀ ခန့်အကွာတွင်ရှိသည်။ ဓာတ်ပုံ (၁)၊

အာရုံခံမုခ်ပေါက်အရှေ့သို့ လှည့်ထားပြီး အတွင်းတွင် ပလ္လင်နှင့်ဆင်းတုရှိပြီး အုတ်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသည်။ ပစ္စယံနှစ်ဆင့်ပါရှိပြီး ပစ္စယံနှစ်ဆင့်စလုံးတွင် အရံစေတီငယ် သီဟိုဠ်ပုံလေးဆူပါရှိသည်။ အထက်ပိုင်း ကြာမှောက်ကြာလှန်နှင့် ငှက်ပျောဖူးထိ ပါရှိသည်။ တောင်မြောက် ၃၅ ပေ ၈ လက်မ၊ အရှေ့အနောက် ၃၈ ပေ ၈ လက်မ ရှိပြီး ဉာဏ်တော်အမြင့် ပေ ၆၀ ခန့်ရှိသည်။ ၁၃ ရာစုနှောင်းပိုင်း ပုဂံလက်ရာဖြစ်ပါသည်။

ညောင်ဦးမြို့ရှိ ကုန်းတော်ကြီးဘုရား^{၄၁} နှင့် ဂေါတမဘုရား အခြေခံဗိသုကာလက်ရာ တည်ဆောက်မှုသဘော ဆင်တူဟန်ရှိပါသည်။ အောက်ခြေဖိနပ်ခုံတွင် လေးမျက်နှာစလုံး မုခ်ကပ်ပေါက် မုခ်ပေါက်တို့နှင့် တည့်တည့်၌ လှေကားလေးစင်း တပ်ဆင်ထားပုံ၊ ထောင့်တိုင်^{၄၂} မုခ်တိုင်^{၄၃} နှင့် အောက်ခြေကလသာအိုးအယောင် ထည့်ထားပုံ ဆင်တူဟန်ရှိပါသည်။ ဂေါတမဘုရား၏ မုခ်နေရာမှာ ခုံဖြောင့်ပေါင်းကူး (သို့မဟုတ်) လိပ်ပြာတောင် ပေါင်းကူး (Straight Arch) အမျိုးအစား ဖြစ်ပါသည်။ ယင်းခုံးဖြောင့် ပေါင်းကူးများမှာ အုတ်ထောင်လိုက်စီသော ပေါင်းကူးအမျိုးအစားတွင် ပါဝင်ပါသည်။ ကုန်းတော်ကြီးဘုရားကဲ့သို့ မုခ်ကပ် နှစ်ထပ်တံကဲများပါရှိသော်လည်း အင်္ဂတေပန်းလက်ရာများ မကျန်တော့ပါ။ ချင်မိတ်ထိုး^{၄၄} တန်းအောက်ခြေတို့တွင် နတ်ရုပ်ပန်းတော့လက်ရာများ ကုန်းတော်ကြီးဘုရားလောက် များများမကျန်တော့ဘဲ တစ်ကွက်နှစ်ကွက်သာ ကျန်ရှိသည်။ ပစ္စယံနှစ်ဆင့်ရှိ ထောင့်လေးထောင့်၌ စေတီရံတည်ဆောက်မှုပုံစံ တူညီပါသည်။ သို့သော် ကုန်းတော်ကြီးဘုရားအထက်ပစ္စယံတွင် တိုးစီ ပေါင်းကူး^{၄၅} (Corbelled Arch) နည်းဖြင့် ဆောက်လုပ်ထားသည့် မုခ်ကပ်တံကဲမျိုး ဂေါတမဘုရားမှာ မတွေ့ပါ။ ပုဂံခေတ်မုခ်တံကဲလေးမျိုး^{၄၆} ရှိသည့်အနက် ရာမလက်ညှိုးမပါသော အလယ်ထိပ်တည့်တည့်တွင် အချွန်တပ်ပြီး ဘေး၌စိုင်းပေါင်ပါတတ်သည်။ တတိယအမျိုးအစားပုံစံကို ဂေါတမဘုရားတွင် တွေ့ရသည်။ နှိုင်းယှဉ်ရလျှင် တတိယ အမျိုးအစားတွင်ပါသည်။ ပုဂံရှိ ဝက်ကြီးအင်း၊ ဂူပြောက်ကြီး၊ ပုထိုးသားများ၊ မုခ်တံကဲများလောက် ဗိသုကာလက်ရာ စနစ်ကျနမှု မရှိပါ။ ယင်းဘုရား၏ ဘုရားဒကာ မသိရှိရသေးပါ။

၄၁။ စာတံပုံ (၃)၊ (ညောင်ဦးမြို့ရှိ သကျမုခ်ဘုရား၏ တောင်ဘက်ကုန်းပေါ်မှာရှိသည်။) (ပုဂံ ပုထိုးများ- ဒုတိယ၊ ၁၉၉၆ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊ မျက်-၇၇)။

၄၂။ ထောင့်တိုင် = စတမ္ပ၊

၄၃။ မုခ်တိုင် = ဂျံဂ၊

၄၄။ ချင်မိတ်ထိုး = အောက်ခြေမှ တဖြည်းဖြည်း တိုးထွက်လာသောအပိုင်း၊

၄၅။ တိုးစီပေါင်းကူး (Corbelled Arch) (နံရံတစ်ဖက်စီမှ အုတ်များကို အလျားလိုက်အနေအထားဖြင့် တဖြည်းဖြည်း တိုးစီလာပြီး ဆက်မိသော ပေါင်းကူး)၊

၄၆။ မုခ်တံကဲလေးမျိုး -

- (၁) ကွင်းတောင်နှင့်အထွတ်စေတီပေါက်တံကဲ၊
- (၂) ရာမလက်ညှိုးပါသောတံကဲ၊ (၃) ရာမလက်ညှိုးမပါတံကဲ၊
- (၄) ဂူဘုရားအငယ်စားပေါက်တံကဲတို့ဖြစ်သည်။။ အောင်ကြိုင်၊ မင်းဘူး-ပုဂံခေတ် ဗိသုကာလက်ရာများ၊ ၁၉၈၁ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊ မျက်-၆၈၊ ၆၉။

ဘုရားအမှတ် (၁၀၆)

ပုခန်းကြီးရှိ အခြားသောပုဂံလက်ရာတစ်ဆူမှာ စေတီအမှတ် (၁၀၅) ၏ အရှေ့ဘက် ကိုက် ၁၀၀ ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသည်။^{၇၉} လေးမျက်နှာ မြေစိုက်ဂူဘုရားဖြစ်သည်။ လေးထောင့် ပန္နက်ပုံရှိ၍ ၁၂ မြှောင်ခံကာ သီဟိုဠ်ပုံဘုရားဖြစ်သည်။ ယင်းသည် ပုဂံရှိ အေဒီ ၁၃ ရာစု နှစ်လယ်ပိုင်းက တည်ဆောက်ခဲ့သော နန္ဒမညဂူဘုရား^{၈၀} နှင့် တည်ဆောက်မှုအခြေခံဆင်တူဟန် ရှိပါသည်။ တောင်မြောက် အရှေ့အနောက်အလျားမှာ ၂၂ ပေ ရှိပြီး ဉာဏ်တော်အမြင့်မှာ ၃၅^{၈၁} ပေခန့် ရှိပါသည်။ ပုဂံခေတ်တွင် တည်ဆောက်လေ့ရှိသည့် အဆောက်အအုံအခြေတွင် ကာလသားအိုး အယောင်အနား (ဖဝံတုံး)နှင့် မှန်ကူကွက်တို့မပါရှိဘဲ မြေစိုက်ဂူဘုရား သက်သက် ဖြစ်သည်။ အောက်ခြေမှ ၁၀ မြှောင်ခံပြီး ခေါင်းလောင်းနားထိ အဖျားရှူး၍တက်သွားသည်။ ပစ္စယံတစ်ဆင့်ပါရှိ၍ လေးမျက်နှာစလုံး မုခ်ကပ်တံကဲငယ်များကို တွေ့ရသည်။ အောက် ခေါင်းလောင်းနားထိ ၁၂ မြှောင်ခံထားပြီး ခေါင်းလောင်းနား ကော့လန်နေပုံမှာ ၁၁ ရာစု အစောပိုင်းက စတင်တီထွင်လာသည့် လောကနန္ဒာဘုရား ခေါင်းလောင်းနားပုံ^{၈၂} နှင့် အချိုးတူညီပြီး ခေါင်းလောင်းပုံ ခါးပတ်တန်း^{၈၃}၊ သပိတ်မှောက်^{၈၄} နှင့် ဖောင်းရစ်အဆင့်ဆင့် တည်ဆောက်ခဲ့ပုံမှာ နန္ဒမညဂူဘုရားနှင့် တည်ဆောက်မှုအခြေခံ ဆင်တူပါသည်။ ယင်းဂူဘုရားသည် ၁၂ ရာစုနှင့် ၁၃ ရာစုကြား တည်ဆောက်ခဲ့သော ဂူဘုရားများဖြစ်ကြသည်။ မိုးမိုးမဲမဲ၊ သကျမုန့်၊ မင်းမျှော် ရာဇာ၊ လောကထိပ်ပန်၊ ကြမ္မဘဒ္ဒိဂူဘုရားတို့ကဲ့သို့ အလယ်မဏ္ဍိုင်မပါဘဲ တိုက်မပိုင်း၌ ကျယ်ဝန်းစွာ ဖွဲ့ထားသည်။^{၈၅} အမိုးခုံး နံရံတစ်ဖက်မှတစ်ဖက်သို့ Span ကို အလှမ်းကျယ်စွာ ကူးထားသည်။ အလယ်၌ မဏ္ဍိုင်လုံးဝမပါဘဲ စူးထိုးဖြင့် ကူးထားသည်။ ၁၃ ရာစုက တည်ဆောက်ခဲ့သည့် ပုဂံဘုရားများနှင့် ခေတ်ပြိုင်တည်ဆောက်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်နိုင်ပါသည်။ ဂူဘုရား၏ လေးမျက်နှာစလုံး အတွင်းသို့ဝင်ရန် မုခ်ပေါက်များရှိပြီး အတွင်းပိုင်းဆောက်ပုံမှာ တိုက်မတိုက် ပုဂံခေတ်လက်ရာ မိသည်ဟု အကဲဖြတ်ချင်ပါသည်။

ဘုရားအမှတ် (၇၈)

ပုခန်းကြီးပုဂံလက်ရာဂူဘုရားမှာ မြောက်ပြင် ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း တောင်ဘက်တွင် ရှိပြီး အာရုံခံအရှေ့ဘက်သို့လှည့်၍ တည်ထားပါသည်။^{၈၆} ပန္နက်ပုံမှာ လေးထောင့်ဖြစ်ပြီး တောင် မြောက် ၂၈ ပေ ၆ လက်မ၊ အရှေ့အနောက် ၃၃ ပေ ၆ လက်မ နှင့် ဉာဏ်တော်အမြင့်မှာ

၄၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၀၆)၊ စာတံပုံ (၂) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူးသည်။
 ၄၈။ နန္ဒမညဂူဘုရား၊ Pictorial Guide to Pagan 1975, Misinstry of Culture, Rangoon, P-561
 ၄၉။ (၄-၇-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၂၈၊
 ၅၀။ အောင်ကြိုင်၊ မင်းဘူး-ပုဂံခေတ် ဗိသုကာလက်ရာများ၊ ၁၉၈၁ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊ မျက်-၈၇။ ဆွဲပုံမှကူးယူဖော်ပြသည်။ ဆွဲပုံ (၁)၊
 ၅၁။ ခါးပတ်တန်း = ခေါင်းလောင်းပုံ အလယ်ရှိတန်းကိုခေါ်သည်။
 ၅၂။ သပိတ်မှောက် = ခေါင်းလောင်းပုံနှင့် ခါးပတ်တန်းအထက် အစိတ်အပိုင်းကိုခေါ်သည်။ သပိတ်မှောက်ထားသည်နှင့် တူပါသည်။
 ၅၃။ အောင်ကြိုင်၊ မင်းဘူး-ပုဂံဗိသုကာ၊ မျက်-၂၂၊ ၂၃၊
 ၅၄။ စာတံပုံ (၃)၊ ဘုရားအမှတ် (၇၈)၊

၃၀ ပေခန့် ရှိပါသည်။^{၁၅} ၁၉၉၉ ခုနှစ်က ထိန်းသိမ်းပြုပြင်ထားခဲ့သည်။ လေးမျက်နှာလုံး မုခ်ကပ်တံကဲများပါရှိပြီး (ခုံးပြောင်) လိပ်ပြာတောင်ပေါင်းကူး (Sraight Arch) နည်းဖြင့် တည်ဆောက်ထားသည်။ ပုခန်းကြီးတစ်ဝိုက်ရှိ ရှေးဟောင်းအဆောက်အအုံများ၏ ဂူဘုရားများရှိ မုခ်ကပ်နေရာ၊ မုခ်ဝနေရာ၊ အာရုံခံ၊ တုက်မစကြို၊ ဂန္ဓကုဋီခန်း၊ ပြတင်းပေါက်၊ တံတိုင်း၊ မုခ် စသည့်နေရာများတွင် ပေါင်းကူးများကို တွေ့နိုင်သည်။ ပုခန်းတွင်တွေ့ရသော ပေါင်းကူးများမှာ (Radiating Arch) -

- ၁။ တိုးစီပေါင်းကူး (Corbellet Arch)၊
- ၂။ ရောင်ခြည်ဖြာပေါင်းကူး (Radiating Arch)၊
- ၃။ ခုံးဖြောင့် (သို့) လိပ်ပြာတောင်ပေါင်းကူး (Straight Arch)

တို့ဖြစ်ပြီး ထိုသုံးမျိုးစလုံးပင် သင်္ဘောပေါင်းကူးဖြစ်ပြီး သင်္ဘောလျှိုထားသည့် ဂူဘုရား များစွာ တွေ့ရသည်။

ယင်းဂူဘုရားများ၏ အတွင်းပိုင်းတွင် ပလ္လင်ခုံနှင့် အုတ်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသော ရုပ်ပွားတော် တစ်ဆူ တွေ့ရပါသည်။ ရုပ်ပွားတော်မှာ အင်းဝခေတ်ဟန်ရှိပြီး အတွင်းနံရံပန်းချီများလည်း တွေ့ရသည်။ ယင်းဂူဘုရား (၇၈) ၏ တောင်ဘက်ကပ်လျက် ၇၈ (က)သည် ဘုရားပျက် အုတ်ကုန်း သည်လည်း ပုဂံလက်ရာပင်ဖြစ်နိုင်သည်ဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။ ရတနာမဂ္ဂူစေတီ ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံလက်ရာတစ်ဆူမှာ ရတနာမဂ္ဂူစေတီပင်ဖြစ်သည်။^{၁၆} လေးထောင့်ပန္နက်ခုံတွင် ပလ္လင်ခုံခံ တည်ထားသည်။ ပုဂံရွှေဂူကြီးဘုရားကဲ့သို့ အောက်ခြေအုတ်ခုံခံထားပြီး ယင်းစေတီမျိုး ပုခန်းတွင် ခေတ်လက်ရာအလိုက် များပြားစွာရှိပါသည်။ အမှန်မှာ မြေမှတိုက်ရိုက်မပေါက်ဘဲ အထွတ်အမြတ် အနေဖြင့် အုတ်ခုံမြင့်ကြီးခံပြီးမှ တည်ဆောက်ခြင်းဖြစ်သည်။ ယင်းစေတီ၏ ထောင့်လေးထောင့် အောက်ခြေတွင် ခြင်္သေ့လေးကောင် ပါရှိသည်။ ပလ္လင်ခုံ၏အထက်တွင် ပစ္စယံနှစ်ဆင့် ပါရှိသည်။ ပစ္စယံအထက်တွင် ရှစ်မြောင့်ခံ၍ စေတီတည်ထားသည်။ အနောက်ဘက်တွင် လှေကားပါရှိပြီး လှေကားအထက်တွင် မုခ်တံကဲပါရှိပြီး နောင်မှ ပြုပြင်တည်ဆောက်ထားသော အထွတ်နှင့် သံထီးတော်ပါရှိပါသည်။ အရှေ့အနောက် ၂၂ ပေ၊ တောင်မြောက် ၂၆ ပေနှင့် ဉာဏ်တော် အမြင့်ပေ ၂၀ သာရှိသော်လည်း အနောက်လှည့် မြေစိုက်စေတီဖြစ်၍ ထူးခြားသည်။^{၁၇}

အနောက်လှည့်ဘုရားများ

ပုခန်းကြီးမှာ အနောက်လှည့်စေတီပေါင်း ၁၀ ဆူ စာရင်းကောက်၍ရပါသည်။^{၁၈} ယင်းစာရင်းအရ အင်းဝလက်ရာ ခုနစ်ဆူ၊ ကုန်းဘောင်တစ်ဆူ၊ ကိုလိုနီခေတ်ဦးတစ်ဆူနှင့်

၄၅။ တင့်လွင်၊ လုမျိုးတင့်၊ ပုခန်းဘုရားများအား ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း (၄-၇-၂၀၀၃)၊ မျက်-၂၀ (နောင်ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ်အရ ၄/၇ မှတ်တမ်း ဟုသုံးမည်)၊

၄၆။ ဘုရားအမှတ် (၅၅)၊

၄၇။ ၄/၇ မှတ်တမ်း၊

၄၈။ နောက်ဆက်တွဲ (၄)၊ ပုခန်းကြီးရှိ အနောက်ဘက်မုခ်လှည့် တဝဂ္ဂစာရင်း (၃-၇-၂၀၀၃ ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၁၀)၊

ပုဂံလက်ရာ အနောက်ဘက်လှည့်တစ်ဆူပါရှိ၍ ထူးခြားပါသည်။ ဂူပေါက်တစ်ခုတည်းရှိသော ဂူဘုရားများ၏မျက်နှာများ အဘယ်ကြောင့် အရှေ့ဘက်၊ အနောက်ဘက်၊ တောင်ဘက်နှင့် မြောက်ဘက်ကို လှည့်ထားရသနည်းဟု ဆိုရသော် ဒေါက်တာသန်းထွန်းက -

“မြတ်စွာဘုရား ဗောဓိပင်အောက်မှာ သဗ္ဗညုတဉာဏ်ရလို့ ပွင့်တော်မူတဲ့အခါ အရှေ့ ကိုမျက်နှာပြုပြီး ထိုင်တော်မူတဲ့အတွက် ဗုဒ္ဓဂယာက မဟာဗောဓိကျောင်းတိုက်တော်မှာ ‘အရှေ့’ မှန်ပဲရှိတယ်။ မိဖုရားငယ်တစ်ပါးဟာ နန်းတွင်းကုန်းချောဒဏ်ကိုကြောက်လို့ ပုဂံကထွက်ပြေး ရတဲ့အခါ လမ်းခုလတ်မှာ ရွှေစာရံဘုရားတစ်ဆူ တည်တယ်။ အဲဒီအခါက မင်းဧကရာဇ် နန်းတော်ရှိရာ ‘တောင်’ဘက်ကိုလှည့်ပြီး မှန်ဖောက်ထားခဲ့ပါတယ်။ ပုဂံမှာရှိတဲ့ အရည်းကြီး ရဟန်းတွေ နှိပ်ကွက်ခံရလို့ တောင်ဘက်ပြေးပြီး ခေတ္တရှိနေခိုက် ဂူဘုရားတည်တယ်။ မှန်ကို ပုဂံရှိရာမြောက်ဘက်သို့ဖွင့်ထားပြီး ၎င်းဂူထဲမှ ပုဂံရှိရာ မြောက်ဘက်ကိုကြည့်ပြီး ပုဂံပျက်စီးအောင် ဂါထာမန္တန်ရွတ်ပြီး ဆေးစီရင်တယ်။ ဒါကြောင့် ဂူပေါက်ကို မြောက်အရပ် မှာထားသည်ဟု အချို့က ပြောပါတယ်။ ထို့ကြောင့် ချေပသည့်ဘက်မှ ဂါမဝါသီရဟန်းတို့ကလည်း ဂူပေါက် တောင်ဘက်ဖွင့်ပြီး ဂူထဲကရဟန်းတွေ ပရိတ်ရွတ်မေတ္တာပို့မှ ပုဂံမှာ အထိတ်တလန့်လျော့ပြီး ရောဂါအန္တရာယ်ကင်းတယ်ဟု ပြောကြသည်။ ဒီလိုနဲ့ ပါးစပ်ပြောမှာ မှန်အရှေ့လှည့်ရင် ဘုရားဂူ၊ အနောက်လှည့်ရင် လောကီပညာဆရာတွေ ဆေးစီရင်တဲ့ဂူလို့ ထင်မြင်ပြောဆိုကြပြန်တယ်” ဟု “ပုဂံဂူကျောင်းတွေအရှေ့အရပ်ကို မျက်နှာမမူရင် ဘာသဘောလဲ”^{၅၉} ရေးသားချက်ကို ထောက်ရှုရန် ရှိပါသည်။ ပုဂံတွင် အနောက်မှန်လှည့် စေတီများဖြစ်သည့် -

- ၁။ စိမ်းညက်အမ (အရှေ့မှန်အပြင်)၊
- ၂။ တိုင်းဂျွတ် (တိုင်းခေတ်)၊
- ၃။ နန္ဒပညာ၊
- ၄။ သံတော်ကြား၊
- ၅။ သမ္ဘူလ (သုံးလူလ)၊
- ၆။ အစောကြွမ်း

စသည့် မြောက်ဆူ^{၆၀} ရှိနေချိန်တွင် ပုခန်းမှာ အနောက်လှည့်စေတီပေါင်း ၁၀ ဆူ ရှိနေခြင်းက စဉ်းစားစရာဖြစ်ပါသည်။ အခြားတစ်ချက်မှာ ပုခန်းကြီးဒေသခံများက အနောက် လှည့်ဘုရားများကို “ရခိုင်ဘုရား၊ ရခိုင်မျှော်ဘုရား” ဟု ခေါ်ဝေါ်ခြင်းဖြစ်သည်။ ၎င်းရခိုင် ဘုရားဟုခေါ်ဝေါ်မှုကို အားဖြစ်စေသောအချက်မှာ အနောက်လှည့်ဘုရားတစ်ဆူအတွင်းမှ “ရခိုင်လက်ရာကြေးဆင်းတုတစ်ဆူ” တွေ့ရှိရခြင်းပင်ဖြစ်သည်။^{၆၁} သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းရှိ အနောက်လှည့်

၅၉။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ “ပုဂံဂူကျောင်းတွေ အရှေ့အရပ်ကို မျက်နှာမမူရင် ဘာသဘောလဲ” သုတေသနဆောင်းပါး၊ သူရဗုဒ္ဓမဂ္ဂဇင်း၊ အတွဲ(၁)၊ အမှတ် (၁၂)၊ ဒီဇင်ဘာလ၊ ၂၀၀၀ ပြည့်နှစ်၊ ရန်ကင်း၊ မျက်-၅၅၊ ၅၆။
 ၆၀။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ ပုဂံအနောက်ဘက်မှန်လှည့်စာရင်း၊ မျက်-၅၆။
 ၆၁။ (ဦးဌေးဝင်းမောင်၊ ပြတိုက်မှူး၊ ပုခန်းကြီးနှင့် ၂၈-၆-၂၀၀၆ တွေ့ဆုံမေးမြန်းချက်မှတ်တမ်း) မှ၊ မျက်-၁၂။

ဘုရားများသည် လောကီအစီအရင် ဓာတ်ဘုရား (သို့မဟုတ်) ပုခန်းမြို့တည်စဉ်က ရခိုင်တို့ ရောက်ရှိရာမှ မိမိဒေသပြန်မျှော်သည့်အနေဖြင့် အနောက်ကိုလှည့်၍ တည်ဆောက်ခြင်း၊ ရခိုင်သည် ပုခန်း၏အနောက်ဘက်တွင်ရှိ၍ ရခိုင်ဘုရား၊ ရခိုင်မျှော်ဘုရားဟု ခေါ်ဝေါ်ခြင်းဖြစ်သည်။

ဘုရားအမှတ် (၈၂)

ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံလက်ရာအခြားတစ်ဆူမှာ မြောက်ပြင်ဘုန်းကြီးကျောင်း အရှေ့ဘက် အမှတ် (၇၈) ဘုရား၏မြောက်ဘက် ကိုက် ၅၀ ခန့်အကွာတွင်ရှိပြီး မြေစိုက်ဂူဘုရားဖြစ်သည်။^{၆၂} အောက်ခြေပလ္လင်ခုံမပါဘဲ လေးထောင့်ပန္နက်ပုံအခြေခံ၍ တည်ဆောက်ထားသည်။ အာရုံခံအရှေ့ဘက်သို့လှည့်၍ အတွင်းသို့ဝင်ရန် အရှေ့နှင့်တောင်ဘက်တွင် မုခ်ပေါက်ရှိသည်။ တောင်နှင့်မြောက်ဘက်တွင် အာရုံခံမုခ်ကပ်တံကဲများရှိသည်။ ဂန္ဓကုဋီတိုက်အတွင်းတွင် ပလ္လင်နှင့် ပျက်စီးနေသော ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူရှိသည်။ တောင်မြောက်အလျား ၂၄ ပေ ၆ လက်မ အရှေ့ အနောက် ၃၅ ပေနှင့် ဉာဏ်တော်အမြင့် ၂၇ လက်မခန့်ရှိသည်။^{၆၃} အတွင်းရှိ နံရံပန်းချီများမှာ ကွာကျ ပျက်စီးနေပြီး မည်သည့်အကြောင်းအရာ ရေးထားသည်ကို မခွဲခြားနိုင်တော့ပါ။ အပြင်ပိုင်း တည်ဆောက်မှု သဘောအရ ၁၃ ရာစုနှောင်းပိုင်း ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်းလက်ရာဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆရပါသည်။

ကြောင်လိန်ဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၅၃)

စည်သူရှင်ဘုရားကုန်း ပရိဂူဏ်အတွင်း အရှေ့တောင်ထောင့်တွင်ရှိသော ကြောင်လိန်ဘုရားမှာလည်း ထူထည်ကြီးမားသည့်စာရင်းတွင်ပါဝင်ပြီး ပုခန်းဒေသတွင် ဉာဏ်တော်ဒုတိယအမြင့်ဆုံးဖြစ်ပြီး ပေ ၁၀၀ ရှိပါသည်။^{၆၄} အေဒီ ၁၃ရာစု ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်း မင်းရဲအသင်္ခယာ တည်ထားဟု ကျောက်စာတွင် တွေ့ရသည်။ ပုဂံခေတ်က မြန်မာဘုရင်များဖောင်တော်ဖြင့် တိုင်းခန်းလှည့်စဉ် ဖောင်တော်ကျောက်ကြိုးချည်ရာနေရာကို တည်ထားခြင်းကြောင့် ကျောက်လိန်၊ ကျောက်ကြိုးလိန်ဘုရားမှ ကြောင်လိန်ဟုခေါ်သည်ဟု ယူဆပါသည်။ လေးမျက်နှာစလုံး လိုဏ်ပါရှိပြီး ၎င်းထောက်တိုင်လေးမျက်နှာတွင် ရုပ်ပွားတော်လေးဆူပါရှိသည်။ ဗိသုကာ တည်ဆောက်မှုပုံစံမှာ အောက်ခြေလေးထောင့်ပန္နက်ခုံတွင် ထောင့်လေးထောင့်တိုင်များကို ခိုနန်းချိုး အချိုးပုံစံကို တတိယတိုက်မ ထိတိုင်အောင် တည်ဆောက်ထားသည်။ ပထမတိုက်မ ပစ္စယံအပေါ်နားတွင် စိန်တောင်တန်းများ လှပစွာတန်ဆာဆင်ထားပြီး ပစ္စယံသုံးဆင့်စလုံး ထောင့်လေးထောင့်စလုံးစီတွင် မုခ်ပေါက်များ၊ မုခ်ကပ်တံကဲ အင်္ဂတေပန်းလက်ရာများ ပါရှိသည်။ ယင်းအထက်တွင်မှ ခေါင်းလောင်းပုံစေတီ တည်ထားသည်။ အပေါ်ခေါင်းလောင်းပုံစေတီက နောက်ပိုင်းလက်ရာ ဖြစ်ပါသည်။ မုခ်ကပ်တံကဲများကလည်း နောက်ပြုပြင်ပြီးလက်ရာများပါသည်။ ယခင်က အတွင်းနံရံပန်းချီပါရှိမည်ဟု ခန့်မှန်းရသော်လည်း ထိုးသုတ်ထား၍

၆၂။ ဓာတ်ပုံ (၄)၊ ဘုရားအမှတ် (၈၂)၊
၆၃။ ၄/၇ မှတ်တမ်း၊
၆၄။ ကြောင်လိန်ဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၅၃)၊ ဓာတ်ပုံ (၅)၊

မသဲကွဲတော့ပေ။ အရှေ့အနောက် ၆၃ ပေ၊ တောင်မြောက် ၄၆ ပေ ရှိသည်။ ပုခန်းကြီးဒေသ ပုဂံခေတ်လက်ရာ ဂူဘုရားများတွင် ဉာဏ်တော်အမြင့်ဆုံးနှင့် တိုက်မဂ္ဂသုံးထပ်ပါသော တစ်ဆူ တည်းသော ဂူဘုရားဖြစ်ပါသည်။ ခေတ်ကိုမခွဲခြားဘဲနှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင် ပုခန်းကြီးဒေသတွင် ဒုတိယဉာဏ်တော်အမြင့်ဆုံး ဂူဘုရားဖြစ်ပါသည်။ ယခုအခါ ကုသိုလ်ရှင်တို့ ကြွေပြားကပ်၊ အသစ် မွမ်းမံထားသည်ကို တွေ့ရပြီး “မဟာကံပွင့်” ဟု ဘွဲ့အမည်သစ် ပေးထားသည်ကို သတိမူမိ၏။

ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံလက်ရာ ဂူပုထိုးတို့ကို ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ဂူဘုရားခုနစ်ဆူစလုံး လေးဖက်လေးတန် တံတိုင်းကာရံထားသည့် အထောက်အထား မတွေ့ရသေးပါ။ ရတနာမဉ္ဇူ ဘုရားတစ်ဆူတည်းသာ အောက်ခြေထောင့်လေးထောင့် ခြင်္သေ့ရုပ်လေးကောင်းပါရှိပြီး ကျန် ဂူဘုရားအားလုံး အရှေ့ဘက်မျက်နှာလှည့်ကြပါသည်။ ထို့ပြင် ဂေါတမ၊ ရတနာမဉ္ဇူ၊ မြတ်ပေါင်း မဉ္ဇူတို့တွင် ပစ္စယံနှစ်ဆင့်စီနှင့် စေတီရံလေးဆူစီပါရှိကြပြီး ပုဂံလက်ရာ ကလသာအိုးကိုမူ မြတ်ပေါင်းမဉ္ဇူတွင်သာ ရှိပါသည်။ ပုခန်းရှိ ပုဂံခေတ်လက်ရာ စေတီအားလုံးတွင် မနုဿီဟရုပ် မတွေ့ရဘဲ ဘီလူးပန်းဆွဲကိုမူ အမှတ် (၇၈) ဂူပုထိုးတစ်ခုသာ အနည်းငယ်ကျန်ပါသည်။

ပုခန်းနှင့်ပုဂံဘုရားများနှိုင်းယှဉ်ကြည့်ခြင်း

ပုခန်းရှိ ပုဂံခေတ်လက်ရာစေတီပုထိုးများကို ပုဂံရှိစေတီပုထိုးများနှင့် နှိုင်းယှဉ်ရလျှင် အကြမ်းဖျင်းအားဖြင့် အမျိုးအစားခွဲကြည့်လျှင် ပုဂံမှာနည်းတူ -

- ၁။ စေတီပေါက်ဂူဘုရားများ (Stupa)၊
- ၂။ ဂူဘုရားများ (Temple)၊
- ၃။ ဥမင်များ၊
- ၄။ ပြာသာဒ်၊ ပိဋကတ်တိုက်နှင့် သိမ်များရှိပါသည်။

ခေတ်ဦးပိုင်းစေတီများဖြစ်သည့် သရေခေတ္တရာမြို့ရှိ ဘောဘောကြီးဘုရားကြီး၊ ဘုရားမာတို့သည် လုံးဝန်းပြီး ရိုးစင်းစွာ တန်ဆာဆင်မှုကင်းရှင်းစွာ တည်ဆောက်သည်။^{၆၅} ယင်းစေတီမျိုး ပုခန်းကြီးမှာ မတွေ့ပါ။ အနိရုဒ္ဓလက်ထက်ရောက်မှ စေတီလုံး အောက်ခြေ နှုတ်ခမ်းကို ခေါင်းလောင်းနားအဖြစ် စတင်ဖော်ဆောင်လာပြီး ပျူခေတ်ဟန်မှ မြန်မာဟန်သို့ စတင်ကူးပြောင်းခဲ့ပါသည်။ ဥပမာအနေဖြင့် ပုဂံရှိ အင်းဘုရားကြီး၊ လောကနန္ဒာ၊ ကျောက် ဖျောက်မှော်ဘုရားတို့၏ ခေါင်းလောင်းနားပုံသဏ္ဍာန်မှာ ပုခန်းကြီးရှိ စေတီအမှတ် (၁၀၆) နှင့် ဆင်တူပါသည်။ ၎င်းနောက်မှတစ်ဆင့်တက်၍ စေတီတွင် ဂူပေါက်များဖော်ဆောင်ခြင်း၊ စေတီ၏ခေါင်းလောင်းနှင့် ခါးပတ်တွင် မုခ်ကပ်အင်္ဂတေတံကဲတပ်ဆင်ခြင်း၊ ဂူပေါက်နှင့် မုခ်ကပ်တွင် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော် အပူဇော်ခံခြင်းတို့ပြုလုပ်ပြီး သပိတ်မှောက်အထက်တွင် ခိုနန်းချိုး၊ ဆုတ်တပ် အုတ်စီ၍ ထုပိကာပုံစံဖော်ဆောင်ခြင်း ယင်းထက်မှ ဖောင်းပြားတက်၍ သီဟိုဠ်ပုံ ဖော်ဆောင်ထားလေ့ရှိပါသည်။

၆၅။ မျိုးညွှန်၊ ဦး - ပုဂံခေတ်ပုထိုးများ၏ ဗိသုကာနှင့်အနုပညာလက်ရာ၊ ရောင်စုံပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၉၉ ခုနှစ်၊ မျက်-၂၁ (နောင်ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ်အရ မျိုးညွှန်၊ ဦး- ပုဂံဗိသုကာနှင့် အနုပညာလက်ရာ ရေးမည်)။

ထို့ကြောင့် ပုဂံရှိ စေတီခုနစ်မျိုးတွင် အကျုံးဝင်သည့် ဗူးဘုရား၊ ပေါက်ပင်ရာ၊ ငကျွဲ နားဋ္ဌောင်းနှင့် ပျူစေတီလေးဆူတန်းကဲ့သို့ ဖောင်းရစ်မပါ လုံးဝန်းသော ခေါင်းလောင်းပုံ စေတီမျိုး၊ ဖိနပ်တော်မှ ပစ္စယံများဖြင့် အဆင့်ဆင့်မြင့်တက်လာပြီး ဖောင်းရစ်များ တန်ဆာဆင်ထားသော ဂင်းဂိတ်စေတီမျိုးဖြစ်သည်။ ရွှေဆံတော်၊ ရွှေစည်းခုံ၊ မင်္ဂလာစေတီမျိုး၊ ဖိနပ်တော်မှ ဖောင်းရစ် ခရေသီးထိ အဆင့်ဆင့်မြင့်တက်လာပြီး လိုဏ်ပတ်လည်ဖြင့် ဂူပုထိုးကဲ့သို့ ဖော်ဆောင်သော မြင်းပြဂူစေတီမျိုး၊ ဓာတ်တော်တိုက်ခေါ် ဟာမိကခံထားသည့် ရိုးရိုးသီဟိုဠ်ပုံဖြစ်သည့် ပေပင် ကျောင်းနှင့် ဆပဒစေတီမျိုး၊ ဓာတ်တော်တိုက်ခေါ် ဟာမိက ခံထားသည့် လိုဏ်ပတ်လမ်းပါသော သီဟိုဠ်ပုံ ဖြစ်သည့် ဘုရားအမှတ် (၁၇၉) ဆင်ခံစေတီမျိုးနှင့် ရတနာမာန်အောင်ကဲ့သို့ မုခ်ထွက်ဆောင်နှင့် တွဲလျက် ဆင်းတုအပူဇော်ခံသည့် စေတီပုံသဏ္ဍာန်များကို^{၆၆} ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံလက်ရာစေတီ မတွေ့ရဘဲ အင်းဝ၊ ညောင်ရမ်း၊ ကုန်းဘောင်ခေတ် ပုခန်းကြီးစေတီများတွင် အထက်ပါစေတီပုံစံ ခုနစ်မျိုးစလုံး တွေ့ရပါသည်။ သို့သော် ပုခန်းကြီးရှိ မြောက်ပြင်ရွာအရှေ့ဘက် ကပ်လျက် တည်ထားသည့် အမှတ် (၈၂) ဂူဘုရား^{၆၇}သည် သာမန်လေ့လာလျှင် ပုဂံခေတ်ဦး ရိုးရှင်းစွာ တည်ဆောက်ခဲ့သည့် သီရိပစ္စယာရွာရှိ ကျောက်စကားဘုရား^{၆၈}နှင့် ဆင်တူဟန် ရှိသော်လည်း အမှတ်(၈၂) အတွင်း၌ ဂန္ဓာကုဋီတိုက်မနှင့် အတွင်းနံရံဆေးပန်းချီ လေးဘက်စလုံး ပါဝင်သောကြောင့် ဂူဘုရားအမျိုးအစားတွင်ပါဝင်သည်။

ပုခန်းရှိ ပုဂံခေတ်လက်ရာဂူဘုရားများသည် ထူပါစေတီလို အောက်ခြေမှတဖြည်းဖြည်း သေးသွယ် အဆင့်ဆင့်မြင့်တက်လာပုံဖြစ်သည်။ မည်သည့်ဂူပုထိုးမဆို ကွန်းတောင်၏ထိပ်တွင် အထွတ်ပိုင်း၌ စေတီပုံဖော်စမြဲဖြစ်ပါသည်။ ဂူဘုရား၏အောက်ခြေထုထည်သည် အထက် အလေးဝန်ကို ထမ်းဆောင်နိုင်ရန် ဂုံညှင်းတောင်အုတ်ရိုးစီထားသော ဖိနပ်တော်၊ ယင်းအထက်မှ မျက်ရစ်၊ မိုးလျှော၊ အောက်ဖောင်းမှန်ကွက်၊ အထက်ဖောင်း၊ လက်ပင့်များပါသည့် အောက်ချင် မိတ်ထိုး(သို့မဟုတ်) အောက်ခြေကာလသားအိုးဖြင့် ထမ်းဆောင်ထားပါသည်။ ဂေါတမဘုရားတွင် တိုက်မချက်မိတ်ထိုး၊ အထက်စိန်တန်းနှင့် ယင်းအထက်အရန်စေတီ တည်ဆောက်ထားပုံမှာ ပုဂံခေတ် ပုခန်းဗိသုကာအဆင့်မီကြောင်း ပြသရာရောက်ပါသည်။ အုတ်စိမ့်အပိုင်းတွင် ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံခေတ်လက်ရာစေတီ ခြောက်ဆူစလုံး အလျားလိုက်အုတ်စီသောနည်းကို အသုံးများပါသည်။ ပုဂံရှိဘုရားများကို ခိုနန်းချိုးအလိုက် ကွမ်းတောင်ပုံအတိုင်း ထောင်လိုက်အုတ်စီနည်း အသုံး မပြုပါ။ အုတ်စီအုတ်နင်းနှင့် အုတ်အရည်အသွေး ပုဂံခေတ်လက်ရာမမီပါ။ ပုခန်းနှင့်ပုဂံ တည်ဆောက်မှု အခြေခံယူဆပုံချင်း တူပါသည်။ သို့သော် ထိုခေတ်က အုပ်ချုပ်သူ မင်းနှင့်ပြည်သူ တို့စေတနာသဒ္ဓါထက်သန်၍ ကျောင်းကန်ဘုရား တည်ဆောက်ပုံခြင်း၊ စာမဖတ်တတ်သူတို့အား

၆၆။ မျိုးညွန့်၊ ဦး - ပုဂံဗိသုကာနှင့် အနုလက်ရာ၊ မျက်-၂၆၊
 ၆၇။ အမှတ် (၈၂) ဂူဘုရား၊ ပုခန်းကြီး မြောက်ပြင်ရွာအရှေ့ဘက်ရှိ၊
 ၆၈။ ပုဂံသီရိပစ္စယာရွာရှိ ကျောက်စကားဘုရား၊

စေတီ၊ ဂူပုထိုးတို့ကို ဖူးမြင်ရုံဖြင့် ဗုဒ္ဓဘာသာကို သက်ဝင်ယုံကြည်လာအောင် ရည်ရွယ်ထားပုံခြင်း တူမည်ဟု မှန်းဆပါသည်။

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်က တည်ဆောက်ခဲ့သော စေတီပေါင်း ၁၁၁^{၆၉} ဆူ အနက်မှ ဘွဲ့အမည်ရှိ စေတီ၁၅^{၇၀} ဆူနှင့် အရေးပါသောစေတီအချို့၏ ဗိသုကာလက်ရာ သမိုင်းကို ကိုယ်တိုင်ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်းအခြေခံ၍ ထောက်ချင့်သွားပါမည်။

အင်းဝခေတ်ဗိသုကာလက်ရာဘုရားများ

အင်းဝခေတ်၏ ဗိသုကာလက်ရာ သဘောသဘာဝမှာ အောက်ခြေတိုင်သည် ပုဂံခေတ် ဗိသုကာလက်ရာကဲ့သို့ အသေးမစိတ်ဘဲ ခပ်ကြမ်းကြမ်းဖြစ်လာသည်။ တိုးစီပေါင်းကူးပုံစံကို အင်းဝ၊ ညောင်ရမ်းခေတ်မှာလည်း သုံးသည်ကိုတွေ့ရသည်။ ပင်းယရွှေစည်းခုံပုံစံမျိုး အရှေ့တောင် အာရှ S.E.A (South East Asia) တွင် သုံးသည်။ အင်းဝခေတ်၏ပန်းချီမှာ အများအားဖြင့် (၁) နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်း၊ (၂) ညောင်ပင်ရင်းပွင့်တော်မူဟန်၊ (၃) ၅၅၀ ဇာတ်တော်တို့ကို ရေးဆွဲ ထားသည် များပါသည်။ အင်းဝခေတ်မှာ မှန်ကူကွက် (ချင်မိတ်ထိုးတန်းအထက်) သုံးစွဲမှု များပါသည်။ ပန်းချီမှာ ရွှေဇဝါပန်းချီပါလျှင်လည်း အင်းဝခေတ်ဖြစ်ဖို့ များပါသည်။ တော်ဘီရွာ၏ အရှေ့ဘက် သန်လျင်ညီအစ်မ၏အနောက်ဘက် အင်းဝနန်းချိုးလက်ရာ တွေ့ရသည်။ အင်းဝ ခေတ်မှာ ကြာနု၊ ကြာမှောက်၊ ကြာလှန်ရှည်ပြီး ဖြောင့်စင်းလာသည်က များပါသည်။ ခေတ်ကာလ ကြာညောင်း၍ အင်္ဂတေမရှိတော့သည်မှာ များပါသည်။ အထက်ပါအချက်များကိုကြည့်ပြီး အင်းဝခေတ်လက်ရာ ဟုတ်/မဟုတ် နှိုင်းယှဉ်လေ့လာပါသည်။

လုံးတော်ကြီးဘုရား

ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာ စေတီဖြစ်သည့် လုံးတော်ကြီးဘုရား^{၇၁} သည် ရွာသာရွာ၏အရှေ့တောင်ထောင့် မူလတန်းကျောင်း၏ အနောက်ဘက်တွင် တည်ရှိသည်။ အာရုံခံမုခ်နှင့် အဆောင်ပါရှိသည်။ အတွင်းပိုင်း၌ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူရှိပြီး အရှေ့ဘက်သို့ လှည့်၍ တည်ဆောက်ထားသော မြေစိုက်စေတီလုံးဖြစ်သည်။ ညောင်ဦးမြို့အဝင် လမ်းဆုံရှိ ဆပဒစေတီကဲ့သို့ သပိတ်မှောက်၏အထက်တွင် ဟာမိကခေါ် ဓာတ်တော်တိုက်ပါရှိသည်။ ၎င်းဓာတ်တော်တိုက် ထောင့်လေးထောင့်၏ အောက်ဆင့်၌ မနုဿီဟရုပ် လေးရုပ်နှင့်အထက် တွင် လက်အုပ်ချီနတ်သားရုပ် ရှစ်ရုပ်ပါရှိသည်။ အထက်ဖောင်းရစ်မှ ငှက်ပျောဖူးအထိ မှန်စီ ထားပြီး အုတ်ထီးတော်ပါရှိသည်။ အောက်ခြေပလ္လင်ပုံစံမှာ ကိုးမြှောင်ခံ၍ အထက်တွင် စေတီလုံး တည်ထားသည်။ အောက်ခြေပန္နက်ကိုးထောင့်ပုံမှာ ပုခန်းကြီးတွင် တစ်ဆူတည်းသာရှိသည်။ တောင်မြောက် အလျား ၈၆ ပေ ၊ အရှေ့အနောက် ၈၉ ပေနှင့် ဉာဏ်တော်အမြင့်မှာ ၁၂၀ ပေ

၆၉။ နောက်ဆက်တွဲ (၅)၊ ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝလက်ရာ စေတီစာရင်း (၄-၇-၂၀၀၃)၊
၇၀။ နောက်ဆက်တွဲ (၆)၊ ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝလက်ရာ ဘွဲ့အမည်ရှိစေတီစာရင်း (၄-၇-၂၀၀၃ ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၇)၊
၇၁။ ဓာတ်ပုံ (၆)၊ ဘုရားအမှတ် (၈၅)၊ (၄-၇-၂၀၀၃ ရိုက်ကူး)၊ လုံးတော်ကြီးဘုရား။

ပို၍ ပုခန်းကြီးတွင် ဒုတိယဉာဏ်တော်အမြင့်ဆုံးဘုရား ဖြစ်သည်။^{၂၂} လုံးတော်ကြီးဘုရား ခေါင်းလောင်းပုံအလယ်တွင် ဖောင်းလုံးခါးပတ်တန်း ပါရှိသည်။ ဓာတ်တော်တိုက်နှစ်ဆင့်နှင့် ကိုးမြောင့်ခံ၍ ထူးခြား၏။ လက်မည်း (ခေါ်) စောမည်းအမတ် တည်သည်ဟု သိရ၏။

ရွှေဘုံသာဘုရား

ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာဘုရား အခြားတစ်ဆူမှာ ပြည်သာယာရပ်ကွက် ရဲစခန်းတောင်ဘက် ဘုရားအမှတ် (၁၆၄) ၏ မြောက်ဘက် ပေ ၁၀၀ ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိ သည်။ ဘွဲ့အမည် ရွှေဘုံသာဘုရားဟုခေါ်သည်။^{၂၃} အောက်ခြေပန္နက်ခုံ ၁ ပေခန့် ခံထားပြီး ကုလားကျောင်းခံပြီး စေတီတည်ထားသည်။ တောင်မြောက်အလျား ၂၃ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၄၈ ပေ ၆ လက်မ ရှိပြီး ဉာဏ်တော် ၃၈ ပေခန့် ရှိပါသည်။^{၂၄} အာရုံခံသည် အရှေ့ဘက်လှည့်၍ စေတီရှေ့တွင် အာရုံခံမုခ်ကပ်တံကဲရှိသည်။ ၎င်းရှေ့တွင် ဆက်၍ အာရုံခံတန်ဆောင်းပါရှိသည်။ အတွင်း၌ ပလ္လင်နှင့်ဦးခေါင်းတော်ပြတ်နေသော ဆင်းတုတစ်ဆူရှိသည်။ အရှေ့ဘက်အဝင်အတွင်း မုခ်ကပ်တံကဲ၌ နံရံပန်းချီပါရှိသည်။ ကုလားကျောင်းအထက် ထောင့်လေးထောင့်တွင် ကလသာအိုးများနှင့် ပစ္စယံထောင့်လေးထောင့်တွင် အရံစေတီငယ်များ ပါရှိသည်။ ဘုရားနံရံ ပတ်လည်တွင် အင်္ဂတေပန်းများပါရှိပြီး အင်းဝခေတ်လက်ရာဟု ခန့်မှန်းရသည်။ ခေါင်းလောင်း ပုံတွင်လည်း ဘီလူးပန်းဆွဲများ ကျန်ရှိသည်။ ဖောင်းရစ်အထက်တွင် ပြိုကျနေပြီး ပိန္နဲတိုင်ပေါ်နေပြီ ဖြစ်သည်။ မြောက်ဘက်တွင် လှေကားငယ်ရှိပြီး အတွင်း၌ ညောင်ရမ်းခေတ် ရေးထိုးထားသော ပန်းချီလက်ရာများရှိသည်။ ပုဂံခေတ်ဦးက ရိုးစင်းစွာ တည်ဆောက်ခဲ့သည့် သီရိပစ္စယာရွာရှိ ကျောက်စကားဘုရားနှင့် ဗိသုကာလက်ရာ တည်ဆောက်ပုံ ဆင်တူဟန်ရှိပါသည်။

ခန္ဓသိမ်ဘုရား

ရှေ့တွင်ဖော်ပြခဲ့သော အင်းဝခေတ်လက်ရာစံများနှင့် ချိန်ညှိပြီး ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝ ခေတ်လက်ရာ အခြားစေတီတစ်ဆူမှာ ခန္ဓသိမ်ဘုရားဖြစ်သည်။^{၂၅} ယင်းစေတီသည် ရွာသာ ဘုန်းကြီးကျောင်းဝိုင်းအတွင်းရှိပြီး အမှတ် (၈၇) ဘုရား၏ မြောက်ဘက်တွင် ရှိသည်။ အောက်ခြေပလ္လင်ခုံတွင် ကလသာအိုးယောင် တူမူ ပါရှိသည်။ လေးမျက်နှာလုံး မုခ်ကပ်တံကဲ များ၊ ပန်းများရှိသည်။ ပလ္လင်ခုံထောင့်လေးထောင့်၌ အရံစေတီငယ်များ ပါရှိသည်။ ပစ္စယံ တစ်ဆင့်ပါရှိ၍ ပစ္စယံ၏ထောင့်လေးထောင့်၌ ကြာဖူးများဖြင့် တပ်ဆင်ထားသည်။ ခေါင်းလောင်း ပုံတွင် ခါးပတ်တန်းပါရှိပြီး သပိတ်မှောက်အထက်တွင် ဖောင်းလုံးတန်းပုံစံတစ်မျိုးတည်းဖြင့် ဗိသုကာလက်ရာမြောက်စွာ ဆောက်လုပ်ထားသည်။ အာရုံခံ အရှေ့ဘက်သို့လှည့်ပြီး မြေစိုက်

၇၂။ (၄-၇-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၂၃၊
၇၃။ ဘုရားအမှတ် (၁၆၅)၊ ရွှေဘုံသာဘုရား၊ ဓာတ်ပုံ (၇)၊ ရွှေစကားဘုရား၊ ဓာတ်ပုံ (၈)၊
၇၄။ (၄-၇-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၄၂၊
၇၅။ ဘုရားအမှတ် (၈၈)၊ ခန္ဓသိမ်ဘုရား၊ ဓာတ်ပုံ (၉၊ ၁၀)၊

ဘုရားဖြစ်သည်။ အတွင်းတွင် ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူရှိသည်။ အင်းဝခေတ် လက်ရာစေတီ ဖြစ်သော်လည်း အတွင်းတွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ နံရံဆေးရေးပန်းချီများရှိသောကြောင့် နှောင်းခေတ်လက်ရာ ဖြစ်ပါမည်။ ယင်းခန္ဓာသိမ်ဘုရားသည် တောင်မြောက် ၂၅ ပေ ၁၀ လက်မ၊ အရှေ့ အနောက် ၂၆ ပေ ၅ လက်မ ရှိ၍ ဉာဏ်တော် ၄၅ ပေ မြင့်ပါသည်။^၆ ခေတ်အဆက်ဆက် ပြုပြင်မွမ်းမံမှုရှိခဲ့၍ ယခုအခါ အသစ်ကဲ့သို့ဖြစ်နေပါသည်။ ခန္ဓာသိမ်ဘုရားနှင့် တစ်ခေတ်တည်း လက်ရာဖြစ်သည့် အမှတ် (၈၇) စေတီကိုလည်း ရွာသာဘုန်းကြီးကျောင်းဝိုင်းအတွင်း ကျောင်း၏ အရှေ့ မြောက်ထောင့်တွင် ရှိပါသည်။^၇ အရှေ့ဘက်လှည့် တဝဂ္ဂစေတီဖြစ်ပြီး ပလ္လင်ခုံအပါအဝင် ပစ္စယံလေးဆင့်အထက်တွင် ရှစ်မြောင့်ခံ၍ စေတီတည်ထားသည်။ အတွင်းသို့ဝင်ရန် မုခ်ပေါက် လှေကားငယ်တစ်စင်းရှိပါသည်။ အတွင်း၌ ပလ္လင်နှင့်ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူပါရှိပြီး တောင်မြောက် ၂၈ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၂၇ ပေရှိပြီး ဉာဏ်တော်အမြင့်မှာ ၆၀ ပေခန့်ရှိပြီး သံထီးတော်ပါရှိပြီး ထီးတော်မှာ နှောင်းခေတ်မကြာသေးမီက ပြုလုပ်ထားပြီး အတွင်းရှိရုပ်ပွားတော်ဆင်းတုတော်မှာ စကျင်ကျောက် ဖြစ်ပါသည်။^၈ ပုခန်းကြီးစေတီနှင့် ဂူဘုရားတို့တွင် အနည်းနှင့်အများဆိုသလို မုခ်ကပ်တံကဲများ ပါလေ့ရှိသည်။ မုခ်ကပ်တံကဲ၏ မူလအခြေခံမှာ ပျူဒဂါးများတွင်ပါရှိသော သိရိဝစ္ဆာခေါ် (ကျက်သရေရှိသော အိမ်မွန်မှ တဖြည်းဖြည်းပြောင်းလဲလာခြင်းဖြစ်သည်။) ကုန်းဘောင်ခေတ် နန်းတော်အဆောက်အအုံများနှင့် ဘုရားမုခ်တံကဲများ၊ အချွန်အတက်များ မှာလည်း ပုဂံခေတ် မုခ်တံကဲများကို အတုယူ၍ အဆင့်ဆင့်ပြောင်းလဲလာခြင်းဟု ယူဆနိုင်ဖွယ် ဖြစ်သည်။ မုခ်တံကဲအနက် ရာမလက်ညှိုးတံကဲများကို မီးလျှံတံကဲ (Flaming Arch Pediment) ဟုလည်းခေါ်သည်။^၉

ပုဂံခေတ် မုခ်တံကဲလေးမျိုးဖြစ်သည့် -

- ၁။ ပစ္စယံပုံဖော်ပြီး ကွမ်းတောင်နှင့် အထွတ်စေတီပေါက် တံကဲ၊
- ၂။ ရာမလက်ညှိုးခေါ် အချွန်အတက်များပါသော ဘေးဝဲယာ မုခ်တံကဲ၊
- ၃။ ရာမလက်ညှိုးမပါသော အလယ်ထိပ်တည့်တည့် အချွန်တပ်ပြီး စိုင်ပေါင်ပါသည့် တံကဲ၊
- ၄။ ပစ္စယံအဆင့်ကဲ့သို့ အတန်းများခံပြီး ၎င်းအပေါ် ကြာရိုးကြာပွင့်ပေါက်ပြီး ၎င်းအပေါ်မှ နတ်ရုပ်များ တင်ပျဉ်ခွေရှိ ခုံးဟန်တံကဲ၊

စသည်တို့တွင် ပုခန်းကြီးရှိ ခန္ဓာသိမ်ဘုရားတံကဲသည် ရာမလက်ညှိုးမပါဘဲ အလယ်တွင် အချွန်တပ်ပြီး စိုင်ပေါင်ပါသည့် မုခ်ကပ်တံကဲ တတိယအမျိုးအစားတွင်ပါသည်။^{၁၀}

၇၆။ (၄-၇-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊
 ၇၇။ ဘုရားအမှတ် (၈၇)၊
 ၇၈။ အာရုံခံမုခ်အတွင်း၊ စကျင်ကျောက်ဆင်းတုရှိသည်၊
 ၇၉။ အောင်ကြိုင်း၊ မင်းဘူး- ပုဂံခေတ်ဗိသုကာလက်ရာများ၊ စာပေဗိမာန်စာအုပ်တိုက်၊ ရန်ကုန်၊
 ၈၀။ အောင်ကြိုင်း၊ မင်းဘူး- ပုဂံဗိသုကာ၊ မျက်-၆၈၊ ၆၉၊
 ၈၁။ (၃-၅-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊

ယင်းတံကဲတွင် ထူးခြားချက်မှာ ဝဲယာစိုင်ပေါင်တစ်ခုစီတွင်ပါရှိသော အရုပ်နှင့် ဝဲယာကနုတ်ပန်းပုံစံများ ကွဲပြားခြားနားခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ ညာဘက် စိုင်ဘောင်တစ်လျှောက်တွင် တိုးနယား (သို့မဟုတ်) မကန်းရုပ်၊ အင်္ဂတေရုပ်ကြွ ထည့်သွင်းထားပြီး ဝဲဘက်တွင် ပုဂံလက်ရာ ဒေါင်းလည်ပြန်ပုံ ဖြစ်ပါသည်။^{၈၂} ယင်းဒေါင်းပုံသည် နဂိုက ရှိဟန်မတူပါ။ အဘယ်ကြောင့် မတူသည့်အရုပ်ပြုလုပ်ရသည် စဉ်းစားစရာဖြစ်ပါသည်။ ပန်းရန်ဆရာ၏ မိမိပညာစွမ်းကို ပြသလိုသည့်သဘော (သို့မဟုတ်) အလှူရှင်၏ဆန္ဒအရလည်းဖြစ်နိုင်သည်။

ဘုရားနီ (မြသိန်းတန်ဘုရား)

ပုခန်းကြီးရှိ အခြားအင်းဝခေတ်လက်ရာဂူဘုရားမှာ စည်သူရှင်ဘုရား တောင်ဘက် ဘုရားအမှတ် (၄၈) ၏ အရှေ့ဘက် ပေ ၃၀ ခန့်အကွာတွင်ရှိသည်။ ဘုရားနီဟု ဒေသခံတို့က ခေါ်ဝေါ်ကြသည်။^{၈၃} အရှေ့ဘက်ကိုမျက်နှာပြုထားပြီး အတွင်းပိုင်း၌ ရုပ်ပွားဆင်းတုတစ်ဆူ ရှိသည်။ လေးမျက်နှာစလုံး နှစ်ထပ်မုခ်တံကဲများ ပါရှိသည်။ မုခ်ကပ်တံကဲ အင်္ဂတေပန်းလက်ရာ များ မကျန်တော့ပါ။ အခြားဘုရားနှင့်မတူသည့်အချက်မှာ ဂူဘုရားတစ်ခုလုံး အုတ်အရောင် အသွေးနီရဲနေခြင်းဖြစ်သည်။ ဂူတစ်ခုလုံးနီရဲနေ၍ ဘုရားနီဟု ဘွဲ့တပ်လေသလောဟု တွေးတောဖွယ်ဖြစ်သည်။ အရှေ့ဘက် တစ်မျက်နှာတည်းဖွင့်ထားပြီး ကျန်သည့် မုခ်ကပ်ပေါက် များ အသေပိတ်ထားသည်။ ပစ္စယံနှစ်ဆင့်တွင် ထောင့်လေးထောင့်၌ စေတီရံစတုရန်း တိုက်မငယ်များသာ ကျန်ရှိတော့သည်။ တိုက်မအပေါ် ခေါင်းလောင်းနား ရင်စည်းမှာ ရွဲလုံးတန်း များဖြင့်ဖော်ထား၍ ဂူဘုရား၏တင့်တယ်မှုကို ဖြစ်စေသည်။ သပိတ်မှောက်အထက် ဖောင်းလုံးတန်း၊ ရွဲလုံးတန်းတို့ကလည်း အချိုးပြေပြစ်လှသည်။ ဂူဘုရားအတွင်း၌ နံရံဆေးရေးပန်းချီ လက်ရာအပြင် ဘုရားလောင်းတောထွက်ခန်း၊ စန္ဒကုမာရ၊ ဝေဿန္တရာ၊ တေမိနှင့် ဇနက္ကဇာတ် တို့နှင့် နန်းတွင်းခလေ့ကို အကွက်စုံစုံရေးထည့်ထားရှိပြီး ပုခန်းရှိ ညောင်ရန်းခေတ်လက်ရာ ပန်းချီကောင်း ဂူပုထိုးစားရင်းတွင် တစ်ခုအပါအဝင်ဖြစ်သည်။ တောင်မြောက် ၃၀ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၃၃ ပေနှင့် ဉာဏ်တော် ၃၈ ပေခန့် မြင့်ပြီး အင်းဝခေတ်လက်ရာဖြစ်ပါသည်။^{၈၄}

ဘုရားနက်

ပုခန်းကြီးရှိ နောက်ထပ်အင်းဝခေတ်လက်ရာ စေတီတစ်ဆူမှာ မြစည်းခုံဘုရား မြောက်ဘက်တံတိုင်းအခြေတွင် ကပ်လျက်တည်ရှိသည့် ဒေသအခေါ် ဘုရားနက်စေတီပင် ဖြစ်သည်။^{၈၅} ဘုရားနက်ဟု ခေါ်ရခြင်းမှာ စေတီတစ်ခုသည် အခြားစေတီများနှင့်မတူ ထူးထူးခြားခြား မည်းနက်နေ၍ ဘုရားနက်ဟုခေါ်ခြင်းဖြစ်သည်။ အောက်ခြေပလ္လင်ခုံရှစ်ထောင့်ခံပြီး

၈၂။ Aye Myint, U, Burmese Design Through Drawings, Silpakorh University, Bangkok, 1993, p-131 Plate 504.
 ၈၃။ ဘုရားအမှတ် (၄၉)၊ ဓာတ်ပုံ (၁၁)၊ ဘုရားနီ၊
 ၈၄။ (၃-၅-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၁၂။
 ၈၅။ ဘုရားအမှတ် (၄၆)၊ ဘုရားနက်၊ ဓာတ်ပုံ (၁၂)။

ကလသာအိုး အယောင်အနား ထည့်ထားသည်။ အင်းဝခေတ်လက်ရာတစ်မျိုးဖြစ်သည့် ခေါင်းလောင်းနားကော့လန်မှုမရှိဘဲ ပြေပြစ်စွာဆင်းပြီး မိုးလျှောပါရှိသည်။ ခါးပတ်ရင်စီးတန်း အခုံးအကြွပြုလုပ်ထား၍ တစ်မျိုးတင့်တယ်သည်။ အပေါ်သပိတ်မှောက်နှင့် ဖောင်းရစ်တန်းကြား စိန်တောင်များခြားထားပုံက ရှားပါးသည့်လက်ရာမျိုးဖြစ်သည်။ ဖောင်းရစ် (ဖောင်းလုံးတန်း) ၁၀ ခုအထက်နှင့် ကြာမှောက်နှစ်ဆင့် ကြာလန်နှစ်ဆင့်ကြားရှိ ရွဲလုံးတန်းမှာလည်း ထူးခြား ပေါ်လွင်မှုရှိပါသည်။ အဝင်မုခ်တံက ပြုလုပ်ထားသည်။ အောက်မုခ်ကပ်ပါတံက ပန်းလက်ရာ မှာ ပုဂံခေတ်အငွေ့အသက် မကုန်သေးဘဲ ပုဂံပန်းများကိုယူ၍ ဆောက်လုပ်ထားသည်။ အရှေ့ အနောက် ၂၃ ပေ ၆ လက်မ၊ တောင်မြောက် ၁၉ ပေ ၆ လက်မ၊ ဉာဏ်တော်အမြင့် ၂၁ ပေခန့် ရှိပြီး နံရံပန်းချီမှာ ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာဖြစ်ပြီး စေတီမှာ အင်းဝခေတ်လက်ရာ ဖြစ်သည်။ ဘုရားနက်အတွင်းပိုင်း၌ မင်စာ၊ ဇာတာပုံနှင့် မုခ်အဝင်အထက်တွင် ခြေတော်ရာပုံပါရှိသည်။^{၈၆}

အောင်တော်မူဘုရား

အောင်တော်မူဘုရားဟု ဘွဲ့အမည်ရသော ပုခန်းရှိ အင်းဝလက်ရာစေတီမှာ အမှတ် (၂၁)၏ မြောက်ဘက်ကပ်လျက် တည်ရှိသည်။^{၈၇} အရှေ့ဘက် မျက်နှာလှည့်ထားသည်။ အဝင်ဝ၌ လက်ရန်းများကာရံထားပြီး အောက်ဆင်းရန် လှေကားပါရှိသည်။ ဘုရားမှာ ချောင်းရေကြောင့် အနည်းငယ်နစ်မြုပ်နေသည်။ အရှေ့၌ အာရုံခံတန်ဆောင်းပါရှိသည်။ အောက်ခြေထောင့် လေးထောင့်၌ ခြင်္သေ့လေးကောင်ပါရှိသည်။ အရှေ့အနောက်၂၆ ပေ၊ တောင်မြောက် ၂၄ ပေနှင့် ဉာဏ်တော်အမြင့် ၃၅ ပေခန့် ရှိသည်။ ကုလားကျောင်းခံ တည်ဆောက်ထားပြီး လေးမျက်နှာလုံး၌ မုခ်တံကပ်ပန်းများပါရှိပြီး မြောက်ဘက်တံတိုင်းအတွင်းတွင် မုခ်ပြာသာဒ်ဆောင် သုံးဆောင်နှင့် တန်ဆောင်းပါရှိသည်။

ရှင်အောင်မြင်ဘုရား

ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာ အခြားတစ်ဆူမှာ ဆင်ချောင်းရွယ်အလယ်ပိုင်း၊ အရှေ့မြောက်ထောင့်၊ ဦးထွန်းလှအောင်အိမ်၏ အနောက်ဘက်၊ ဦးမြင့်အောင်အိမ်နှင့် ကိုတိုးမောင် တို့၏အိမ်အလယ်၌ တည်ရှိသည်။^{၈၈} ဘွဲ့အမည်မှာ ရှင်အောင်မြင်ဘုရားဟုခေါ်ပြီး အဘယ်ကြောင့် ဤအမည်မှည့်ခေါ်သည်ကို မသိရပေ။ မြေစိုက်စေတီပုံစံဖြစ်ပြီး ခေါင်းလောင်းပုံ၌ ဘီလူးပန်းဆွဲ အနည်းငယ်ပါရှိသည်။ စေတီ၏လက်ရှိအနေအထားမှာ ချောင်းရေကြောင့် အနည်းငယ်မြုပ်နေ ပါသည်။ ဉာဏ်တော်အမြင့် ၁၈ ပေ ရှိပြီး အရှေ့အနောက်အလျားမှာ ၂ ပေနှင့် တောင်မြောက်၂၅ ပေ ရှိပါသည်။^{၈၉} ရှင်အောင်မြင်ဘုရားနှင့်ပုံစံတူ ရှင်အောင်ဒင်ဘုရားမှာ အမှတ် (၂၃)၏ မြောက်ဘက်

၈၆။ (၃-၅-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊
၈၇။ ဘုရားအမှတ် (၂၂)၊ အောင်တော်မူဘုရား၊ စာတံပုံ (၁၃)၊
၈၈။ (၄-၇-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၆၊
၈၉။ ဘုရားအမှတ် (၂၃)၊ ရှင်အောင်မြင်၊ စာတံပုံ (၁၄)၊
၉၀။ တင့်လွင်း ဦး၊ လှမျိုးတင့်၊ ဦး- ပုခန်းဘုရားများအား (၃-၅-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းတိုင်းတာချက် မှတ်တမ်း၊ (နောင် ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ်အရ ၃/၅ မှတ်တမ်းသုံးမည်)၊

ကပ်လျက်ရှိသည်။^{၉၀} သီဟိုဠ်မြေစိုက်စေတီနှင့်ပုံစံတူပြီး အင်္ဂတေများ မပါတော့ပေ။ အရှေ့ဘက်သို့ မျက်နှာမူထားပြီး တောင်မြောက်အလျားမှာ ၁၆ ပေ ရှိပြီး အရှေ့အနောက် ၂၄ ပေ ၄ လက်မ ရှိပြီး ဉာဏ်တော် ၁၆ ပေခန့် မြင့်သည်။^{၉၁} ခေါင်းလောင်းပေါ်ရှိ ခြူးခြသေ့ပုံမှာ အင်းဝခေတ်လက်ရာဟု ယူဆရသည်။

သောက်တော်ဂေါဘုရား

စရိတသီလရှင်ကျောင်း၏ မြောက်ဘက်ကပ်လျက် တံတိုင်းကာရံထားသည့် သောက်တော်ဂေါဘုရားသည် အရှေ့ဘက်မျက်နှာပြုထားပြီး အတွင်း၌ ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်တစ်ဆူ ပါရှိသည်။^{၉၂} လေးမျက်နှာလုံး မှန်ကပ်တံကဲ အဆင့်ဆင့်ပါရှိသည်။ ကုလားကျောင်း အထက် ထောင့်လေးထောင့်တွင် ကလသာအိုးများ ပါရှိသည်။ အထက်ပစ္စယံနှစ်ဆင့် ထောင့်လေး ထောင့်တွင် ကြာဖူးနှစ်ဆင့် ပါရှိသည်။ အရှေ့အနောက် ၂၉ ပေ၊ တောင်မြောက် ၂၄ ပေနှင့် ဉာဏ်တော် ၃၆ ပေ မြင့်သည်။^{၉၃}

ပုခန်းကြီးဒေသတွင် အင်းဝခေတ်လက်ရာ စေတီပေါင်း ၁၁၁ ဆူမှ ဗိသုကာလက်ရာ မတူ၊ တည်ဆောက်မှု အခြေခံမတူညီဘဲ လက်ရာကွဲပြားခြားနားသည့်စေတီဂူဘုရားတို့ကို တွေ့ရှိသမျှဆိုမှု မြေစိုက်စေတီလုံးများ ပါသည်။ ထို့ပြင် တဝဂူမျက်နှာတစ်ဖက်လှည့် ဂူဘုရား များနှင့် ကုလားကျောင်းတို့ ဖြစ်ကြသည်။ ပုခန်းရှိ အင်းဝခေတ် လက်ရာစေတီများအနက်မှ ဘွဲ့အမည်ရှိ ၁၅ ဆူကို ဗိသုကာလက်ရာ တည်ဆောက်မှုအခြေခံမှာ မြေစိုက်စေတီလုံးများ ဖြစ်သည့် လုံးတော်ကြီး၊ ရှစ်မျက်နှာဂြိုဟ်ပြေနံပြေ၊ ညောင်ပင်သာ၊ ရှင်အောင်မြင်၊ ရှင်အောင်ဒင်၊ လယ်တီနှင့် မြသိန်းတန် (ဘုရားနီ) တို့ ဖြစ်ကြသည်။ ယင်းစေတီများမှ လက်ရာအကောင်းဆုံး၊ ထုထည်အကြီးဆုံးနှင့် အမြင့်မားဆုံးဆိုရမူ လုံးတော်ကြီးဘုရားစေတီ ဖြစ်ပါသည်။ အင်းဝခေတ် လက်ရာစစ်စစ် ပြုပြင်မှုမရှိသည့်စေတီတို့မှာ ရှင်အောင်မြင်နှင့် ရှင်အောင်ဒင်တို့ဖြစ်ပါသည်။ ညောင်ပင်သာနှင့်ရှစ်မျက်နှာ (သို့မဟုတ်) ဂြိုဟ်ပြေနံပြေတို့မှာ အင်းဝခေတ်လက်ရာဟု ဆိုရ သော်လည်း ပြန်လည်ပြုပြင်မှုများရှိ၍ အသစ်ကဲ့သို့ ဖြစ်နေပါသည်။ ယင်းစေတီများအနက်မှ ပုခန်းကြီးနှင့် ပုခန်းငယ်ကြားရှိ မြသိန်းတန်^{၉၄} စေတီမှာလည်း ဗိသုကာလက်ရာ ကောင်းမကောင်း ချင့်တွက်ရန် အခြေအနေမပေးတော့ဘဲ ပျက်စီးနေပြီး အင်းဝခေတ်လက်ရာဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။

ထို့ပြင် အင်းဝခေတ်လက်ရာ မြေစိုက်ဂူဘုရားဖြစ်သည့် ဘုရားနီ၊ ဘုရားနက်၊ ခန္ဓသိမ် ဘုရားတို့သည် ဗိသုကာလက်ရာ မြင့်မားသည်ဟု ပြောရပါမည်။ ဘုရားနီပေါ် မြသိန်းတန်^{၉၆}တွင် ရှေးခေတ်ဗိသုကာပညာရှင်များ၏ အုတ်စီ၊ အုတ်နင်း (Brick Bondage) ကောင်းသည်ဟု

၉၀။ ဘုရားအမှတ် (၂၄)၊ ရှင်အောင်ဒင်၊
၉၂။ (၃/၅) မှတ်တမ်း၊ မျက် (၁၁)၊
၉၃။ ဘုရားအမှတ် (၄၂)၊ သောက်တော်ဂေါ၊ စာတံပုံ (၁၅)၊
၉၄။ (၂၀-၈-၂၀၀၆) မှတ်တမ်း၊ မျက်-၁၊ (တင့်လွင့်၊ မင်းဇင်ထွေး ကွင်းဆင်းလေ့လာချက်မှတ်တမ်း)၊
၉၅။ ဘုရားအမှတ် (၇၇)၊ စာတံပုံ (၂၄) ရှု၊
၉၆။ ဘုရားအမှတ် (၁၆၅)၊ (၂၂)၊ (၄၂) နှင့် (၅၆)၊ (၂၀-၈-၂၀၀၆) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း။

ဆိုရပါမည်။ စီသောသရွတ်မှာ မြေနီသရွတ်သာ ဖြစ်ပါသည်။ သရွတ်မကောင်းသော်လည်း အုတ်ဆက်၊ အုတ်စီ၊ အုတ်နင်းကောင်းခြင်းကြောင့် အခွန်ရှည်စွာ ခိုင်မြဲနေခြင်းဖြစ်သည်။ ပုခန်းရှိ စေတီပုထိုးအတော်များများသည် အများအားဖြင့် အောက်ဆုံးလွှာကို ဂုံညှင်းထောင်စီဟု ခေါ်သော ဒေါင်လိုက်စီခြင်း ပြုလုပ်ပါသည်။ တစ်ဖန် ၎င်းအထက်မြင့်သော လေးပေခန့်တွင် တစ်ကြိမ်ထောင်လိုက်ဘုရားတစ်ဆူလုံး ပတ်လည်စီပါသည်။ ပုဂံရှိ စေတီပုထိုးလက်ရာနှင့် ကွာခြားချက်မှာ ပုဂံ၌ ထိုသို့ဒေါင်လိုက်စီသော ရေပြင်ညီ (Level) ထောင့်တိုင်တွင် သဲကျောက်ထုံး ထောင့်ချပ်များ မြှုပ်နှံ၍ ချပ်ထားပါသည်။ အလားတူ ထောင့်ချပ်မျိုး ပုခန်းရှိ စေတီပုထိုးများ၌ ပြုလုပ်ထားသည်ကို မတွေ့ရပါ။ သို့သော် ဘုရားနက်၊ ဘုရားနီ လုံးတော်ကြီးအပါအဝင် ဖောင်းလုံးတန်းစီရာ၌လည်း အုတ်နှင့်ချပ်စပ်ထားရာ တစ်ချပ်စီအနားကို ခုံးပေးထားသည်။ နှစ်ချပ်စပ်မှ ဖောင်းလုံးဖြစ်သွားပါသည်။ ယင်းသို့ဆောင်ရွက်ရာမှ ပုဂံလက်ရာ အငွေ့အသက်ကျန်ရှိပါသည်။

ပုခန်းရှိ ဘုရားစေတီတို့၏ စိန်တောင်၊ မုတ်ဆိတ်များတွင် ကျောက်တုံးကို ပြုလုပ်သည့် အလေ့တွေ့ခဲ့ရပြီး အများအားဖြင့် အုတ်ကိုစိန်တောင်၊ မုတ်ဆိတ်ဖြစ်အောင် စီခတ်၍ပြုလုပ်သည့်အလေ့ ရှိပါသည်။ ပုလဲလုံးများကိုလည်း အုတ်ကိုခတ်၍စီသည့်နည်း အသုံးပြုပါသည်။ အလားတူ ကွမ်းတောင်ကိုစီရာတွင်လည်း အုတ် အတိုးအဆုတ်များဖြင့် လက်ဝင်စွာ တည်ဆောက်ထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။

ရွှေဘုံသာ၊ ဘုရားနီ၊ အောင်တော်မူ၊ သောက်တော်ဂေါ၊ ရှင်မတောင်^{၉၇} စသည့် ကုလားကျောင်းခံ အင်းဝခေတ်လက်ရာ ဂူဘုရားများသည်လည်း ပုခန်းကြီးရှိ တည်ဆောက်မှု အခြေခံကောင်းမွန်ခြင်း၊ အုတ်စီအုတ်နင်းကောင်းမွန်ခြင်းနှင့် အချိုးအစားပြေပြစ်လှသည့် ရွှေဥမင်ကုလားကျောင်းခံဂူဘုရားတို့မှာ ခေတ်ပြိုင် တံတားဦးအင်းဝရှိ ဂူဘုရားနှင့်လည်းကောင်း၊ ပုဂံလက်ရာနှင့်လည်းကောင်း ဗိသုကာလက်ရာအဆင့်အတန်းမီသည်ဟု ပြောရမည်ဖြစ်သည်။

ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာဘုရားများ

ရုပ်စုံကျောင်းဘုရား

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ စေတီတို့ကို ချင့်တွက်မည်။ ပုခန်းကြီးတွင် ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ စေတီသုံးဆူ^{၉၈} သာ ရှိပါသည်။ ယင်းအနက် ရုပ်စုံကျောင်းဘုရား (ပုခန်း မျက်နှာသစ်) ဂူဘုရားသည် ဘုရားအမှတ် (၁၉၄) ၏ အရှေ့ဘက် ပေ ၃၀၀ ခန့်အကွာတွင်တည်ရှိသည်။ အရှေ့ဘက်လှည့် ကုလားကျောင်းခံ ဂူဘုရားဖြစ်သည်။ အရှေ့ဘက်တွင် အတွင်းသို့ဝင်ရန် မုခ်ပေါက်ပါရှိပြီး ကျန်သုံးဘက်တွင် မုခ်ကပ်တံကဲများပါရှိပြီး ကျောက်စာ

၉၇။ နောက်ဆက်တွဲ(၇)၊ ပုခန်းကြီးရှိ ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ စေတီစာရင်း။
 ၉၈။ ဘုရားအမှတ် (၁၉၅)၊ ရုပ်စုံကျောင်းဘုရား၊ ဓာတ်ပုံ (၁၆)။

ပြတင်းပေါက်များဖြင့် ပိတ်ထားသည်။ အောက်ခြေချင်မိတ်ထိုးတန်းတွင် ကလသာအိုး အယောင်ပုံဖြင့် တည်ဆောက်ထားပြီး လေးထောင့်ပုံကုလားကျောင်းခံ၍ အပေါ်ချင်မိတ်ထိုးတန်း အထက်တွင် စိန်တန်းများ ၎င်းအထက်တွင်မှ မိုးလျှောက်တစ်လှည့်၊ ခါးပတ်တန်းတစ်လှည့် သေသပ်စွာ တန်ဆာဆင်ထားသည်။ ယင်းအထွက်တွင်မှ ခေါင်းလောင်း၊ ရင်စည်း (ခါးပတ်တန်း) နှင့် သပိတ်မှောက်တို့ကို ပြုလုပ်ထားပြီး အပေါ်တွင် ဖောင်းရစ် ၁၆ ရစ်ဖြင့် တည်ဆောက် ထားသည်။ ယင်းအထက်တွင်မှ ကြာမှောက်နှင့် ရွဲလုံးနှစ်လုံးသာကျန်ရှိပြီး အပေါ်ပိုင်း ကြာလှန် နှင့် ခရေသီးတို့ မရှိတော့ပေ။ ယင်းရုပ်စုံကျောင်းဘုရားသည် ပုခန်းရှိ ညောင်ရမ်းခေတ် လက်ရာ စေတီများတွင် ဗိသုကာလက်ရာ ပြေပြစ်သည်။ အချိုးအစားကျနသည့် ဂူဘုရားတစ်ဆူဖြစ် ပါသည်။ ဂူတွင်းနံရံများ၌ ညောင်ရမ်းခေတ် ရေးထိုးနံရံပန်းချီများရှိသည်။ ယင်းခေါင်းပြတ် စကျင်ဆင်းတုကို ခေါင်းအသစ် ပြုပြင်ထားပြီဖြစ်သည်။^{၉၉} အတွင်းနံရံ၌ ခြေတော်ရာ ပန်းချီ တစ်စုံရှိသည်။ တောင်မြောက်၊ အရှေ့အနောက်အလျား ၂၄ ပေ ၁၀ လက်မ ရှိပြီး ဉာဏ်တော် ၂၅ ပေခန့် ရှိသည်။^{၁၀၀}

ရွှေဒေါင်းစဉ်ဘုရား

ပုခန်းကြီး ဓာတ်အားခွဲရုံအရှေ့ဘက် ပခုက္ကူ-ရေစကြိုသွား ကားလမ်း၏အနောက်ဘက် တွင် ရွှေဒေါင်းစဉ်ဘုရား ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာအဖြစ် ကျန်ရှိပါသည်။^{၁၀၀} ၎င်းဂူဘုရားသည် အာရုံခံ အရှေ့ဘက်သို့လှည့်ပြီး လေးမျက်နှာလုံး မုခ်ပေါက်တံကဲများရှိသည်။ မုခ်တံကဲလေးဆင့် ပါရှိပြီး ပစ္စယံသုံးဆင့် ပါရှိသည်။ ၎င်းပစ္စယံထောင့်လေးထောင့်၌ စိန်တောင် အင်္ဂါတေပန်းများ ပါရှိပြီး လက်ရာသင့်တင့်ကောင်းမွန်သည်။ အောက်ခြေထောင့်လေးထောင့်၌ ခိုနန်းချိုးများ ပါရှိသည်။ ပစ္စယံသုံးဆင့်၏အထက်တွင် ရှစ်မြောင့်ပုံနှင့် ၎င်း၏အထက်တွင်မှ စေတီတည် ထားသည်။ ခေါင်းလောင်းနှင့်သပိတ်မှောက်ကြား၊ ရင်စည်းခါးပတ်တန်းအထက်အောက်တွင် အင်္ဂါတေပန်းများမှာ ပီရိသေသပ်ပြီး အနုပညာလက်ရာမြောက်လှသည်။^{၁၀၂} အတွင်းသို့ဝင်ရန် အရှေ့ဘက်၌သာ မုခ်ပေါက်ပါရှိသည်။ တံတိုင်းလေးဘက်ကာရံထားပြီး အတွင်း၌ ပလ္လင်ခုံနှင့် မာန်တိုင်ပါရှိသည်။ နံရံပန်းချီ ယခင်ကရှိခဲ့သော်လည်း ယခုပျက်စီးနေ၍ မတွေ့တော့ပါ။ တောင်မြောက် ၂၉ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၃၄ ပေနှင့် ဉာဏ်တော် ၄၅ ပေ ရှိပြီး ညောင်ရမ်းလက်ရာ စေတီများထဲတွင် အချိုးအစားအကျနဆုံး အတင့်တယ်ဆုံးဂူဘုရားဖြစ်ပြီး ဒေသခံတို့က မင်းရှင်စော တည်ခဲ့သည်ဟု ဆိုပါသည်။^{၁၀၂}

၉၉။ ယင်းစကျင်ကျောက်ဘုရားခေါင်းကို အလှူဒကာဒေါက်တာမျိုးမြင့်၊ ညွှန်ကြားရေးမှူးချုပ်နှင့် ပါမောက္ခ ဒေါ်တင်တင်ဝင်းတို့က (၂၃-၁-၂၀၀၄) အသစ်ပြုပြင်လှူဒါန်း။
 ၁၀၀။ (၂၅-၁-၂၀၀၄) လှူဒါန်း၊ တင့်လွင့် ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၅၀၊
 ၁၀၁။ ဘုရားအမှတ် (၂၀၀)၊ ရွှေဒေါင်းစဉ်၊ ဓာတ်ပုံ (၁၇)၊
 ၁၀၂။ (၂၅/၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၅၁၊

ဘုရားအမှတ် (၁၉၄)

အခြားညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ စေတီတစ်ဆူမှာ အမှတ် (၁၉၃) ၏ အရှေ့ဘက် ပေ ၁၀၀ ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသည်။ အရှေ့ဘက်လှည့်အတွင်း၌ ပလ္လင်ခုံပါရှိသည်။ ပျက်စီးနေသော ခြေတော်ရာတစ်စုံပါရှိပြီး လေးမျက်နှာစလုံး မှန်တံကဲများပါရှိသည်။ ထီးတော်မပါ ထူးခြားမှုသိပ်မရှိဟု ဆိုရသော်လည်း အသေးစိတ်လေ့လာလျှင် ညောင်ရမ်းစေတီဂူဘုရားများတွင် အုတ်စိလက်ရာ အကောင်းဆုံးဟုပြောလျှင် ရနိုင်ပါမည်။ တောင်မြောက် ၁၇ ပေ ၁၀ လက်မ၊ အရှေ့အနောက် ၁၀ ပေနှင့် ဉာဏ်တော်အမြင့် ၂၅ ပေ မြင့်ပါသည်။^{၁၀၄}

သို့ကြောင့် ပုခန်းရှိ ညောင်ရမ်းလက်ရာ ဂူဘုရားများတွင် အချိုးအစားအကျနဆုံး၊ အတင့်တယ်ဆုံး၊ အင်္ဂတေပန်းလက်ရာ အကောင်းဆုံးမှာ ရွှေဒေါင်းစဉ်၊ ဖောင်းရစ်အပြေပြစ်ဆုံးမှာ ရုပ်စုံကျောင်းဂူဘုရားနှင့် အုတ်စိလက်ရာအကောင်းဆုံးမှာ ဘုရားအမှတ် (၁၉၄) ဟုပြောလျှင် ရနိုင်ကောင်းပါသည်။

ကုန်းဘောင်ခေတ်စေတီသဘာဝ

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးတွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ စေတီပေါင်း ၄၃ ဆူရှိသည့်^{၁၀၅} အနက် ၁၄^{၁၀၅} ဆူမှာ ဘွဲ့အမည်ရှိပြီး ကျန်သည့် ၂၉ ဆူမှာ ဘွဲ့အမည်မသိပါ။ ဘွဲ့အမည်ရှိ စေတီများဖြစ်သည့် ကန်တရာ၊ ကျွက်ကျွက်ဆူ (ပြည်လုံးချမ်းသာ)၊ ကူကြီး၊ စပါယ်ရုံ၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ မြစည်းခုံ၊ မြသိန်းတန်၊ တင်ပျဉ်ပြည့်၊ နဂါးရုံ၊ ရွှေမုဋ္ဌော၊ ဘဘေး၊ လောကမှန်ကျ၊ သောတာပန် စသည်တို့မှာ ပုခန်းကြီးဧရိယာအတွင်း ပါဝင်သည်။^{၁၀၆}

- (၁) လေးထပ်ကျောင်းဦး၊
- (၂) ကမ္မကျောင်းဦး၊
- (၃) ရွှေကျောင်းဦး၊
- (၄) အာနန္ဒာအုတ်ကျောင်းတို့ ဖြစ်သည်။

မနုဿီဟရုပ်ပါလျှင် ကုန်းဘောင်ဖြစ်ဖို့ များပါသည်။ တိုးစီပေါင်းကူး အသုံးများလာပါသည်။ ပေါင်းမိုး၊ မှန်တံကဲနှင့်လည်း ဆုံးဖြတ်သည်။ မှန်တံကဲ “ဒေါင်းရင်း” ပုံစံဖြစ်လာသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ် ဖောင်းရစ်မှာ အလုံးဖြစ်သည်။ ပန်းဆွဲများ “တြိရတန” ပါလာတတ်သည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာမှာ နုသလိုနှင့်ကြမ်းပြီး ပန်းပြားလာသည်။ နဂါးခေါင်းဆင်းပါလျှင် အများအားဖြင့် ကုန်းဘောင်ဖြစ်ဖို့များပါသည်။ ပဉ္စရူပ၊ မကန်းရုပ် ပါလာတတ်သည်။ (ကျက်သရေ ရှိခြင်း၏အဓိပ္ပာယ်ဖြစ်သည်။) ပုဂံတွင်ရှိသော ဥပါလိသိမ်သည် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ ဖြစ်ပြီး

၁၀၃။ ဘုရားအမှတ် (၁၉၄)၊ A (၂၅/၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၅၁၊ ဓာတ်ပုံ (၁၈)၊
 ၁၀၄။ နောက်ဆက်တွဲ (၈)၊ ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်လက်ရာစေတီ စာရင်း၊
 ၁၀၅။ နောက်ဆက်တွဲ (၉)၊ ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်လက်ရာမှ ဘွဲ့အမည်စာရင်း၊
 ၁၀၆။ (၃/၅) မှတ်တမ်း။

ပုဂံခေတ်သိမ်ပေါ်တွင် ပြန်တည်ထားသည်။ စံနမူနာအနေဖြင့် နှိုင်းယှဉ်နိုင်သည်မှာ ပုဂံတွင် ရှိသော အာနန္ဒာအုတ်ကျောင်း ဗဒုံမင်းလက်ထက်မှာ တည်ရှိသည်။ ပန်းချီကိုကြည့်လျှင် လူပုံများတွင် ပါးတစ်ဖက်ဖောင်းလျှင် ညောင်ရမ်းခေတ် (သို့မဟုတ်) ကုန်းဘောင်ဖြစ်ဖို့ များပါသည်။ (ဥပမာ- စစ်ကိုင်း တိလောကဂုရုဘုရားအတွင်း နံရံပန်းချီပုံများ လူပုံသည် အများအားဖြင့် ပါးတစ်ဖက်ဖောင်းသည်ကိုတွေ့ရသည်။

မြစည်းခုံဘုရား

ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ မြစည်းခုံဘုရားသည် ဘုရားနက်စေတီ၏ တောင်ဘက်ကပ်လျက်ရှိပြီး ဘုရားပရိဝုဏ်လေးမျက်နှာစလုံး တံတိုင်းကာရံထားသည်။^{၁၀၃} စေတီမှာ လေးထောင့်ပန္နက်ပုံဖြစ်ပြီး တောင်မြောက်အလျား ၆၇ ပေ ၂ လက်မ၊ အရှေ့အနောက် ၆၉ ပေ ရှိပြီး ဉာဏ်တော် ၆၅ ပေ ခန့် ရှိပါသည်။ စေတီအောက်ခြေမှစ၍ ပလ္လင်ခုံအဆင့်ဆင့်ခံ၍ တည်ထားသည်။ အထက်တွင် ၁၂ မြောင့်ခံ၍ စေတီတည်ထားသည်။ ပထမပစ္စယံ ထောင့်လေးထောင့်တွင် စိန်တောင်အင်္ဂုတေပန်းများပါရှိပြီး ဒုတိယပစ္စယံတွင် ကာလသားအိုးများ ထောင့်လေးထောင့်စလုံး၌ ပါရှိသည်။ တတိယပစ္စယံတွင် ထောင့်လေးထောင့်စလုံးမှာ အရံစေတီများ တည်ရှိသည်။ လေးမျက်နှာစလုံး၌ လှေကားလေးစင်းပါရှိပြီး လှေကားအထက်ပစ္စယံတွင် မုခ်တံကဲ လေးဖက်စလုံး ပါရှိသည်။ ယေဘုယျအားဖြင့် ပုဂံရှိမင်္ဂလာစေတီနှင့် မြစည်းခုံစေတီတို့ တည်ဆောက်မှု ဗိသုကာလက်ရာသဘော ဆင်တူဟန်ရှိပါသည်။^{၁၀၄} အနောက်ဘက်အုတ်တံတိုင်း အလယ်တွင် ဆင်ခံအထက်စေတီတစ်ဆူပါရှိပြီး အရှေ့ဘက်အတက်လှေကားတွင် ဝဲယာ မကန်းပုံပါရှိပြီး မုခ်ပြာသားစေတီပါရှိပြီး^{၁၀၅} မြစည်းခုံဘုရားကျောက်စာ ရှိပါသည်။

ပြည်လုံးချမ်းသာဘုရား

ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ အခြားစေတီတစ်ဆူမှာ စည်သူရှင်ဘုရား တောင်ဘက်၌တည်ရှိသော ပြည်လုံးချမ်းသာဘွဲ့အမည်ရှိသော (ဒေသအခေါ်) ကျွက်ကျွက်ဆူဘုရားပင်ဖြစ်သည်။^{၁၀၆} ကျွက်ကျွက်ဆူဘုရား၏ပန္နက်ပုံမှာ လေးထောင့်ပုံဖြစ်ပြီး လေးမျက်နှာမြေစိုက်စေတီဖြစ်သည်။ အတွင်းပိုင်း၌ ဒေါက်တိုင်လေးထောင့်ပါရှိပြီး ၎င်းတိုင်လေးမျက်နှာစလုံးတွင် ရုပ်ပွားသုံးဆူတွေ့ရှိရသည်။ ယခင် လေးမျက်နှာစလုံးပါရှိခဲ့မည်ဖြစ်သည်။ အတွင်းတွင် ပတ်၍သွားနိုင်သော လိုဏ်လေးခုပါရှိသည်။ အပြင်ပိုင်း ဗိသုကာလက်ရာဟန်အနေဖြင့် ကလသာအိုးအယောင်(ကုမ္ဘ) ပါရှိသည်။ ယင်းအထက်တွင် မှန်ကူကွက်များပါရှိပြီး ခိုနန်းချိုး နှစ်ဆင့်ပါရှိသည်။ အောက်ချင်းမိတ်ထိုး၏ အထက်တွင် စိန်တန်း၊ ကြာဖတ်တန်းများပါရှိသည်။ ဒုတိယ

၁၀၇။ ဘုရားအမှတ် (၄၅)၊ မြစည်းခုံ၊ ဓာတ်ပုံ (၁၉)၊
၁၀၈။ Syjata Sani: Cvolution of Stupas in Burma Pagan Period 11th to 13th centuries AD, p-82, Photo-45,47.
၁၀၉။ မင်္ဂလာစေတီ၊ ပုဂံ၊
၁၁၀။ ဘုရားအမှတ် (၄၈)၊ ပြည်လုံးချမ်းသာ၊ (ဒေသအခေါ်) ကျွက်ကျွက်ဆူဘုရား၊ ဓာတ်ပုံ (၂၀) (၂၁)

ပစ္စယံတွင်လည်း စိန်တန်းများပါရှိပြီး ပစ္စယံနှစ်ဆင့်စလုံးတွင် ကလသာအိုးများ ထောင့်တိုင်များတွင် တပ်ဆင်ထားသည်။ တတိယပစ္စယံ ထောင့်လေးထောင့်တွင် ခေါင်းလောင်းပုံ အရံစေတီ လေးဆူပါရှိပြီး ယင်းအထက်တွင်မှ ခြောက်မြောင့်ခံ၍ စေတီပေါက်ထားသည်။ ခြောက်မြောင့်အထက်တွင် စိန်တောင်တန်း၊ ယင်းအထက်မှ ခေါင်းလောင်းနားပါရှိပြီး ခေါင်းလောင်းနားနှင့် ခါးပတ်တန်းကြား (ရင်စည်း)၏ အောက်တွင် စိန်တန်း၊ အင်္ဂတေပန်းများပါရှိသည်။ ရင်စည်းအထက်တွင် စိန်တမ်းများပါရှိပြီး သပိတ်မှောက်အထက်တွင်မှ ဖောင်းရစ် ၁၅ ခု၊ ယင်းအထက် နှစ်ထပ်ကြာမှောက်၊ ယင်းအထက် ရွဲလုံးတန်း၊ ပတ်လည်၊ ယင်းအထက် နှစ်ထပ်ကြာလှန်၊ ယင်အထက်တွင်မှ ခရားသီးနှင့် သံထီးတော်တို့ဖြင့် တည်ဆောက်ထားပါသည်။ စေတီတော် လေးမျက်နှာစလုံး တစ်ဖက်လျှင် မုခ်ကပ်တံကဲ လေးဆင့်စီပါရှိသည်။ အရှေ့ဘက် မုခ်ကပ်ထိပ် အလယ်တည့်တည့်တွင် ဂဠုန်မှ နဂါးနှစ်ကောင်ကိုင်ထားဟန် အရုပ်ပါရှိပြီး ၎င်း၏အောက်ဘက် ဝဲယာတွင် ဟင်္သာငှက်ရုပ်များ ပါရှိသည်။ အနောက်ဘက်နှင့်တောင်ဘက် မုခ်ကပ်တံကဲလေးခုစလုံးတွင် အင်္ဂတေပန်းများနှင့် မြောက်ဘက်မုခ်ကပ်တံကဲ လေးခုစလုံးတွင် မကန်းရုပ်များဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသည်။ တောင်မြောက် ၅၄ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၅၆ ပေ၊ ဉာဏ်တော် ၆၀ ပေ ရှိသည်။^{၁၁၁} ပြည်လုံးချမ်းသာ (ကျွက်ကျွက်ဆူ) စေတီသည် ကုန်းဘောင်ခေတ် စေတီများတွင် ပါလေ့ရှိသည့် အစိတ်အပိုင်းအားလုံးနီးပါး ပါရှိနေခြင်း၊ ဗိသုကာလက်ရာဟန် အချိုးကျနကောင်းမွန်ခြင်းတို့ကြောင့် ရေစကြို-ပခုက္ကူ စသည့် အခြားခေတ်ပြိုင်ကုန်းဘောင်ခေတ် လက်ရာစေတီများနှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင် အဆင့်မနိမ့်ဟုဆိုလျှင် ရနိုင်ကောင်းပါသည်။

စပါယ်ရုံဘုရား

ပုခန်းကြီး သံစည်ကျောင်းတိုက် မြောက်ဘက်ပေ ၁၅၀ ခန့် အကွာ စပါယ်ရုံဘုရားသည်လည်း ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ စေတီတစ်ဆူဖြစ်သည်။^{၁၁၂} အရှေ့အနောက်၊ တောင်မြောက် ၁၀ ပေ ၆ လက်မ၊ ဉာဏ်တော် ၁၅ ပေ မြင့်သည်။^{၁၁၃} ဗိသုကာတည်ဆောက်မှုပုံစံမှာ အောက်ခြေပန္နက် ရှစ်မြောင့်ပုံဖြစ်သည်။ အများအားဖြင့် ဤသို့ ရှစ်မြောင့်ပန္နက်ပုံခံလျှင် ဂြိုဟ်ပြေန်ပြေဘုရားဖြစ်သည်ကများပါသည်။ ယင်းသို့တည်ခြင်းကို ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင်သာမက ယခုမျက်မှောက်ကာလတိုင် တွေ့ရှိရသည်။ ရှစ်မြောင့်အထက်တွင် အမိုးလျှောရှိသည်။ အမိုးထပ်တွင်မှ အုတ်လုံးပတ်ထားပြီး ၎င်းအထက်တွင် ဖောင်းရစ်၊ ၎င်းအထက် ကြာသေးတစ်ထပ်၊ ၎င်းအထက် ခေါင်းလောင်းပုံ၊ ၎င်းအထက် ကြာပလ္လင်ခံ၍ စေတီတည်ထားပြီး အုတ်ထီးပါရှိသည်။ ယင်းစေတီသည် တစ်စီးရှင် သီဟသူလက်ထက် (အေဒီ ၁၃၀၅) မြို့တည်သမိုင်းနှင့် ပတ်သက်သည်ဟု သိရသော်လည်း စေတီ၏လက်ရာမှာ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။

၁၁၁။ (၃-၅-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၁၂။
 ၁၁၂။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၃)၊ စပါယ်ရုံ၊ ဓာတ်ပုံ (၂၂)။
 ၁၁၃။ (၁-၁-၂၀၀၃) (တင့်လွင်း၊ ဦး၊ လှမျိုးတင့်၊ ဦး၊ ကွင်းဆင်း၊ မှတ်တမ်း)၊ မျက်-၃၅။

ဆုတောင်းပြည့်စေတီ

ပုခန်းကြီးနှင့် ဆင်ချောင်းရွာကြားရှိ စပါယ်ရုံဘုရား၏ အရှေ့ဘက် ပေ ၅၀ ခန့်အကွာ တွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ ဆုတောင်းပြည့်စေတီ တည်ရှိသည်။^{၁၁၃} တောင်မြောက် ၁၇ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၁၈ ပေ ၆ ပေနှင့် ဉာဏ်တော် ၃၈ ပေခန့် မြင့်သည်။^{၁၁၄} ယင်းစေတီ၏ တည်ဆောက်ပုံစံမှာ မြုပ်နေသောတံတိုင်းရာရှိသည်။ အရှေ့နှင့်အနောက်ဘက်တွင် ခြင်္သေ့နှစ်ကောင်စီရှိသည်။ ၎င်းခြင်္သေ့များမှာ လည်ရှည်ခြင်္သေ့များဖြစ်ပြီး ပုံမှန်ဆောင့်ကြောင့်ထိုင် အနေအထား ဖြစ်သည်။ အာရုံခံအရှေ့ဘက်လှည့်ပြီး ဘုရားစေတီအခြေ အရှေ့တောင်ထောင့်နှင့် အနောက် မြောက်ထောင့်တွင် ခြင်္သေ့နှစ်ကောင်ရှိသည်။ မုခ်ကပ်တံကဲပါရှိပြီး အတွင်းတွင် ပလ္လင်နှင့် ကျောက်ဆင်းတုတစ်ဆူ ပါရှိသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်ရေးထိုးသော ပန်းချီအနည်းငယ် ရှိသည်။ စေတီ၏ထူးခြားသည့်ပုံစံမှာ အောက်ခြေမှစ၍ ဖောင်းရစ်ခုနစ်ခုဖြင့် စတည်ပြီး ၎င်းအဆုံး၌ ကြာပလ္လင်ပါရှိသည်။ ၎င်းအထက်မှ ခေါင်းလောင်းပုံ သပိတ်မှောက်နှင့် ဖောင်းရစ် အဆင့်ဆင့်ပါရှိပြီး စေတီတည်ထားသည်။ အုတ်ထီးပါရှိပြီး ယင်းသို့ အောက်ခြေဖောင်းရစ်ဖြင့် စ၍ တည်သည့်စေတီမျိုး ပုခန်းကြီးတွင် တစ်ဆူတည်းသာ တွေ့ရသည်။

လောကမှန်ကူဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၁၅၃)

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ ဂူဘုရားများ၏ ဗိသုကာလက်ရာ သမိုင်းကို ချဉ်းကပ်ပါမည်။ ပုခန်းကြီးဘူတာ၏ အနောက်တောင်ထောင့် ပေ ၂၅၀ ခန့်အကွာ ဘုရားအမှတ် (၁၅၃) ၏ မြောက်ဘက် ပေ ၂၀ အကွာတွင် လောကမှန်ကူ ဂူဘုရားရှိသည်။^{၁၁၅} ၎င်းဂူဘုရားအာရုံခံသည် အရှေ့ဘက်သို့လှည့်ပြီး အတွင်း၌ ပလ္လင်ခုံကျောက်ဆင်းတု ခေါင်းပြတ် တစ်ဆူပါရှိသည်။ အတွင်းသို့ဝင်ရန် မြောက်၊ တောင်၊ အရှေ့ဘက်တို့တွင် မုခ်ပေါက်ပါရှိပြီး လေးမျက်နှာစလုံး မုခ်ကပ်တံကဲများ တွေ့ရသည်။ ထောင့်တိုင်များတွင် သဇင်ပန်းခွေများ တန်ဆာဆင်ထားသည်။ အထက်ချင်မိတ်ထိုး အောက်ခြေတွင် စိန်တန်းများ တပ်ဆင်ထားသည်။ ကုလားကျောင်း အထက်ပစ္စယံ၌ ကြာပန်းပါရှိပြီး ခေါင်းလောင်းပုံ၌ ဘီလူးပန်းဆွဲအယောင် ပါရှိသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ် မူရင်းလက်ရာမပျက် တွေ့ရသည်။ ခါးပတ်တန်း (ရင်စည်း) အထက်အောက်ကပ်လျက် ကြာဖတ်တန်းများဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသည်က လောကမှန်ကူ ဘုရား၏ ထူးခြားချက်ဖြစ်ပါသည်။ သပိတ်မှောက်တွင် အရှေ့ဘက်၌ ဌာပနာတိုက်အဖောက်ခံ ထားရသည်။ ဖောင်းအလယ်မှအထက်ထိ ပျက်စီးနေပါသည်။ ကုလားကျောင်း အောက်ခြေ ထောင့်များတွင် အင်္ဂတေပန်းများပါရှိသည်။ အတွင်းတွင် ရွှေရေးပန်းချီ အနည်းငယ်သာ ကျန်တော့သည်။ ရှေးဟောင်းဌာနမှ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးဟန်ဆိုသော်လည်း ရွှေရေးပန်းချီ

၁၁၃။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၄)၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ ဓာတ်ပုံ (၂၃)၊
၁၁၄။ (၁-၁၁-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၃၅၊
၁၁၅။ ဘုရားအမှတ် (၁၅၄)၊ လောကမှန်ကူ၊ ဓာတ်ပုံ (၂၄)။

အနေအထား၊ အုတ်စီနင်းအရ အင်းဝ(သို့မဟုတ်) ညောင်ရမ်းဖြစ်ဖို့ များပါသည်။ ပြန်လည် စစ်ဆေးဖို့ သင့်ပါသည်။ မူလလက်ရာမပျက် ပြုပြင်မှုမရှိဘဲ တွေ့ရှိရခြင်းကပင် ရှေးဟောင်း လက်ရာမူရင်း လေ့လာနိုင်ပြီး အင်္ဂါတေများ ပြုပြင်နေခြင်းကလည်း အုတ်စီလက်ရာ ကောင်း မကောင်း ဆန်းစစ်နိုင်ပါသည်။ ယင်းလောကမှန်ကူ ဂူဘုရားသည် တောင်မြောက်၊ အရှေ့အနောက် ၁၂ ပေ ၉ လက်မစီနှင့် ဉာဏ်တော် ၂၈ ပေခန့် ရှိပါသည်။^{၁၁၆} ဤဂူဘုရား၏အားသာချက်မှာ ထောင့်တိုင်များတွင် သဇင်ပန်းခွေများပါရှိခြင်းနှင့် ခါးပတ်တန်းလှပခြင်းပင် ဖြစ်သည်။

ဘဘေးဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၅၀)

စည်သူရှင်ဘုရား၏ အရှေ့တောင်ထောင့်တွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ ဂူဘုရား ဖြစ်သည့် ဘဘေးဘုရားရှိပါသည်။^{၁၁၇} ယင်းသည် တံတိုင်းပတ်လည်ကာရံထားပြီး တံတိုင်း အဝင်ပေါက် မုခ်တံကဲပါရှိသည်။ အောက်ခြေပလ္လင်ခုံပါရှိပြီး ကုလားကျောင်းခံ တည်ဆောက် ထားသည်။ လေးမျက်နှာစလုံး လိုဏ်ပါဘုရားဖြစ်သည်။ လေးမျက်နှာစလုံး မုခ်ကပ်တံကဲများ ပါရှိပြီး မုခ်ကပ်တိုင်များ လေးထောင့်မဟုတ်ဘဲ အလုံးကိုအသုံးပြုလာခြင်းက ကုန်းဘောင်ခေတ် လက်ရာကို ညွှန်းရာရောက်ပါသည်။ ကုလားကျောင်းအထက် ထောင့်လေးထောင့်တွင် ထောင့် ဆိုင်အင်္ဂါတေပန်း နှစ်ဆင့်စီပါရှိသည်။ ယင်းအင်္ဂါတေပန်းထောင့်ဆိုင်ပန်းမျိုး သံသရာအေး၊ တင်ပျဉ်ပြည့်၊ ညောင်ပင်သာ ငါးဆူတန်းမှ အမှတ် (၁၅) နှင့် (၁၇) တို့တွင်လည်း တွေ့ရသည်။

ဘုရားအမှတ် (၁၀၁)

ထို့ပြင် ဂျပန်ကျောင်းမြောက်ဘက် အင်းဝခေတ်လက်ရာဖြစ်သည့် ဘုရားအမှတ် (၁၀၁) တွင်လည်း အလားတူ ထောင့်ဆိုင်ပန်းများ ပါရှိသည်။ ဘဘေးဘုရား ထောင့်ဆိုင်ပန်း အင်္ဂါတေ ပန်းလက်ရာသည် အခြားကုန်းဘောင်စေတီပုထိုးများနှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင် အကောင်းဆုံးဟု ပြောနိုင်သော်လည်း အင်းဝလက်ရာ ဘုရားအမှတ် (၁၀၁) အင်္ဂါတေပန်းလက်ရာကဲ့သို့ အသေးစိတ်ပုံဖော်မှု မပါရှိသောကြောင့် အင်းဝခေတ်လက်ရာဖြစ်သည့် ဘုရားအမှတ် (၁၀၁) လက်ရာမမီပါ။ အထက်ဆုံးပစ္စယံ ထောင့်လေးထောင့်တွင် ကလသာအိုးများပါရှိပြီး၊ အနောက် တောင်ထောင့်အိုးမှာ မူလအိုးဖြစ်ပြီး ကျန်အားလုံးမှာ အသစ်ပြုပြင်ထားခြင်းဖြစ်သည်။ တတိယ ပစ္စယံအထက်တွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်ပုံစံမပျက် အချိုးပြေပြစ်ပြုပြင်ထားသည်။ ဂူဘုရားအတွင်း ပလ္လင်နှင့် ဆင်းတုတော်တစ်ဆူပါရှိသည်။ အရှေ့ဘက်တွင်ကပ်လျက် ကျောက်မဏ္ဍပ်တစ်ခု ပါရှိသည်။^{၁၁၈} မဏ္ဍပ်တွင် အင်္ဂါတေပန်းခြူးပန်းနွယ်များပါရှိပြီး ထူးခြားသည်က အပေါ်အင်္ဂါတေ ပန်းခုံးအောက်ခြေအလယ်တည့်တည့်တွင် ပန်းကိုင်းနတ်သားပုံ ပါရှိခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ အလားတူ ကျောက်မဏ္ဍပ်မျိုး သံစည်ကျောင်းတိုက်ဝန်းအတွင်း သုံးဆင့်ခုံးမဏ္ဍပ်အဖြစ် တွေ့ရှိရသေးသည်။

၁၁၆။ (၆-၁၂-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၄၀၊
၁၁၇။ ဘုရားအမှတ် (၅၀)၊ ဘဘေးဘုရား၊ ဓာတ်ပုံ (၂၅)၊ ဘုရားအမှတ် (၁၀၁)၊ ဓာတ်ပုံ (၂၆)။

ယင်းမဏ္ဍပ်၏ထူးခြားချက်မှာ နှစ်ဆင့်ခုံးအလယ်တွင် တိရစ္ဆာန်အကောင်ပုံ ပါရှိခြင်းပင်ဖြစ်သည်။^{၁၁၈} ဘုရားအောက်ခြေထောင့်လေးထောင့်တွင် ခြင်္သေ့လေးကောင်ပါရှိပြီး မြောက်ဘက် တံတိုင်းရှေ့ ဝင်ပေါက်ကျောက်မဏ္ဍပ်ဘေးတွင် ခြင်္သေ့ကြီးနှစ်ကောင်ပါရှိသည်။ တောင်မြောက် အရှေ့ အနောက် ၃၆ ပေ စီရှိပြီး၊ ဉာဏ်တော် ၄၀ ပေခန့် ရှိသည်။^{၁၁၉}

တင်ပျဉ်ပြည်ဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၅၂)

ပုခန်းကြီးရှိ ဗိသုကာလက်ရာဟန် ပုံစံကွဲပြားသည့် ဂူဘုရားတစ်ဆူမှာ ဆေးပေးခန်း၏ မြောက်ဘက် ပခုက္ကူ-မုံရွာကားလမ်း အရှေ့ဘက်ကပ်လျက်တည်ရှိသည့် တင်ပျဉ်ပြည် ဘွဲ့အမည် ရသည်။^{၁၂၀} ယင်းသည် လေးထောင့်ပန္နက်ပုံဖြင့် အောက်ခြေကလသာအိုးအယောင်ဖြင့် ရိုးစင်းစွာ တည်ဆောက်ထားပါသည်။ ယင်းက တံတိုင်းလေးဖက်စလုံး ပါဟန်ရှိသည်။ အရှေ့ဘက်လှည့် အာရုံခံနှင့် မုခ်ပေါက်သုံးပေါက်ပါရှိသည်။ လေးမျက်နှာစလုံး အာရုံခံမုခ်တံကဲများပါရှိပြီး အတွင်းတွင် ပလ္လင်စုံနှင့်ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူ တည်ထားသည်။ လေးထောင့်အာရုံခံပေါ်တွင် ထောင့်ဆိုင်ပန်းအင်္ဂုလက်ရာများ မူလလက်ရာမပျက် တွေ့ရသည်။ ရှစ်မြောင့်အထက် စေတီဆောက်ထားပြီး ထူးခြားသည်မှာ ခေါင်းလောင်းပုံနှင့် သပိတ်မှောက်အကြား ခါးပတ်ပန်း (ရင်စည်း) မပါဘဲ ပြောင်းတိုင်မတ်မတ် ထူရှည်ခေါင်းလောင်းပုံ တည်ဆောက်ထားခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ သိမြင်သူအချို့က ရှမ်းဘုရားဟုလည်း ခေါ်ကြသည်။ ယင်းအထက်တွင်မှ ကုန်းဘောင် ခေတ်ထုံးစံအတိုင်း ဖောင်းရစ်၊ ကြာမှောက်၊ ရွဲလုံးတန်း၊ ကြာလှန် စသည်ဖြင့် အချိုးညီပြေပြစ်စွာ တည်ထားသည်။ မူလကျောက်ထီးဖြစ်သော်လည်း ယခု သံထီးအသစ် ပြုလုပ်ထားသည်။ တူရိယာ ပစ္စည်းပါသည့် နံရံပန်းချီပါရှိသည်။^{၁၂၁} တောင်မြောက် ၂၅ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၃၆ ပေနှင့် ဉာဏ်တော် ၃၈ ပေခန့် ရှိပါသည်။^{၁၂၂} ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်လက်ရာစေတီများတွင် ဤပုံစံမျိုး ရှားရှားပါးပါး တစ်ဆူတည်းရှိပါသည်။

သောတာပန်ဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၁၃၁)

အတွင်းနံရံပန်းချီလက်ရာအကောင်းဆုံးဟု ထင်ရှားသည့် ကုန်းဘောင်ခေတ် ဗိသုကာ လက်ရာ အခြားဂူဘုရားမှာ သံစည်ကျောင်းတိုက်၏ အရှေ့မြောက်ဘက် ပေ ၁၅၀ ခန့်၊ ပခုက္ကူ- မုံရွာကားလမ်း၏ အနောက်ဘက် ပေ ၁၀၀ ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသည့် သောတာပန် ဂူဘုရားပင်ဖြစ်သည်။^{၁၂၃} ယင်းဂူဘုရား၏ထူးခြားချက်မှာ အောက်ခြေကလသာအိုးအယောင် ပလ္လင်ခုံ ထောင့်လေးထောင့် အနားစွန်းပိုထုတ်ထားပြီး ယင်းအပေါ်တွင် ခြင်္သေ့လေးကောင်

၁၁၈။ ဘုရားအမှတ် (၁၂၆)၊ နဂါးရံဘုရား အဝင်ကျောက်မဏ္ဍပ်၊ ဓာတ်ပုံ (၂၇)။
၁၁၉။ (၃-၅-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက် -၁၃၊
၁၂၀။ ဘုရားအမှတ် (၅၂)၊ ဘွဲ့-တင်ပျဉ်ပြည်၊ ဓာတ်ပုံ (၂၇)။
၁၂၁။ ယင်းဘုရားအတွင်း၌ ဇောင်း၊ ညှင်း၊ ပတ်သာ ဟူသော ကြိုးတပ်၊ လေမှုတ်၊ သားရေ တူရိယာ ပန်းချီများပါရှိသည်။
၁၂၂။ (၄-၅-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-(၁၄)။
၁၂၃။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၁)၊ ဘွဲ့-သောတာပန်၊ ဓာတ်ပုံ (၂၉)။

တင်ထားခြင်းပင်ဖြစ်သည်။^{၁၂၄} ဂန္ဓကုဋီတိုက်မတွင် လေးမျက်နှာစလုံး၌ မုခ်ကပ်တံကဲ သုံးထပ်စီဆင့်ထားပြီး ယင်းအထက်ပထမ၊ ဒုတိယနှင့်တတိယပစ္စယံတို့တွင် မျက်နှာလေးဖက် စလုံး မုခ်ကပ်တံကဲတစ်ခုစီ တပ်ဆင်ထားသည်။ ပစ္စယံအဆင့်တိုင်းတွင် စိန်တောင်အင်္ဂတေပန်းများ တန်ဆာဆင်ပြီး ဒုတိယနှင့်တတိယပစ္စယံ ထောင့်ချိုးများတွင် ခိုနန်းချိုးများပါ ထည့်သွင်း ထားပါသည်။ ထို့ကြောင့် တံကဲမုခ်ကပ်တိုင် ဖောင်းလုံးကို အသုံးပြုထားပြီး မျက်နှာတစ်ဖက်လျှင် မုခ်ကပ်တံကဲ ခြောက်ခုစီဖြင့် လှပစွာ တန်ဆာဆင်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ ယင်းအထက်တွင်မှ ရှစ်မြောင့်ခံပြီး နှစ်ထပ်စိန်တောင်ပန်းကျဉ်းဝန်းဖြင့် စေတီပုံတည်ဆောက်ထားသည်။ အထက် ဖောင်းရစ်ပြုပြင်ထားသည်မှအပ ကျန်သည့်အစိတ်အပိုင်းများကို ကုန်းဘောင်ခေတ် မူလ လက်ရာမပျက် မြင်တွေ့ရပြီး ထုံးသုတ်ရွှေသင်္ကန်းကပ်ထားခြင်းကြောင့် အသစ်ကဲ့သို့ဖြစ်နေ သည်ကို တွေ့ရသည်။ တောင်မြောက် ၂၅ ပေ ၁၀ လက်မ၊ အရှေ့အနောက် ၂၆ ပေ ၆ လက်မနှင့် ဉာဏ်တော် ၄၀ ပေခန့်ရှိပြီး ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး လက်ရာမပျက် အချိုးကျသည့်ဘုရားပင် ဖြစ်သည်။ ယင်းစေတီအတွင်းဘက်၌ နံရံပန်းချီနှင့် မင်စာ^{၁၂၅} ပါရှိသည်။

မြသိန်းတန်ဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၁၂၁)

ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ အခြားဂူဘုရားတစ်ဆူမှာ သံစည်ကျောင်းတိုက်အဝင် အရှေ့ဘက်ကပ်လျက်တည်ရှိသည့် လေးဖက်စလုံး တံတိုင်းကာရံထားသည့် မြသိန်းတန် ဂူဘုရားပင်ဖြစ်သည်။^{၁၂၆} အာရုံခံ အရှေ့ဘက်လှည့်ပြီး အတွင်းဝင်ရန် အရှေ့၊ တောင်၊ မြောက် ဘက်တို့တွင် မုခ်ပေါက်များ ပါရှိသည်။ အတွင်းမှာ ပလ္လင်နှင့်စကျင်ကျောက်ဖြင့်ပြုလုပ်သော ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူ ပါရှိသည်။ အတွင်း၌ ကုန်းဘောင်ခေတ်ရေးထိုးသော နံရံပန်းချီများရှိပြီး မြေစိုက်လိုက်ဂူ ပဘုဘုရားဖြစ်သည်။ လေးမျက်နှာစလုံး မုခ်တံကဲနှစ်ဆင့်စီပါရှိပြီး ကုလားကျောင်း အထက်ထောင့်လေးထောင့်တွင် မနုဿီဟရုပ်များပါရှိသည်။ ပစ္စယံနှစ်ဆင့်ရှိပြီး အထက်ပစ္စယံ ထောင့်လေးထောင့်တွင် အရံစေတီငယ်လေးဆူ တည်ထားသည်။ ယင်းအထက်တွင်မှ ရှစ်မြောင့် ခံ၍ စေတီလုံးကို ကုန်းဘောင်လက်ရာဟန်အတိုင်း တည်ဆောက်ထားသည်။ ဤဘုရား၏ထူးခြား ချက်မှာ စေတီလုံးတွင် မှန်စီရွှေချထားပြီး ပုခန်းတွင် ဤတစ်ဆူသာ တွေ့ရသည်။ သံထီးတော် ပါရှိပြီး နှောင်းခေတ်လက်ရာဖြစ်သည်။ တောင်မြောက် ၂၈ ပေ၊ အရှေ့အနောက် ၃၀ ပေ၊ ဉာဏ်တော် ၃၇ ပေမြင့်ပြီး သာမန်ကုန်းဘောင်လက်ရာဖြစ်ပြီး နံရံပန်းချီကြောင့်သာ ထင်ရှားသည်။^{၁၂၇}

၁၂၄။ (ယင်းထောင့်စွန်း ပလ္လင်၏ခုံခြင်သော်တိုင်ပုံမျိုး)၊ မြေခဲတောင် အမှတ် (၂၀၈) တွင်ပါရှိ၊ စာတံပုံ (၄၁)
 ၁၂၅။ (၁-၁-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၃၄၊
 ၁၂၆။ ဘုရားအမှတ် (၁၂၁)၊ မြသိန်းတန်၊ စာတံပုံ (၃၀)၊
 ၁၂၇။ (၂၄-၁၀-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၃၂။

ကံတရားဘုရား (ဘုရားအမှတ် ၉၇)

ဂျပန်ကျောင်း၏အရှေ့မြောက်ထောင့် ပေ ၁၀၀ ခန့်အကွာ ရွာသာရွာ၏ အနောက်ဘက်တွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်းလက်ရာ ကံတရားဂူဘုရား တည်ရှိသည်။^{၁၂၈} ယင်းဂူဘုရား၏ထူးခြားချက်မှာ အတွင်းသို့ဝင်ပြီး လှည့်ပတ်ဖူးမြော်နိုင်ရန် ပတ်လမ်းပါရှိခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ အာရုံခံအရှေ့ဘက်သို့လှည့်ပြီး လေးမျက်နှာစလုံး မုခ်ပေါက်ရှိသည်။ လေးထောင့်ပုံတိုက်မ ရိုးစင်းစွာတည်ဆောက်ထားပြီး ပစ္စယံအထက်တွင်မှ ခိုနန်းချိုးများပါရှိပြီး ယင်းအထက်တွင်မှ ခြောက်မြောင့်ခံပြီး ၎င်းအထက် စိန်တောင်ပန်း၊ ခေါင်းလောင်း၊ ရင်စည်း၊ သပိတ်မှောက်၊ ဖောင်းရစ်၊ ကြာမှောက်၊ ရွဲလုံးတန်း၊ ကြာလှန်၊ ခရေသီး၊ ထီး စသည်ဖြင့် အဆင့်ဆင့် ပီရိစ္ဆာတည်ဆောက်ထားသည်။ ယင်းဂူဘုရား၏ အခြားထူးခြားချက်မှာ အထက်သို့တက်ကြည့်နိုင်ရန် ကြောင်လိမ်လှေကားပါရှိခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ ကုလားကျောင်းခံ၊ ပစ္စယံနှစ်ဆင့်အထက် စေတီတည်ထားပြီး အရှေ့အနောက်၊ တောင်မြောက်အလျား ၂၆ ပေစီနှင့် ဉာဏ်တော် ၃၂ ပေခန့် မြင့်ပါသည်။^{၁၂၉} ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်းဟု ခန့်မှန်းရပြီး အတွင်းတွင် ပလ္လင်၊ မုခ်တံကဲ ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူ အုတ်ဖြင့် ပြုလုပ်ထားပါသည်။

သို့ကြောင့် ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ စေတီများကို ခြုံငုံဆန်းစစ်ကြည့်ရလျှင် ပုခန်းကြီးဒေသ (ကာကွယ်ဇုန်မပါ) ပုခန်းကြီး ရှေးဟောင်းဧရိယာအတွင်းတွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ စေတီပေါင်း ၄၃ ဆူအနက်မှ ဘွဲ့အမည်ရှိပြီး ဗိသုကာလက်ရာတည်ဆောက်မှုပုံစံ ကွဲပြားခြားနားသောစေတီ၊ ဂူပုထိုး ၁၂ ဆူကို ဗိသုကာလက်ရာဆိုင်ရာ သမိုင်းအမြင်ဖြင့် အသေးစိတ်ချဉ်းကပ်ခဲ့ပါသည်။ ပုခန်းကြီးရှိစေတီ၊ ဂူပုထိုးတို့သည် ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် အလွန်ကွဲပြားခြားနားသောပုံစံဖြင့် ဟန်အမျိုးမျိုး တွေ့မြင်ရပါသည်။ ထိုသို့ မတူခြားနားခြင်းမှာ လူမျိုးခလေ့စရိုက်သဘောအရလည်းကောင်း၊ အုပ်ချုပ်သူမင်း၏ဆန္ဒအရလည်းကောင်း၊ ဗိသုကာပညာ ပိုင်နိုင်ကျွမ်းကျင်မှုအရလည်းကောင်း ကွဲပြားသောပုံစံဖြင့် တည်ဆောက်ထားသည်ကို တွေ့မြင်ရပါသည်။ ရှေ့တွင် ရေးသားခဲ့သောအပိုင်းမှာ လူမျိုးခလေ့၊ မင်းဆန္ဒ လောကီအယူအဆတို့မပါဘဲ ပုခန်းကြီးအနုပညာလက်ရာသမိုင်းကို ဘုရားတစ်ဆူချင်းအလိုက် တွေ့မြင်ရသည်ကို ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်းကိုလည်းကောင်း၊ ဓာတ်ပုံမှတ်တမ်းများကိုလည်းကောင်း အခြေခံကျောရိုးပြု၍ သုတေသနပြု ရေးသားထားပါသည်။

ဤတွင် ဆရာကြီး ဒေါက်တာတိုးလှ၏ “ဘုရားစေတီ တည်ထားကိုးကွယ်ခြင်းသည် ပဓာနအားဖြင့် ဖူးမြော်ရန်လာသူ သို့မဟုတ် ဖြတ်သွားဖြတ်လာသူတို့ကို စေတီတော်အား ဖူးမြော်လိုက်သည်နှင့်တစ်ပြိုင်နက် မြင့်မြတ်သောသဘော ခံစားမိပြီး လေးစားကြည်ညိုစိတ်ကိန်းဝပ်ကာ ထိုမှတစ်ဆင့်တက်၍ ဗုဒ္ဓဟောကြားခဲ့သော တရားတော်တို့ကို နာလိုကြားလို

၁၂၈။ ဘုရားအမှတ် (၉၇)၊ ဘွဲ့- ကန်တရာ၊ ဓာတ်ပုံ (၃၁)၊
 ၁၂၉။ (၅-၈-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ မျက်-၂၄၊

ကျင့်ကြံလိုစိတ် ပေါ်ပေါက်စေရန် ဖြစ်သည်”^{၁၃၀} ဟူသော ရေးသားထားချက်ကိုလည်း လက်ခံရန် အကြောင်းများစွာ ရှိပါသည်။ အုပ်ချုပ်သူမင်းတို့၏ လောကီအယူအဆဖြင့်တည်သည့် ဘုရားများ ပါဝင်သကဲ့သို့ အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုဓလေ့ ရောပြွမ်းသည့် နဂါးရုံဘုရားများကိုလည်း ပုခန်းကြီး တွင် တွေ့ရပါသည်။ အများအားဖြင့် “စေတီတည်ထားလျှင် မြို့ဦးထိပ်အရှေ့ဘက်တွင် တည်ထားလေ့ရှိသည်” ဟူသော အယူအဆ ပုခန်းကြီးဒေသအတွက် ရာနှုန်းပြည့်မှန်ကန်သည်ဟု ပြော၍ ရနိုင်မည်မထင်ပါ။ အကြောင်းမှာ ပုခန်းကြီး၏ဧရိယာအတွင်း စေတီပေါင်း ၂၀၀ ကျော်တွင် မြို့ဦးထိပ်အရှေ့ဘက်တွင် တည်ထားသောစေတီခုနစ်ဆူခန့်သာ ရှိပါသည်။ ယင်းသို့ မြို့ဦးထိပ်စေတီအရေအတွက် နည်းပါးခြင်းမှာ မြို့တည်ပုံအနေအထားအရ မြို့၏အရှေ့ဘက် ဦးထိပ်ဘက်သည် မြစ်ရေဝင်ဧရိယာဖြစ်နေခြင်းကြောင့် မြို့၏အနောက်ဘက်၊ မြောက်ဘက်နှင့် တောင်ဘက်ပိုင်းတွင်သာ စေတီအများဆုံးတည်ထားသည်ကို လေ့လာတွေ့ရှိပါသည်။ ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ ၄၀ ကျော်အနက်မှ တင်ပြပြီးခဲ့သည့် ဘွဲ့အမည်ရှိ ဂူဘုရား၊ စေတီ တို့မှာ အဆောက်အအုံတစ်ခုနှင့်တစ်ခု ပုံစံမတူညီကြပါ။ ယင်းသို့မတူညီဘဲ ဗိသုကာလက်ရာ ကွဲပြားခြင်းကပင်လျှင် ပုခန်းဒေသကုန်းဘောင်ခေတ် ဗိသုကာလက်ရာအဆင့် မနိမ့်ကြောင်း၊ ပုခန်းကြီးဧရိယာ ပြင်ပခေတ်ပြိုင်စေတီပုထိုးများနှင့် နှိုင်းယှဉ်လျှင်လည်း လက်ရာသေသပ် ကောင်းမွန်မှု၊ ဟန်ကောင်းမွန်မှု၊ အုတ်စီအုတ်နင်း (Brick Bondage) ကောင်းမွန်မှုတို့ကြောင့် ပုဂံခေတ်က ပုခန်းကြီးရှိ စေတီပုထိုးတို့သည် ပုဂံလက်ရာမမီသော်လည်း ကုန်းဘောင်ခေတ် တွင်မူ ရင်ပေါင်တန်းနိုင်သည့်အဆင့် ရောက်ပြီဟုပြောလျှင် ရမည်ထင်မြင်မိပါသည်။

၁၃၀။ တိုးလှ၊ ဒေါက်တာ၊ ပင်းယ၊ အင်းဝနယ်မြေမှ သမိုင်းဝင်စေတီပုထိုးများ (၆၇၂-၂၄၇)၊ ချမ်းမြေ့ပုံနှိပ်တိုက်၊ မန္တလေး၊ မျက်-၂၁၆။

အပိုင်း (၄)

ပုခန်းမြေမှ နံရံဆေးရေးပန်းချီများ

ပန်းချီအစ

ပန်းချီရေးခြယ်မှုအတတ်ပညာသည် လူတို့၏ယဉ်ကျေးမှုနှင့်အတူ ပေါ်ထွန်းခဲ့သည်ဟု ဆိုရပါမည်။ လူ့သမိုင်းကြောင်း ခြေရာကောက်သည့်အခါ ရှေးကျောက်ခေတ်လူသားတို့ နေထိုင်ခဲ့သော ကျောက်ဂူနံရံများပေါ်၌ တိရစ္ဆာန်များ၏ရုပ်ပုံများ ရေးခြစ်ခဲ့သည့် အထောက်အထားများက သက်သေခံနေပါသည်။

ပန်းချီဆိုသည်မှာ မြင်တွေ့သမျှ၊ ခံစားရသမျှ၊ စဉ်းစားတွေးခေါ်ရသမျှကို ဘာမှမရှိသော နံရံပေါ်၌လည်းကောင်း၊ စက္ကူလွတ်ပေါ်၌လည်းကောင်း၊ ပိတ်ကားချပ်ပေါ်၌လည်းကောင်း ပုံသဏ္ဍာန် သရုပ်ဖော်ရေးချ၍ ဆေးခြယ်ခြင်းကို ပန်းချီဟုခေါ်သည်။^၁

အစောပိုင်းကာလအနေဖြင့် ပြင်သစ်နိုင်ငံ မာဆေး (Marseilles) အနီးရှိ ကော်စကွာ (Cosquer) ရေတွင်း လွန်ခဲ့သောနှစ် ၃၀၀၀၀ ခန့်က ရေးဆွဲထားခြင်းကို တွေ့ရသည်။ ထို့အတူ စိန်နိုင်ငံမြောက်ပိုင်း အော်လတာမီရာ (Altamiria) တွင်ရှိသည့် ဂူတစ်ခုထဲတွင် လွန်ခဲ့သော နှစ်ပေါင်း ၂၀၀၀ မှ ၁၀၀၀ အတွင်းမှ လက်ရာများဖြစ်ပြီး တောကျွဲ၊ နွား၊ ဆင်၊ မြင်း၊ သမင်၊ ဒရယ်ပုံများ တွေ့ရသည်။^၂

မြန်မာနိုင်ငံတွင် လွန်ခဲ့သောနှစ်ပေါင်း ၁၆၀၀၀ ကျော်က ရေးဆွဲသော ပန်းချီများကို မဒတ်လိုက်ဂူတွင် တွေ့ရသည်။^၃ ယင်းတွင် မြန်မာနိုင်ငံရှိ ကျောက်ခေတ်လူတို့ အမဲလိုက်ပုံ၊ တိရစ္ဆာန်ပုံ၊ ရာသီဥတု အခြေအနေပုံတို့ပါဝင်ပြီး ၎င်းတို့၏ ကိုးကွယ်ယုံကြည်မှုဆိုင်ရာ အယူအဆများနှင့် စားဝတ်နေရေးဆိုင်ရာတို့ကို ပြသနေပါသည်။ အိန္ဒိယနိုင်ငံ၌ ခရစ်မပေါ်မီ နှစ်ပေါင်း ၂၀၀၀ ခန့်က ပန်းချီပညာထွန်းကားလျက်ရှိပြီး ထိုပန်းချီသည် ဘာသာရေးကို အခြေပြု၍ ပေါက်ဖွားခဲ့သည်ဟု ဆိုကြသည်။^၄

အလားတူ အေဒီ ၃ ရာစုမှ ၅ ရာစုနှစ်အတွင်း ခရစ်တော်၏နောက်လိုက်များသည် ရောမဘုရင်များ၏ နှိပ်စက်မှုကြောင့် မြေအောက်ဂူများတွင် ခိုအောင်းနေကြစဉ် ဂူနံရံများတွင်

၁။ စွယ်စုံကျမ်း အတွဲ (၇)၊ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၃ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊ မျက်-၂၁၊ ၃၇၊
၂။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ သမိုင်းထဲကဒီဇိုင်း၊ ရန်ကုန်၊ ယုံကြည်ချက်စာပေ၊ ၂၀၀၅ ခုနှစ်၊ မျက်-၇၊
၃။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ မြန်မာသမိုင်းပုံ၊ ရန်ကုန်၊ မုံရွေးစာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၄ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ၊ မျက်-၃၇၊ ၄၁၊

ခရစ်တော်နှင့် တပည့်ကြီးများ၏ပုံကို ကိုးကွယ်ရန် ရေးဆွဲလာကြသည်။ ခရစ်ယာန်ဘာသာ ကိုးကွယ်ခွင့်ရသောအခါ ဘုရားရှိခိုးကျောင်း မျက်နှာကြက်နံရံ စသည်တို့တွင် ခရစ်ယာန် အယူဝါဒ ဆိုင်ရာ ရုပ်ပုံပန်းချီများ မွမ်းမံခြယ်လှယ်လာကြသည်။ အေဒီ ၄၉၈ တွင် စိန်မဟာလေဟိုက စတင်ဆောင်ရွက်ခဲ့သော ပုပ်ရဟန်းမင်းကြီး၏ စိန်စပါကျောင်းတော်ကြီးတွင် ရေးဆွဲသော ပန်းချီများသည် ရှေးအကျဆုံးနှင့် ခေတ်အမီဆုံး ပန်းချီဖြစ်သည်။^၇

ဥရောပနိုင်ငံများတွင် ဘာသာရေးအယူဝါဒဆိုင်ရာ ပန်းချီရေးဆွဲမှု ခေတ်စားသကဲ့သို့ အာရှတိုက်တွင်လည်း ဂေါတမဘုရားရှင်ပွင့်ပြီးနောက် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ ပန်းချီများ ရေးဆွဲလာ ကြသည်။ အစောဆုံး ဗုဒ္ဓဝင်ပန်းချီကို အေဒီ ၅ ရာစုနောက်ပိုင်းနှင့် ၆ ရာစုအစောပိုင်းကာလ၌ အာဇန္တလုံဏ်ဂူ (Ajanta) တွင် တွေ့ပါသည်။ အိန္ဒိယမြောက်ပိုင်း (Bagh)နှင့် မြန်မာ၊ သီရိလင်္ကာ နိုင်ငံတို့ထိ ရောက်ရှိလာသည်။^၈

ထို့အတူ အာရှပန်းချီသည်လည်း ဥရောပပန်းချီကဲ့သို့ အနီးအဝေးပြနည်း၊ အလင်း အမှောင်၊ ဆေးအနုအရင့်ကို အဓိကထားဘဲ မျဉ်းရေးနည်း၊ ဆေးခြယ်နည်းကို အသုံးပြုလာ သည်။ ကောက်ကြောင်း သို့မဟုတ် တစ်ကြောင်းဆွဲမျဉ်းရေးဆေးခြယ်နည်းကို အသုံးပြုလာသည်။ မြန်မာတို့၏ ရှေးရိုးပန်းချီသည် မဇ္ဈိမဒေသ မဂဓတိုင်း (ယခု ဘင်္ဂလားဒေ့ရှ်မြောက်ပိုင်း) ပါလ မင်းများ^၉ လက်ထက်၌ ထွန်းကားသော ပါလပန်းချီမှ ဆင်းသက်ခဲ့သည်ဟု သုတေသီများက ဆိုပါသည်။ အေဒီ ၁၃ ရာစုခန့် ပုဂံပျက်ပြီး၊ အင်းဝ၊ ပင်းယ၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်တို့တွင် ပန်းချီ ရုပ်များ မြန်မာဆန်လာပါသည်။

ဤသို့ဖြင့် မြန်မာပန်းချီရေးထားသော အကြောင်းအရာသည် ဗုဒ္ဓဝင်ဇာတ်နိပါတ် သရုပ်ဖော်ပုံများဖြင့်လည်းကောင်း၊ နှောင်းခေတ်တွင် မင်းနှင့်စပ်ဆိုင်သော မင်းခမ်းမင်းနား၊ ထီးသုံးနန်းသုံး ပန်းချီအကြောင်းအရာများ ရေးဆွဲလာကြသည်။ ထို့နောက်ပိုင်းတွင်မှ ဓလေ့၊ အသက်မွေးမှု၊ ပျော်ရွှင်မှုများကို ရေးဆွဲလာပြီး ဆေးရေးနံရံ၊ ပုရပိုက်၊ နိပါတ်ပန်းချီများဟူ၍ ပြောင်းလဲလာသည်။ ဤသို့ဖြင့် ပုဂံခေတ်မှစ၍ ဗုဒ္ဓဝင်နံရံပန်းချီများ ထွန်းကားလာခဲ့ပြီး ခေတ် အဆက်ဆက် အတွေးအခေါ်အယူအဆ ပြောင်းလဲလာခြင်းဖြင့် မြန်မာနိုင်ငံတွင်းရှိ ဂူဘုရား၊ သိမ်၊ ကျောင်း၊ တန်ဆောင်းတို့တွင် ပုခန်းကြီးဒေသအပါအဝင် အကြောင်းအရာ၊ ရည်ရွယ်ချက်၊ ဟန်ပန်များ ပြောင်းလဲလာပါသည်။

ပုဂံခေတ်ဦးပိုင်း ၁၁ ရာစုနှင့် ၁၂ ရာစုတွင် ဗုဒ္ဓယဉ်ကျေးမှုသည် မဟာယာနဂိုဏ်း၊ မန္တရာယာနနှင့် ဝဇီယာယာနဂိုဏ်းများ၏ အကိုင်းအခက်များ ထွန်းကားစဉ်က ရောထွေးယှက်တင်

၇။ Lan Aung, Father, Roman Piffs, မန္တလေး၊ ကက်သလစ် သာသနာ့ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၉၅ ခုနှစ်၊ မျက်-၃၊
၈။ Rowland, Benjamin The Ajanta Caves, Boston, The Merrymount Press. 1938.P.6.
၉။ ဂေါပါလ (Gopala) တည်ထောင်ခဲ့သော ပါလမင်းဆက်သည် ဂင်္ဂါမြစ်ဝှမ်းအောက်ပိုင်းတွင် A.D ၇၃၀ မှ ၁၁၉၇ ခုနှစ်ထိ စိုးစံခဲ့သည်။ ထိုမင်းဆက်တွင် ဒေဝပါလ (Devapala) လက်ထက်၌ ဝိမာန် (Dhiman) နှင့် သား ဘိတ်ပါလော (Bitpalo) အမည်ရှိ ပန်းချီပညာရှင် နှစ်ဦး ပေါ်ထွန်းခဲ့သည်။ သူတို့လက်ထက်တွင် ပါလပန်းချီသည် ထင်ရှားလာခဲ့သည်။

ဖြစ်နေသည်ဟုဆိုသည်။ ပျူစောထီးလက်ထက်မှ စုက္ကတေးမင်းလက်ထက်တိုင်း ပုဂံခေတ်ဦးပိုင်း မူလနိုင်ငံခြားပုံသွင်းသဏ္ဍာန်မှ မြန်မာ့ဟန်ပုံသဏ္ဍာန်များ တဖြည်းဖြည်း ကူးပြောင်းလာပါသည်။

ပုဂံခေတ်နောက်ပိုင်း စောမွန်နစ်လက်ထက်တွင် မြန်မာ့ပန်းချီလက်ရာများသည် အုပ်စိုး သောမင်း၏အရှိန်ကြောင့် ရှမ်း၊ မွန်ဟန်များပါလာပြီး အင်းဝ၊ ညောင်ရမ်းခေတ်များတွင် မွန်၊ သီဟိုဠ် ယဉ်ကျေးမှုများ ပါဝင်လာသည်။ ထို့ပြင် နိုင်ငံရပ်ခြား ပေါ်တူဂီ၊ ပြင်သစ် ယဉ်ကျေးမှုလည်း ကြားညှပ်ပါဝင်လာသည်။ ယင်းသို့ ရှမ်းယွန်းမွန်နှင့် နိုင်ငံခြားယဉ်ကျေးမှုများ ပါဝင်လာမှုကို နောက်ပိုင်းတွင် ဖော်ပြပါမည်။

နံရံဆေးရေးပန်းချီရှိသော ဂူဘုရားပေါင်း ၃၈ ဆူမျှကို ပုခန်းကြီးဒေသတွင် တွေ့ရ ပါသည်။^၇ ထိုဂူတို့တွင်ရေးဆွဲသော ပန်းချီလက်ရာတို့ကို ခန့်မှန်းသောအခါ ၁၁ ရာစုနှောင်းပိုင်းမှ ၁၉ ရာစုနှောင်းပိုင်းကာလအထိ လက်ရာများဖြစ်သည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ပန်းချီမှတ်တမ်းရှိသော ဂူများသည် အများအားဖြင့် ပုခန်းကြီးမြို့ဟောင်းနှင့် နှစ်မိုင်ပတ်လည်အတွင်း တည်ရှိပါသည်။ နံရံပန်းချီရှိသည့်ဂူအများစုသည် သက္ကရာဇ်မပါရှိသော်လည်း သက္ကရာဇ်ပါသည့်ဂူများရှိ နံရံ ပန်းချီ များကို လေ့လာခြင်းဖြင့်လည်းကောင်း၊ လက်ရာချင်းဆင်တူသည့် အခြားပန်းချီတို့နှင့် နှိုင်းယှဉ် ချင့်ချိန်ခြင်းဖြင့်လည်းကောင်း၊ ပုခန်းပန်းချီ၏ခေတ်ကာလ၊ လက်ရာကောင်းမကောင်းတို့ကိုလည်း မှန်းဆနိုင်ပါသည်။ ထို့အပြင် မြန်မာ့ပန်းချီသမိုင်းအတွက်လည်း ပုခန်းပန်းချီလက်ရာများက အထောက်အကူဖြစ်စေသည်ဟု ဆိုရပါမည်။

နံရံဆေးရေးပန်းချီ မှတ်တမ်းတွေ့ရှိရသောဂူများမှာ ပုဂံလက်ရာ ဂူအမှတ် (၇၈)၊ အသေးဆုံး နံရံပန်းချီရှိဂူတို့မှာ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၇၈) နှင့် ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၈၂) ဖြစ်ပြီး မြောက်ပြင်ဘုန်းကြီးကျောင်း တောင်ဘက်နှင့်အရှေ့ဘက်တွင် ရှိသည်။ အင်းဝခေတ်လက်ရာ ဂူများမှာ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၃၃)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၄၄)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၀၃)၊ ပုခန်း ဘုရား အမှတ် (၁၄၀)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၅၈) နှင့် ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၆၃) တို့ ဖြစ်ပါသည်။

ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ နံရံပန်းချီရှိသောဂူများမှာ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၄၃)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၄၆) ဘုရားနက်စေတီ၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၄၉) ဘုရားနီစေတီ၊ ပုခန်း ဘုရားအမှတ် (၁၀၁)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၀၂)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၀၇)၊ ပုခန်းဘုရား အမှတ် (၁၁၃)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၃၅)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၅၃) လောကမှန်ကူစေတီ၊ ပုခန်းကြီး၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၆၅) ရွှေဘုံသာစေတီ၊ ရဲစခန်းအနီး၊ ပုခန်းကြီး၊ ပုခန်းဘုရား အမှတ် (၁၈၀)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၉၄)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၉၅) ရုပ်စုံကျောင်းဘုရား (ပုခန်းမျက်နှာသစ်ဘုရား)နှင့် ဦးထွန်းပြည့်ဂူဘုရား^၈ တို့ ဖြစ်ပါသည်။

၇။ တင့်လွင့်၊ ဦးလှမျိုးတင့်၊ (၂၄-၁၀-၂၀၀၂) ရက် ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း။ မျက်-၆၅၊
၈။ ဦးထွန်းပြည့်ဂူဘုရား၊ ရေစကြိုမြို့၊ ထင်းတန်းရပ်ကွက်တွင်ရှိသည်။

အလားတူ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ ဂူဘုရားများမှာ နံရံဆေးရေးပန်းချီရှိ ဂူဘုရားများမှာ- ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၅၃)၊ ကြောင်လိမ်ဂူဘုရား၊ စည်သူရှင်ဘုရား၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၈၈)၊ ခန္ဓသိမ်ဂူဘုရား၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၃၃) စပါယ်ရုံဘုရား၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၂၁) မြသိန်းတန်ဂူဘုရား၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၂၆) နဂါးရုံဂူဘုရား၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၃၁) သောတပန်ဂူဘုရား၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၅၂)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၈၄)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၀၈)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၁၀)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၃၀)၊ ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၅၄) နှင့် ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၈၂) ပေါင်း ၁၄ ဆူ ရှိပါသည်။

တွေ့ရှိရသော ပန်းချီများမှ ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ် သက္ကရာဇ်ရေးထိုးထားသော ဂူဘုရားများမှာ အလွန်နည်းပါးပါသည်။ ယင်းတို့ထဲမှ ရှာဖွေတွေ့ရှိရသော သက္ကရာဇ်ရေးထိုးထားသော ဂူဘုရားများမှာ (အက္ခရာစဉ်လိုက်) ပုခန်းကာကွယ်ဇန် အပါအဝင် အောက်ပါအတိုင်း ဖြစ်ပါသည်။

ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၁၁၃)-၁၁၄၁၊ ၁၇၇၉ ခုနှစ်၊ ဝါခေါင်လဆန်း ၁၄ ရက်။ (နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူနှင့် ဝေဿန္တရာပန်းချီပါရှိ)။

မအူရွှေမုဋ္ဌောဘုရား ၁၇၉၁ (၁၁၅၃ ခုနှစ်၊ ပြာသိုလဆုတ် ၁၃ ရက်) အပြင် ငါးဆူတန်း၊ ဝါဆိုဘုရား^၉ ၁၈၂၅ (၁၁၇၉ ခုနှစ်) ဦးထွန်းပြည့်စေတီ ၁၇၀၅ (၁၀၆၇ ခုနှစ်) တို့ဖြစ်ပါသည်။

သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းကြီးဒေသရှိ နံရံပန်းချီများကို မြန်မာနိုင်ငံတွင်းရှိ မြို့နယ်အသီးသီး၏ ခေတ်ပြိုင်ပန်းချီတို့နှင့် နှိုင်းယှဉ်ခြင်းအားဖြင့်လည်းကောင်း၊ သက္ကရာဇ်ရက်စွဲမှတ်တမ်းများအရလည်းကောင်း၊ ခေတ်ပိုင်းပြီးမှသာ မျက်နှာကြက်ပန်းချီများကိုလည်းကောင်း၊ နာရီ၊ ကပီ၊ ကဇာ၊ ကနုတ်နှင့် ဗုဒ္ဓဝင်ဇာတ်တော်ပန်းချီပုံများ၊ ၅၅၀ မြင်ကွင်းပန်းချီပုံများ၊ လူမှုဘဝ၊ ပန်းချီအယူအဆများနှင့် ရေးဆွဲပုံစနစ်တို့ကိုလည်းကောင်း ခြုံ၍ တင်ပြပါမည်။

ပုခန်းကြီးဒေသ မျက်နှာကြက်ပန်းချီများ ကြာပွင့်အသုံးခြင်း

ပန်းချီရေးခြယ်ရာတွင် မြန်မာတို့သည် ကြာပွင့်ကို အမြတ်တနိုးထား၍ ကြာမှောက်ကြာလန် စသည်ဖြင့် ပုံစံအမျိုးမျိုး ရေးဆွဲခဲ့ကြသည်။ ပုဂံခေတ်မှသည် ယနေ့တိုင်အောင် ဂူဘုရားတို့၏ မျက်နှာကြက်များတွင် အထပ် ၁၀၀ ကြာပွင့်တို့ကို ဆေးစုံခြယ်၍ ရေးဖွဲ့ခဲ့ကြသည်။ ဂူတို့၏ မျက်နှာကြက်တွင် အများအားဖြင့် ကြာပွင့်ကို စက်ဝိုင်းပုံရေးဆွဲလေ့ရှိကြသည်။ ပုခန်းကြီးတွင် တွေ့သမျှ မျက်နှာကြက်ပေါင်း ၂၁ ခုမှ ၁၁ ခုမှာ ကြာပွင့်ပါသော မျက်နှာကြက်များကို တွေ့ရသည်။^{၁၀} ပုခန်းကြီးမြို့ဟောင်းမြောက်ဘက် ရွာသာရွာရှိ မြက်ပေါင်းမြို့ဂူဘုရား^{၁၁} မျက်နှာကြက်တွင်

၉။ Khin Myo Kyi, Yesagyo in Kohbaung Period (1752.18). Master of Arts, Mandalay, 1998, P-56i
၁၀။ တင့်လွင်း၊ ဦးလှမျိုးတင့် (၂၄-၁၀-၂၀၀၂) ရက် ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊ စာမျက်နှာ-၈၀၊
၁၁။ ဘုရားအမှတ် (၈၈)၊ ပုခန်းကြီးမြို့ဟောင်းမြောက်ဘက် ရွာသာရွာအတွင်းရှိ။

အနားမညီလေးထောင့်ကို အခြေပြုထားသော ဗဟိုကြာထပ်ပန်းကို တွေ့ရသည်။^{၁၂} ဗုဒ္ဓသာသနာ အနုပညာနယ်ပယ်၌ ကြာကိုရေးဆွဲခြင်းမှာလည်း ကြာပန်း၏ မွန်မြတ်သန့်စင်ခြင်း၊ ကျက်သရေ ဖြာစေခြင်း၊ မင်္ဂလာရှိခြင်း၊ အောင်မြင်ခြင်း၊ ဇွဲလုံ့လဝီရိယရှိခြင်း၊ ဒုက္ခအပေါင်းမှ လွန်မြောက်ခြင်း၊ ပေါက်ဖွားကြီးပြင်းခြင်း၊ အောင်မြင်ခြင်း၊ အသက်ရှည်ခြင်း၊ အဆင်းလှခြင်း အနက်တို့ကို ဖော်ညွှန်းသည်ဟု သိရ၏။ ဟိန္ဒူဘာသာဝင်တို့ကမူ ကြာကို ပွားစည်းခြင်း၊ ဖွံ့ဖြိုးခြင်း အဓိပ္ပာယ် အဖြစ် ယူဆကြပါသည်။

ပုခန်းကြီးပန်းချီဆရာတို့သည် ကြာပွင့်ကို အမြတ်တနိုးရေးဆွဲကြသကဲ့သို့ ဗုဒ္ဓပုဂ္ဂိုလ်တို့ရာ အကြောင်းအရာတို့ကိုလည်းကောင်း၊ ပန်းနွယ်ပန်းလိပ်နှင့် စိတ်ကူးယဉ်သတ္တဝါ^{၁၃} တို့၏ ပုံတို့ကိုလည်းကောင်း မျက်နှာကြက်များတွင် ရေးဆွဲခဲ့ကြပါသေးသည်။ ထို့ကြောင့် ပုခန်းကြီး ဒေသရှိ မျက်နှာကြက်များမှ ရေးဆွဲဟန်လက်ရာခြားနားသည့် မျက်နှာကြက် ၁၈ ပုံကို^{၁၄} ခေတ်အလိုက် အသေးစိတ် သုံးသပ်တင်ပြပါမည်။

မြတ်ပေါင်းမဂ္ဂူမျက်နှာကြက်

ဦးစွာ ပုခန်းကြီးမြို့ဟောင်းမြောက်ဘက် ရွာသာရွာရှိ ပုဂံလက်ရာ ဂူဘုရားတစ်ဆူ ဖြစ်သည့် မြတ်ပေါင်းမဂ္ဂူဘုရား^{၁၅} မျက်နှာကြက်သည် အနားမညီလေးထောင့်ကို အခြေပြု ထားသည့် ဗဟိုကြာထပ်ပန်းပုံ မျက်နှာကြက်ဖြစ်သည်။^{၁၆} ယင်းမျက်နှာကြက်ပုံစံမျိုး ပုဂံခေတ်တွင် အများဆုံးတွေ့ရပါသည်။ အလားတူ ပုဂံခေတ်လက်ရာ နံရံပန်းချီရှိသည့် ဘုရားတစ်ဆူမှာ ပုခန်းကြီးမြောက်ပြင်ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်း တောင်ဘက်ရှိ မုခ်တံကဲလေးခုပါပြီး အာရုံခံအရှေ့ လှည့်ထားသော ဂူဘုရားဖြစ်သည်။^{၁၆}

ဘုရားအမှတ် (၇၈)၊ အရံခံပေါင်းကူးမျက်နှာကြက်

ဤမျက်နှာကြက်တွင် တစ်မူထူးခြားသည်မှာ ပုဂံခေတ်တွင် အလွန်တွေ့ရခဲသော ထိုင်လျက် ဘုရားဆင်းတုပုံတော်များ စက်ဝိုင်းအတွင်း ရေးဆွဲထားခြင်းပင် ဖြစ်ပါသည်။^{၁၇} နံရံ ပန်းချီ ဆေးရောင်ကို နီညိုနှင့်အစိမ်းကို အသုံးပြုထားသည်။ ဘုရားဆင်းတုပုံတော်များကို ဝန်းရံ ထားသည့် အနားသတ်စက်ဝန်းများသည် အရွယ်ပုံစံမတူဘဲ သုံးထောင့်ပုံ၊ စက်ဝိုင်းပုံတို့ကို သင့်သလို ရေးဆွဲထားသည်။ ပုဂံလက်ရာဖြစ်၍ အင်္ဂတေအချို့ ကွာကျပျက်စီးနေပြီး ကျန်သမျှလည်း မှေးမှိန် မထင်ရှားတော့ပါ။ သဒ္ဓါလွန်သူတချို့က ထုံးသုတ်ထား၍ နံရံဆေးရေးပန်းချီလက်ရာများ ပျောက်ကွယ်ပြီး ထုံးဖွေးဖွေးနံရံများ ရှိပါသည်။

၁၂။ Zimer. Art of Indian Asia Its Mythology and Transformations Vol. 1. New York Boltngen Foundation. 1955. P-158။
 ၁၃။ ဘုရားအမှတ် (၄၉)၊ ဘုရားနီ၊ စိတ်ကူးယဉ်သတ္တဝါ၊ ငှက်ဆင်ရုပ်။
 ၁၄။ ဘုရားအမှတ် (၈၉)၊ မြတ်ပေါင်းမဂ္ဂူ၊ ရွာသာကျောင်းဝင်း အရှေ့မြောက်ထောင့်ရှိ။
 ၁၅။ ဓာတ်ပုံ (၁)၊ (၄-၆-၂၀၀၄) ရက်၊ ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။
 ၁၆။ ဓေတီအမှတ် (၇၈)၊ ပုဂံလက်ရာဘုရား။
 ၁၇။ ဓာတ်ပုံ (၄-၆-၂၀၀၄) ရက် တင့်လွင့် ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။

ဂူအမှတ် (၄၃) ဆင်စွယ်ဝန်းယုက်ကြာပန်းမျက်နှာကြက်

အခြားကြာပွင့်ကို အမြတ်တနိုးရေးဆွဲသည့်မျက်နှာကြက်မှာ သောက်တော်ဂေါဘုရား အနီးရှိ ညောင်ရမ်းလက်ရာ ဂူအမှတ် (၄၃)၏ ပင်မမျက်နှာကြက်နှင့် အမိုးရိုးမျက်နှာကြက် (Moat Ceiling) တို့ ဖြစ်ပါသည်။ ပင်မမျက်နှာကြက် (Main Ceiling) ပုံစံမှာ အကွက်မလည် ဗဟိုဆင်စွယ်ဝန်းယုက်ကြာဝန်း ဖြစ်ပါသည်။ ယင်းမျက်နှာကြက်တွင် အနီရောင်အပျက်များပြီး အနက်ရောင်ကောက်ကြောင်းကလည်း စီးချက်ကို မထိန်းသိမ်းနိုင်ပေ။ သို့ကြောင့် ကြည့်မြင် ရသည်မှာ အားရဖွယ်မရှိ။ ပတ်လည်ပုလဲတန်းကလေးများတွင် နီတစ်လှည့်၊ စိမ်းတစ်လှည့် ရေးခြယ်ပုံက သူ၏ခေတ်နှောင်း ညောင်ရမ်းခေတ် သို့မဟုတ် ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးဟန်နှင့် ဆင်တူပါသည်။ မျဉ်းဝိုက်၊ မျဉ်းခုံးယူပုံက တိကျပုံမရ။ ဆင်စွယ်စွန်းအခွက် ကြာထပ်ဝိုင်းကြီးများ၏ အလှတွင် ဒုတိယအဆင့်ခန့်သာ ရှိပါသည်။ ယင်းမျက်နှာကြက်၏အောက်တွင် အမြင့် ၃' ၅" ရှိ စကျင်ဆင်းတု ဘူမိဖဿမူခြားပုံစံနှင့် တည်ရှိပါသည်။

ကံ့ကော်ပန်းမျက်နှာကြက်

ယင်းမျက်နှာကြက်နှင့်အတူ တည်ရှိသည့် အရှေ့ဘက်အာရုံခံ ပေါင်းကူးမျက်နှာကြက် မှာ ကံ့ကော်ပန်းမျက်နှာကြက် ဖြစ်ပါသည်။^{၂၀} ဤတွင် ကံ့ကော်ပန်းမျက်နှာကြက် ဘာကြောင့် သုံးရပါသလဲဟု စဉ်းစားစရာဖြစ်ပါသည်။ ဗုဒ္ဓဝင်ကျမ်းတို့ကိုထောက်ရှု၍ သာရမဏ္ဍကမ္ဘာတွင် ကံ့ကော်ပင်ကိုအမှီပြု၍ ပွင့်တော်မူသည့် ဘုရားလေးဆူဖြစ်သည့် မင်္ဂလာဘုရား၊ သုမနဘုရား၊ သောဘိတဘုရားနှင့် ရေဝတဘုရားတစ်ဆူဆူကို ရည်ညွှန်းသည်ဟုဆိုလျှင် ရနိုင်ကောင်းပါသည်။^{၂၁} ၎င်းကံ့ကော်ပန်းမျက်နှာကြက်သည် ကံ့ကော်ပန်းကွက်လည်များအတွင်းမှ ဘူးပန်းလေးလား၊ ခွာညိုပန်းလေးလား ခွဲခြားမသိပါ။ ဤသို့ ရေးခြယ်ထားသော မျက်နှာကြက်ကွက်လည်ဆက်ပန်း များကို အခြားခေတ်ပြိုင် မည်သည့်မျက်နှာကြက်တွင်မှ မတွေ့ဘူးပါ။ ပုဂံခေတ် မျက်နှာကြက် ပန်းအယူအဆနှင့် လုံးဝခြားနားလျက်ရှိသည်။ ဤမျက်နှာကြက်ပန်း ရေးဆွဲသည့် ပန်းချီဆရာ သည် ပန်းကိုရေးဆွဲရာ၌ ကနုတ်ပန်းလက်၊ သဘာဝအရောင်ကို အခြေပြုဟန်တူပါသည်။ ဤမျက်နှာကြက်မျိုး တွေ့ရန်ရှားပါးပြီး ပုခန်းကြီးဒေသ၏ ထူးခြားသည့် မျက်နှာကြက်အဖြစ် မှတ်တမ်းပြုရမည်ဖြစ်ပါသည်။

ကြာဝတ်ဆံပါရွက်ဖတ်တန်းမျက်နှာကြက်

အခြားသောမျက်နှာကြက်တစ်ခုမှာ အမြင်ဆန်းသောလက်ရာဖြစ်သည့် ဗဟိုကြာဝတ်ဆံ နှင့် ကြာထပ်ပန်းဝိုင်းကြီးပါသော ရွက်ဖတ်တန်းမျက်နှာကြက် ဖြစ်ပါသည်။^{၂၂} ဤမျက်နှာကြက်ကို

၂၀။ ဓာတ်ပုံ (၄)၊ (၄-၆-၂၀၀၄) တင်လွင် ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။
၂၁။ ပိဋကတ်ပါဠိတော် မြန်မာပြန်ကျမ်းများ၏ ကျမ်းဦးမှတ်ဖွယ်ရာများ၊ ဗုဒ္ဓဝင်အချုပ်ဇယား၊ ဘုရား ၂၄ ဆူ စာရင်း၊ မြန်မာနိုင်ငံ ဗုဒ္ဓသာသနာအဖွဲ့ ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၅ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊ မျက်-၉၃၊ ၉၄။
၂၂။ ဓာတ်ပုံ (၅) (၄-၆-၂၀၀၄) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။

ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာစေတီတွင် တွေ့ရပါသည်။ ၎င်းမျက်နှာကြက်ပုံစံမှာလည်း ပုခန်းကြီး ဒေသတွင် တစ်ခုတည်းသာရှိပြီး ပုံစံတူလုံးဝမရှိပါ။ ဤဆေးရေးပုံမှာ ပုခေတ်မျက်နှာကြက်များ ခေတ်ပြိုင်ညောင်ရမ်းလက်ရာ ဘုရားနီ၊ ဘုရားနက်တို့နှင့် နှိုင်းစာလျှင် နံရံနှင့် ကျဲကျဲဝိုင်းထား သော လက်ရာဟု ဆိုနိုင်ပါသည်။ စုတ်ချက်အသွားအလာ ကျဲပါသည်။ ဘေးနှစ်ဖက်တွင်ရှိ ပန်းတန်းဦးတည်ချက် (Direction) မှာ ပန်းပြေးဖြစ်သော်လည်း၊ ပန်းပြေး အသွားအလာ မသွက်ပါ။ သို့သော် မျက်နှာကြက်များတွင် အမြင်ဆန်းသောလက်ရာဖြစ်သည်ဟု ပြောရပါမည်။

ဒီပက်ရာဘုရားမျက်နှာကြက်

ဤမျက်နှာကြက်မှာ “ဆင်စွယ်ဝန်းယုက် ဗဟိုကြာဝိုင်းကြီးပါသော မျက်နှာကြက်” အမျိုးအစားဖြစ်ပါသည်။^{၂၄} ဤမျက်နှာကြက်ကို ရေစကြိုမြို့ ဒီပက်ရာဘုရားအတွင်းတွင် တွေ့ရ သည်။^{၂၅} ရေးခြယ်ပုံမှာ အခြေခံစနစ် မျဉ်းဝိုင်းထပ်များ အကွာအဝေး၊ အတိုင်းအတာ မှန်သည်။ အနီရောင်နှင့်အစိမ်းရောင်ကို မျှတစွာ သုံးထားပါသည်။ အနီ၊ အစိမ်း၊ အနက်တို့ကို ပတ်လည် ဆက်ပန်းများက ထိုနေရာတို့တွင် မဆက်နိုင်ဘဲ မှက်တံကဲညွှန်ပန်းအတွက် နေရာပေးရလေ့ ရှိပါသည်။ ဆေးအနီရောင်ကို များများသုံးနိုင်သည့်ပြင် ယခုမျက်မှောက်ကာလတိုင်အောင် ပေါ်လွင်မြင်သာသည့်အတွက် ဆေးနီ၏ ကြာရှည်ခိုင်ခံ့မှုအတွက် ဆေးစပ်ပုံကောင်းမွန်မှုကို မည်သို့မည်ပုံ ပေါင်းစပ်ထားသည်ကို ဆက်လက်သုတေသနပြုသင့်ပါသည်။ ပန်းချီရေးပြီး ကာလက အထူးရဲတောက်နေမည်ဖြစ်ပြီး ပုခန်းကြီးဒေသတွင် ဂူအပြည့်ဆေးရေးလှူဒါန်းရသည့် အလေ့အထပြန့်ပွားထွန်းကားခဲ့ဟန် တူပါသည်။

တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရားမျက်နှာကြက် (ဘုရားအမှတ် ၅၂)

နောက်ထပ်တွေ့ရှိရသည့် “ဆင်စွယ်ဝန်းယုက် ဗဟိုကြာထပ်ဝိုင်းကြီးပါသော မျက်နှာ ကြက်”^{၂၆} ကို ပခုက္ကူ-ရေစကြိုသွား ကားလမ်းဘေးရှိ တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရားတွင် တွေ့ရသည်။^{၂၆} ဆင်စွယ်ဝန်းယုက်ဝေါဟာရကို ရွှေကိုင်းသားဆရာတော် ညွှန်ပြု၍သိရှိခဲ့ရပါသည်။ ဆင်စွယ် ဝန်းယုက်ရေးခြယ်ပုံမှာ အတိုင်းအတာပြုရသည်။ အတိုင်းအတာမှန်မှ အကွက်များရသည်။ ဒေါင်းမီးကွက်ကဲ့သို့ ကွက်သေးများမှ တဖြည်းဖြည်းထွက်လာကာ ကွက်ကြီးများပေါ်ထွက်လာ သည်။ အတိုင်းအတာနှင့် မျဉ်းဝိုက်များစနစ်ရှိပါမှ ကွက်မှန်များ သေသပ်စွာထွက်လာသည်။ ဤမျက်နှာကြက်တွင် ထိုဆင်စွယ်ဝန်းယုက်အဝန်းကို လေးထောင့်မျဉ်း၊ ပန်းတန်းနှင့်ဘောင်

၂၃။ ဓာတ်ပုံ (၆) (၄-၆-၂၀၀၄) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။
 ၂၄။ ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း (၄-၆-၂၀၀၄)၊ မျက်-၂၀၊
 ၂၅။ ဓာတ်ပုံ (၇) (၄-၆-၂၀၀၄)၊ ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။
 ၂၆။ ဘုရားအမှတ် (၅၂) တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရား၊ (ဂေါတမဘုရားအရှေ့ဘက် ပခုက္ကူ-ရေစကြိုကားလမ်း အရှေ့ဘက်ရှိ ပုခန်းကြီးစု)

ပြုလုပ်ထားသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးပိုင်းလက်ရာဖြစ်သည့်အားလျော်စွာ အနီရောင်ကို အလေးပေး များများခြယ်ထားသည်။ ကောက်ကြောင်းအနက် စေ့စပ်လေလေ လက်ရာသန့် လေလေ ဖြစ်သည်။ ဤမျက်နှာကြက်တွင် ပန်းတန်းဘောင်နှစ်ထပ်၏ အပြင်ဘက်တွင် နှစ်ကျိပ် ရှစ်ဆူတန်းပတ်လည် ဘုရားပုံတော်များကို ရေးခြယ်ပြီး ထောင့်ပြည့်ပန်းများအပြင် ကနုတ်ပန်း မျိုးစုံပါရှိသည်။ တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရားနံရံတွင် “စောင်းညှင်းပတ်သာ” စသည့် တူရိယာပုံများ ပါဝင်ပြီး မောင်းထမ်းပုံတွင် နှာခေါင်းချွန်ချွန် ဦးထုပ်ဆောင်ထားသော နိုင်ငံခြားသားပုံများကိုလည်း ရေးဆွဲထားသည်ကို တွေ့ရသည်။

ရန်အောင်မြင်ဘုရားမျက်နှာကြက် (ဘုရားအမှတ် ၂၈)

အခြားသော ပုခန်းကြီးရှိ မျက်နှာကြက်တစ်ခုမှာ “လက်တန်းရေးခြယ်သော မပိုင်းတပိုင်း ကြာထပ်ပန်းကွက်” ပုံ ရေးဆွဲထားသော ပန်းချီလက်ရာဖြစ်ပါသည်။^{၂၃} ၎င်းမျက်နှာကြက်ကို ပုခန်းကြီးရွာ၊ ရန်အောင်မြင်၊ အမှတ် (၈၄) တွင် တွေ့ရှိရပါသည်။^{၂၄} ထိုပန်းချီမျက်နှာကြက်ပုံမှာ ပုဂံခေတ်မျက်နှာကြက်များကဲ့သို့ စက်ပိုင်းတိကျစွာ မရေးပေ။ ထို့ပြင် လေးထောင့်မှသည် “ခိုနန်းချိုး”ဖြစ်အောင် ပုံစံလည်းမချိုးဘဲ ရေးသားထားသည်။ သို့ကြောင့် အလယ်ဗဟိုကြာထပ်ပိုင်း ရေးခြယ်ရာတွင် မပိုင်းတပိုင်းဖြစ်၍နေသည်။ ပုလဲတန်းတစ်ထပ်၊ နောက် ကနုတ်ဖတ်တန်း တစ်ထပ်၊ နောက် ပုလဲတန်းတစ်ထပ်၊ နောက် ညောင်ရွက်ဖတ်တန်းတစ်ထပ် ပတ်လည်ရံပြီး သည့်နောက် ရုပ်ပွားတော်များကို ထီးဖြူများစိုက်ထူ၍ ရေးခြယ်ထားသည်။ ၎င်းမျက်နှာကြက်၏ အောက်တည့်တည့်တွင် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော် ရှိပါသည်။ ကနုတ်ဖတ်တန်းတွင် ကနုတ်ပိသစွာ မရေး။ အသေးစိတ်ကောက်ကြောင်းကိုလည်း မသုံးဘဲ အနီရောင်၊ အစိမ်းခြောက်ရောင်၊ အဖြူနှင့် အကွက်သဘောမျှ သုံးထားသည်။ မြင်ကွင်းတစ်ခုလုံး ခြုံငုံကြည့်ပါသော် အရောင်များမြိုင်ဆိုင် လျက်ရှိသည်မှာ မှန်ကန်ပါသည်။

လောကမှန်ကူမျက်နှာကြက်

ပုံစံမတူသော အခြားသောမျက်နှာကြက်တစ်ခုမှာ “ဆင်စွယ်ဝန်းယုက် ဗဟိုကြာထပ်ပိုင်း ဒုတိယအဆင့်” မျက်နှာကြက်ဖြစ်ပါသည်။^{၂၅} ၎င်းမျက်နှာကြက်ကို ပုခန်းကြီးရှိ Stupa 153၊ လောကမှန်ကူတွင် တွေ့ရှိရသည်။^{၂၆} ဤအကွက်၏ အလယ်ဗဟိုတွင် မည်သည့်ပုံကိုမျှ မတွေ့ရ။ ဆေးအနီရောင်သာတွေ့ရ၍ အစိမ်းရောင်၊ အနက်ရောင်တို့ နေရာဝင်ပုံကို နည်းပါသည်။ ကြာထပ်များထပ်ရာတွင် စည်းချက်မမှန်ချင်ပေ။ ပြည့်အောင်၊ ပြီးအောင် ရေးခြယ်ထားသော်လည်း ချိုးကျူးစရာကောင်းလောက်သော အဆင့်မဟုတ်ပေ။ သို့ကြောင့်လည်း ကြာထပ်ပိုင်းဒုတိယ အဆင့်ဟု ထောက်ချင့်ရပါသည်။

၂၇။ ဓာတ်ပုံ (၈)၊
၂၈။ ဘုရားအမှတ် (၈၄)၊
၂၉။ ဓာတ်ပုံ (၉)၊
၃၀။ ဘုရားအမှတ် (၁၅၃) ဘွဲ့အမည်မသိ။

ကြာထပ်ပန်းမျက်နှာကြက်

ပုခန်းကြီးဒေသရှိ အခြားကြာထပ်ပန်းမျက်နှာကြက်မှာ ‘မြင်းမိုရ်တောင်ကို ကိုယ်စားပြု ကြာထပ်ပန်း မျက်နှာကြက်’ ပင် ဖြစ်သည်။^{၃၀} ၎င်းမျက်နှာကြက်ပန်းချီကို ပုခန်းကြီးဘူတာ၏ အနောက်တောင်ထောင့် ပေ ၃၀၀ အကွာ ‘လောကမှန်ကူ’ တွင် တွေ့ရသည်။^{၃၁} ပုံတွင် လေးထောင့်စတုရန်းကွက်ကို ဘောင်ခတ်၍ အတွင်းတွင် ရောင်ခြည်တော်စက်ဝန်း လည်ပတ်ပုံ ကို အတန်းလိုက် အထပ်ထပ် အလင်းအမှောင်ဖြင့် အနုစိတ် ခြယ်မှုန်းထားပါသည်။ အပြင် စက်ဝိုင်းအနားသတ်ကို လှိုင်းတွန့်ကြိုးလိမ်ပုံစံဖော်၍ အတွင်းတွင် ကမာရွတ်ပုံစောင်းဖြင့် ပုံဖော်ထားပါသည်။ စတုရန်းပုံနှင့် စက်ဝိုင်းထောင့်ကွေးတွင် အောက်ခံအနက်ဖြင့် တိရစ္ဆာန်ရုပ်၊ နယားရုပ်၊ ငှက်ရုပ်များ အဖြည့်ပုံအနေဖြင့် ရေးဆွဲထားသည်။ အတွင်းပိုင်း ဖောင်းလုံးတန်းပုလဲ များကို အနီတစ်လှည့်၊ စိမ်းပြာတစ်လှည့် စီခြယ်ထားပြီး ဗဟိုချက်လှိုင်းတွန့်နှင့် ဗဟိုစက်ဝိုင်းမှာ မြင်းမိုရ်တောင်ကို ကိုယ်စားပြုသည်ဟု ယူဆပါသည်။ ဤမျက်နှာကြက်နှင့် လက်ရာ ဆင်တူဟန်ရှိသော တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၅၂) မျက်နှာကြက်လောက်လက်ရာ သေသပ်မှုမရှိသော်လည်း သောက်တော်ဂေါဘုရားအနီးရှိ ဘုရားအမှတ် (၄၃) နှင့်နှိုင်းယှဉ်လျှင် ဤလောကမှန်ကူဘုရားမျက်နှာကြက်က လက်ရာပိုကောင်းပါသည်။ ယင်းမျက်နှာကြက်ကို ညောင်ရမ်းခေတ် ပန်းချီ (သို့မဟုတ်) ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးလက်ရာဟု သတ်မှတ်ရေးပါသည်။

ရေစကြိုမြို့မအိုတိုက်မျက်နှာကြက်

ပုခန်းကြီးဒေသ ကာကွယ်ဇုန်တွင်ပါဝင်သော အခြားမျက်နှာကြက်မှာ “မိုးကောင်းကင် ကြာထပ်ပန်းမျက်နှာကြက်”^{၃၂} ပင် ဖြစ်သည်။ အဆိုပါမျက်နှာကြက်ကို ရေစကြိုမြို့မအိုတိုက်ဝိုင်း အတွင်းရှိ သဲပုံကျောက်အရှေ့ဘက် ကပ်လျက်တည်ရှိသည့် ခဏအတွင်း တွေ့ရသည်။ ၎င်းနံရံ ပန်းချီများကို ၁၉၀၆ ခုနှစ်တွင် ပဒုတ္တုဆရာဖေ၏ ပန်းချီလက်ရာဖြစ်ပြီး ကိုလိုနီခေတ်ဦး လက်ရာအဖြစ် တွေ့ရသည်။^{၃၃} ယင်းမျက်နှာကြက်တွင် မိုးကောင်းကင် ကြယ်နက္ခတ်တို့၏ အနေအထားကို အပြည့်စုံဆုံး၊ အလှပဆုံး သရုပ်ဖော်ထားသည့် ပန်းချီကားဖြစ်သည်။ ပန်းချီဆရာ ဆရာဖေသည် နောက်ခံအရောင်ကို ကောင်းကင်ပြင်၌ မိုးပြာရောင်အနုအရင့် လိုသလို သုံးစွဲထားသည်။ လူတိရစ္ဆာန်ပုံများ ရေးဆွဲပုံမှာ သဘာဝနှင့်နီးစပ်ပြီး အလွန်သေသပ်ပီရိ သည်။ ပုံတွင် ကြယ်တာရာများ ၁၂ ရာသီစက်ဝန်းအလိုက် တည်ရှိနေပုံကို သီးခြား အပိုတစ်စုံစီတွဲ၍ သရုပ်ဖော်ထားပုံ ဆန်းလှသည်။ အလယ်ဗဟိုတွင် ပဒုမ္မာလည်းတင့်တယ်၍ အရောင်ရွေးခြယ်မှု မှန်ကန်သောကြောင့် ပို၍ သွက်လက်လာပြီး ၎င်းကြာပွင့်သည် ဘုရားသခင်

၃၀။ စာတိပုံ (၁၀)။
 ၃၂။ ဘုရားအမှတ် (၁၅၃)၊ ဘွဲ့ = လောကမှန်ကူ ဂူဘုရား
 ၃၃။ စာပုံ (၁၀) (၁၈-၉-၂၀၀၅) ကိုယ်တိုင်ဖိုက်ကူး
 ၃၄။ ရေစကြိုမြို့၊ ထင်းတန်းရပ်၊ မင်းဂိုတိုက်ဟု ဂုဏ်တွင်ရှိသည်။

ပွင့်တော်မူပုံ (သို့မဟုတ်) စကြဝဠာရှိ မြင်းမိုရ်တောင်ကို ကိုယ်စားပြုပြီး အလယ်နေဝန်းပုံသည် သာသနာတော် ထွန်းလင်းတောက်ပမှုသဘောဟု ယူဆပါသည်။

ရေစကြိုချမ်းသာကြီးမျက်နှာကြက်

အလားတူ မျက်နှာကြက်တစ်ခုမှာ ရေစကြိုရှိ အနောက်နဂါးရုံ ချမ်းသာကြီးဘုရား မျက်နှာကြက်^{၃၅} ပင် ဖြစ်သည်။ ယင်းတွင် အာကာသမိုးကောင်းကင်၏ ကြယ်နက္ခတ်များ၏ အနေအထားကို သက်ဆိုင်ရာကိုယ်စားပြု လူ၊ တိရစ္ဆာန်၊ ပစ္စည်းသင်္ကေတတို့ဖြင့် ပုံဖော် ထားသည်။^{၃၆} အောက်ခံမိုးပြာရောင်မှာ အလင်းအမှောင်သဘောကို ကောင်းမွန်စွာ အသုံးချ ထားပါသည်။ အလယ်တွင် အောက်ခံအပြာရင့်၌ နေကြာပန်းပွင့်ကို နီညို၊ အဝါရောင်တို့ဖြင့် ရေးသားပုံဖော်ထားပြီး ဤပုံ၏အဓိပ္ပာယ်မှာ ဂေါတမဘုရားသခင် ပွင့်တော်မူပြီး စကြဝဠာကြီး တစ်ခုလုံးကို အလင်းဓာတ်ပေး၍ မေတ္တာဖြန့်ဝေပုံကို ကိုယ်စားပြုသည်ဟု ယူဆရပါသည်။

ရေစကြိုဝါဆိုသိမ်မျက်နှာကြက်

ပုခန်းနယ်တွင်းရှိ အခြားအမျိုးအစား မျက်နှာကြက်မှာ ‘ခေါင်းချွန်းနေရာနှင့် လိုက်လျောညီထွေ ရေးခြယ်ထားသော မျက်နှာကြက်’ ပုံစံ ဖြစ်ပါသည်။^{၃၇} ၎င်းမျက်နှာကြက်ကို ရေစကြိုမြို့ ဝါဆိုဘုရားသိမ်တွင် တွေ့ရှိရပြီး ကုန်းဘောင်ခေတ်လယ် ၁၈၅၂ ခုနှစ်က ရေးဆွဲ ခဲ့သော ပန်းချီဖြစ်ပါသည်။^{၃၈} ဤပန်းချီမှာ အရေးရခက်သောနေရာတွင် လက်ဝင်စွာ ရေးခြယ် ထားပြီး ကြာထပ်ပန်းရေးခြယ်နည်းက ငါးကြင်းကွက်နှင့်လည်း ဆင်ပါသည်။ ဆေးနီကို များများသုံးသောခေတ်လည်း ဖြစ်သည်။ ကိုက်ကြီးနှင့် ပန်းခက်များကလည်း ကြီးသည်။ ဓနုချန်မမျှ၍ နွဲ့နှောင်းမှုမရှိပါ။ ပတ်လည်တွင် နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်း ထည့်ထားသည်။ လက်ဝဲဘက် ပန်းညွန့် အသွားအလာမှာ ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်ကြီး၏ ခုတင်တံကဲအညွန့်ပင် ဖြစ်ပါသည်။ ဆေးရောင် နီညိုရောင်ဘက်သို့သန်းသဖြင့် ညောင်ရမ်းခေတ်၏ အငွေ့အသက်မကင်းဟု ဆိုရမည်။ အချိုးအစား ပြေပြစ်မှု အားနည်းသောကြောင့် လက်ရာအဆင့် သင့်ရုံသာရှိသည်။

မအူရွှေဘုံသာနဂါးလိန်မျက်နှာကြက်

နောက်ထူးခြားသော မျက်နှာကြက်မှာ ပုခန်းနယ် မအူရွှေဘုံသာ ဘုရားအတွင်း လိုဏ်ပေါက်ရှိ ‘နဂါးလိန်မျက်နှာကြက်’^{၃၉} ဖြစ်သည်။ ဒီလိုမျက်နှာကြက်ဒီဇိုင်းမျိုး မုံရွာနယ် ဖိုလ်ဝင်တောင် မိဖုရားဂူမှ နဂါးလိန်မျက်နှာကြက်နှင့်^{၄၀} ဆင်တူဟန်ရှိပါသည်။ သို့သော် နှိုင်းယှဉ်

၃၅။ ဓာတ်ပုံ (၁၂) (၁၈-၉-၂၀၀၅) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး
၃၆။ ရေစကြို အနောက်နဂါးရုံချမ်းသာကြီး ဘုရားမျက်နှာကြက် ဖြစ်သည်။
၃၇။ ဓာတ်ပုံ (၁၃)။
၃၈။ ဝါဆိုဘုရား ၁၈၂၅ ခုနှစ် ရေထိုးမင်္ဂလာပွဲ (ယခုရေစကြိုမြို့ ထင်းတန်းရပ်ကွက်၌ရှိ)။
၃၉။ ဓာတ်ပုံ (၁၄)။
၄၀။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း သမိုင်းထဲကဒီဇိုင်း၊ ဖိုးဝအေးဆက်၊ ဒီဇင်ဘာလ ၂၀၀၅ ခုနှစ်၊ ရန်ကင်း၊ မျက်-၈၃။

ကြည့်လျှင် နဂါးအကောင်ရေ ၁၆ ကောင်ရှိသည့် နဂါးလိမ်မျက်နှာကြက်က ဖိုလ်ဝင်တောင် မျက်နှာကြက်ထက် နဂါးရှစ်ကောင် ပိုပါသည်။ နဂါးအမြီးကိုက်နှင့် နဂါးခေါင်းချင်းဆိုင် ပုံစံခြင်းလည်း ခြားနားပါသည်။ အနားသတ်ပုံစံကလည်း လေးထောင့်နှင့်အဝိုင်း ကွဲပြားပါသည်။ မအူ နဂါးလိမ် မျက်နှာကြက်သည် အနားသတ်စက်ဝိုင်းနှစ်ခုကြား ခရုထောင်များ ဝန်းရံထားသည်ကလည်း နဂါးလိမ်ပုံ ပို၍ပေါ်လွင်လာသည်။ စတုဂံထောင့်စွန်းအချိုးများတွင် ကနုတ်ပန်းများ နေရာ မှန်မှန် ထည့်ထားပြီး ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာဟု ယူဆရပါသည်။ ရာသီဥတု၊ ငလျင်ဒဏ်တို့ကြောင့် အင်္ဂတေများ ကွာကျနေပါသည်။

မြေခဲထောင်ကြိုးကြီးချိတ်မျက်နှာကြက်

ပုံစံမတူကွဲသော အခြားမျက်နှာကြက်တစ်ခုမှာ ပုခန်းနယ်တွင်ပါဝင်သော ပုခန်းကြီးနှင့် နှစ်မိုင်ခန့်ဝေးသော မြေခဲထောင် အနောက်ကျောင်းသိမ်ရှိ ကြိုးကြီးချိတ်ကွက် မျက်နှာကြက်ပင် ဖြစ်သည်။^{၉၁} ဤမျက်နှာကြက်ဒီဇိုင်းက အကွက်ဖော်ထားသောပုံမှာ တစ်မျိုးဆန်းပါသည်။ ညောင်ရမ်းခေတ်နှောင်းပိုင်းလက်ရာ (သို့မဟုတ်) ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးပိုင်းက ရေးဆွဲခဲ့ဟန် တူပါသည်။ မျက်နှာကြက်အပြင် အခြားဆေးရေးလက်ရာများကိုထောက်၍ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး လက်ရာဖြစ်ဖို့ များပါသည်။ ဤမျက်နှာကြက်အနားသတ်တွင် တိမ်ကနုတ်၊ ကနုတ်အညွန့်တို့ကို ရောယှက်ပြီး နေရာမှန်မှန် ထည့်သွင်းရေးဆွဲထား၍ မြင်ရသူအဖို့ မျက်စိပသာဒရှိပါသည်။ အဖျားဘက် အနားသတ် ကနုတ်ပန်းများမှာ ငှက်ပျောညွန့်ရောင်ကဲ့၍ သုံးထားပြီး ယင်းသည် မြန်မာလက်ရာမပေါ်ဘဲ တရုတ်စဉ်ပန်းလက်ရာဆန်သည်ဟု ယူဆပါသည်။

ငမုန်းကုန်းပန်းဝိုင်းပြည့်မျက်နှာကြက်

အခြားမျက်နှာကြက်မှာ ‘ပန်းဝိုင်းများဖြင့်ပြည့်သော မျက်နှာကြက်’^{၉၂} ဖြစ်သည်။ ပုခန်းနယ်၊ ငမုန်းကုန်းရွာ ဘုရားစုတန်းတွင်ရှိသည့် အရှေ့ဘက်ဘုရားတွင် တွေ့ရသည်။^{၉၃} ထိုမျက်နှာ ကြက်တွင်ရေးဆွဲသောပုံစံမှာ ဗဟိုကွက်မထားဘဲ အဝိုင်းများ အပြည့်ယူထားသည်။ ပုဂံခေတ် ပန်းစက်ဝန်းဆက်နွယ်မှုကိုမူ ဤမျက်နှာကြက်တွင် တွေ့နိုင်သေးသည်။ အနီဆေးရောင်များ ပေါ်လွင်နေဆဲဖြစ်ပြီး အဝိုင်းချင်းဆက်သည့် ကြားနေရာလပ်တွင် လေးဖတ်ပွင့်ငယ် ထည့်ထား သည်။ ကနုတ်ပန်းကိုအခြေမပြုဘဲ အထားအသိုရှင်းလှသည်။ သို့သော် မြန်မာ့ဆေးရေးပန်းချီ သမိုင်းတွင် တစ်ကဏ္ဍထည့်သွင်းသင့်သည်သာ ဖြစ်ပါသည်။ ပုဂံခေတ်နံရံဆေးရေးပန်းချီများက ပန်းအခြေခံ၊ ပန်းအထားအသို၊ ကွက်လည်ဆက်သွယ်မှုများက ဤပန်းများထက် ပညာသား ပိုပါနေကြောင်းကိုကား မငြင်းသာပါ။ ပုဂံခေတ် ရေးနည်းရေးဟန်များ ပိုင်နိုင်ကျွမ်းကျင်သော ပန်းချီဂိုဏ်းများနှင့် အဆက်ပြတ်သွားဟန်တူသည်။

၉၁။ ဤသိမ်ကို ‘လာဘကျော်စွာ’ သိမ်ဟု ခေါ်သည်။ ယင်းသိမ်ပတ်လည် ဘုရား (၈) ဆူ ဝန်းရံတည်ရှိသည်။
 ၉၂။ ဓာတ်ပုံ (၁၄) (၄-၆-၂၀၀၄) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။
 ၉၃။ ဓာတ်ပုံ (၁၅) (၅-၈-၂၀၀၅) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။

ရုပ်စုံကျောင်းခိုနန်းချိုမျက်နှာကြက်

ပုခန်းဒေသ အခြားမျက်နှာကြက်မှာ ပုခန်းကျောင်းတော်ကြီး အနောက်မြောက်ဘက်ရှိ ရုပ်စုံကျောင်းဘုရားမျက်နှာကြက်ပင် ဖြစ်သည်။^{၄၄} ယင်းသည် ‘ရှစ်ဖတ်ပွင့်နှင့် ခိုနန်း ချိုးကွက်လည် မျက်နှာကြက်ပန်း မျက်နှာကြက်အမျိုးအစား ဖြစ်သည်။’^{၄၅} ရေးဆွဲပုံမှာ ရှစ်ဖတ်ပွင့် အရွက်နှစ်မျိုးနှင့် ကွက်လည်ဖွဲ့ ဆင်ထားသည်။ ယခုလက်ရှိအခြေအနေတွင် ဆေးရောင်မမှန် ပျက်ပြယ်မှုများ ကြောင့် ကွက်လည်အလှ လျော့ပါးစေသည်။ အနီရောင် ဆေးသားမှန်ပါက ဤဒီဇိုင်း ကောင်းမည့်ပုံ ပေါ်လွင်မည်ဖြစ်ပါသည်။ ခိုနန်းချိုးကောက်ကြောင်းများ မှန်မှန် မထိန်းနိုင်သည့်အတွက် ဤမျက်နှာကြက်လက်ရာ ညွှာရောက်ရသည်။ ထို့အပြင် ပတ်လည်လေးဖတ်ပွင့်များကလည်း လက်ရာညွှာလှသည်။ ပုံစံငယ်တစ်ခုချင်းနှင့် အတိုင်းအတာ စိတ်ကူးကောင်းသော်လည်း အကောင် အထည်ဖော်သည့်အပိုင်းက လက်ရာကောင်း မလိုက်နိုင်ဟု ဆိုရပါမည်။ ၎င်းရုပ်စုံကျောင်း ဘုရားတွင်ရှိသော နောက်ထပ် ပန်းမျက်နှာကြက်ပုံစံမှာ ‘မကန်းကွက်တက်ပန်း မျက်နှာကြက်’^{၄၆} ပင်ဖြစ်သည်။ ဤမျက်နှာကြက်သည် အမိုးခုံးကို အလိုက်သင့် ဖြန့်ကပ်ထားပုံဖြစ်သည်။ ပန်းပွင့် ပုံတွင် ပွင့်ဖတ်ပွင့်ချပ်လေးခုစီနှင့် အလယ်ဝတ်ဆံကို အသားရောင်စက်ဝိုင်းဖြင့် ဖော်ပြထားသည်။ စကားပန်းပွင့် (အကြောင်ပန်း)ဟု ယူဆရသည်။ ရေးခြယ်သူ လက်တန်းရေးဆွဲရလွယ်သော ပန်းကွက်အမျိုးအစား ဖြစ်သည်။ ဆေးရောင်များက လတ်ဆတ်နေဆဲ၊ နီ၊ ဝါခြောက်၊ နက်၊ ဖြူ တို့ကို စည်းချက်ကျကျရေးထားသည်။ ပန်းများသော်လည်း အမြင်ရှင်းသည်။ ဘေးအရံကြီးလိမ်တန်း ကလည်း ရိုးသကဲ့သို့ အပြင်ရွက်ဖတ်တန်း (တမာရွက်ထောင်ပုံ) ကလည်း ရိုးပါသည်။ ပန်းစင်း ခြင်းကြောင့် ကနုတ်ပန်းအသွင် မရောက်ပါ။ အရောင်ရွေးခြယ်မှုငြိမ်သည်ဟု ပြောရပါမည်။

မြသိန်းတန်ကနုတ်မျက်နှာကြက်

နောက်ဆုံးတင်ပြလိုသည့် မျက်နှာကြက်မှာ ပုခန်းကြီးရှိ မြသိန်းတန်ဘုရား^{၄၇} အဝင် ‘ကနုတ်ပန်းမျက်နှာကြက်’^{၄၈} ပင် ဖြစ်သည်။ ယင်းမျက်နှာကြက်မှာ ရတနာပုံခေတ်တွင် ခေတ်စား ခဲ့သော ကနုတ်ကညွန့်ပုံစံ တူပါသည်။ ကြက်သွေးရောင်အောက်ခံတွင် ရိုးတံ၊ အကိုင်းအခက်၊ အရွက်၊ အညောက်ပုံစံတို့ကို တိကျစွာ ပိုင်းဖြတ်ရေးဆွဲထားသည်။ ရေးဆွဲပုံ တိကျပြတ်သားပြီး အရောင်ရွေးခြယ်မှု အားကောင်းခြင်း ပန်းပွင့်ပုံကိုလည်းကောင်း၊ အကွက်ဆင်ပုံလည်းကောင်း အနုစိတ် ပီရိစွာရေးဆွဲထားပြီး အနားသတ်ကို နှစ်ပတ်လည် လုံးတန်းကလေးများဖြင့် တန်ဆာ ဆင်ထားခြင်းကြောင့် လက်ရာကောင်းတစ်ခုဖြစ်ပြီး ပုခန်းကြီး၌ ကနုတ်ပန်း မျက်နှာကြက်တွင် လက်ရာအကောင်းဆုံးဟု ပြောရပါမည်။

၄၄။ ငမန်းကုန်းရွာတွင်ရှိပြီး ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်းလက်ရာဟု ယူဆရ။ လေးထောင့်ကျောင်း ဂူဘုရားဖြစ်သည်။
၄၅။ ဘုရားအမှတ် (၁၅၅) ရုပ်စုံကျောင်း (ဇာတ်ကျောင်းဟုလည်းကောင်း၊ ပန်းမျက်နှာသစ်ဟုလည်းကောင်း ခေါ်ကြသည်။)
၄၆။ ဓာတ်ပုံ (၁၆)(၄-၆-၂၀၀၄) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။ ဓာတ်ပုံ (၁၇)(၅-၈-၂၀၀၅) ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး။
၄၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၂၁) မြသိန်းတန်၊ သံစည်ကျောင်းတိုက် အရှေ့ဘက်ကပ်လျက်ရှိ (၂၄-၁၀-၂၀၀၃ မှတ်တမ်း)။
၄၈။ ဓာတ်ပုံ (၁၈)၊ ၄-၈-၂၀၀၄ (ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး)။

ရှေ့တွင်တင်ပြခဲ့သမျှ ပုခန်းဒေသ မျက်နှာကြက် ၁၉ ခုရှိပါသည်။ ယင်းတို့တွင် ကြာပွင့်ပါသော မျက်နှာကြက်အများစု ဖြစ်ပါသည်။ ကြာပွင့်ကို အထွတ်အမြတ်အပြင် မြတ်နိုး ခုံမင်စွာ ရေးဆွဲခဲ့ကြပါသည်။ အခြားကနုတ်ပန်းဒီဇိုင်းများမှာ အလှအပ တန်ဆာဆင်မှုသဘော နှင့် ဘုရားရှင်ကိုယ်စားပြု အမှီပြုရာပန်းများလည်း ပါဝင်ပါသည်။ ပုဂံခေတ်လက်ရာ မျက်နှာကြက် တွင် စက်ဝိုင်း၊ ဘဲဥပုံများအတွင်း ဆင်းတုပုံပါသော မျက်နှာကြက်ကို ရှားရှားပါးပါး တစ်ခုသာ တွေ့ရပြီး ထူးခြားသည့် နဂါးလိမ်မျက်နှာကြက်ကိုလည်း ရွှေဘုံသာဘုရားမှာသာ တွေ့ရသည်။ နဂါးလိမ်မျက်နှာကြက်သည် တရုတ်ခေတ် ကူးစက်လေသလောဟု စဉ်းစားဖွယ်ဖြစ်ပါသည်။ ကြာပွင့်ကို မြင်းမိုရ်တောင်ကိုယ်စားပြုခြင်း၊ ဘုရားသခင်ပွင့်တော်မူခြင်း၊ မေတ္တာဖြန့်ကြက်ခြင်း စသည်တို့လည်း ယူဆရန်အကြောင်းရှိပါသည်။

သောတာပန်ဘုရားပန်းချီလက်ရာ

ဆက်လက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်း၏ အကောင်းဆုံးလက်ရာ နံရံပန်းချီများ ရေးဆွဲထားသည့် သောတာပန်ဘုရား^{၇၉}၏ ပန်းချီလက်ရာအချို့ကို တင်ပြသုံးသပ်ပါ မည်။ ယင်းဂူဘုရားသည် ပုခန်းကြီးမြို့ဟောင်းနှင့် ဆင်ချောင်းကျေးရွာကြားတွင် တည်ရှိပါသည်။ ဤအကွက်သည် သောတာပန်စေတီ အတွင်းဘက် ဆင်းတုတော်အထက် မြောက်ဘက်နံရံမှစ၍ ရေးဆွဲပုံ ဖြစ်သည်။ “ဘုရားရှင် စေတဝန်ဆောင်တွင် စံပယ်တော်မူခန်း”^{၈၀} ပုံဖြစ်ပြီး ရဟန္တာ များက ဘုရားရှင်ကို ဦးခိုက်ကန်တော့နေပုံကို လေ့လာသော် မျက်နှာပေါက်ပုံစံ တစ်ပုံစံတည်း ဖြစ်သည်ကို သတိမူမိသည်။ စေတဝန်ဆောင်အပေါ်ဘက်တွင် ဘုရားအလောင်းတော် အောက်ချင်းငှက် ဖြစ်တော်မူစဉ်က ထိတမစဲ ရွှေတန့်တစ်ဘုရားပုံကိုလည်းကောင်း၊ ပုည ခေတ္တိလယ်ကိုင်း ကျောင်းတော်ရာ၊ ကာသမံ အထက်စက်တော်ရာတို့ကို ရေးဆွဲထားသည့် ဇေတဝန်ဆောင် အရှေ့တည့်မြင်နှင့် နှစ်ဖက်မြင်ပုံတို့ကို မြင်တွေ့ရသည်။ ထို့နောက် ဗုဒ္ဓ ရုပ်ပွားတော်နောက်ခံ အလိုက်သင့်ခွင်နှင့်အတူ ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်း မုခ်တံကဲကိုလည်း တွေ့မြင်ရသည်။

ဇေတဝန်ဆောင်နှင့်မြင်းသည်တော်

ဇေတဝန်ဆောင်နှင့် မြင်းသည်တော်^{၈၁} အကွက်တွင် အကန့်လိုက်ထားသို့ပုံနှင့် စိမ်းပြာ ရောင် ထည့်သွင်းခြင်းသည်သာ ပုဂံခေတ် နံရံပန်းချီ အငွေ့အသက်ကျန်၍ ရေးနည်းရေးဟန် ခြားနားပါသည်။ ပုဂံတွင် လာရောက်ကုသိုလ်ပြုကြသော ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး ဘုရားနံရံပန်းချီ များနှင့် ကောက်ကြောင်းအယူအဆ အပါအဝင် အခန်းပွားပုံများ တူညီသည်။ အထူးသဖြင့် ပုဂံလက်ရာအုပ်စု ကမ္မကျောင်းဦး နံရံပန်းချီဆရာဂိုဏ်းနှင့် ထပ်တူနီးပါးတူညီသည်။ ဘုရား

၇၉။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၁)၊
 ၈၀။ ဓာတ်ပုံ (၅၄)၊
 ၈၁။ ဓာတ်ပုံ (၁၃၆)။

ပုံတော်အမျိုးအစားနှင့် ဇေတဝန်ဆောင် ရေးပုံလှသည်။ နှစ်ဖက်မြင် ရေးပုံစတင်သည်ဟု ဆိုရပါမည်။ ဇေတဝန်ဆောင်နှင့် သစ်ပင်ရင်း အမှီပြုဘုရားရှင်ကြားတွင် မြင်းသည်လေးဦး၏ မြင်းရေးပြဟန်က ဝဲယာပုံတို့နှင့်မဆိုင်ဘဲ အဖြည့်ကွက်အဖြစ်ရေးဆွဲထားပြီး မြင်းရေးပြဟန်က အသက်ဝင်လှပါသည်။

သောတပန်စေတီရှိ ‘ခုံဝိုင်းခြမ်း (လဝိုင်းခြမ်း)’^{၅၂} ပန်းချီတွင် ခုံဝိုင်းခြမ်းနေရာနှင့် လျော်ညီသော စေတီတော်အာရုံခံဇရပ်များနှင့် မဟာရုံအုတ်တံတိုင်းအပြင်ရှိ ဇရပ်တန်းကိုပါ ဖော်ပြထားသည်။ စေတီတော်၏ နောက်ခံအနက်ရောင်ခံထားခြင်းက ပင်မစေတီတော်ကို အထူးပေါ်လွင်စေသည်။ စေတီတော်ပုံစံကလည်း အချိုးအစားကောင်းလှသည်။ သောတပန် ဘုရား မင်စာ^{၅၃} အရ ပုညခေတ္တံလယ်ကိုင်းကျောင်းတော်ရာ၊ အထက်စက်တော်ရာ၊ အောက် စက်တော်ရာ ကျောင်းတော်တို့၏ပုံသဏ္ဍာန်ကို ရေးဆွဲထားခြင်းဖြစ်သည်။

သောတပန်မြန်မာကနုတ်နှင့်ရဟန္တာများ

သောတပန် မြန်မာကနုတ်ပန်းနှင့် ဘုရားရဟန္တာများ^{၅၄}ပုံတွင် ဆင်စွယ်ဝန်းယုက် ကြာထပ်ဝန်းပတ်လည်ရှိ ပန်းပုံစံများသည် ပုဂံကနုတ်ပန်းများနှင့် လုံးဝခြားနားကာ တစ်မူရေးဆွဲ ထားသော မြန်မာပန်းများ ဖြစ်ကြသည်။ ပုဂံရှိ ဥပါလိသိမ်တွင်လည်း ဤကဲ့သို့ပန်းမျိုးများ မြင်ရ သည်။ ဆင်းမကင်းကွက်တန်းသည်လည်း ဆက်မန်ဒီဇိုင်းကို ဖွဲ့တက်ခြင်းနှင့် နီနက်ဖြူချန် အရောင်ထားသို့တတ်ခြင်းကို တွေ့ရသည်။ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်းကလည်း မြိုင်လှသည်။ အပေါ်မှ ပန်းဆွဲတန်း ထို့နောက် ဗုဒ္ဓမြတ်စွာပုံ၊ နောက်ခံ ဗောဓိပင်တစ်ဆူနှင့်တစ်ဆူကြားတွင် ပန်းအိုးနှင့် ပန်းခိုင်၊ အောက်တွင် ဘုရားဘွဲ့တော်တို့ကို တွေ့မြင်ရသည်။ အောက်ဆုံးတန်းမှာ ဧတဒဂ်ရ ရဟန္တာများဟု ယူဆရပါသည်။

ဗုဒ္ဓမြတ်စွာနှင့်လက်ဝဲလက်ယာရုံများ

သောတပန်ဘုရား၏ နောက်ထပ်နံရံပန်းချီတစ်ကွက်မှာ ‘ဗုဒ္ဓမြတ်စွာနှင့် လက်ဝဲ လက်ယာရုံများ’^{၅၅} ရေးကွက်ဖြစ်သည်။ ၎င်းအကွက်တွင် နေရာအကျယ် တြိဂံသုံးမြှောင်နှင့် လိုက်လျောညီထွေ ရှိပါသည်။ ဗုဒ္ဓမြတ်စွာပုံ၊ ပလ္လင်နှင့်ရောင်ဝန်း၊ လက်ဝဲလက်ယာရုံများ ဖြစ်ကြ သည့် ရှင်သာရိပုတ္တာနှင့် ရှင်မဟာမောဂ္ဂလာန်တို့၏ပုံတွင် ကြာပွင့်ပေါ် ပဆစ်ဒူးတုပ်ထိုင်လျက် ဘုရားရှင် ဦးခိုက်ကန်တော့နေပုံမှာ ကြည်ညိုဖွယ်ဖြစ်၏။ အထားအသိုကောင်းသည်ဟု ပြောရ မည်။ နှစ်ဖက်ညီထားတတ်ခြင်းက အလေးချိန်ညီမျှခြင်းကို နားလည်နေသည်။

၅၂။ နောက်ဆွဲတွဲ (၂) သောတပန်မင်စာ
၅၃။ စာတံပုံ (၁၃၇)၊
၅၄။ စာတံပုံ (၁၃၈)၊
၅၅။ စာတံပုံ (၁၃၉)၊

ပုဒ်နှင့်မင်းပရိသတ်

ဤအကွက်တွင် ‘ပုဒ်နှင့်မင်းပရိသတ်’^{၅၆} ပုံဖြစ်ပြီး ဘုရားရှင်ကို ဖူးမြော်နေသည့်မင်း၊ မိဖုရား၊ ပရိသတ်တို့၏ ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့မှုမှာ စိတ်ဝင်စားဖွယ်ဖြစ်သည်။ မကိုဋ်အဆောင်အယောင်များနှင့် မင်းသည် သက်တံရောင် တောင်ရှည်ပုဆိုးကို ဝတ်ဆင်ထားသည်။ မင်းမိဖုရားတို့ သိုးထိန်းဝတ်ရုံနှင့် ခြုံထည်လွှမ်းထားပုံသည် ပုဂံခေတ် ပုဂံရို လောကထိပ်ပန်ဂူဘုရားရှိ ဝတ်ဆင်ပုံနှင့် ဆင်တူလှသည်။ သို့သော် စက်ပိုင်းကွက်များမပါဘဲ ကြက်သွေး၊ အညို၊ အစိမ်းပြာရောင် ပြောင်ခြယ်ထားခြင်းကြောင့်လည်း ပုဂံနောက်ပိုင်းကို ညွှန်းပါသည်။ မကိုဋ်တော်ကလည်း လောကထိပ်ပန်မကိုဋ်တော်နှင့် ဆင်ပါသည်။ သို့သော် မိဖုရားဆံထုံး ထုံးပုံမှာ ရတနာပုံခေတ်မှ လေးပါးရာသီဆံထုံးနှင့် ထိပ်တောင်တက်ဆံထုံး^{၅၇} တို့ကို ထုံးထားတာတွေ့ရပြန်သည်။ သို့သော် မျက်နှာကျပုံမှာ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးပိုင်း အာနန္ဒာအုတ်ကျောင်း ပန်းချီလက်ရာ^{၅၈} နှင့် ဆင်တူသောကြောင့် ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးထက်မစော၊ ခေတ်လယ်ထက် နောက်မကျသောကာလက ရေးဆွဲခဲ့ခြင်းဖြစ်ဟန်တူပါသည်။

မြသိန်းတန်ဘုရားပန်းချီလက်ရာ

ဆက်လက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ သံစည်ကျောင်းတိုက်ဝင်း အရှေ့ဘက်ကပ်လျက် တည်ရှိသည့် တံတိုင်းလေးဘက်ကာရံပြီး အာရုံခံအရှေ့ဘက်လှည့်သည့် မြသိန်းတန်^{၅၉} ဘုရား၏ ညောင်ရမ်းခေတ်ရေးဟန် ပန်းချီလက်ရာများမှ သုံးကွက်ကို စိစစ်တင်ပြပါမည်။ ဤအကွက်တွင် အပေါ်ဆုံးတန်း ဘုရားပုံများတွင် သာဝတ္ထိပြည် ဇေတဝန်ကျောင်း၌လည်းကောင်း ၁၅ ဝါမြောက် ကပ္ပိလဝတ်ပြည် နိဂြောဓာရုံကျောင်း၌ ဝါဆိုတော်မူဟန်တို့ကို ရေးထားသည်။ အောက်တွင် ‘ဝေဿန္တရာမင်းကြီး ဆင်မြင်းတို့ကို လှူတော်မူဟန်၊ ပုဏ္ဏားတို့ ဆင်ဖြူရတနာ အလှူခံဟန်’^{၆၀} တို့ ပါရှိသည်။ ဤပန်းချီသည် ကုန်းဘောင်ခေတ် ရေးဟန်များဖြစ်သည့် သောတပန်၊ လာဘကျော်စွာသိမ်တို့နှင့် မတူ၊ စိမ်းပြာရောင်ပါသည့် ရေးနည်းနှင့်မတူ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးထက်စောသော ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာဖြစ်သည်။ ပုဂံရို အာနန္ဒာအုတ်ကျောင်း ပန်းချီဆရာဂိုဏ်းနှင့် လက်ရာဆင်တူဟန် ရှိသော်လည်း မျက်နှာပေါက်ဖော်ပုံက ပုဂံတောင်ဘီ ပိဋကတ်တိုက်ရေးဟန်နှင့်လည်း ဆင်သည်။ ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့မှုမှာ မိဖုရားများ၏ ဝတ်ဆင်ပုံ စစ်ကိုင်းတောင်ရိုး တိလောကဂူရု ဂူအတွင်းရှိ မင်းမိဖုရား၏ ဝတ်စားပုံဆင်တူသည်။ ဆံထုံး ထုံးပုံမှာ စဂုက်ဆံထုံးကိုထုံးပြီး ခေါင်းစည်း

၅၆။ Aye Myint U, Burmese Design Page.170-171။
၅၇။ U Aye Myint, Burmese Design Page.167။
၅၈။ ဘုရားအမှတ် (၁၂၁)။
၅၉။ ဓာတ်ပုံ (၁၄၀)။
၆၀။ Burmese Design Page.165။

သုံးပတ် စီးထားသည်။ အဖြည့်ကွက် ဥဒေါင်းပုံ^{၆၁}၊ ကြက်တူရွေး^{၆၂}၊ ကိန္နရာ^{၆၃}၊ သလင်းပုံများ တွေ့ရသည်။ အခြားတစ်ကွက်တွင် မြသိန်းတန်ဘုရား ဝဲဘက်နံရံရှိ ပန်းချီပုံ^{၆၄} ဖြစ်သည်။ ယင်းတွင် ‘ဗုဒ္ဓအလောင်းတော်ကို ဆောင်ယူသွားကြဟန်’^{၆၅}၊ ‘ဗြဟ္မာနတ်တို့ ထီးကိုင့်၍ လိုက်ကြဟန်’^{၆၆} နတ်တို့ စည်ပြော စသည်တို့ဖြင့် တီးမှုတ်ကြဟန်’ ဟု မင်စာတွင် တွေ့ရသည်။ ဝေါထမ်းစင်ပေါ်တွင် အလောင်းတော်၊ တလားတော် ပြုလုပ်ထားသည်။ အလောင်းတော်ပေါ်၌ လွှမ်းခြုံထားသည့် အဝတ်စသည် မလ္လိကာလှူဒါန်းလွှမ်းခြုံပေးလိုက်သည့် ရွှေဖြင့်ရက်ထားသည့် ခြုံထည်ဟု ယူဆပါသည်။^{၆၇} နတ်ဗြဟ္မာတို့၏ ဝတ်စားဆင်ယင်ပုံကြည့်၍ ၎င်းဆေးရောင် အနီညိုရောင် အောက်ခံပေါ်တွင် အဖြူအနက်ဖောက်ထား၍လည်းကောင်း၊ မျက်နှာပေါက်ကျပုံ၊ မကိုဋ်တော် နားကင်းတော်တို့ကိုကြည့်၍လည်းကောင်း ညောင်ရမ်းခေတ်ကို ညွှန်ပြနေသည်။

တတိယအကွက်သည် ပေါ်တန်းဆက်ပန်းတန်းက ပုဂံခေတ် အငွေ့အသက်ကျန်ရှိ၍ ပုဂံ ပန်းလက်ရာ ဆန်လှသည်။ ဗောဓိပင် ဝိုင်းပုံကလည်း ရိုးရှင်းသည်။ ထိုခေတ် နေရာကျန် အဖြည့်ပုံအဖြစ် ဥဒေါင်း၊ ဟင်္သာ၊ ကျေးပုံတို့ကို ထည့်လေ့ရှိသည်။ နောက်ဆုံး အကွက်တွင် ပုဂံတောင် ဘီပိဋကတ်တိုက်လက်ရာနှင့် ဆင်သည်။ အမျိုးသားများ ပါးတစ်ခြမ်းဖောင်း၍ ခေါင်းပေါင်းပါသည်။ ပန်းချီလက်ရာကောင်းဟု မဆိုသာ။ အမရပူရ ‘ရွှေကူသာ’ ဘုရားလက်ရာ နှင့်လည်း ဆင်တူသည်။

ရှေ့တွင် ပုခန်းနယ်တွင်ရှိသော မျက်နှာကြက်ပန်းချီများကို လည်းကောင်း၊ သောတာပန် ဂူဘုရား၊ မြသိန်းတန်ဘုရား နံရံပန်းချီတို့ကိုလည်းကောင်း အသေးစိတ် တစ်ကွက်ချင်း သုံးသပ် ခဲ့ပါသည်။ ဆက်လက်၍ ကျန်ရှိနေသေးသော ဂူဘုရားများအတွင်း ရေးဆွဲထားသော နံရံပန်းချီ များကို ခေတ်ခန့်မှန်းပါမည်။ ပြီးမှ နံရံပန်းချီ ဇာတ်ကွက်အကျဉ်းချုပ် ဂူဘုရားအတွင်းရှိ ထူးခြားသောပန်းချီလက်ရာ ကောက်နုတ်ချက်နှင့် လေ့လာတွေ့ရှိချက်တို့ကို အကျဉ်းချုပ် ဆက်လက်ရေးသားပါမည်။

ဘုရားအမှတ် (၇၈) နှင့်ပုဂံအပါယ်ရတနာပန်းချီ

ဦးစွာ ပုဂံခေတ်လက်ရာ ပန်းချီရှိသော ဘုရားအမှတ် ၇၈ တွင် ဂူအတွင်း၌ ပတ်လည် အရှေ့ဘက်မှစ၍ လက်ဝဲမှ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်းကို တွေ့ရသည်။ ယင်း၏အောက်တွင် မုံရွာနယ် ဗောဓိတစ်ထောင် ဂူဘုရားအတွင်းတွင်ရှိသည့် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ နေရာချထားသောပုံစံ

၆၁။ ဥဒေါင်းပုံ
၆၂။ ဆွဲပုံ (၆) ကြက်တူရွေး၊
၆၃။ ဆွဲပုံ (၇) ကိန္နရာပုံ၊
၆၄။ ဆွဲပုံ (၈) သစ်ပင်ပုံ (မြသိန်းတန်)၊
၆၅။ ဓာတ်ပုံ (၁၄၁) အလောင်းတော်ဆောင်ယူသွားဟန်၊
၆၆။ ဟင်နရီဘာနေ ပုရပိုက်ပန်းချီ တင်ရွှေစာပေ၊ ရန်ကုန်၊ ၁၉၉၇ ခုနှစ်၊ ကွယ်လွန်သူစစ်သူကြီး ပဒ္မလ၏မိန့်မ မုဆိုးမ မလ္လိကာဆိုသူက ရွှေဖြင့်ရက်လုပ်သောအဝတ်စကို ဗုဒ္ဓအလောင်းတော်ပေါ်သို့လွှမ်းခြုံပေးမှု မှတ်တမ်းရှိခဲ့သည်။
၆၇။ ဓာတ်ပုံ၊ မြသိန်းတန် (၁၄၂)။

မျိုးနှင့် ဗုဒ္ဓထိုင်လျက် ပန်းချီပုံတော်များ ရာနှင့်ချီပြီး တွေ့ပါသည်။ ဆေးရောင်မှိန်၍ အနေအထား ကွဲပြားစွာ မပြောနိုင်ပါ။ ထိုဂူဘုရား၏ ထူးခြားချက်မှာ လက်နှစ်ဖက်ပါ တာရာဒေဝီပုံတစ်ပုံ တွေ့ရခြင်း ဖြစ်သည်။ ယင်းပုံသည် ပုဂံ၊ မြင်းကပ်ရွာအနီးရှိ အပါယ်ရတနာ လိုဏ်ဂူဘုရားတွင်တွေ့ရသော ကြိုးကြီးချိတ်ထဘီ ဝတ်ဆင်ထားသော တာရာဒေဝီပုံ^{၆၉} နဲ့ ဆင်တူပါသည်။ အိန္ဒိယပညာရှင် ဘတ္တချာရိယ၏ The Indian Buddhist Iconography ကျမ်းတွင် ဗုဒ္ဓဘာသာ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်းတွင် ‘အရိယာ တာရာဒေဝီ၏ပုံတော်မှ ခေါင်းတစ်လုံးနှင့် လက်နှစ်ဖက်ပါသည်။ အစိမ်းရင့်၊ အသားရောင်နှင့် နတ်ဝတ်နတ်စားနှင့် ကညာရွယ်ကဲ့သို့ ဝတ်စားဆင်ယင်၍ သရဖူဆောင်း လျက်ရှိသည်’^{၇၀} ဟု ပါရှိရာ ယခု ပုခန်းဘုရားအမှတ် (၇၈) တွင်လည်း အစိမ်းရင့်ရောင်ခြယ် နတ်ဝတ်နတ်စားနှင့် ကညာရွယ်ကဲ့သို့ ဝတ်ဆင်ထား၍ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း တန်တြာဝါဒမှ ဖြစ်ပေါ် လာသော တာရာဒေဝီပုံဖြစ်မည်ဟု မှန်းဆရပါသည်။ ဤမှန်းဆချက်မှန်လျှင် ပုဂံခေတ်နှောင်း ကာလတွင် ပုခန်းနယ်၌ မဟာယာဉ်ဂိုဏ်း ရှိကောင်းရှိနိုင်ပါသည်။ ဆက်၍ သုတေသနပြုရန် လိုပါသေးသည်။

ပုခန်းရှိ ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်းလက်ရာ ဒုတိယဂူဘုရားမှာ ဘုရားအမှတ် ၈၂ သည် မြောက်ပြင်ဘုန်းကြီးကျောင်းအရှေ့ဘက် ကိုက် ၅၀ ခန့်အကွာတွင်ရှိပြီး အတွင်းနံရံ ဆေးရေး ပန်းချီများ ပျက်စီးနေသည်။ အလားတူ မြတ်ပေါင်းမဇ္ဈဘုရား^{၇၁} မှ နံရံဆေးရေးပန်းချီများ မှာလည်း ၁၈၈၉ ခုနှစ်နှင့် ၁၉၉၇ ခုနှစ်များက ပြုပြင်မှုများရှိခဲ့၍ မူလလက်ရာ မကျန်တော့ပါ။ အင်းဝခေတ်ရှိ ဂူဘုရားကိုးဆူ၏ နံရံပန်းချီအများစုမှာ ပျက်စီးနေ၍ ထူးခြားချက်မရှိ၊ အသေအချာ မပြောနိုင်ပါ။ သို့ဖြစ်၍ ညောင်ရမ်းခေတ်ဟု မှန်းဆထားသော ဂူဘုရားများမှ နံရံပန်းချီ ကောက်နုတ်ချက်ကို တင်ပြပါမည်။

ဘုရားနက်၊ ဘုရားနီ ပန်းချီတို့၏ထူးခြားချက်များ

ပုခန်းရှိ စည်သူရှင်ဘုရားကုန်း၏တောင်ဘက် ကိုက် ၂၀၀ ခန့်အကွာတွင် ဘုရားနက်ဂူ^{၇၂} ဘုရားတွင် ညောင်ရမ်းခေတ် နံရံပန်းချီများရှိသည်။ ယင်းတွင် ထူးခြားချက်မှာ မုခ်ဦးအဝင်တွင် ခြေတော်ရာပန်းချီ ပါရှိခြင်းနှင့် ဇာတာတော်ပုံ^{၇၃} မင်စာပါရှိခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ ဘုရားနက်၏ အရှေ့ဘက် ကိုက် ၁၀၀ ခန့်အကွာရှိ ဘုရားနီ^{၇၄} ဂူဘုရားတွင် ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ ပန်းချီများမှ ထူးခြားချက်မှာ နိုင်ငံခြားသား သေနတ်ကိုင်အမှုထမ်းပုံ^{၇၅}များ ပါရှိခြင်းဖြစ်သည်။

၆၉။ ဓာတ်ပုံ (၁၄၃) တာရာဒေဝီ (အပါယ်ရတနာဘုရား)၊
 ၇၀။ Bhattacharyya, "Indian Buddhist Iconography" Farma KL Mukhapadhyay, Calcolata, 1958. Page.56,6473.
 ၇၁။ ဘုရားအမှတ် (၈၉)၊ နရပတိစည်သူ (၁၁၇၃-၁၂၁၀) တည်ဟုသိရသည်။
 ၇၂။ ဘုရားအမှတ် (၄၆)၊
 ၇၃။ ဓာတ်ပုံ (၆၄)၊
 ၇၄။ ဘုရားအမှတ် (၄၉)၊
 ၇၅။ ဓာတ်ပုံ (၆၅)၊

ဆင်ထိန်းပုံကလည်း နိုင်ငံခြားသားပုံ တွေ့ရသည်။ ထို့ပြင် ဂူတွင်းရှိလူပုံတို့ ပါးတစ်ဖက်ဖောင်းပုံ ကလည်း စစ်ကိုင်း တိလောကဂူပုံနှင့် ဆင်တူသည်။ တစ်ဖန် ထူးခြားသည်က ဝေါထမ်း သူများကလည်း ဆာရီဝတ်အမျိုးသမီးပုံ^၆ များဖြစ်ပြီး ရင်သားပေါ်လျက်ရှိသည်။ ကွက်ဖြည့်ပုံ အနေဖြင့် ငှက်ဆင်ရုပ်စီးဟန်ပုံကိုလည်းတွေ့ရပြီး ဂေါတမ တောထွက်ခန်း၊ စန္ဒကုမာရ၊ ဝေဿန္တရာ၊ တေမ၊ ဇနက္က စသော ငါးရာငါးဆယ်နိပါတ်လာ ဇာတ်ကြီးဆယ်ဘွဲ့ကို သရုပ်ဖော်ထားသည့် ရေးဟန်တို့ကို တွေ့ရသည်။

ဘုရားအမှတ် (၁၀၂)

ဂူဘုရားအမှတ် (၁၀၂) တွင် ရေးထားသော ပန်းချီမှာ ဘီလူးနှင့်လူတို့ သတ်ကြဟန်ပုံ ပါရှိသည်။ မည်သည့် ဇာတ်ကွက်ဟူ၍ မခွဲနိုင်ပါ။ လူပုံများ ပါးတစ်ဖက်ဖောင်းနေခြင်းနှင့် ဝတ်စား ပုံများကြည့်လျှင် စစ်ကိုင်းတိလောကဂူ ပန်းချီနှင့်လက်ရာ ပုံစံတူ၍ ညောင်ရမ်းခေတ်ပြိုင် ပန်းချီဟု ပြောရပါမည်။ ဂူဘုရားအမှတ် (၁၁၃) မှာ ဆင်စွယ်ဝန်းယှက် ကြာထပ်ပန်း မျက်နှာကြက်ရှိပြီး သက္ကရာဇ် ၁၇၇၈ ခုနှစ် (၁၁၄၀ ဝါခေါင်လဆန်း)^၇ ဟု ရေးထိုးထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ထိုနေရာတွင် ချက်ပေါ်လုံချည်ဝတ်၍ ကချေသည် ကဟန်ပုံတွေ့ရပါသည်။ ခါးပုံစနှင့်ပဝါစကို ရှေ့တွင်ချထားပြီး အပေါ်ဝတ်ရုံ အဝတ်အစားမတွေ့ပါ။ ဝေဿန္တရာဇာတ်ကွက် သရုပ်ဖော်ပုံ ဆွဲထားပြီး ‘မိုးသောက်လျှင် ရထားစီး၍ ကြင်ရာမဒီ၊ သားတော်ဇာလီနှင့် တဏှာစိန်တို့နှင့် ကျောင်းသို့ သွားဟန်’ ဟု ရေးထားသည့်မင်စာ တွေ့ရပါသည်။ ထောင့်ဖြည့်ကွက်အဖြစ် ဒေါင်းရုပ်နှစ်ရုပ်ကို ရေးထားသည်။ ဤဂူဘုရားကို ခြုံ၍သုံးသပ်ရလျှင် ညောင်ရမ်းပန်းချီ လွှမ်းမိုးဟန်ရှိပါသည်။ ထူးခြားချက်မှာ ညောင်ရမ်းခေတ်သုံးလေ့ရှိသော အစိမ်းရောင် သုံးစွဲမထားခြင်းသာ ဖြစ်ပါသည်။ ဂူဘုရားအမှတ် (၁၃၅) မှာမူ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား မြောက်ဘက်တွင်ရှိပြီး ဆေးရောင်အရ လက်ရာအရ ညောင်ရမ်းလက်ရာဟု ယူဆရသော်လည်း ပန်းချီအပျက်အစီးများ၍ ဇာတ်ကွက် အကြောင်း မသိပါ။

လောကမှန်ကူပန်းချီ

နောက်ထပ်ညောင်ရမ်းလက်ရာ လောကမှန်ကူ^၈ ဂူဘုရား၏ နံရံပန်းချီမျက်နှာကြက်တွင် မြင်းမိုရ်တောင်ပုံ တွေ့ရသည်။ အလွန်လှပသော မကန်းပုံ၊ ပြုံးတို့တို့ပါ၊ ပါးဖောင်းဖောင်းနှင့် ညာလက် ခရုသင်းကိုင်း၊ ဘယ်လက်ယပ်ကိုင်း မတ်တတ်ရပ်နတ်သားပုံတွေ့ရပြီး အဖြည့်ကွက်အဖြစ် ကျေး (ကြက်တူရွေး) လေးကောင်၊ ကုလားအုတ်နှင့်ပုံစံတူသော အမျိုးအမည် မသိခြင်း^၉ ပုံတို့ ရေးဆွဲထားပါသည်။ အပေါ်ဘက်နံရံလေးဘက်မှာ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်း ဘုရားများကို ဘူမိဗဿမုဒြာ အနေအထားနှင့် တွေ့ရသည်။ မင်စာရေး၍ ပုံဖော်ထားသည်မှာ တက္ကသိုလ်ဆရာကြီး

၇၆။ ဓာတ်ပုံ (၆၆)၊
၇၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၁၃) မင်စာ၊
၇၈။ ဘုရားအမှတ် (၁၅၃)၊
၇၉။ ဆွဲပုံ (၉) အမျိုးအမည်မသိခြင်း။

စဉ်းစားဟန်၊ လူလင်ခြောက်ယောက်တို့ အတတ်ပညာသင်ခန်း ပါရှိသည်။ နောက်ထပ်ရေးထားသော ကွက်ဖြည့်ပုံများတွင် ဆင်^{၈၀}၊ ခြင်္သေ့^{၈၁}၊ ကျား^{၈၂}၊ ဂဠုန်^{၈၃} ပုံတို့ ပါဝင်ပြီး လူဦးခေါင်းနှင့် ဂဠုန်ငှက် မတ်တတ်ရပ်ပုံ^{၈၄} ပါရှိသည်။ နောက်ထပ် ညောင်ရမ်းပန်းချီရှိသော ဂူဘုရားတစ်ဆူမှာ ရွှေဘုံသာ^{၈၅} ဂူဘုရားဖြစ်ပြီး ကြာဖတ်တန်းမျက်နှာကြက်၊ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်းတို့ရှိပြီး နံရံပန်းချီတို့ ပျက်စီးနေပါသည်။ ဂူဘုရားအမှတ် (၁၅၄) တွင် လက်ရာကောင်းမွန်သော ရွှေရေးပန်းချီရှိပါသည်။ မျက်နှာကြက် လေးထောင့်ထောင့်ကွပ်၍ အထဲတွင် ပန်းရှစ်ပွင့်၊ တမာရွက် ထောင့်ရှစ်ခုနှင့် ထောင့်ဖြေကနုတ်လေးခုနှင့် တန်ဆာဆင်ထားပါသည်။ ရွှေရေးပန်းချီကို အမှတ် (၁၅၄) အပြင် အမှတ်(၁၅၅) မအူတောင် ရွှေဘုံသာဂူဘုရားနှင့် ဦးထွန်းပြည့်ဘုရားပေါင်းလေးဆူ တွေ့ပါသည်။

ရုပ်စုံကျောင်းပန်းချီ

ပုခန်းကြီးရှိ ညောင်ရမ်းလက်ရာ နောက်ဂူဘုရားမှာ ရုပ်စုံကျောင်း (သို့မဟုတ်) ဇာတ်စုံကျောင်းဂူဘုရား^{၈၆} ဖြစ်သည်။ ယင်းတွင် ခြေတော်ရာ မျက်နှာကြက်ပန်ရှိပြီး အပြင်ပတ်လည် နဂါးရံထားပုံ တွေ့ရသည်။ လှေတော်ပုံ၊ မြင်းစီးပြိုင်ပုံတို့ တွေ့မြင်ရသည်။ ခါးတောင်းကို မြှောက်အောင် ကျိုက်ပြီး လက်ကြပ်နှင့် သူငယ်တော်ကဟန်ပုံက မျက်နှာဆေး ကွာကျနေ၍ ကျား/မ ခွဲခြားမသိပါ။ အောက်ခြေတွင် မင်စာပါသော နဂါးလိမ်ဘုရား၊ နဂါးငါးကောင်ခြံရံ၍ နဂါးဘုံ ဘုရားပုံများလည်း ရေးထားသည်။ ကချေသည်မတစ်ဦး ကပြပုံကလည်း မပီပြင်၍ ရုပ်စုံဆိုသော်လည်း ထုံးများစုံနေ၍ သိပ်မစုံတော့ပါ။

ပုခန်းနယ်မှပါသည့် ရေစကြိုဦးထွန်းပြေဘုရား^{၈၇} တွင်မူ နဂါးစိမ်းနှစ်ကောင်ခြံရံသော ခြေတော်ရာပန်းချီ အဝင်မုခ်တွင် လှပသောဟင်္သာနှစ်ကောင်ပုံ၊ ကြာဖတ်တန်း မျက်နှာကြက်က အောင်ခြင်းရှစ်ပါးမှ နန္ဒောပနန္ဒနဂါးမင်းကို ဘုရားရှင်က အောင်နိုင်တော်မူဟန် စသောပုံများကို ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာအနေဖြင့် တွေ့ရှိရပါတယ်။

တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရားပန်းချီ

ဆက်လက်ပြီး ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ နံရံပန်းချီများမှ ကျန်ရှိသောဂူဘုရားအချို့မှ လက်ရာ ကောက်နုတ်ချက်အကျဉ်းကို တင်ပြပါမည်။ ဦးစွာ ပုခန်းကြီး၏ စခန်းအနီးရှိ တင်ပျဉ်ပြည့်^{၈၈} ဘုရား ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး နံရံပန်းချီတွင် အာရုံခံပတ်လည်အပေါ်တန်းတွင် နှစ်ကျိပ်

-
- ၈၀။ ဆွဲပုံ (၁၀) ဆင်ပုံ၊
  - ၈၁။ ဆွဲပုံ (၁၁) ခြင်္သေ့၊
  - ၈၂။ ဆွဲပုံ (၁၂) ကျား၊
  - ၈၃။ ဆွဲပုံ (၁၃) ဂဠုန်၊
  - ၈၄။ ဆွဲပုံ (၁၄) လူဦးခေါင်းနဲ့ ဂဠုန်ငှက်မတ်ရပ်ပုံ၊
  - ၈၅။ ဘုရားအမှတ် (၁၆၅)၊
  - ၈၆။ ဘုရားအမှတ် (၁၉၅)၊
  - ၈၇။ ဓာတ်ပုံ (၆၇)၊
  - ၈၈။ ဘုရားအမှတ် (၅၂)၊

ရှစ်ဆူတန်းကို တွေ့ရသည်။ သဘင်ခံ အခန်းများ၌ အမျိုးသမီးအငြိမ့်ဆိုင်းပုံ ရေးဆွဲထားပြီး ဗုံ၊ ပတ္တလား၊ စောင်း၊ မိချောင်း၊ စည်းစုပ်၊ ညှင်း၊ ပတ်သာ စသော တူရိယာပုံ^၈ များဖြင့် တီးမှုတ်ဟန်ပါရှိသည်။ ဤသို့သောပုံများကို ပုဂံတွင်ရှိသော အာနန္ဒာ အုတ်ကျောင်းတွင်လည်း တွေ့ရသည်။ မောင်းထမ်းသည့်ပုံတွင် ဦးထုပ်ဆောင်းထားသည့် နှာခေါင်းချွန်ချွန်နှင့်လူမှာ နိုင်ငံခြားသားဟု ယူဆရပါသည်။ ထောင့်ဖြည့်ပုံများအဖြစ် ကနုတ်ပန်းအမျိုးမျိုးနှင့် ကဒေါင်းပုံ လှသည်ကိုတွေ့ရပါသည်။ ရေစကြိုတွင်ရှိသော ဒီပက်ရာဘုရားအတွင်း၌လည်း စောင်း၊ ညှင်း၊ ပတ်သာနှင့် အမျိုးသမီးငယ်များ တီးမှုတ်နေဟန်ပုံကိုလည်းကောင်း၊ လာဘကျော်စွာသီမိတွင် အမျိုးသမီးများ စောင်းတီးနေဟန်ကိုလည်းကောင်း တွေ့ရသည်။ စည်သူရှင်ဘုရား ပရိဝုဏ်အတွင်း အနောက်မြောက်ဘက်ထောင့်တွင်ရှိသော ကြောင်လိန်^၉ ဂူဘုရားတွင် ကုန်းဘောင်ခေတ် ရေးဆွဲထားသော နံရံပန်းချီရှိသော်လည်း သဒ္ဓါလွန်သူတို့ ထုံးသုတ်ထား၍ မည်သို့မျှမသဲကွဲပေ။ ဂျပန်ကျောင်း တောင်ဘက်၊ မြောက်ပြင်ရွာ မြောက်ဘက်ရှိ ရန်အောင်မြင်^{၁၀} ဂူဘုရားနံရံပန်းချီတွင် စက်ဝိုင်းပုံ မျက်နှာကြက်၊ ဆင်စွယ်ဝန်းယုတ် ကြာထပ်ပန်းမျက်နှာကြက်များရှိပြီး အပြင် ထောင့်လေးထောင့်ကို အဖြည့်ပန်းများဖြင့် တန်ဆာဆင်ထားသည်။ ယင်းဂူဘုရား၏ ထင်ရှားသော အရုပ်မှာ ဒေါင်းနှစ်ကောင်ယှဉ်တွဲပုံ အသက်ဝင်လှသော ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး ရေးထိုးဟန် တွေ့ရသည်။ ဘုရားအမှတ် (၈၇) နှင့် မြောက်ဘက် ရွာသာရွာတွင်ရှိသော ခန္ဓသိမ်ဘုရား^{၁၁}တွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး နံရံပန်းချီရှိသော်လည်း ကွာကျပျက်စီးနေပြီး ဇာတ်ကွက်အမှန် ပြောရန်ခက် ပါသည်။

ဘုရားအမှတ် (၁၀၈) ပန်းချီ

ပုခန်းကြီးရှိ ရွာသာရွာ မြောက်ဘက်ကပ်လျက်တည်ရှိသော ဘုရားအမှတ် (၁၀၈) ၏ ပန်းချီတွင် ဘုရားရှင်ပွင့်တော်မူဟန်ပုံစံများ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်းဆန်ဆန် ရေးဆွဲထားပါသည်။ အရောင်သုံးစွဲမှုပိုင်းတွင် နီညိုရောင်အသုံးများပါသည်။ လက်ဝဲလက်ယာတွင် ထိုင်ကန်တော့နေသော နတ်သားဟုယူဆရသည့် အရုပ်နှစ်ရုပ် တွေ့ရသည်။ သုဒ္ဓေါဓနမင်းကြီးနှင့် မိဖုရားမဟာမာယာ၌ ပဋိသန္ဓေ နေသောအခါ စတုမဟာရာဇ်နတ်သားက သုဒ္ဓေါဓနမင်းကြီး တင်လျှောက်ပုံ စသော ဗုဒ္ဓဝင်ဖွားတော်မူခန်းပုံများပါဝင်ပြီး လက်ရာသင့်တင့်သော ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး ပန်းချီအဖြစ် တွေ့ရသည်။ ဂူဘုရားအမှတ် (၁၀၀) သည် ဘုရားအမှတ် (၁၀၉) ၏ မြောက်ဘက် ပေ ၅၀ ခန့်အကွာ တွင်ရှိပြီး ထိုဂူဘုရားတွင် ဘုရားအမှတ် (၁၀၈)ကဲ့သို့ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်းပုံပါရှိသည်။ ငါးရဲ့ငါးဆယ် ဇာတ်တော်လာ မဟာဥမင်ဇာတ်တော်^၉ မှ ‘မဟော်သခ’ ဇာတ် ပါရှိသည်။

၈။ စာတ်ပုံ (၆၈)၊
 ၉။ ဘုရားအမှတ် (၅၃)၊
 ၉။ ဘုရားအမှတ် (၈၄)၊
 ၉။ ဘုရားအမှတ် (၈၈)၊
 ၉။ ငါးရဲ့ငါးဆယ်ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၄၃)၊

အာရုံခံအတွင်းရှိ ထူးခြားသည့် နံရံဆေးကွက်မှာ ခရုသင်းကိုင် နတ်သားနှစ်ပါးနှင့် ပန်းကိုင်နတ်သားရုပ် နှစ်ရုပ်စီ ရေးဆွဲထားပုံပန်းချီ၊ ပုခန်းနယ်မှာ ဤတစ်ဆူသာ တွေ့ရသည်။ အဖြည့်ကွက်ပုံများအနေဖြင့် ကြက်တူရွေး၊ ကျေးမောင်နှံနှင့် စွယ်စုံဆင်ဦးကင်းထက်မှာ လူထိုင်ပုံကို ရေးဆွဲထားပါသည်။

ပုခန်းကြီးနဂါးရံပန်းချီ

အခြားကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ နံရံပန်းချီရှိသောဂူဘုရားမှာ နဂါးရံ^{၉၄} ဂူဘုရား ဖြစ်သည်။ ယင်းသည် မြသိန်းတန်ဘုရားဝိုင်း မြောက်ဘက်ကပ်လျက် တည်ရှိသည်။ နံရံပန်းချီ အောက်ခြေတွင် သက္ကရာဇ်မင်စာပါရှိသော်လည်း မသဲကွဲတော့ပါ။ ဂေါတမဘုရားလောင်းကို နာဠာဂီရိဆင်နှင့်တိုက်ဟန်နှင့် အောင်ခြင်းရှစ်ပါးပုံကို တွေ့ရသည်။ ငါးရာငါးဆယ်ဇာတ်တော်လာ စူဠဇနကဇာတ်^{၉၅} လာ အိမ်ရှေ့မင်းသား ပေါလဇနကသည် နောင်တော် အရိဋ္ဌဇနကမင်းကို စစ်ထိုးသတ်ဖြတ်ပြီး မိတ္ထီလာပြည်ကို သိမ်းယူရန်၊ အရိဋ္ဌဇနက၏ ကိုယ်ဝန်ရင့်မာရှိသော မိဖုရား သည် ဥစ္စာရတနာတို့ကိုယူ၍ သူဆင်းရဲမအသွင်ဖြင့် ထွက်ပြေးဟန် စသည့်ဇာတ်ကွက်များပါရှိ သည်။ နန်းတွင်းဘုရင်နှင့် မိဖုရားတို့၏ ဝတ်စားဆင်ယင်မှု၊ ဆေးရောင်ဝါစိမ်းနီ မျှတအောင် ရေးခြယ်မှုနှင့် သက်တံရောင်လုံချည် ဝတ်ဆင်မှု၊ လူပုံသဏ္ဍာန်တို့သည် ပုဂံရှိ တော်ဘီရွာ ကမ္မ ကျောင်းဦးဘုရားအတွင်းရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်ပန်းချီနှင့် လက်ရာ^{၉၆} ဆင်တူပါသည်။ သို့ဖြစ်၍ နဂါးရံဂူဘုရား ပန်းချီ၏ခေတ်ကို ခန့်မှန်းရလျှင် ကမ္မကျောင်းဦးဘုရားအတွင်းရှိ ပန်းချီလက်ရာ နှင့်လည်းကောင်း၊ ဥပါလိသိမ် အေဒီ-၁၇၉၄ နံရံပန်းချီ လက်ရာနှင့်လည်းကောင်း အထားအသို အမွမ်းဒီဇိုင်း၊ အရောင်အုပ်စု ဆင်ယင်ထုံးပွဲမှု စသည့်အချက်များ ထပ်တူနီးပါးတူညီနေသည်ကို တွေ့မြင်ရ၍ ထို အေဒီ-၁၇၉၄ ဝန်းကျင်၊ အမရပူရမြို့တည် ဘိုးတော်ဗဒုံမင်းလက်ထက်ဟု ယူဆရပါသည်။ အကယ်၍ နံရံဆေးရေးပန်းချီများ ကွာကျပျက်စီးမှုမရှိသေးလျှင် ပုခန်းနယ်ရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးပိုင်း လက်ရာများတွင် အကောင်းဆုံးဟု သတ်မှတ်ရပါမည်။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၀) တွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာပန်းချီများ ဖြစ်သည်။ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူ ဂူဘုရားတို့ဆိုင်ရာ အပင်များကိုအမှီပြု၍ ပွင့်တော်မူဟန် ပါရှိပါသည်။ မင်းသားငယ်ငယ် ဝမ်းမြောက်နေဟန်သည် ထူးခြားသည်။ ဘုရားရှင်ကို ပူဇော်နေကြသော ဒူးတစ်ချောင်းထောင် ဗြဟ္မာရုပ်များကိုလည်း တွေ့ရသည်။ ဆင်ချောင်းနှင့် ပုခန်းကြီးကြား ပခုက္ကူ-ရေစကြိုကားလမ်း၏ အနောက်ဘက်တွင် ရှိသော စပါယ်ရုံဘုရား^{၉၇} နှင့် ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား^{၉၈} နှစ်ဆူလုံးတွင် ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ

၉၄။ ဘုရားအမှတ် (၁၂၆)၊
၉၅။ ငါးရာငါးဆယ်ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၅)၊
၉၆။ ဦးအေးမြင့် ကမ္မကျောင်းဦးနံရံပန်းချီလက်ရေးမှုစာစု၊
၉၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၃)၊
၉၈။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၄)၊

နံရံပန်းချီများရှိသော်လည်း မသဲကွဲတော့ပါ။ အလားတူ ပုခန်းကြီးရှိ ကျီစန်မင်း ဦးဖိုးတုတ် ကျောင်းတော်ကြီး၏ အရှေ့တောင်ထောင့်ရှိ ဘုရားအမှတ် (၁၈၂) တွင်ရှိသော နံရံပန်းချီတွင် သီတာခုနစ်တန်၊ တောင်စဉ်ခုနစ်ထပ်နှင့် မြင်းမိုရ်တောင်ပါရှိပြီး မဝိသတော့ပါ။ မျက်နှာကြက် ပန်းချီမှာလည်း ကွာကျလျက်ရှိပါသည်။

ကန်ရိုးချောင်း သုံးဆူတန်းဘုရားစု၏ အလယ်ဘုရားတွင်ရှိသော နံရံပန်းချီ၏ မြင်သာသည့် ရေးကွက်မှာ ဝိဇ္ဇာဇာတ်^{၉၉} မှ ‘ဣဒန္တတီအား ပုဏ္ဏကဘီလူးမှ မြင်းတင်စီးပုံ’^{၁၀၀} မြင်းသွားပုံမှာ ဟန်ပါလှသည်။ ပုဏ္ဏကဘီလူး၏ညာဘက်က သံလျက်ကိုကိုင် ပခုံးတွင်တင်ထားပြီး နှစ်ဦးစလုံး မျက်နှာ တွေ့ရသည်။ အနက်ရောင် နောက်ခံထားပြီး ခြယ်ထား၍ ပိုမိုပေါ်လွင်စေပါသည်။ ပုခန်းကြီးမြို့အထွက် မြောက်ဘက် သက်ရွာ၏မြောက်ဘက် ကုန်းရိုးတွင်ရှိသော ရွှေဥမင်ကျောင်း ဘုရားအတွင်းရှိ နံရံပန်းချီများ၏ ထူးခြားသောအကွက်မှာ ‘ဆင်ဖြူတော်ကဟန်နှင့် သူငယ်တော်ကဟန်’ ပါရှိခြင်းဖြစ်သည်။ ထောင့်ဖြည့်အကွက်တွင် ငှက်၊ ဟင်္သာရုပ်များ ရေးထား ပါသည်။

ပုခန်းနယ် ရေစကြိုတွင်ရှိသော အောင်သိဒ္ဓိဘုရားနှင့် ဒီပင်္ကရာဘုရားတို့တွင် နှစ်ကျိပ် ရှစ်ဆူတန်းပါသည်။ အောင်သိဒ္ဓိဘုရားတွင် သီတာခုနစ်တန် မြင်းမိုရ်တောင်နှင့် ခြေတော်ရာ မျက်နှာကြက်တို့ ပါရှိသည်။ ဆေးရောင်အနီနှင့်အစိမ်းကို ဦးစားပေးပြီး ရေးထားသည်ကိုတွေ့ရသည်။ ဘုရားတွင် ‘ခေါင်းပေါ်ဒေါင်းတင်၍ ကနေဟန်’ ပါရှိပြီး ကျန်သောလူရှစ်ယောက်၏ လက်ခုပ်တီး နေပုံမှာ ပေါ်လွင်ပါသည်။ ထို့အပြင် စောင်း၊ ညှင်း၊ ပတ်သာ စသော တူရိယာများနှင့် အမျိုးသမီး ငယ်များ တီးမှုတ်ဟန်ကို တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရားကဲ့သို့ တူညီစွာတွေ့ရပါသည်။ ခြေတော်ရာပန်းချီ ဗေရစ် အဝါရောင်မှာလည်း တစ်မျိုးဆန်းသစ်ပါသည်။ ပုခန်းနယ် ရေစကြို သဲပုံကျောင်း အနောက် မြောက်ဘက်ရှိ ဝါဆိုသိမ်တွင် တွေ့ဆုံဟန်တို့နှင့် ကွက်ဖြည့်ပုံအဖြစ် တံခါးစောင့်၊ တံခါးမျှားကတော်၊ လူသန်ကြီးပုံတို့ကို ရေးထားပါသည်။

ရေစကြိုရွှေဘုန်းပွင့်ဘုရား^{၁၀၁}တွင်မူ ဇနကဇာတ်နှင့် ငရဲခန်းပုံ^{၁၀၂}များကို ၁၉၁၂ ခုနှစ် ရေးထိုးမင်စာနှင့် တွေ့ရသည်။ ထို့ပြင် သဲပုံကျောင်းအရှေ့ဘက်ရှိ ခဏ္ဍာသိမ်တွင်လည်း ဂြိုဟ်ကြီး ကိုးလုံး မျက်နှာကြက်၊ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်း၊ မြန်မာဘုရင်များ လွှတ်တော်ပုံ^{၁၀၃}၊ ညီလာခံ ကျင်းပပုံ၊ ကလျာနီမြင်အတွင်း၌ ရဟန်းတို့ ပဉ္စင်းခံ၊ သိမ်သမုတ်ပြီး၊ မင်းရဟန်းတို့ စည်းဝေးကြဟန်^{၁၀၄} စသော ပုံများကို ပခုက္ကူဆရာဖေ၏ ကိုလိုနီခေတ်လက်ရာတွင် တွေ့ရသည်။

၉၉။ ၅၅၀ ဇာတ်တော်လာ (၅၄၆) ဇာတ်၊ (ဣဒန္တဝတီသည် နဂါးမင်းဝရုဏ၊ ၎င်း၏မိဖုရား ဝိမလာတို့မှမွေးသော နဂါးမ၏အမည်)။

၁၀၀။ ဓာတ်ပုံ (၆၉)။

၁၀၁။ ဘပွင့်ဘုရား၊ ရွှေဘုန်းပွင့် ဆုတောင်းပြည်ဘုရားဟုလည်းခေါ်ကြသည်။

၁၀၂။ ဓာတ်ပုံ (၁၄၉) ငရဲခန်း။

၁၀၃။ ဓာတ်ပုံ (၁၅၀) လွှတ်တော်ပုံ။

၁၀၄။ ဓာတ်ပုံ (၁၅၁) စည်းဝေးပုံ။

ရေစကြိုနဂါးရုပ်ပန်းချီ

ရေစကြိုအနောက် နဂါးရုံဘုရားတွင်လည်း ကိုလိုနီခေတ် နံရံဆေးရေးပန်းချီ^{၁၀၅} များဖြစ်သည့် ကောင်းကင်နက္ခတ် မျက်နှာကြက်၊ ဝိဇယဇာတ်တော်ကြီး ဘုရားလောင်းပါရမီဖြည့်စဉ်ကျင်လည်ခဲ့သော လူ၊ တိရစ္ဆာန်၊ ကြက်၊ ငှက် စသည့် ဘဝများကိုပြသည့် ပြကွက်ပေါင်း ၁၀၀ ကျော် တွေ့ရသည်။ လူ့ကိုယ်နှင့်တိရစ္ဆာန်ခေါင်း ပေါင်းစပ်နေသော စိတ်ကူးယဉ်အရုပ်များကိုလည်း တွေ့ရသည်။ ယခုကဲ့သို့ပုံစံမျိုးကို ပုဂံတွင်ရှိသော တောင်ဘီပိဋကတ်တိုက် အနောက်ဘက်နံရံအောက်ခြေပိုင်းတွင် အလျားလိုက်ရေးထားသော ဟန်စစ်သည် စစ်တိုက်ခန်းတွင် တွေ့ရသကဲ့သို့ ပုခန်းကြီးဘုရားတွင်လည်း တွေ့ရပါသည်။ ဆက်၍ ပုခန်းကြီးတွင် တွေ့သမျှတိရစ္ဆာန်၊ ငှက်နှင့် အပင်ပုံများ၊ ကနုတ်ပန်းဒီဇိုင်းအကြောင်း တင်ပြပါမည်။ ဦးစွာ တိရစ္ဆာန်များတွင် အကောင်အထည် ထုထည်အကြီးမားဆုံး ဆင်ပုံများကို ဝေဿန္တရာဇာတ်^{၁၀၆} တွင် ဆင်ဖြူတော်ပုံကိုလည်းကောင်း၊ ဆင်မင်းကို မြေခံတောင် လာဘကျော်စွာသိမ်တွင်လည်းကောင်း၊ လောကမှန်ကူတွင်လည်းကောင်း၊ ဘီမသေနဇာတ်^{၁၀၇} တွင်လည်းကောင်း သရုပ်ဖော်ထားသည်။ ဆင်သည် စကြဝတေးမင်း၏ ပိုင်ဆိုင်မှုစွမ်းအင်တစ်ရပ်အဖြစ် အစဉ်အလာ ဆက်ခံခဲ့ကြသည်။^{၁၀၈} အောင်ခြင်းရှစ်ပါးပုံများတွင်လည်း နာဠာဂီရိဆင်ကို အောင်နိုင်ခန်းတွင် ဆင်ကိုတွေ့ရသည်။ မြန်မာ့ပန်းချီလေးမျိုးတွင် ‘နာရီ၊ ကပီ၊ ကဇာ၊ ကနုတ်’ တွင် ဆင်သည် ‘ကဇာ’ တွင် ပါဝင်သည်။

မြင်းပုံများကို ဗုဒ္ဓဝင်ခန်းများတွင်ပါဝင်သည့် သိဒ္ဓတ္ထမင်းသား တောထွက်ခန်း၌ ဖွားဖက်တော် ဆန္ဒအမတ်နှင့်အတူ ၎င်း၏ ကဏ္ဍကမြင်းစီး၍ တောထွက်ဟန်၊ ဝိဇယဇာတ်^{၁၀၉}၌ ပုဏ္ဏကဘီလူးက နဂါးမကို နတ်မြင်းနှင့် တင်ဆောင်ဟန်၊ နေမိဇာတ်၌ သိန္နောမြင်းတစ်ထောင် ကသောရထားဖြင့် မာတလိနတ်သားက နေမိမင်းကို ငရဲပြည်သို့ ခေါ်ဆောင်ဟန်၊ တာဝတိံသာသို့ ပြန်လာဟန်ပုံများ၌ တွေ့ရသည်။ အလားတူ ရုပ်စုံကျောင်းဘုရား^{၁၁၀}၌ မြင်းစီးပြိုင်ဟန် မြင်းစစ်သည်တော်ပုံများကိုလည်း ဇနကဇာတ်တော်^{၁၁၁} တွင် ဖုဿရထားရေးဆွဲဟန် မြင်းဖြူကသည့် ဘီးနှစ်ထပ်တပ်ယာဉ်တွင်လည်း တွေ့ရသည်။ ထို့ပြင် ပုခန်းနယ် ငမုန်းကုန်း ဘုရားစုတန်းဘုရား၌ စန္ဒကုမာရဇာတ်တော်^{၁၁၂} ပုံများတွင် အကျင့်ပျက်လာဘ်စားသော စဏ္ဍဟာလ ပုရောဟိတ်၏ ကုန်းချောမှုကြောင့် ယဇ်ပူဇော်ပွဲပြုလုပ်ရန် အခမ်းအနားတွင်လည်း မြင်းပုံ၊ ဆင်ပုံ၊ ဆိတ်ပုံတို့ကို

၁၀၅။ ရေစကြိုမြို့ နဂါးရုံရုပ်ကွက်တွင်တည်ရှိသည်။
 ၁၀၆။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၆၄၇)။
 ၁၀၇။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၈၀)။
 ၁၀၈။ Becker Alton L. The Lives of the Buddha in the Art & Literature of Asia (Page.112)?
 ၁၀၉။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၄၆)။
 ၁၁၀။ ဘုရားအမှတ် (၁၉၅)။
 ၁၁၁။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၃၉)။
 ၁၁၂။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၄၄)။

စုံလင်စွာ တွေ့ရသည်။ ထို့ပြင် ဘုရားအမှတ် (၁၁၀) တွင် ရှင်ဘုရင်စီး မြင်းဖြူနှစ်ကောင် ရထားပုံ ကိုလည်းကောင်း တွေ့ရသည်။ ယင်းတွင် ကကြိုးတန်ဆာ စုံလင်စွာ ထည့်သွင်းထားပြီး အမြီးကို ခန္ဓာကိုယ်လှုပ်ရှားမှုဟန်အတိုင်း ရေးဆွဲထားသည်။ လည်ရင်းကြီးခြင်း၊ ခါးတိုခြင်း၊ တင်ပါး ရှည်ခြင်း စသော မြင်းကောင်းတစ်ကောင်၏ လက္ခဏာများကိုမူ ကန်ရိုးချောင်း သုံးဆူတန်း အလယ်ဘုရား၏ ဝိဇ္ဇာရဇာတ်တော်တွင်တွေ့ရပြီး ပုခန်းနယ် နံရံပန်းချီများတွင် အပြေပြစ်ဆုံးဟု ပြောရမည်။

ထို့ပြင် ဒေါင်းပုံအမျိုးမျိုးကို စက်ဝိုင်းပုံမျက်နှာကြက်^{၁၁၅} များ၌လည်းကောင်း၊ ကွက်ဖြည့် ဒေါင်းအဖြစ် လာဘကျော်စွာသိမ်နှင့် အခြားဂူများ၌လည်းကောင်း၊ လူ၏ဦးခေါင်းပေါ်တွင် ဒေါင်းတင်၍ကပုံကို ရေစကြို ဒီပက်ရာဘုရားတွင်လည်းကောင်း၊ နေမင်းကိုယ်စားပြု သရုပ် ဖော်သော ဒေါင်းပုံများကို မြင်းမိုရ်တောင်ရေးဆွဲရာ ဂူဘုရားများဖြစ်သည့် လောကမှန်ကူ၊ လာဘကျော်စွာနှင့် ဂူအမှတ် (၁၈၂) နှင့် အခြားဂူဘုရားများတွင်လည်းကောင်း ကဒေါင်း၊ ခွပ်ဒေါင်း၊ ဒေါင်းမောင်နှံ၊ ပျံတက်နေသောဒေါင်း^{၁၁၆} စသဖြင့် ရေးဆွဲထားသည်။ နဂါး၊ ဂဠုန်၊ ဂူဟွန်၊ ယက္ခ စသည့် ပုံများကို လာဘကျော်စွာ၊ လောကမှန်ကူ အောင်သိဒ္ဓိ၊ ဝါဆိုဘုရား စသည့် ဂူဘုရားတို့တွင် တွေ့ရသည်။ ခြင်္သေ့ပုံကို၊ မျောက်ခေါင်း ခြင်္သေ့ကိုယ်၊ ဝံပုလွေခေါင်း ခြင်္သေ့ကိုယ်နှင့် မန္တဘီဟန် များကို မြသိန်းတန်၊ လောကမှန်ကူ၊ လာဘကျော်စွာတို့၌လည်းကောင်း နရားကို ဂူအမှတ် (၁၅၃) တွင် သမင်ချိုပါ နရားခြင်္သေ့တို့ကို လက်ရာမြောက်စွာ ရေးဆွဲထားသည်။ ယင်းတွင် အလွန် လှပလက်ရာမြောက်သော မကန်းရုပ်ကို တွေ့ရသည်။ သမင်၊ ဒရယ် ပုံများကို သုဝဏ္ဏသာမ ဇာတ်တော်^{၁၁၇} ရေးဆွဲထားသည့် ငမုန်းကုန်း အနောက်မြောက်ဘက် ဘုရားတွင် တွေ့ရသည်။ ဟင်္သာနှင့်ကျေးမောင်နှံ (ကြက်တူရွေး) ပုံများကိုလည်း ညောင်ရမ်းနှင့် ကုန်းဘောင်ခေတ် နံရံပန်းချီရှိသော ဂူဘုရားအများစုတွင် တွေ့ရပါသည်။ မြွေ၊ နဂါးတို့ကို မြင်းမိုရ်တောင် ရေးဆွဲ ထားသည်။ အထက်ဖော်ပြပါ ဂူဘုရားများတွင်လည်းကောင်း ဘူရိဒတ္ထဇာတ်^{၁၁၈} ကွက်တွင် လည်းကောင်း၊ အောင်ခြင်းရှစ်ပါးဇာတ်ကွက်ရှိ နန္ဒောပနန္ဒနဂါးမင်းကို ဘုရားရှင် အောင်မြင်တော် မူခန်းတို့တွင်လည်းကောင်း၊ ဗုဒ္ဓခြေတော်ရာ မျက်နှာကြက်ပန်းချီရှိသည့် ရုပ်စုံကျောင်း၊ အောင်သိဒ္ဓိ၊ ဒီပက်ရာဘုရားတို့တွင် ခြေတော်ရာပတ်လည်၌ နဂါးနှစ်ကောင်ဝန်းရံထားပုံ ရေးဆွဲထားလေ့ ရှိသည်။

ကိန္နရာပုံများကို ဘုရားအမှတ် (၁၂၆) နှင့် မြသိန်းတန်ဘုရား^{၁၁၉} တို့တွင် ကိန္နရာဖိုမ စုံတွဲကနေဟန်၊ ဘလ္လာတိယ^{၁၂၀} ဇာတ်တွင် ခွေးနှင့်အတူ အမဲလိုက်ထွက်သော ဘုရားလောင်း

၁၁၃။ ဘုရားအမှတ် (၈၄)၊
၁၁၄။ ဘုရားအမှတ် (၁၅၃)၊
၁၁၅။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၄၀)၊
၁၁၆။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၄၃)၊
၁၁၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၂၁)၊
၁၁၈။ ဇာတ်တော်အမှတ် (၅၀၄)၊

ဘလ္လာတိယမင်းသည် ဟိမဝန္တာမြစ်ကမ်းပေါ်ရှိ ကိန္နရာဗိုမတို့ ဖက်၍ငိုနေဟန် ရေးဆွဲထားသည်။ ထို့ပြင် ဂဠုန်မှဘုရားပူဇော်ဟန်ကို မြသိန်းတန်ဂူဘုရားတွင်လည်းကောင်း၊ လူခေါင်း ဂဠုန်ကိုယ် ငှက်ကို^{၁၉} လောကမှန်ကူဘုရားတွင်လည်းကောင်း တွေ့ရပြီး ယင်းရေးဆွဲပုံမျိုးကို ပုဂံတောင်ဘီ ပိဋကတ်တိုက်တွင်လည်း တွေ့ရသည်။

သစ်ပင်ပန်းမန်ပန်းချီရေးဟန်များ

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးရှိဂူဘုရားများအတွင်း၌ သစ်ပင်ပန်းမန် ရေးဟန်များ လေ့လာပါမည်။ နံရံပန်းချီအပင်တို့ကို (၁) နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူ မှီရာအပင်များ၊ (၂) ကွက်ဖြည့် (အဖြည့်) အပင်များ၊ (၃) ကနုတ်ပန်း ဒီဇိုင်းများဟူ၍ တွေ့ရသည်။ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူ မှီရာအပင်များကို ဘုရားရှင်များ၏ ဘွဲ့တော်အလိုက် အပင်အမျိုးအစားကွဲပြားစွာ ဗောဓိပင်၊ ကံ့ကော်ပင်၊ အင်ကြင်းပင်၊ သခွတ်ပင်၊ သရက်ဖြူပင် စသည်ဖြင့် တွေ့ရသည်။ ဘုရားနီ၊ ရုပ်စုံကျောင်း၊ သောတာပန်၊ မြသိန်းတန် ကန်းရိုးချောင်း သုံးဆူတန်း၊ လာဘကျော်စွာသိမ်၊ ခဏ္ဍသိမ် စသည်ဖြင့် နံရံပန်းချီရှိသည့် ဘုရား၏ ထက်ဝက်ကျော်တွင် တွေ့ရသည်။ ယင်းမှီရာ အပင်များနှင့်ပတ်သက်၍ ပြောရန်မှာ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူ အပင်အမည် ကွဲပြားသော်လည်း ရေးဆွဲပုံ တစ်ပုံစံတည်း တူနေခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ အခြား ပုဂံ၊ စစ်ကိုင်း တီလောကဂူ၊ ဖိုလ်ဝင်တောင်၊ မိတ္ထီလာ စသည့် ဒေသများမှာလည်း ဤသို့ပင် တွေ့ရပါသည်။ ကန်ရိုးချောင်းသုံးဆူတန်း အလယ်ဘုရား၏ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူမှီရာအပင်မှာ ဗုဒ္ဓဝင်ကျမ်းလာ အပင်များနှင့် ပုံစံမတူဘဲ ပိန်းပင် (ရွက်ပြား)^{၁၀} ပုံစံဖြင့် ရေးဆွဲထားပါသည်။ ကွက်ဖြည့်ပုံများတွင် အရွက်ပြားသည့် ပိန်းပင်ပုံနှင့် ပုဂံခေတ် အပင်များပုံစံယူ၍ ရေးဆွဲထား ဟန်တူသည်။ ကန်ရိုးချောင်းတောင်ဘုရားတွင် အပင်ရေးဆွဲပုံ ပင်စည်တုတ်ခိုင်ပြီး အကိုင်း အခက်ပုံစံမှာ အဖျားသွယ် ရှူးထွက်သွားပုံမျိုးကို ရေးဆွဲထားသည်။ ဒီလို ကန်ရိုးချောင်းဘုရားများနှင့် ပုံစံတူအပင်များကို တင်ပျဉ်ပြည့်၊ ရွာသာရွာ၌ ဘုရားအမှတ် (၁၀၈) နှင့် (၁၁၀) တွင် တွေ့ရသည်။ ပုခန်းနယ် မအူကြာသုံးခိုင် ဘုရားအတွင်းရှိ ကြာပန်းကိုင်း ရဟန္တာများက ကန်စွန်းသွယ် ပန်းဒီဇိုင်း များကလည်း အနုယုဂလက်ရာ အဆင့်မြင့်ကြောင်း ပြသပါသည်။ အထူးသဖြင့် မအူမြောက် ရွှေဘုံသာဘုရားတွင်ရှိသော ရှင်မဟာကဿပ ဓူတင်ကျင့်သည့် အဆောင်၏ဘေးဘက်များနှင့် အပေါ်တွင် ဝန်းရံထား၍ ပန်းဒီဇိုင်း^{၁၁} ရေးဆွဲပုံသည် အောက်ခံအနီပေါ်တွင် အဖြူအဝါနှင့် ဟန်ချက်ညီညီရေးခြယ်ထား၍ ပုခန်းနယ် ပန်းဒီဇိုင်းပန်းချီမှာ အလှပဆုံးဟု ပြောရပါမည်။ မြေခဲတောင်တွင်ရှိသော လာဘကျော်၌ရေးထားသည့် ကွက်ဖြည့်ကနုတ်ပန်း ဒီဇိုင်း^{၁၂} သည် အဖြူရောင်အောက်ခံတွင် အစိမ်း၊ အနီ၊ ရွှေအိုရောင်များနှင့် ရေးထား၍ ကုန်းဘောင်ခေတ် ပန်းဒီဇိုင်းများတွင် မည်သည့်ပန်းနှင့်မျှမတူဘဲ တစ်မူခွဲထွက်လာသော ဒီဇိုင်းပုံဖြစ်ပြီး တရုတ်

၁၁၉။ ဆွဲပုံ (၁၅)၊
၁၂၀။ ဆွဲပုံ (၁၆)၊ ပိန်းပင် (ရွက်ပြား)၊
၁၂၁။ ဆွဲပုံ (၁၇)၊
၁၂၂။ ဆွဲပုံ (၁၉)၊

ပန်းလက်ရာနှင့် ဆင်တူဟန်ရှိပါသည်။ ယင်းအတွက်အောက်တွင်ရှိသော ကနုတ်ပန်းဒီဇိုင်းကလည်း ပုဂံတွင်ရှိသည့် ကမ္မကျောင်းဦး ခါးစည်းကနုတ်ပန်းများနဲ့ ဆင်တူပါသည်။ ယခုကဲ့သို့ ကနုတ်ပန်းမျိုးကို ငမုန်းကုန်း ရွာဟောင်းရှိ နှစ်ကျိပ်ရစ်ဆူတန်း၏ အထက်နှင့်အောက်တွင် ရေးဆွဲထားသော ကနုတ်ပန်းဒီဇိုင်းပုံစံနှင့် ဆင်တူပါသည်။

ထို့အပြင် ငမုန်းကုန်းရွာ အနောက်ဘက်တန်း ပန်းဒီဇိုင်း၊ ရှစ်ပင်ပွင့်လင်းဘုရားအတွင်းရှိ လူမျိုး ၁၀၁ ပါးပုံ၏ အထက်တွင်ရှိသော ပန်းဒီဇိုင်းသည်လည်း ဘောင်ခတ်၍ ‘အပွင့်စုံလက်ရာကုန်’ ရေးထားပါတယ်။ ရွှေဥမင်တွင်ရှိသော ရိုးတံ၊ အသီးအရွက်ပါသော ပန်းဒီဇိုင်း၊ နဂါးရုံတွင်ရှိသော နတ်မင်းကိုင် ပန်းဒီဇိုင်း^{၁၂} သောတာပန်အပင်နှင့် ပန်းဒီဇိုင်းနှင့် မြတ်ပေါင်းမဉ္ဇူ ဂူဘုရားမှာရှိသော အဖြူနောက်ခံမှာ အနက်အဝါနှင့်ရေးထားသော သစ်ပင်ပုံသည် အလွန်လှပသည်။ အစောပိုင်း အင်းဝ၊ ညောင်ရမ်းခေတ် ပန်းဒီဇိုင်း သစ်ပင်များနှင့်စာလျှင် နောက်ပိုင်း ကုန်းဘောင်ခေတ်တွင် ရေးဟန်များမှာ သဘာဝနှင့်တူလာပါသည်။ အချို့လက်ရာများတွင် ပုဂံခေတ်၊ အင်းဝခေတ် အငွေ့အသက် မပျောက်သေးပါ။ အုန်းပင်နှင့် ထန်းပင်များကို အမျိုးအစားကွဲပြားစွာ ရေးဆွဲ ခဲ့ကြသော်လည်း သဘာဝနှင့်အနီးစပ်ဆုံးတူအောင် ရေးဆွဲခဲ့ကြသည်ကို တွေ့ရသည်။ ဒီဇိုင်း အမြင်နှင့် သဘာဝအမြင်ကို ပေါင်းစပ်ပုံဖော် ရေးခြယ်လာပါသည်။ ပုခန်းနယ် လာဘကျော်စွာသိမ်ရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦး နံရံပန်းချီလက်ရာ သစ်ပင်တောအုပ် ရေးဆွဲပုံများသည်လည်းကောင်း မူလတောအုပ်နှင့်သဏ္ဍာန်တူလာသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ် နံရံပန်းချီများတွင် သစ်ပင်ကို ဇာတ်တော် ပိုင်းခြားရာတွင်လည်းကောင်း၊ ဇာတ်တော်လိုအပ်ချက်အရလည်းကောင်း အများဆုံး ရေးဆွဲကြ ပါသည်။ ရေစကြိုအနောက် နဂါးရုံဘုရားအတွင်းရှိ နှစ်ကျိပ်ရစ်ဆူတန်း၏ အပင်များတွင် မူလအပင် ပုံသဏ္ဍာန်မျိုးရေးဆွဲလာရာ ကုန်းဘောင်ခေတ်နောက်ပိုင်း ကိုလိုနီခေတ်ဦးပိုင်းရောက်သော် သရုပ်မှန် (Realism) ရေးဟန် သုံးစွဲလာကြောင်း တွေ့ရသည်။ ပန်းပွင့်များကို ကွက်ဖြည့်သဘောဖြင့် အများဆုံးရေးဆွဲပြီး၊ ဂန္ဓမာပွင့်၊ ကံ့ကော်ပွင့်သဏ္ဍာန်အပွင့်များကို သေးသွယ်သည့် အရွက်များဖြင့် ရေးခြယ်လာပါသည်။ ထိုသို့ရေးခြယ်ရာတွင် ကနုတ်ရေးဟန်မဆန်ဘဲ သဘာဝဆန်ဆန် ရေးဆွဲ သည်ကိုလည်း တွေ့ရသည်။

ဆေးရောင်ရွေးချယ်သုံးစွဲမှု

ဆက်၍ ဆေးရောင်သုံးစွဲမှုကို တင်ပြပါမည်။ ရှေးမြန်မာ ပန်းချီဆရာများနည်းတူ ပုခန်းနယ်ပန်းချီတွင် ပုဂံခေတ်ဦး လေးရောင်^{၁၂၅}၊ အင်းဝခေတ် ခြောက်ရောင်^{၁၂၆}နှင့် ကုန်းဘောင် ခေတ်ဦးပိုင်းတွင် အရောင်ပေါင်း ကိုးရောင်^{၁၂၆} သုံးစွဲထားပြီး ကျောက်စိမ်းရောင် (Jade Green) နှင့်

၁၂၃။ ဆွဲပုံ (၂၀)၊
၁၂၄။ ဝါ၊ နီ၊ ဖြူ၊ နက် (ပုဂံခေတ်ဦးသုံးစွဲသော အရောင်)၊
၁၂၅။ ဝါ၊ နီ၊ ဖြူ၊ နက်၊ အပြာ၊ အစိမ်း (အင်းဝခေတ် သုံးစွဲသော အရောင် (၆) မျိုး)၊
၁၂၆။ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဦးနံရံပန်းချီတွင် တွေ့ရသည်။ အရောင်ပေါင်း (၉) ရောင်မှာ (၁) ကျောက်စိမ်းရောင် (Jade Green)၊ (၂) ကြက်သွေးရောင် (Vermilion)၊ (၃) မီးခိုးပြာ (Gray)၊ (၄) အစိမ်းရင့်၊ (၅) နီညိုရောင်၊ (၆) အနက်ရောင်၊ (၇) ရွှေဝါရောင်၊ (၈) အဖြူရောင်၊ (၉) အနီရောင်တို့ ဖြစ်သည်။

ကြက်သွေးရောင် (Vermilion Red) တို့ အများဆုံး လွှမ်းမိုးထားသည်။ အဝတ်အစား၊ အဆင်တန်ဆာများတွင် ဆေးရောင်များဖြင့်သာ သွေးနုရင့် (Tone) ခွဲ၍ ရေးထားသည်။ အနားသတ်ကိုင်းများကိုသာ နီညို၊ အနက်များဖြင့် ကောက်ကြောင်းရေးလေ့ရှိသည်ကို တွေ့ရသည်။ တစ်ခုထူးခြားသည်မှာ ပုခန်းကြီးရှိ အခြားနံရံပန်းချီရှိ ဂူဘုရားများတွင် လုံးဝမတွေ့ရသော အရောင်များဖြစ်သည့် ‘မရမ်းနှင့်ခရမ်းရောင်’^{၁၂} ကို မြေခဲတောင်ရွာရှိ လာဘကျော်စွာသိမ်ပန်းချီတွင် တွေ့ရခြင်းဖြစ်သည်။

ဆေးရေးခြယ်မှုစနစ်တွင် မြန်မာ့ပန်းချီမှာ ပုခန်းပန်းချီသည်လည်း အကျုံးဝင်ပါသည်။ မြန်မာ့ပန်းချီရေးနည်းမှာ ကောက်ကြောင်းရေးနည်းဖြစ်ပြီး အနီ၊ နီညိုနှင့် နံ့သာရင့်ရောင် ကောက်ကြောင်းအတွက်လည်းကောင်း၊ မျက်လုံး၊ မျက်ခုံး၊ မျက်ဆံကို အနက်ရောင်သုံးစွဲသည့် အလေ့ကို ပုခေတ်မှကုန်းဘောင်ခေတ်တိုင် သုံးစွဲသည်^{၁၃} ဟု ရွှေကိုင်းသား ကောက်ချက်ပြုထားသည့်အချက်ကို ပုခန်းပန်းချီကလည်း လက်ခံကျင့်သုံးခဲ့သည်ဟု ပြောရပါမည်။ ထို့ပြင် သနပ်ခါးရောင်၊ နံ့သာရောင်ဖြင့် မျက်နှာပုံကို ခံလိုက်ပြီးမှ အနီရောင်ကောက်ကြောင်းဖြင့် မျက်နှာကို ရံလောင်းသည်။ နား၊ နှာခေါင်း၊ ပါးစပ်၊ နှုတ်ခမ်းတို့ကို အနီရောင်ဖြင့်လိုက်ပြီး၊ မျက်လုံး၊ မျက်ခုံး၊ ဆံပင်တို့ကို အနက်ရောင်ဖြင့် ဆေးခြယ်သည့်စနစ်ကို လာဘကျော်စွာရှိ ကချေသည် ဆွမ်းလျှံသွားဟန်နှင့် မြသိန်းတန်ဘုရားတို့တွင် တွေ့ရသည်။

ဆေးပစ္စည်း ဘယ်ကရသနည်းဟုဆန်းစစ်လျှင် အဖြူရောင်ကို မြေဖြူကန့်ကုဆံ့မှလည်းကောင်း၊ အနီရောင်ကို ကွေနီ (မြေနီခဲ) နှင့် ဟင်္သာပြဒါး (သို့) ချိပ်တို့မှလည်းကောင်း၊ အဝါရောင်ကို မြေဝါဆေးမှုန့်တို့မှလည်းကောင်း၊ အနက်ရောင်ကို ရေနံချေးမှုန့်၊ ဆီမှုန့်၊ မန်ကျည်းသား မီးသွေးတို့မှလည်းကောင်း၊ အပြာရောင်ကို ဒုတ္တာမှလည်းကောင်း၊ အစိမ်းရောင်ကို ဆေးဒန်းနှင့်မဲနယ်ရောစပ်ခြင်းမှလည်းကောင်း၊ ရှားရောင်ကို ရှားစေးမှလည်းကောင်း ရယူခဲ့ကြသည်ဟု^{၁၄} သိရသည်။

သို့ကြောင့် ပုခန်းကြီးပန်းချီအကြောင်း သုံးသပ်ချက်ဆွဲလျှင် နံရံပန်းချီများ ဘုရားဂူကျောင်းများထဲတွင် အဘယ်ကြောင့်ရှိရသနည်းဟုဆိုလျှင် ကုသိုလ်ရှင်သည် မိမိပြုသမျှ မှတ်တမ်းတင်လိုသည့်သဘော၊ အလှူပွဲပြီးမြောက်ကြောင်း နှောင်းလူတို့ သိစေလိုသည့်သဘော၊ ဗုဒ္ဓသာသနာနေလို လလို ထွန်းကားသည်မှာ မည်သည့်အရပ်ဆိုသည်ကို သိစေလိုသည့်သဘောနှင့် နောက်ဆုံးအချုပ်မှာမူ ဗုဒ္ဓသာသနာ မည်သို့ရောက်လာသည်ကို မှတ်တမ်းတင်လိုသည့်သဘောနှင့် ရေးဆွဲခြင်းဖြစ်သည်^{၁၅} ဟူသော ဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ သုံးသပ်ချက်ကိုလည်း လေးစားထောက်ထားရပါသည်။

၁၂။ မြေခဲတောင်ဆိုင်အဖွဲ့ ဝတ်စားဆင်ယင်မှုတွင် မရမ်းနှင့်ခရမ်းရောင် လက်ပြတ်စွပ်ကျယ်များ ဝတ်ဆင်ထားသည်။
 ၁၃။ ရွှေကိုင်းသား ရုပ်စုံဗုဒ္ဓသာသနာဝင် မြန်မာ့ပန်းချီဟန်များ၊ ရူမဝ၊ တွဲ (၇)၊ အမှတ် (၈၀)၊ ၁၉၄၅ ခုနှစ်၊ ဇန်နဝါရီလ ၄ ရက်။
 ၁၂။ ပုရိသ မြန်မာ့ရှုခင်း၊ ရသာစာအုပ်တိုက်၊ ရန်ကင်း၊ ၁၉၇၂ ခုနှစ်၊ စာမျက်နှာ- ၂၅၆။
 ၁၃။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ နံရံဆေးရေးပန်းချီ Wave မဂ္ဂဇင်း၊ ၂၁ ရက် ဇွန်လ၊ ၂၀၀၄ ခုနှစ်နှင့် ၁ ရက် မတ်လ၊ ၁၉၆၇ ခုနှစ်၊ အနုပညာသမိုင်း၊ သမိုင်းဌာန မန္တလေးတက္ကသိုလ် ဟောပြောချက်။

ပုခန်းကြီးပန်းချီခြုံငုံသုံးသပ်ချက်

အထက်တွင် တင်ပြခဲ့သမျှ ပုခန်းပန်းချီအကြောင်း ခြုံငုံသုံးသပ်ရလျှင် ပုခန်းပန်းချီမှာ ဂေါတမဗုဒ္ဓဘုရားနှင့် ပတ်သက်သည့် အဓိကအကြောင်းအရာဖြစ်သော ဖွားတော်မူခြင်း၊ ပွင့်တော်မူခြင်း၊ တရားဟောတော်မူခြင်းနှင့် ပရိနိဗ္ဗာန် စံတော်မူခြင်းတို့ကို အဓိက ရေးဆွဲထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ယင်းထဲတွင်မှ ဘုရားရှင် ပွင့်တော်မူခြင်း အများဆုံး ရေးဆွဲထားသည်။ မျက်နှာကြက်ပန်းချီမှာ ဆင်စွယ်ဝန်းယှက် ကြာထပ်ပန်းများကို အများစုတွေ့ရသည်။ ပဒုမ္မာကြာပန်း ရေးဆွဲထားခြင်းမှာ ဘုရားရှင်ကို ကိုယ်စားပြုသည်ဟု ယူဆရပါသည်။ Artistic Art အနေဖြင့်လည်း ထည့်သွင်း ရေးဆွဲသည့်သဘောလည်း ပါမည်ထင်ပါသည်။ နဂါးလိမ်မျက်နှာကြက် ရေးဆွဲတာကတော့ တရုတ်ယဉ်ကျေးမှု (သို့မဟုတ်) ဗုဒ္ဓအား မှစလိန္ဒာနဂါးမင်းက မိုးဒဏ်မှ အကာအကွယ်ပေးသကဲ့သို့ လူ့အပေါ်ကိုလည်း အကာအကွယ်ပေးသည့်သဘောလည်း ဖြစ်ကောင်းဖြစ်နိုင်ပါသည်။ အခြား အဖြည့်ပန်းများမှာမူ တန်ဆာဆင်မှုသဘောနှင့် ဇာတ်ကွက်ပိုင်းခြားမှုသဘောဟု မြင်ပါသည်။ ဇာတ်တော်များရေးသည်မှာ နံရံပန်းချီကြည့်သူကို အသိပညာပေးလိုသည့်သဘော ဗုဒ္ဓကျမ်းစာများ၏ဆိုလိုချက်ကို အလွယ်တကူ သိမြင်ခွင့်ရပါသည်။ ပုခန်း၌ရေးဆွဲသော ဇာတ်တော်များထဲတွင် ဝေဿန္တရာဇာတ်နဲ့ ဇနကဇာတ်တော်များ အများစုတွေ့ရပြီး နေမိဇာတ်၊ ဝိဓူရဇာတ်နှင့် အခြားဇာတ်တော်များကိုမူ အတွေ့ရနည်းပါသည်။ ငရဲခန်းပုံများကိုမူ ကိုလိုနီခေတ်တွင် အတွေ့ရများပြီး ကြည့်သူကို ဒုစရိုက်တရား၏ဆိုးကျိုးများကိုသိစေရန်၊ ရှောင်နိုင်ရန် ရည်ရွယ်ပါသည်။ ပုခန်းတွင်တွေ့ရသော ပုဂံခေတ်နှောင်း မျက်နှာကြက်မှာ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူမဟုတ်ဘဲ ဘုရားဆင်းတုပုံများကို စက်ပိုင်းပုံ၊ ဘဲဥပုံနှင့်ပြသခြင်းမှာ ထူးခြားသည်။ နံရံပန်းချီရှိသော ဘုရားအားလုံးကိုခြုံရင် အပေါ်တန်းပတ်လည်မှာ နှစ်ကျိပ်ရှစ်ဆူတန်းတည့်တည့်ပုံ ကုန်းဘောင်ခေတ်မှာ အများဆုံးတွေ့ရပါသည်။ ဂူဘုရားထဲဝင်ပြီး နံရံပန်းချီကြည့်သည်နှင့် စိတ်၏ငြိမ်းချမ်းမှုကို ရစေသည်။ ထို့ကြောင့် နံရံပန်းချီသည် အမြင်အာရုံ မျက်စိပသာဒအတွက်သာမဟုတ်ဘဲ ဘာသာတရားကို သက်ဝင်ယုံကြည်မှု ပိုမိုဖြစ်စေသည့် အကျိုးကျေးဇူးများ ပုဂံခေတ်မှ မျက်မှောက်ကာလတိုင်အောင် ရရှိစေပါသည်။ ကုန်းဘောင်ခေတ် ဆေးရေးများကလည်း နန်းတွင်းသူ၊ နန်းတွင်းသားများ၏ ဘဝစရိုက်၊ သာမန်ပြည်သူတို့၏ လူနေမှုဘဝတို့ကိုလည်းကောင်း၊ ပျော်ပွဲသဘင်၊ အငြိမ့်၊ ဆိုင်း၊ ဆပ်ကပ်၊ တူရိယာတို့ကိုလည်းကောင်း၊ လူငယ်သဘာဝ ကြက်တိုက်ပုံကိုလည်းကောင်း အလှကြည့်ခွင့်၊ သိမြင်ခွင့် ရပါသည်။ ပုခန်းဘုရားအများစုမှာ ခုနှစ်သက္ကရာဇ် အပါနည်းပြီး အသုံးပြုဆေးရောင်၊ လူပုံသဏ္ဍာန်လေ့လာချက်၊ ဝတ်စားဆင်ယင်မှု၊ သုံးစွဲသည့်ပစ္စည်း နံရံပန်းချီရှိ ဂူဘုရား၊ သိမ်စသည့် သာသနိကအဆောက်အဦ ပုံစံတို့နှင့် နှိုင်းယှဉ်ပြီး၍ နံရံပန်းချီရေးထိုးသည့်ခေတ်ကို မှန်းဆထားပါသည်။ အဆောက်အဦဆောက်သည့်ကာလနှင့် နံရံပန်းချီရေးသောကာလ ထပ်တူမကျသည်များလည်း ရှိပါသည်။

သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းကြီးတွင်တွေ့ရသော နံရံဆေးရေးပန်းချီတို့မှာ ၁၃ ရာစုနှောင်းပိုင်းမှ ၁၉ ရာစုနှစ်ကုန်ပိုင်းနှင့် ကိုလိုနီခေတ်ဦးလက်ရာတို့ ဖြစ်သည်။ ၁၁ ရာစုမှ ၁၇ ရာစုနှောင်းပိုင်း ပန်းချီတို့မှာ

လုံးဝနီးပါးမျှ ပျက်စီးနေပါပြီ။ ပုံအနည်းငယ်သာ ရေးရေးမြင်ရသည်။ ယင်း မြင်တွေ့ရသောပုံတို့သည် စစ်ကိုင်းတောင်ရိုး တိလောကဂူရုနှင့် ဖိုလ်ဝင်တောင်ရိုးရှိ ၁၇ ရာစုနှောင်းပိုင်းပန်းချီလက်ရာတို့နှင့် လုံးဝနီးပါး တူညီသည်ကိုတွေ့ရသည်။ ၁၉ ရာစုဦးပိုင်းတွင်ရေးသော သောတာပန်၊ မြသိန်းတန်နှင့် လာဘကျော်စွာ ပန်းချီတို့မှာ ပုဂံအာနန္ဒာ အာနန္ဒာအုတ်ကျောင်း၊ ချောင်းဦးမြို့နယ် ခင်မွန်ရွာ အောင်မြေလောကပန်းချီနှင့်လည်းကောင်း၊ ပုဂံတောင်ဘီ ပိဋကတ်တိုက်ပန်းချီနှင့် လည်းကောင်း ဆင်တူသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းနံရံဆေးရေးပန်းချီတို့သည် ၁၇ ရာစု နှောင်းပိုင်းမှ ၁၉ ရာစု နှစ်ကုန်ထိ မြန်မာ့ပန်းချီဆရာတို့ အကောင်းဆုံးပုံဖော်နိုင်ခဲ့ပြီး မှတ်တမ်း အတွက် ခိုင်မာသောအထောက်အထား ဖြစ်ပါသည်။ ဆေးရောင်သုံးစွဲမှု၌ ၁၉ ရာစုနှောင်းပိုင်းတွင် အပြာရောင် ခေတ်စားလာသည်။ ယင်းမှာ မင်းတုန်းမင်း ဝဲလက်ထက် မဲနယ်စက်^{၁၁}တည်ဆောက် ခြင်းဖြင့် အပြာရောင်သည် လူတိုင်းလက်သို့ ဒေသအနှံ့ ရောက်ရှိခြင်းကြောင့် လူတိုင်းနှစ်သက်၍ ခေတ်စားသောအရောင် ဖြစ်လာဟန်တူပါသည်။ ဤအချက် သောတာပန်ဂူဘုရားတွင် ထင်ရှားစွာတွေ့ရပြီး သစ်ပင်တွင်ပင် အပြာရောင်ခြယ်သခဲ့ကြသည်။ ၁၉ ရာစုကုန်ပိုင်းတွင်ဥရောပပန်းချီ ရေးနည်းပုံစံ သဘာဝအရောင်အသွေးအတိုင်း ရေးဆွဲလာသည်။ အနောက်တိုင်းပန်းချီ လွှမ်းမိုး လာ၍ သဘာဝအမြင်တွင် ၁၉ ရာစုနှစ်လယ်ပန်းချီတို့ထက်သာသည်ကို ထင်စရာရှိသော်လည်း အတွေးအခေါ် အနုပညာလက်ရာအဆင့် နိမ့်လျော့လာသည်ဟု ယူဆရပါသည်။ မြန်မာ့ပန်းချီပညာသည်လည်း အမျိုးသားယဉ်ကျေးမှုနှင့်အတူ မှေးမှိန်ကွယ်ပျောက်သောအဆင့်သို့ ရောက်ခဲ့ပါသည်။ အများအားဖြင့် ပန်းချီဆရာတို့သည် မိမိအမြင်ကိုရေးတတ်ကြ၍ ၎င်း၏အတွေ့အကြုံနှင့် စေတနာတို့က နံရံပန်းချီတွင် ထင်ဟပ်ပေါ်လွင်စေခဲ့ပါသည်။ ထို့ကြောင့် နံရံပန်းချီတို့သည် ခေတ်၏ပုံရိပ်မှတ်တမ်းများဟုလည်း ဆိုနိုင်ပါသည်။ ပန်းချီရေးသားသည့်ကာလ၏ နိုင်ငံရေး၊ လူမှုရေး၊ ယဉ်ကျေးမှုလေ့တို့ကို သိမြင်ခွင့်ရပါသည်။ သို့ဖြစ်၍ များစွာသော မြန်မာနိုင်ငံအတွင်းမှ နံရံပန်းချီရှိ ဂူဘုရားတို့သည် ပန်းချီအနုပညာ ပြတိုက်ကြီးများဖြစ်သကဲ့သို့ ပုခန်းပန်းချီသည်လည်း အနုပညာတန်ဖိုးကြီးမားသည့် ၎င်းပြတိုက်၏ တစ်စိတ်တစ်ဒေသအဖြစ် ပါဝင်နေမည်သာ ဖြစ်ပါသည်။

၁၃၁။ ကျော်ရိန်၊ ပုခက္ကု၊မှတ်တမ်းသမိုင်း (၁၇ ရာစုမှစ၍) မဟာ ဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း၊ မန္တလေး၊ ဝိဇ္ဇာနှင့်သိပ္ပံတက္ကသိုလ် ၁၉၇၇ ခုနှစ်၊ စာမျက်နှာ-၈၉။

အပိုင်း (၅)

ပုခန်းကြီးဒေသ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ

ပုခန်းကြီးဒေသ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များအကြောင်းမစမိ ဦးစွာ ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ၏ မူလအစကို ခြေရာကောက်လိုပါသည်။ ကျောက်ခေတ်နှောင်းကာလက လူတို့ စိုက်ပျိုးရေးလုပ်ငန်းကို လုပ်ကိုင်တတ်ကြပြီ။ စိုက်ပျိုးသူတို့၏ သဘာဝအတိုင်း မိမိစိုက်မြေမှ သီးနှံများ အောင်မြင်ဖြစ်ထွန်းလိုကြသည်။ သို့ကြောင့် မြေဩဇာကောင်းမွန်ရေးနှင့် သီးနှံများ ဖြစ်ထွန်းစေရေးအတွက် မိမိတို့ယုံကြည်သည့် နတ်ဘုရားများ၊ မှော်အတတ်ပညာကို အသုံးပြုခဲ့ကြသည်။

အနောက်ဥရောပနှင့် ပြင်သစ်နိုင်ငံတွင် တူးဖော်တွေ့ရှိရသော မက်ဒါလီနီးရန်း (Magdalenian) ယဉ်ကျေးမှု အထောက်အထားပစ္စည်းများမှ ထူးဆန်းသည့်ရုပ်တု ကိုယ်ဝန်ဆောင်အမျိုးသမီး ပုံသဏ္ဍာန်ဖြစ်သည်။^၁ ဝမ်းဗိုက်မှာပူနေပြီး ရင်သားနှင့်တင်သားတို့မှာ ကြီးမားဖွံ့ထွားလွန်းလှသည်။ ရည်ရွယ်ချက်မှာ မြေဩဇာကောင်းစေရန်နှင့် သီးနှံဖွံ့ထွားစေရန် ဖြစ်သည်။ ဤသို့ ကျောက်ခေတ်နှောင်းလူသားတို့ စိုက်ပျိုးရေးအတွက်ရည်သန်၍ ရွံ့ကိုမီးဖုတ်ပြီးပြုလုပ်ခဲ့သော ကိုယ်ဝန်ဆောင်အမျိုးသမီးရုပ်တုသည် ကမ္ဘာ့သမိုင်းတွင် အစောဆုံးနှင့် ရှေးအကျဆုံးရုပ်တုဟု ဆိုရပေမည်။

မြန်မာတို့၏ အတွေးအခေါ်အယူအဆ၊ အရေးအသားနှင့် ယဉ်ကျေးမှုရေးရာတို့တွင် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ဩဇာရိပ်ကို တွေ့မြင်ရသည်။ ဗုဒ္ဓဘာသာသည် အနုပညာအသီးသီးကို အားပေးချီးမြှင့်ခဲ့သည်။ ထို့နည်းတူ မြန်မာ့ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် ထုလုပ်ရေးတွင်လည်း ဗုဒ္ဓဘာသာက မြေတောင်မြှောက်ပေးခဲ့ပြီး မြန်မာ့ရုပ်ပွားတော်များ၏အကြောင်း လေ့လာလျှင် ဗုဒ္ဓဘာသာ၏ အရင်းခံဌာန မဇ္ဈိမဒေသနှင့် အစောဆုံး ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် ထုလုပ်ကိုးကွယ်သောဒေသဟုဆိုသည့် အိန္ဒိယပြည် မြောက်ပိုင်း ဂန္ဓာရပြည်နယ်^၂ တို့မှ အထောက်အထားဖြစ်သည့် ဘီစီ-၅၁၆ ဧကရာဇ် ဒေးရီယပ်စ်

၁။ ကျော်ဝင်း၊ မနုဿ အခြေခံရေးဟောင်းသုတေသနပညာ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကင်း ၁၉၇၇ ခုနှစ်၊ စာမျက်နှာ-၅၁၊ ၅၂။ (နောက်ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ်ရ ကျော်ဝင်း၊ အခြေခံရေးဟောင်း-၁ ဟုဖော်ပြပါမည်။)
၂။ မက်ဒါလီနီး၊ ယဉ်ကျေးမှုပစ္စည်း။
၃။ ယခု ပါကစ္စတန်နိုင်ငံ ပတ်ရှီဝါပြည်နယ်တွင်ရှိသည်။

(Darius) ၏ ဘိဆုထွန်းကျောက်စာဖြစ်သည်။ ထိုကျောက်စာအရ ဂန္ဓာရပြည်နယ်သည် ပါရှားလက်အောက်ခံဖြစ်သည်နှင့်အညီ ပါရှားယဉ်ကျေးမှု လွှမ်းမိုးခြင်းခံရမည်ဟု ယူဆရသည်။

ထို့ကြောင့် အိန္ဒိယမြောက်ပိုင်းသည် ဂရိဩဇာခံဖြစ်ခဲ့သည့်နည်းတူ ဂရိယဉ်ကျေးမှု အနုပညာလွှမ်းမိုးခဲ့ကြရုံမက ပါရှားဟန်၊ ဂရိဟန်နှင့် အိန္ဒိယအတွေးများ ပေါင်းစပ်ထားသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် ထုလုပ်မှုအတတ်ပညာတစ်ရပ်ပါ ဂန္ဓာရပြည်နယ်တွင် ထွန်းကားလာကြောင်း တွေ့ရသည်။^{၆၇} မောရိယမင်းဆက် အသောက^၁ မင်းလက်ထက် ဂရိနှင့် ဂန္ဓာရ စသော အိန္ဒိယပြည် အနောက်မြောက်ဘက်သို့ သာသနာပြုခဲ့ထွင်သည်နှင့်အမျှ ဗုဒ္ဓဘာသာ သာသနာတော် ထွန်းကားခဲ့သည်။ အလက်ဇန္ဒားမင်းကြီးလက်ထက်မှစ၍ ဖွံ့ဖြိုးလာသည့် ဂရိယဉ်ကျေးမှုနှင့် ဗုဒ္ဓဘာသာ ပေါင်းစပ်လိုက်သောအခါ (Graceco-Buddhist Art) ခေါ် ဂရိဗုဒ္ဓဘာသာသာသနာ အနုပညာတစ်ရပ် ထူးခြားစွာပေါ်ပေါက်ခဲ့ပြီး အိန္ဒိယတိုင်းသားတို့နှင့် ကွဲပြားသည့် ဂရိဟန်ဆန်သည့် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များကိုလည်း ဂန္ဓာရကျောက်ဆစ်ပညာရှင်တို့ ကြိုးပမ်းမှုဖြင့် အေဒီ တစ်ရာစုလောက်မှစ၍ ထုတ်လုပ်လာကြသည်။^{၆၈}

ဤတွင် အေဒီ-တစ်ရာစုထက်စော၍ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော် ထုလုပ်သည်/မထုလုပ်သည်ကို ဆန်းစစ်ရန်လိုပါသည်။ ခရစ်တော်မပေါ်မီ ၆၂၃ တွင် ဖွားမြင်ပြီး^{၆၉} ၅၄၃ တွင် ပရိနိဗ္ဗာန်စံလွန်သော ဗုဒ္ဓလက်ထက်တော်ကပင် ရုပ်တုရုပ်ပွားထုလုပ်သိရှိရန် အရေးကြီးပါသည်။ မုံရွေးဆရာတော်ဘုရား၏ သမန္တစက္ခုဒီပနီကျမ်းတွင် သိရှိရသည်မှာ ‘အရှင်ဘုရား ကိုယ်တော်မြတ်သည် ပရိနိဗ္ဗာန်စံတော်မူသည်ရှိသော် ကိုးကွယ်ရာမရှိပါ။ ကိုယ်တော်မြတ်၏အရုပ်တော်ပြုခြင်းငှာ ခွင့်ပြုတော်မူပါဟု လျှောက်၏။ မင်းကြီး အကြင်သူသည် အားနှင့်လျော်စွာ မြေစိုင့် စသော တစ်စုံတစ်ခုသောဝတ္ထုဖြင့် အငယ်အကြီး လုပ်အပ်သည်ချည်းဟု မိန့်တော်မူပြီး၍ ရှေးပညာရှိတို့သည်လည်း ပြုဖူးကုန်၏ဟု အတိတ်ကိုပြတော်မူ၍ ဝဋ္ဋဂုံလိရာဇ ဇာတ်ကို ဟောတော်မူသည်။ ဟောပြီးနောက် ကောသလမင်းကြီးသည် ဘုရားထံမှပြန်ခဲ့၍ စန္ဒကူးနှစ်ကို ရုပ်တုပြု၍ ကိုးကွယ်ကြောင်း’^{၇၀} သိရှိရပေသည်။

သို့သော် ယင်းဝဋ္ဋဂုံလိရာဇ ဇာတ်စကားမှာ ယွန်းပဏ္ဏာသ ဇာတ်စကားဖြစ်၍ ၎င်းသင်္ဂါယနာတင် ကျမ်းထွက်မဟုတ်၍လည်းကောင်း၊ ပညာရှိတို့ အမြတ်တနိုးမပြုကြဟု မုံရွေးဆရာတော်က ဆက်လက်ဝေဖန်ထားသည်။ ဤကောက်ချက်မှန်လျှင် ‘မြတ်စွာဘုရား

၆၇။ M. Foucher Beginning of Buddhist Arts (Page-119,120)
၆၈။ Dr. D.C. Sirear Inscription of Asoka (Page-12)
၆၉။ Dr.E.Hultzsch Corpus Inscriptionum Indicarum I, Rock Edict V.
၇၀။ မြင့်အောင်ဦး မြန်မာရေးဟောင်းယဉ်ကျေးမှု သုတေသန အောင်ချမ်းသာမြိုင်တိုက်၊ ရန်ကင်း ၁၉၇၉ ခုနှစ်၊ ဖေဖော်ဝါရီလ (မျက်-၁၅၈) နောက်ကိုးကားလျှင် မြင့်အောင်၊ မြန်မာရေးဟောင်းဟု တိုတိုမှတ်သုံးမည်။
၈၁။ CV. Joshi. Life and Teachings, 2500 years of Buddhism (Page-20)
၉။ ဦးမြင့်အောင် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ထုလုပ်မှုအစ၊ ဂရိတ်မုလော၊ အိန္ဒိယမုလော သာသနာ့ ရောင်ခြည်၊ အတွဲ (၁၁)၊ အမှတ် (၃) သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာန၊ ရန်ကင်း၊ ၁၉၆၂ ခုနှစ် (မျက်-၁၂)။

သက်တော်ထင်ရှားရှိစဉ် ခညဝတီရခိုင်ပြည်ဘုရင် စန္ဒသူရိယမင်း၏ လျှောက်ထားချက်အရ ဗုဒ္ဓကိုယ်တော်တိုင် မဟာမုနိရုပ်ပွားတော်မြတ်ကို ရင်ငွေလှူ၍ သွန်းပြုတော်မူသည်^{၁၀} ဟူသော အချက် သွေဖည်သွားနိုင်စရာအကြောင်း ရှိပါသည်။

ထို့ပြင် ဂန္ဓာရတိုင်းဖြစ် ဆင်းတုတော် အနုပညာလက်ရာတို့မှာ ခရစ်တော်ပေါ်ပြီး နှစ်ပေါင်း ၁၀၀ အတွင်းက ထုလုပ်ခြင်းဖြစ်မည်ဟု ပညာရှင်တို့ ဆိုခဲ့ကြသည်။^{၁၁} တစ်ဖန် ဘုရားရှင်လက်ထက်ကစ၍ ထုလုပ်ကိုးကွယ်သည်ဟုဆိုနိုင်ရန် ခိုင်လုံသော အထောက်အထား ပစ္စည်းဝတ္ထု မတွေ့ရသောကြောင့်^{၁၂} အထက်ပါ ကောသလမင်း၏ စန္ဒကူးရုပ်တုတော်မှာ သံသယရှိဖွယ် ဖြစ်သည်။ သို့ကြောင့် သုတ်သီလက္ခန်ပါဠိတော် ဗြဟ္မဇာလသုတ်^{၁၃} အဆုံးတွင် ‘ဥစ္ဆန္ဒဘဝ နေတ္ထိ ကောဘိက္ခဝေ တထာဂတဿ’ အစချီ ဟောကြားချက်နှင့် ဝိနည်းမဟာပါဠိတော်^{၁၄} တွင် ‘နမေ အာစရိယော အတ္ထိ၊ သဒိသောမေ နဝိဇ္ဇတိ’ ဟူသော စကားတို့ကိုထောက်ထားပြီး ပေါင်းရုံးချင့်တွက်သော် ဘုရားရှင်သည် ဘုန်းတော်ဉာဏ်တော် အနန္တဖြစ်သောကြောင့် မတူပအပ်၊ မနှိုင်းယှဉ်အပ်ဟူသော သဘောထားပေါ်လာဟန် တူပါသည်။ သို့ကြောင့် ဘုရားရှင်ရုပ်တုတော် ကို အေဒီ တစ်ရာစုထက်စော၍ မဟာပုရိသအသွင်မထုလုပ်ကြောင်း လေ့လာတွေ့ရှိရသည်။^{၁၅} သက္ကတဘာသာဖြင့်ရေးထားသော သဒ္ဓမ္မပုဏ္ဏရိကကျမ်း^{၁၆}၊ အခန်း (၂၉) တွင် ရေးထားသော ‘နမော နမသံတဿ အဘယံ အဝ လောကီတေသ္မ ရာယ ဗောဓိ သတ္တာယ၊ မဟာသတ္တာယ’ ဂါထာကိုထောက်၍ ဘေးရန်ကင်းစေသောငှာ ဗောဓိသတ် အဝလောကီတေသ္မာရ (သို့မဟုတ်) လောကနာထအား ရှိခိုးကြောင်း၊ သတ္တိ^{၁၇} ခေါ် ဘုရားရှင်နှင့် ဗောဓိသတ်အား ဆည်းကပ်သည့် ဓလေ့နှင့် တိုင်းရင်းသားတို့၏ ရုပ်တုလုပ်မှုပညာ ပေါင်းစပ်ခဲ့သည်။ ဤသို့ဖြင့် ကနစ်သကမင်း အေဒီတစ်ရာစုအတွင်း မတုရာ၌လည်းကောင်း၊ ဂန္ဓာရ၌လည်းကောင်း၊ ဘုရားရှင်ရုပ်ပွားတော်နှင့် ဗောဓိသတ္တဘုရားလောင်း ရုပ်ပွားတော်များအဖြစ် စတင်ထုလုပ်လာသည်။ အဘယ်ကြောင့် ထုလုပ်ရသနည်းဟုဆိုသော် နက်နဲသိမ်မွေ့သော ဗုဒ္ဓတရားတော်တို့ကို လူသာမန်တို့ သိမြင် စေလိုသည့်သဘော ရည်ရွယ်ဟန်တူပါသည်။

မြန်မာနိုင်ငံတွင် ပျူခေတ်မြို့တော် ဝိသနိုး (Visbnu) မြို့ဟောင်း၌ ကိန္နရာရုပ်တုဟု ယူဆရသော အရုပ်တစ်ခုရရှိပြီး သရေခေတ္တရာမြို့ဟောင်းတွင်မူကား မြောက်များစွာသော ရုပ်တု

၁၀။ Ven Condobhasac A Brief History of the Great Image Mandalay 1996.11.11 (Page-2)
၁၁။ Benjamin Rowland, The Art and Architecture of India (Page-41)
၁၂။ Luang Boridal Burihand and A.B. Griswold, Images of the Buddha in Thailand (Page-113)
၁၃။ ဗျူမိတ်ဆွေမှု၊ ၁၉၁၂ ခုနှစ်၊ (မျက်-၃၆)
၁၄။ ဟံသာဝတီမှု၊ ၁၉၁၉ ခုနှစ် (မျက်-၉)
၁၅။ မြင့်အောင်၊ မြန်မာ့ရေးဟောင်း (မျက်-၁၆၁)
၁၆။ Dr. Nalinaksha Dutt 2500 Years of Buddhism. (Page-158,162)
၁၇။ Dr. P.V. Bapat & N. Aiyaswami Sastri. Later Modifications of Buddhism ဆောင်းပါး (စာမျက်နှာ-၁၄၈၊ ၁၄၉) နှင့် Coomaraswamy, Origin of the Buddha Image, Department Acient Indian History and Culture University of Calcutta 1970 (Page-29).

ရုပ်ကြွများ တူးဖော်တွေ့ရသည်။ တွေ့ရှိရသည့် ဆင်းတုများထဲတွင် ဘာသာရေးဆိုင်ရာ သာသနိကပစ္စည်း အရေအတွက်များပါသည်။ ယင်းကို လေ့လာသုံးသပ်လျှင် သရေခေတ္တရာ မြို့ဟောင်းတွင် ဘုရားလောင်းဝါဒလက်ခံသော မဟာယာနဗုဒ္ဓဘာသာဝင်၊ ထေရဝါဒဗုဒ္ဓ ဘာသာဝင် အပြိုင်ထွန်းကားခဲ့ကြောင်း သိရသည်။^{၁၈}

ပုဂံခေတ်နှင့်သက်ဆိုင်သော ဆင်းတုရုပ်တုများကို လေ့လာလျှင် ပုဂံတို့ထဲမှ ရုပ်တု ဆင်းတုပြုလုပ်သောအတတ် အမွေရခဲ့ကြောင်း သိနိုင်ပါသည်။ ဆိုလိုသည်မှာ ခေတ်ကိုလိုက်၍ ဗိသုကာပညာ တိုးတက်သကဲ့သို့ ရုပ်တုဆင်းတု ထုလုပ်သွန်းလောင်းခြင်း အတတ်လည်း ပြောင်းလဲတိုးတက်လာပါသည်။ ရှေးဟောင်း ရုပ်တုဆင်းတုများသည် ခေတ်ကိုလိုက်၍ ပြောင်းလဲခြင်းရှိမည်ဖြစ်ရာ သာမန်အားဖြင့် ဆင်းတုရုပ်ပွားတော်များကို မြင်ကာမျှဖြင့် သမိုင်း သဘော အသင့်အတင့် ခန့်မှန်း၍ရပါသည်။ ရုပ်ပွားဆင်းတုဆိုင်ရာ ကျွမ်းကျင်သော ပညာရှင် များ အကဲဖြတ်၍ စံအဖြစ်သတ်မှတ်ထားသောပုံစံ (Type) နဲ့ ဟန် (Style) များနှင့် တိုက်ဆိုင် စစ်ဆေး၍ ခေတ်ပိုင်းခြားတွက်ချက်ပါမည်။ သို့မှသာ ပုခန်းဆင်းတု ရုပ်ပွားတော်ကပြောသော သမိုင်းကို ရေးနိုင်ပါမည်။ ကျောက်တုံးကို ထွင်းထုသော ပန်းတမော့ပညာ၊ အင်္ဂတေကို လိုရာပုံသွင်း ထုဆစ်ထုတ်ဖြတ်သော ပန်းတော့ပညာ၊ ရွှေ၊ ငွေ၊ ကြေး စသည့် သတ္တုကို အရည်ကျိုပုံလောင်းသည့် ပန်းတဦး၊ ပန်းထိမ်တို့အားလုံးသည် ရုပ်တုရုပ်ပွားထွင်းထုသော ပညာရပ်၊ ပန်းပုပညာရပ်တွင် အကျိုးဝင်သည်ဟု ယူဆပါသည်။ လိုအပ်သောပုံကို မြေတွင်ဖိနှိပ်ပြီး ပုံဖော်သော ‘မြေပုံ’ လည်း ပါဝင်ပါသည်။ သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းရုပ်တု၊ ရုပ်လုံး၊ ဆင်းတုအကြောင်း ရေးသားရာတွင် သစ်သား၊ ကျောက်၊ အင်္ဂတေ၊ ရွှံ့၊ သတ္တုသွန်း စသည်တို့ အားလုံးအကြောင်း ရေးမှသာ Iconography မျိုးစုံမည် ဖြစ်ပါသည်။ ထို့ပြင် ပုခန်းကြီးတွင်တွေ့ရသော ပန်းတမော့၊ ပန်းတော့၊ ပန်းတဦး၊ ပန်းထိမ်နှင့် ပန်းပုတို့ကပြောသော သမိုင်းကြောင်းကို စာပေကျောက်စာ စသည့် ခေတ်ပြိုင် အထောက်အထားများနှင့် နှိုင်းယှဉ်၍ အကဲဖြတ်ပါမည်။

သမိုင်းပါမောက္ခဆရာကြီး ဒေါက်တာသန်းထွန်းကမူ ‘ရက်စွဲပါတဲ့ ဆင်းတုတော်ဟာ ဗမာအနုပညာသမိုင်းမှာ သိပ်တန်ဖိုးရှိတဲ့ အထောက်အထား ဖြစ်လာပါတယ်။ တချို့ဘုရားဆင်းတု ကို ရက်ခန့်မှန်းလို့ရပါတယ်။ တချို့ဘုရားက မှန်းဖို့မလို၊ ရုပ်တုမှာ စာမပါပေမယ့် ဘယ်သက္ကရာဇ် မှာ ထုလုပ်တယ်လို့ ရာဇဝင်မှာ မှတ်တမ်းတင်ပြီးရှိနေတယ်။ ဒါ့ကြောင့် မမှားနိုင်တဲ့ဆင်းတုတော် တွေကို သတ္တရာဇ်စဉ်ပြီး မှတ်တမ်းတင်လိုက်ရင် ရက်စွဲအလိုက်၊ ခေတ်အလိုက် ပုံစံ (Type) နဲ့ ဟန် (Style) ဆိုတာ ပေါ်လာမယ်။ ဒီလိုပုံစံနဲ့ ဟန်ပေါ်လာပြီဆိုမှ ကျန်ဆင်းတုတွေကို ဘယ်ခေတ် ကလဲဟု အကဲခတ်သင့်တယ်’ ဟု ရှင်းပြထားပါသည်။^{၁၉}

၁၈။ ကျော်ဝင်း၊ အခြေခံရှေးဟောင်း (မျက်-၅၄)။
၁၉။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ ရက်စွဲပါပုဒ်ရုပ်ပွားတော် နယ်လှည့် ရာဇဝင် ပထမတွဲ၊ ရန်ကုန်၊ နံ့သာတိုက်၊ ၁၉၆၈ ခုနှစ် (မျက်-၈၃) (နောင်ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ်အရ ထွန်း၊ နယ်လှည့် ရာဇဝင် (၁) ဟုဖော်ပြမည်)

မြန်မာအများစုသည် ဗုဒ္ဓ၏ရုပ်ပွားဆင်းတုများ ထုလုပ်ရာတွင် ပန်းပု၊ ပန်းတော့ဆရာနှင့် ကိုးကွယ်သူတို့က သူတို့ထုလုပ်သော ရုပ်တုသည် ဗုဒ္ဓဘုရားသခင် သက်တော်ထင်ရှားရှိစဉ်က ပုံတော်နှင့် အနီးစပ်ဆုံးတူညီသည်ဟု ယူဆကြပေမည်။ ဆင်းတုတော်စနစ်ပုံကို ‘မေးတော်လည်း ခြင်္သေ့မင်းကဲ့သို့ တိတိဝန်းဝန်း မချွန်သောမေးတော် ရှိစေရမည်၊ ပါးစောင်တော်နှစ်ဖက်လည်း မေးတော်ကသည် နားရင်းတိုင်အောင် လဆန်း ၁၅ ရက် လကဲ့သို့ တိတိဖြိုးဖြိုး ရှိစေရမည်၊ ရွှေသလုံးနှစ်ဖက်တော်လည်း စပါးပုံကဲ့သို့ ဖြိုးဖြိုးရှိစေရမည်၊ ပခုံးတော် နှစ်ဖက်လည်း ရွှေလိပ်ခုံးကဲ့သို့ ဖြိုးဖြိုးရှိစေရမည်’^{၂၀} ဟု ဦးထွန်းမြင့်တည်းဖြတ်သော သတ္တုရုပ်ပုံကိရိယာသနီကျမ်းတွင် အသေးစိတ် ပြထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ သို့ဖြစ်ရာ ဘုရားပုံတော်မှန်သမျှ မည်သည့်နေရာကို ကြည့်ကြည့် ပြည့်ဖြိုးရမည်ဟု ဆိုပေသည်။ ဤသို့ ပြည့်ဖြိုးအောင် အဓိကထား၍ ထုလုပ်ကြသည် ဆိုသော်လည်း အခြေခံခြားနားချက်များကို ပုံစံနှင့်ဟန်တို့တွင် တွေ့ရသည်ချည်း ဖြစ်ပါသည်။ ထို့ကြောင့်လည်း ခေတ်အလိုက် ဒေသအလိုက် ကွဲပြားမှုကိုသိရှိနိုင်ပြီး၊ ရှေ့ပိုင်းတွင် ဖော်ပြထားသော ဗုဒ္ဓဆင်းတုဆိုင်ရာ ထုတ်လုပ်ပုံစနစ်များကို စံအဖြစ်ထားပြီး အောက်ပါဆင်းတုတော်များကို လေ့လာချဉ်းကပ် ရေးသားပါမည်။

ရှင်မတောင်စာပါကြေးဆင်းတုတော်

ပုခန်းကြီးဒေသ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များထဲမှ ကနဦးတင်ပြလိုသည့် ဆင်းတုတော်မှာ ရှင်မတော် ကြေးဆင်းတုတော် ဖြစ်ပါသည်။ ဦးစွာရေးသားခြင်းမှာ အေဒီ ၈ ရာစုက (Bhaik Saki) မြန်မာအသံထွက် (ဘိုင်ရူကီ) ဟု ခေါ်သော မြားခေါင်းပုံဟု ပါဠိ သက္ကတ ရောနှောရေးသားထားခြင်းကြောင့် ထူးခြားသည့် ဆင်းတုတော်ဖြစ်ပါသည်။

၎င်းဆင်းတုတော်ကို ၁၉၇၅ ခုနှစ် ပုဂံလျှင်ကြောင့် ရှင်မတောင်စေတီ ပြုပျက်ရာမှ ရရှိခဲ့ခြင်းဖြစ်ပြီး ယင်းကြေးဆင်းတုဓမ္မစက်တွင် စာကြောင်းရေ လေးကြောင်းတွေ့ရပြီး၊ ပလ္လင်နှင့် ဆင်းတုအမြင့် (၃၄) လက်မ၊ ဒူးခွင် (ဗြက်)အကျယ် (၁၄) လက်မနှင့် ဒုအထူ (၁) လက်မဟု ရေးမှတ်ထားသည်။ ဆင်းတုတော်သည် ဘူမိဖဿမုဒြာဟန်ဖြင့် နို့တစ်ဖက်ဖော် သင်္ကန်းဝတ်ထားပြီး ထူးခြားချက်မှာ သင်္ကန်းအနားရစ် ကြေးဝါသားပေါ်တွင် ကြေးနီလိုင်းမြှုပ်၍ ပုံဖော်ထားသည်။ နဖူးအလယ် ဥက္ကလာလုံမွေရှင်တော်နှင့် ဘယ်လက်ဖဝါး၊ ညာခြေဖဝါးတို့တွင် ငွေမိုပွင့်များ ထည့်သွင်းထားသည်။ ညာလက် ဘူမိဖဿဟန်ဖြင့် ရှေ့ချထားပုံမှာ ပကတိလူကဲ့သို့ အတိုအရှည်ဖြင့် ပြုလုပ်ထားပြီး ညာလက်သည် ပလ္လင်အောက်သို့ ချထားပါသည်။ ဖောင်းလုံးတန်းနှစ်တန်းနှင့် ပုလဲတန်းနှစ်တန်းကိုလည်း ထည့်သွင်းထားပါသည်။^{၂၁}

၂၀။ သတ္တုရုပ်ပုံကိရိယာသနီ၊ (တည်းဖြတ်သူဦးထွန်းမြင့်) ရန်ကုန်၊ သုတေသနအသင်း၊ ၁၉၆၁ (မျက်-၂၈၊ ၂၉)
 ၂၁။ (၂၆-၅-၂၀၀၀) တွင် စင်္ကာပူ Institute of Southeast Asia Studies မှ Dr.Christian Lammerts မွန္တလေး သာသနာတက္ကသိုလ်မှ ဦးစိုးကျော်သူ၊ ပုခန်းကြီးပြတိုက်တာဝန်ခံ ဦးဌေးဝင်းအောင်နှင့် ကျွန်ုပ်တို့အပါအဝင် လေးဦးတို့ ရှင်မတောင်ပေါ်တက်ရောက် စိစစ်ပြီး ဆင်းတုတော်စာတံပုံနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနပြန်ကြားစာကို တွေ့ရှိရပါသည်။

ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနက ပုဂံခေတ်ဦးဟု ယူဆသော်လည်း Dr.Christian က အေဒီ ၈ ရာစုဟုပြော၍ နှစ် ၃၀၀ ခန့် ကွာခြားနေပြီး၊ Dr.Christian အဆိုအရ ၎င်းအရေးအသားမျိုး ကမ္ဘာပေါ်တွင် ခြောက်ခုသာတွေ့ဖူးပြီး ကျန်ငါးခုမှာ ဘီဟာနယ်၊ အိန္ဒိယတွင်ဖြစ်ကြောင်း သိရသည်။ ဆက်လက်သုတေသနပြုရန် လိုပါဦးမည်။

ပုခန်းနယ်ကမင်းဝတ်ဆင်းတုတော်များ ပြတိုက်အတွင်းရှိမင်းဝတ်ဆင်းတုတော်

ခေတ်အလိုက် ကွဲပြားခြားနားမှုအပေါ်မူတည်၍ ဆန်းစစ်လျှင် ပုခန်းကြီးနယ်တွင် တွေ့ရသော ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်တို့မှာ ၁၃ ရာစုနှောင်းပိုင်းမှ ၂၀ ရာစုတိုင်အောင် ထုလုပ် ခဲ့ကြသော ရုပ်ပွားတော်များ ဖြစ်ကြသည်။ အစောဆုံးဟုယူဆရသော ဆင်းတုတော်မှာ မင်းဝတ် တန်ဆာဆင် ရုပ်ပွားတော်များဖြစ်ကြသည်။^{၂၀} မင်းဝတ်တန်ဆာဆင် ရုပ်ပွားတော်များကို ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်^{၂၁} နှင့် ပုခန်းနယ် နွားထိန်းရွာမှ ရွှေမုဋ္ဌော ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား^{၂၂} ပရိပုဏ်အတွင်းမှလည်းကောင်း တူးဖော်တွေ့ရှိခဲ့ရသည်။ ၁၃ ရာစု နှောင်းပိုင်းကာလတွင် ထုလုပ်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရသော ဆင်းတု^{၂၃} တွင် မကိုဋ်၊ နားကင်း၊ နားဋ္ဌောင်း ဘာလီကွေးတို့ဖြင့် ဆင်ယင်ထားသည်။ ဘာလီကွေးမှာ ပါသည်ဆိုရုံမျှ ရေးရေးသာ မြင်ရသည်။ ဤနေရာတွင် နှိုင်းယှဉ်လိုသည်မှာ ရခိုင်တွင်တွေ့သော မဟာကျိန်ရှင်ဘုရင်ကိုးကွယ်သည့် ဘုရား^{၂၄} နှင့် မကိုဋ်တော်၊ နားကင်းတော်၊ ဘာလီကွေးလက်ကြပ်တို့ အားလုံးနီးပါး ဆင်တူဟန်ရှိသည်။ ပါးစပ်တော်အနေအထားနှင့် လက်တော်ကလည်း ဘူမိဖဿမုဒြာ အနေအထားပုံခြင်း၊ လက်အတို အရှည် မညီပုံခြင်းလည်း ဆင်တူသည်။ မျက်နှာ၊ လက်ကျပ် ပုဂံ၊ နတ်ပလ္လင်၊ ငလိုင်ကန်ရွာမှာရှိသော အေဒီ ၁၁ ရာစု မင်းဝတ်ဘုရားဟန် ပေါက်ပါသည်။ ငလိုင်ကန်ဆင်းတုနဲ့ ခန္ဓာကိုယ် အချိုး အဆစ် ပြည့်ဖိုးပုံ၊ ပလ္လင်တော်ပုံများလည်း တူညီပါသည်။ နားကင်းတော်မှာမူ ပုဂံတွင်ရှိသော ရေအကွန်ချာ ဘုရားလောင်းဆင်းတု (အင်းဝလက်ရာ) နှင့် ဆင်တူပြန်ပါသည်။ ထို့ကြောင့် အားလုံးကိုခြုံပြီး ချင့်တွက်လိုက်လျှင် ပုခန်းကြီးပြတိုက်ရှိ မင်းဝတ်ဘုရားဆင်းတုတော်သည် ပုဂံခေတ်နှောင်းပိုင်း အေဒီ ၁၂၅၀ နှင့် ၁၃၀၀ ကြားဖြစ်မည်ဟု ခန့်မှန်းပါသည်။

၂၀။ (၂၆-၅-၂၀၁၀) တွင် စင်္ကာပူ Institute of Southeast Asia Studies မှ Dr.Christian Lammerts မှုနှုလေး သာသနာတက္ကသိုလ်မှ ဦးစိုးကျော်သူ၊ ပုခန်းကြီးပြတိုက်တာဝန်ခံ ဦးဌေးဝင်းအောင်နှင့် ကျွန်ုပ်တို့အပါအဝင်လေးဦးတို့ ရှင်မတောင်ပေါ်တက်ရောက်စိစစ်ပြီး ဆင်းတုတော်စာတ်ပုံနှင့် ရှေးဟောင်းသုတေသနပြန်ကြားစာကို တွေ့ရှိရပါသည်။

၂၁။ ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်းရှိသည်။

၂၂။ ရွှေမုဋ္ဌော ဆုတောင်းပြည့်ဘုရားသည် ပုခန်းနယ် နွားထိန်းရွာတွင်ရှိသည်။ ပုခန်းကြီးမြို့ ရွှေစောင့်သင်ဘုရားမှ သူကြွယ်ကြီးအိုမိစောင့်သင်မောင်နံ ကျောက်စာ(၄) မျက်နှာ၊ ဝဲဘက်၊ သက္ကရာဇ် (၇၃၉) ခုနှစ်၊ (၅၆၅၊ ၅၆၆ ခုနှစ်)၊ ကြောင်းရေ (၇)၊ ငြိမ်းမောင် စာတွဲတွင် တွေ့ရသည်။ နွားထိန်းရွာကို ရေစကြိုမြို့တောင် (၃) မိုင်၊ ပုခန်းကြီး အရှေ့မြောက် (၄) မိုင်ခန့်တွင် တွေ့ပါသည်။

၂၄။ စာတ်ပုံ (၁)။

၂၅။ စာတ်ပုံ (၂) မဟာကျိန်၊

နွားထိန်းဆင်းတုတော်ကိုလေ့လာစိစစ်ခြင်း

အလားတူ နွားထိန်းဆင်းတုတော်^{၂၆} သည် ဦးခေါင်းပိုင်းတွင်ဆင်ယင်သော မကိုဋ်၊ နားကင်း၊ နားပန်းများထင်ရှားပြီး ခန္ဓာကိုယ်ပိုင်းတွင် ထင်ရှားသည့် ဆင်ယင်မှုကိုမတွေ့ရပေ။ မင်းဝတ်တစ်ဝက်ပုံတော် ဖြစ်ပါသည်။ ထုလုပ်ရာတွင်လည်း မင်းဝတ်တန်ဆာများကိုပါ တစ်ပါတည်းထည့်ပြီး ပြုလုပ်သွန်းလောင်းထားသည်။ နွားထိန်းဆင်းတုတော်ကို လေ့လာလျှင် နဖူးပြင်ကျယ်၍ မျက်ခုံးပင့်ထားဟန် တွေ့ရပါသည်။ မျက်ခုံးတော်လည်း စင်ရော်တောင်နှင့် မျက်ခွံတော်မို့ပြီး စက္ခုန္တရမျက်လုံးတော်သည် ‘ကျေးမင်းရေသောက်ဟန်’ နှင့် အောက်သို့စိုက်ပြီး နားထင်ထိ ဆွဲယူထားခြင်းသည် ပုဂံခေတ် ဆင်းတုတော်များ၏ပုံစံဖြစ်သော ‘အောက်သို့ စိုက်နေသော မြားဦးသဏ္ဍာန် အတွင်းနိမ့်၍ အပြင်ပိုင်း မြင့်တက်သွားပုံ’ ဖြစ်ပါသည်။^{၂၇} နွားထိန်း ဆင်းတုတော်၏မျက်လွှာချပုံမှာ အေဒီ ၁၂ ရာစုမှ တည်ဆောက်ခဲ့သော ဥပါလီသိမ်မှ Eight Great events of Buddha's career^{၂၈} နှင့် ရွှေစည်းခုံတွင်ရှိသော အန်တဂူ ဖြစ်တော်ပေါင်းရှစ်ရပ် (Andagu Eight Sense^{၂၉}) နှင့် ပုံစံတူပါသည်။ နွားထိန်းဆင်းတုတော်နှင့် ထပ်တူနီးပါးတူညီသော မကိုဋ်တော်^{၃၀} နှင့် ပုဂံအာနန္ဒာဂူဘုရားအတွင်းတွင်ရှိသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်တို့^{၃၁} ဖြစ်သည်။ မကိုဋ် တော်မှာ ပုဂံမင်းဆောင်း တမာရွက်ထောင်ပုံကြားတွင် ကြာဖူးတော်ပါရှိခြင်း၊ နားကင်းတော် ထင်ရှားခြင်း၊ ဂဠုသကာခေါ် နားပန်းတော်၊ မကိုဋ်ခေါင်းစည်း ပဝါစက ဘယ်ဘက်ပခုံးပေါ် တည်နေပုံနှင့် ပုဂံခေတ် သင်္ကန်းရုံရာတွင် ညာနို့အုံ ဖွင့်၍ အုံထားခြင်း၊ အရေးအကြောင်းဖြင့်သာ ဖော်ပြခြင်း လူ့သဘာဝ လက်ချောင်းများကဲ့သို့ လက်တော်အတိုအရှည်နှင့် ဘူမိဗဿဟန် ထုလုပ်ထားခြင်းကြောင့်လည်းကောင်း၊ သမိုင်းပညာရှင် ဆရာကြီး ဒေါက်တာသန်းထွန်းကိုယ်တိုင် နွားထိန်းဆင်းတုတော်ဓာတ်ပုံကို အသေးစိတ်စစ်ဆေးပြီး ခေတ်ကာလ သတ်မှတ်ပေးခဲ့ခြင်း ကြောင့်လည်းကောင်း၊ ပုဂံရှိ နတ်ပလ္လင် ငလိုင်ကန်ရွာရှိ ကြေးဆင်းတုတော်^{၃၂} နှင့် နှိုင်းယှဉ်၍ လည်းကောင်း ပုဂံခေတ် အေဒီ ၁၂ ရာစုနှင့် အစိတ်ဝန်းကျင်က သွန်းလုပ်ခဲ့ခြင်း ဖြစ်ဟန်တူပါ သည်။ ထို့အတူ စန္ဒမုနိ၊ သကျရံသီ၊ သကျသီဟ၊ မဟာမုနိ ဆင်းတုရုပ်ပွားများကဲ့သို့ သင်္ကန်းရုံ ဘုရားများထုပြီးမှ မကိုဋ်၊ နားကင်း၊ စလွယ်များ ဆင်ယင်ထားသော ၁၉ ရာစုနှစ် နှောင်းလက်ရာ မင်းဝတ်ဘုရား ပုံစံမျိုး^{၃၃} ပုခန်းတွင်မတွေ့ရပါ။

၂၆။ ဓာတ်ပုံ (၃) နထိမ်၊
 ၂၇။ ဦးမောင်မောင်တင် (မဟာဝိဇ္ဇာ)၊ ဦးဝင်းမောင် (ဓမ္မဝတီ)- ခေတ်အဆက်ဆက်ကိုးကွယ်ကြသော ဗုဒ္ဓမြတ်စွာ ဘုရားရှင်၏ ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ၊ လက်နိပ်စက်မှု (စာမျက်နှာ-၆)။ (နောက်ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ်အရ ခေတ်အဆက်ဆက်ရုပ်ပွားတော်ဟု ဖော်ပြမည်)၊
 ၂၈။ ဓာတ်ပုံ (၄)၊
 ၂၉။ ဓာတ်ပုံ (၅)၊
 ၃၀။ ဓာတ်ပုံ (၆)၊
 ၃၁။ ဓာတ်ပုံ (၇)၊
 ၃၂။ ဓာတ်ပုံ (၈)၊
 ၃၃။ ကျော်ရိန်၊ ပခုက္ကူမှတ်တမ်းသမိုင်း (၁၇) ရာစုမှစ၍၊ ၁၉၇၅ ခုနှစ် မန္တလေးတက္ကသိုလ်၊ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း၊ လက်နိပ်စက်မှု၊ (စာမျက်နှာ-၃၅)၊ (နောက်ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ် အရ ကျော်ရိန် မှတ်တမ်းဟု သုံးမည်)၊

ပုဂံခေတ်ကို ခရစ်နှစ် ၁၁ ရာစုမှ ၁၃ ရာစုအတွင်း၌ ထုလုပ်ကိုးကွယ်ခဲ့သော ဆင်းတုတော်များကို ပုဂံခေတ်ဟု သတ်မှတ်ပါသည်။ ထိုနှစ်ကာလများတွင် ဗုဒ္ဓမြတ်စွာ ရုပ်ပွားတော်များကို ကိုးကွယ်ရာ၌ ကျောင်းဆင်းတု၊ ပန်းတော့ အုတ်အင်္ဂါတေဆင်းတု၊ ကြေးသွန်းဆင်းတု၊ အုတ်ခွက်ဆင်းတုနှင့် သစ်သားဆင်းတုများ ဖြစ်ကြသည်။ ခေတ်အလိုက် ပုံစံ (Type) နှင့် ဟန်ပန် (Style) နှင့် ပတ်သက်၍ တစ်မူတည်း မဟုတ်ပါ။ ပုဂံခေတ်လက်ရာများသည် အိန္ဒိယပြည် အရှေ့မြောက်ပိုင်းနှင့် ဘင်္ဂလားနယ်မှ (ပါလခေတ်) လက်ရာများနှင့် ဆင်တူပါသည်။ တစ်နည်းဆိုသော် အိန္ဒိယလက်ရာဆန်သည်ဟုလည်း ဆိုရပါမည်။^{၃၅} ပျူ-မွန်-မြန်မာ အကြိုက် ပြောင်းလဲလာသည်လည်း ရှိပါသည်။ သစ်သားဆင်းတုသည် အရှားပါးဆုံးဖြစ်ပြီး၊ အုတ်ခွက်နှင့် ကျောက်ဆင်းတုများပါသည်။ ပုခန်းကြီးဒေသတွင်လည်း သစ်သားဆင်းတုလက်ရာ ရှားရှားပါးပါး နှစ်ဆူတည်းသာ ရှိပါသည်။^{၃၆} ကြေးဆင်းတုများသည် ပါလဟန်၊ အိန္ဒိယဟန်များသည်ဟု ယူဆမိပါသည်။ နှာခေါင်းတော် ရှည်လွန်း၊ ချွန်လွန်းဟန်နှင့် သင်္ကန်းတော် အလွန်ပါးကာ ကိုယ်လုံးတော် ပေါ်လွန်းအားကြီးသည်ကို မြန်မာတို့ နှစ်သက်ဟန်မတူပါ။ ကျောက်ဆစ်ဆင်းတုတော်ကို ဆေးခြယ်ပူဇော်လေ့ မရှိပါ။ သို့သော် ပုခန်းကြီးပြတိုက် စတုခန်းတွင်းထားရှိသော မြိုင်နယ်မှ ဖမ်းဆီးရမိသော ဘုရားဆင်းတုများ^{၃၇} ၌ ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ကုန်းဘောင်လက်ရာ နှစ်ဆူဖြင့် တွေ့ရသည်။ ပုဂံခေတ် ကျောက်ဆင်းတုတွင် မည်သည့်ကျောက်အသုံးပြုသနည်းဟု လေ့လာလျှင် စကျင်ကျောက်မသုံးဘဲ သဲကျောက်ကိုသာ အသုံးပြုပါသည်။ ကျောက်ဆင်းတုများ၏ ဉာဏ်တော်မှာ အများအားဖြင့် သုံးလက်မနှင့် လေးလက်မဝန်းကျင် ဖြစ်သည်။ ဘုရားစေတီ ပလ္လင်ကြီးများ ပေါ်ရှိ ရုပ်ပွားတော်များမှာ အုတ်အင်္ဂါတေ ပန်းရံ၊ ပန်းတော့လက်ရာများသည်ဟု မှတ်ချက်ပြုထားသည်။^{၃၈} ဤအချက်များ ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်းရှိ ပုဂံခေတ်လက်ရာ ကျောက်ဆင်းတု နှစ်ဆူက ထောက်ခံပါသည်။^{၃၉} ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံခေတ် ကျောက်ဆင်းတုတော်များအကြောင်း နောက်တွင် အသေးစိတ်ဖော်ပြပါမည်။

ပုခန်းဒေသသစ်သားပန်းပုဆင်းတုတော်များ

ဆက်၍ ပုဂံခေတ်လက်ရာ အသားဆင်းတုအကြောင်းပြောရလျှင် ပုဂံလက်ရာ အသားဆင်းတု ပုခန်းကြီးတွင် မတွေ့ရပါ။ သို့သော် ညောင်ရမ်းခေတ်နှင့် ရတနာပုံခေတ် နှောင်းပိုင်း

၃၄။ ဦးအေးမြင့် ပုဂံခေတ်ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်နှင့် ပတ်သက်၍ (လက်ရေးမူ)။
 ၃၅။ ပုခန်းနယ် ဗောဓိကလန်ရွာရှိ မတ်ရပ်အသားဆင်းတုနှင့် ပုခန်းငယ်ပိဋကတ်တိုက် အတွင်းရှိ။
 ၃၆။ ရှေးဟောင်းသုတေသနပြုတိုက်၊ ပုခန်းကြီးမှ ထိန်းသိမ်းထားသော မြိုင်နယ်မှဖမ်းမိလာသော သံကျောက် ဗုဒ္ဓဆင်းတု (၇) ဆူတွင်၊ ညောင်ရမ်းလက်ရာ (၂) ဆူနှင့် ကုန်းဘောင်လက်ရာ (၅) ဆူကို တွေ့ရသည်။
 ၃၇။ ဦးအေးမြင့်၊ လက်ရေးမူတစ်စု (မျက်-၁၂)။
 ၃၈။ ပုဂံခေတ်လက်ရာ (၁၂) ဆူအနက် တစ်ဆူမှာ ရွှေဥမင်မှ ရရှိပြီး အရပ်တော် (၃ ပေ ၇ လက်မ) နှင့်၊ ဒုတိယမှာ ရှစ်မျက်နှာဘုရားမှရရှိပြီး ဉာဏ်တော် (၃ ပေ ၂ လက်မ) ရှိပြီး နှစ်ဆူစလုံး တောင်ဦး သဲကျောက် မျက်များဖြင့်ပြုလုပ်ထားပြီး ပုခန်းကြီးပြတိုက်တွင် တွေ့ရသည်။

လက်ရာ မောဂ္ဂလာန်ဆင်းတုနှင့် ပုခန်းငယ်တုတ်ထောင်းဆင်းတု အသားဆင်းတုနှစ်ဆူကို တွေ့ရပါသည်။ ဉာဏ်တော် ၃၀ ပေမြင့်သော အာနန္ဒာလိုဏ်စေတီ တောင်ဘက်၊ မြောက်ဘက်ရှိ ရပ်တော်မူကြီးနှစ်ဆူတွင် ပုဂံခေတ် သစ်သားဆင်းတုတော်ကြီးများဟု ဆိုပါသည်။ ပုဂံမှလွဲ၍ တခြားနေရာတွင် ပုဂံခေတ်အသားဆင်းတု မတွေ့သေးပါ။ ပျူခေတ် ရုပ်ပွားတော်တွင် မုနိတော် ဥက္ကိဿမပါရှိသော်လည်း ပုဂံခေတ်ရုပ်ပွားတော်တွင်မူ ‘မုနိတော်၊ ဥက္ကိဿ’ ပါရှိနေသည်။ ထိုင်ကိုယ်တော်များတွင် ခြေတင်ပလ္လင်ချိတ် ထိုင်တော်မူဟန် ထွန်းကား၍ မူလအိန္ဒိယမူ ဖြစ်သည်။ အရှေ့ဘက်ရှိ ထိုင်၊ ကမ္ဘောဒီးယား၊ လာအို စသည့်နိုင်ငံများမှ ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်၊ ခြေတော်ထားဟန် (ခြေတစ်ချောင်းပေါ် တစ်ချောင်းတင်ထားဟန်) ယူလေ့မရှိပါ။ ဒူးခွင်တော်ကို ရှည်လွန်းပါးလွန်းသည်ကို ရှောင်သည်။ ဘူမိဖဿမုဒြာ (Bhumispara Mudra) မဟာပထဝီ မြေကြီးကို သက်သေပြု လက်တော်ညွှန်ရာတွင် လက်တော်ရှေ့ အောက်နားထိရောက်၍ နှောင်းခေတ်၊ ခေတ်အဆက်ဆက် လက်ဟန်တော်ချထားဟန်ထက် ပေါ်လွင်ထူးခြားသည်။ ပုဂံခေတ် လက်ချောင်းများ အတိုအရှည် မတူညီပါ။ စမခံတွင် ကြာမှောက်ကြာလှန်ယူသည်က များ၍ အချို့မှာမူ ဇာတ်တော်ဆိုင်ရာ ဖော်ပြလေ့ရှိသည်။

ဆက်၍ ရုပ်တုဆင်းတုဆိုင်ရာ ပညာရှင်တို့၏ ခေတ်အလိုက်ပုံစံ၊ ဟန်တို့နှင့် ပတ်သက်၍ ယေဘုယျ စံသတ်မှတ်ချက်များကို ညှိနှိုင်းပြီး ပုခန်းကြီးရှိ ဆင်းတုတော်များကို လေ့လာရေးသား ပါမည်။

ပုဂံခေတ် ဆင်းတုတော်များတွင် သဗ္ဗညုတဉာဏ်တော်၏ အထိမ်းအမှတ် မှန်ကင်းတော် (ဥက္ကိဿ) ပါရှိပြီး မှန်ကင်းတော်သည်ပြား၍ နောက်ဘက်သို့ အနည်းငယ် ရောက်သည်။ ညောင်ရွက်ပုံ ကြာပွင့်ပုံများ ပြုလုပ်လေ့ရှိပြီး တစ်ခါတစ်ရံ အလယ်တွင် အဖိုးတန် ကျောက်မျက် ရတနာများ မြှုပ်နှံစီခြယ်လေ့ရှိသည်။ မဏိတော်သေး၍ အရပ်မြင့်သည်။ ရွဲလုံးတန်း၊ ပုလဲတန်း များဖြင့် ညီညာစွာ စီတန်းထားသော ဆံတော်ရှိသည်။ သင်းကျစ်တော်ဟူ၍ သီးခြားမပါရှိဘဲ ရှေ့ဆုံး ဆံတော်တန်းသည် သင်းကျစ်တော်သဏ္ဍာန် ဖြစ်နေသည်။ ဥက္ကလုံ မွေးရှင်တော် ထည့်သွင်း ထုလုပ်သည်။ နားရွက်တော်မှာ အရှည်လက်ရှစ်သစ်^၉ သာရှိပြီး ပခုံးသို့ မထိပေ။ နားကွင်း (နားခွက်တော် Concha of ear) အခွက် ဖြစ်သည်။ နားအထက်ပိုင်းနှင့် အောက်ပိုင်းဟူ၍ ခွဲခြားမှု မရှိ တစ်ဆက်တည်းဖြစ်သည်။ နားတော်ထိပ်သည် ရှေ့အနည်းငယ် ငိုက်နေသည်။ မျက်ခုံး၊ မျက်လုံး၊ နှာခေါင်း၊ ပါးစပ်နှင့်မေးတော်တို့သည် အောက်သို့ငိုက်နေသော မြားဦးသဏ္ဍာန်အတွင်း နိမ့်၍စိုက်ကျသည်။ နှာခေါင်းချွန်၍ နှာတံကောက်သည်။ မျက်လုံးတော်သည် ‘ကျေးမင်း ရေသောက်ဟန်’ ‘က’ သဏ္ဍာန်ဖြစ်သည်။ အပေါ်နှုတ်ခမ်းတော်ပါး၍ အလျားရှည်သည်။ အောက်နှုတ်ခမ်းတော်ထူ၍ အလျားတိုသည်။ မေးတော်သည် သီးခြားမောက်၍ ရှေ့သို့ ချွန်ထွက်လာသည်။ လည်တိုင်တော် ပြည့်သည်။ တုတ်သည်။ လည်ပင်းတော်အောက်ပိုင်း ကား၍

၃၉။ အရှည်လက်ရှစ်သစ်ဆိုသည်မှာ ဆင်းတု၏မျက်ခုံးတော်ထိပ်မှ မေးစေ့တော်အထိ အကွာအဝေးကို ညွှန်းပါသည်။

လည်ရေးသုံးဆင့်ကို ထင်ရှားစွာ တွေ့မြင်နိုင်သည်။ ဆံစမ့ မျက်မှောင်တော်ထိ တစ်ပြန်၊ မျက်မှောင်တော်မှ နှာသီးတော်တစ်ပြန်၊ နှာသီးတော်မှ မေးတော်တစ်ပြန်တို့ တူညီမှုရှိကြသည်။ မျက်လုံးတော်နှင့်ပါးစပ်တော်တို့သည် သက်ဆိုင်ရာအပိုင်း၏ အထက်(နိ)စီတွင်ရှိကြသည်။ နားတော်သည် ဦးခေါင်းတော်နောက်ပိုင်းဘက် ပိုရောက်၍ ရှေ့မှကျန်ရှိသော ပါးတော်ပြင် ကျယ်ဝန်းသည်။ နောက်စေ့မှဆံတော်သည် မေးတော်ထိပ်ထက် အနည်းငယ်အထက်ကျသည်။ မုနိတော်ဘေးတိုက်လုံးဝန်း၍ ဂုတ်တော်ပြည့်သည်။^{၄၀} အထက်ဖော်ပြပါတို့သည် ပုဂံခေတ် ဆင်းတုတော်တစ်ဆူ၏ ဦးခေါင်းပိုင်းမျက်နှာတော်တို့^{၄၁}၏ ယေဘုယျပုံစံအဖြစ်ယူပါမည်။ တစ်ဖန် ပုဂံခေတ် သင်္ကန်းတော် (ဒုကုဋ်)မှာ အရေးအကြောင်းမျှသာဖြစ်၍ စွန်မြီးကဲ့သို့ နှစ်ခွရှိသည်။ အနားအတွန့်အခေါက်များပါရှိသည်။ အစွန်းတွင်စမ့ အနားပတ်ကြောင်းသည် ခါးတော်ထိ ဆင်းသွားသည်။ တစ်ဖန် ပုဂံခေတ်လက်တော်ပုံသည် ပကတိလူကဲ့သို့ အတိုအရှည်မညီဘဲရှိ သည်။ လက်တော်ကို ဘေးကာထားသည်။ တစ်ခါတစ်ရံ၌ ချလက်တော်ထိပ်သည် ပလ္လင်တော် အထက် နှုတ်ခမ်းထက်ပင် အောက်သို့ကျရောက်တတ်ပေသေးသည်။ လက်ဖမိုးတော်လုံး၍ ခုံးသည်။ လက်ဖမိုးတော်ပြက်နှင့် လက်လေးချောင်းပြက် တူညီလှနီးပါးရှိသည်။^{၄၂}

**ပုခန်းဒေသအင်္ဂါတေ (အုတ်) ဆင်းတုတော်များ
ဂေါတမဆင်းတုတော်**

ပုခန်းကြီးရှိ ပုဂံလက်ရာ ခုနစ်ဆူ^{၄၃} အနက်မှ အုတ်အင်္ဂါတေဆင်းတုရှိသည့် ဘုရားနှစ်ဆူ ရှိသည်။ ပထမမှာ ပခုက္ကူရေစကြို ကားလမ်းအနောက်ဘက်ရှိ ဂေါတမဘုရားဖြစ်သည်။ ယင်းသည် ခိုနန်းချိုးပလ္လင်ပေါ်တွင် ထိုင်လျက် အမြင့် ၄ ပေ ၃ လက်မ ရှိသည်။ ရိုးရိုးဘယ်တင် ညာချ ဘူမိယသမုဒြာဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည့် ဂေါတမမြတ်စွာဘုရား ဆင်းတုပုံဖြစ်သည်။^{၄၄} ဂေါတမ ဘုရားကို အေဒီ (၁၂၅၀ နှင့် ၁၃၀၀) ကြား ပြုလုပ်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရပြီး ပုဂံနှောင်းပိုင်းဟန် ဖြစ်သည်။ မူလမှာမူ ပုဂံလက်ရာစစ်စစ်ဖြစ်ဟန်တူပြီး ပြုပြင်မှုရှိခဲ့သဖြင့် မျက်လုံးတော်သည် အင်းဝဘက်သို့လည်းကောင်း၊ နှာတံတော်သည် ကုန်းဘောင်ဘက်သို့လည်းကောင်း ညွှန်နေပါ သည်။ ပုဂံ၏မူလဟန်ဖြစ်သော နားတော်ပခုံးနှင့်မထိခြင်း၊ ပါးစပ်တော် အပေါ်နှုတ်ခမ်းပါးပြီး ပါးချိတ်တော်အနည်းငယ်ကားခြင်းသည် အမရပူရခေတ် လက်ရာဟန်ဖြစ်သည်။ လက်တော် သည်လည်း အသင့်ဖြစ်နေပြီး လက်ချောင်းအားလုံး တညီတည်းဖြစ်နေခြင်းသည် အင်းဝ ခေတ်ကို ညွှန်းပါသည်။ သို့ကြောင့် ခြုံ၍ပြောရလျှင် မူလလက်ရာ ပုဂံခေတ်မှန်သော်လည်း ခေတ်အဆက်ဆက်ပြုပြင်မှုရှိ၍ ဆေးတစ်ခုတည်းလက်ရာမဟုတ်ဘဲ ပုဂံနှင့် အင်းဝ

၄၀။ ဦးအေးမြင့်၊ လက်ရေးမူတစ်စု (မျက်-၁၃)
 ၄၁။ ဆွဲပုံ (၂)၊ ပုဂံခေတ်ဆင်းတုတော်၏ဦးခေါင်းပိုင်း၊
 ၄၂။ ခေတ်အဆက်ဆက်ရုပ်ပွားတော် (မျက်-၆၊ ၂၂၊ ၂၃)
 ၄၃။ ပုဂံလက်ရာဂူဘုရားအမှတ် (၅၅) (ရတနာမဇူ)၊ (၇၈)၊ (၈၂)၊ (၈၉)၊ (၁၀၆)၊ (၁၆၅) နှင့် စည်သူရှင်ဘုရားတို့ဖြစ်သည်။
 ၄၄။ စာတိပုံ (၉)၊ ဂေါတမဆင်းတုတော် (No.165)

(Intermediate Style) ခေါ် ကြားပုံဖြစ်နေပါသည်။ ဤဂေါတမဆင်းတုနှင့်ထပ်တူနီးပါးတူညီသော ပုဂံခေတ် ရုပ်ပွားတော် နောက်တစ်ဆူမှာ ဘုရားအမှတ် (၇၈) ဖြစ်သည်။^{၄၅} ယင်းတွင် မျက်နှာတော် အင်္ဂါတော်များကွာကျနေ၍ မှန်းဆမရနိုင်သော ကျန်သည့်အပိုင်းဖြစ်သည့် သင်္ကန်းတော်၊ လက်ဟန်၊ ခြေဟန်၊ ကိုယ်အနေအထား၊ လက်မောင်းတော် အားလုံးနီးပါး တူညီသည်။ ဖော်ပြပါ ဆင်းတုနှင့်ဆူနှင့်ပုဂံရှိ အပါယ်ရတနာ လိုဏ်ဂူဘုရားပတ်လည် အပြင်ဘက် နံရံ၊ အတွင်းဘက်လိုဏ်ဂူများအတွင်း တွေ့ရသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ပုံနှင့် တထေရာတည်း တူညီသည်ကို တွေ့ရသည်။^{၄၆} ဂေါတမရုပ်ပွားတော်နှင့် ခပ်ဆင်ဆင်တူသည့်ဆင်းတုတော်မှာ စည်သူရှင်ဘုရား အရှေ့တောင်ထောင့်ရှိ ဘုရားနီဘုရား^{၄၇}ရှိ ဆင်းတုဖြစ်သည်။

ဘုရားနီဆင်းတုတော်

ဘုရားနီဆင်းတုတော် (၄၈) တွင် သဗ္ဗညုတဉာဏ်တော် အထိမ်းအမှတ် မှန်ကင်းတော် ဥက္ကိဿပါရှိပြီး ပုဂံခေတ်ဟန် မဏိတော်သေး၍ အရပ်မြင့်ပါသည်။ ပုဂံခေတ်၌ အိန္ဒိယ ယဉ်ကျေးမှု လွှမ်းမိုးခြင်း၊ ဒုတိယအင်းဝခေတ်၌ တရုတ်ဟန်ပါရှိခြင်းများရှိခဲ့သော်လည်း အမရပူရ ခေတ် ဆင်းတုတော်များသည် လုံးဝမြန်မာဆန်လာသည်ကို တွေ့ရသည်။ သို့သော် ကိုယ်ပိုင်ဟန် တီထွင်ကာစဖြစ်၍ ပုံသဏ္ဍာန်များသည် ရိုးရိုးရှင်းရှင်းသာဖြစ်သည်။ ဆင်းတုတော်တွင် မျက်နှာတော်၊ မေးတော်ပိုင်း၍ပြားကာ မျက်လုံးတော်နှင့် မျက်ခုံးတော် ဝေးကွာ၍နေသည်ကို တွေ့ရပြီး ယင်းမှာ ညောင်ရမ်းခေတ်၏ ထူးခြားမှုကိုယ်ပိုင်ဟန်ဖြစ်သည်။ ဒုတိယအင်းဝ (ညောင်ရမ်း) ခေတ်ဟန်ပေါ်သည့် မျက်လုံးတော်ကို ကျေးမင်းရေသောက်ဟန်ရှိ၍ အနည်းငယ် ပိုပွင့်၍ အတွန့်နည်းသည်။ နားရွက်တော် ပခုံးသို့ထိနေခြင်းကြောင့်လည်းကောင်း၊ သင်္ကန်းတော် ထင်ရှားစွာ မတွေ့ရတော့ပါ။ လက်မောင်းတော်၊ လက်ချောင်းတော် အညီဖြစ်နေခြင်း၊ လက်ကောက်ဝတ်မသိမ်းဘဲ တစ်မျိုးတည်းဖြစ်နေခြင်းကိုလည်းကောင်း၊ နှာသီးတော် ထိပ်ချွန်၍ နှာတံအနည်းငယ်စင်း၍ ရတနာပုံခေတ်ဟန်ဟု ယူဆရန်အကြောင်းရှိသော်လည်း ကျန်သည့် အချက်များကိုထောက်၍ ဒုတိယအင်းဝခေတ် (ညောင်ရမ်းခေတ်)တွင် ပြုလုပ်ခဲ့ပြီး အေဒီ ၁၇၀၀ နှင့် နှစ်အစိတ်ဝန်းကျင်က လက်ရာဟု ယူဆရပါသည်။

တင်ပျဉ်ပြည့်ဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ရေစကြို-ပခုက္ကူသွား ကားလမ်းဘေးရှိ တင်ပျဉ်ပြည့်ဘုရား^{၄၈} အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ကို တွေ့ရသည်။ မှန်ကင်းကြာဖူးပါရှိပြီး အရပ်နိမ့်ဘေးကား ဗြက်ကျယ်သောကြောင့်

၄၅။ ဓာတ်ပုံ (၁၀)၊ (No.78)
၄၆။ ဦးမြ၊ သီရိပန်းချို၊ အပါယ်ရတနာလိုဏ်ဂူဘုရား၊ ပြည်ထောင်စုယဉ်ကျေးမှုဌာန၊ (မျက်-၁၂၂) (ပုံ ၁၉/၁ နှင့်တူညီသည်)
၄၇။ ဘုရားအမှတ် (၄၉)၊
၄၈။ ဓာတ်ပုံ (၁၁)၊
၄၉။ ဘုရားအမှတ် (၅၂)၊

မဏိတော် သီးခြားပုံစံအသွင် မတွေ့ရပေ။ သင်းကျစ်တော်ပုံစံ ထင်ရှားသော်လည်း ရွှေချထား၍ ကြာဖတ်တန်း မပီသတော့ပါ။ အင်းဝခေတ်နှင့်စာလျှင် ဗြဟ္မာတော်ပိုကြီးလာသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ဥက္ကလာလုံမွှေးရှင်တော်မတွေ့ရခြင်းသည် ၎င်းခေတ်က ထည့်လေ့မရှိခြင်းကြောင့် ဖြစ်သည်။^{၅၀} တင်ပျဉ်ပြည့် ဆင်းတုရုပ်ပွားတော်^{၅၁}၏ ထူးခြားမှုတစ်ခုမှာ နားရွက်တော် ပခုံးထိ ထိနေခြင်းမှန်နေသော်လည်း နားထင်နှင့်ကပ်ပြီး ဘေးအပြန်နည်းခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ သို့ကြောင့် နားထင်ကို အလွယ်တကူမမြင်တွေ့ရပါ။ မျက်လုံး၊ မျက်ခုံး၊ နှာခေါင်းတော်ကို အထူအားဖြင့် လည်းကောင်း၊ အရှည်အားဖြင့်လည်းကောင်း တူညီကြပြီး နှာရည်ဆင်းအချိုင့် ထင်ရှားစွာ တွေ့ရ သည်။ မေးတော်လုံးဝန်း၍ ရှေ့မထွက်ခြင်း၊ ပါးချိတ်တော်ကို သင်ပုန်းခေါင်းသဏ္ဍာန် အရေး အကြောင်းဖြင့် ထုလုပ်ထားပြီး အနားပတ်ကြောင်း သိသာစွာ မပါတော့ပါ။ လက်တော်မှာ အင်းဝခေတ်လက်တော်များကဲ့သို့ပင် အတိုအရှည် တညီတည်းဖြစ်ပြီး လက်မတော်မှာ လက်လေး ချောင်းထက် နောက်ကို အနည်းငယ်ရောက်နေသည်။ သို့ဖြစ်၍ တင်ပျဉ်ပြည့် ဂူဘုရားအတွင်းရှိ ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်သည် မှန်ကင်းကြာဖူးတော် အနည်းငယ်ပြုပြင်ထားသည်မှလွဲ၍ ကျန်သော အချက်များ၊ ၎င်းစေတီတော် တည်ဆောက်မှုပုံစံနှင့်ဆက်စပ်၍ အမရပူရခေတ်၏ မူလလက်ရာ ကို ရွှေချထားသည်မှလွဲ၍ ပကတိအတိုင်း လက်ရာမပျက်ရှိသည့် ရုပ်ပွားတော်ဟု မှန်းဆရပါသည်။

လာဘကျော်စွာ ဆင်းတုတော်

ယင်းတင်ပျဉ်ပြည့် ဆင်းတုတော်ထက် နှစ်အနည်းငယ်နောက်ကျသည့် အမရပူရခေတ် ဆင်းတုတော်မှာ ပုခန်းကြီးနယ် မြေခဲတောင်ရွာရှိ လာဘကျော်စွာ သိမ်အတွင်းရှိ ဘူမိဖဿမုဒြာ ဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည့် အင်္ဂတေဆင်းတုရုပ်ပွားတော်ပင်ဖြစ်သည်။ လာဘကျော်စွာ ရုပ်ပွားတော် သည်^{၅၂} တင်ပျဉ်ပြည့်ဆင်းတုတော်နှင့် တည်ဆောက်မှုအခြေခံ သိပ်မကွာလှပါ။ သို့သော် မျက်နှာတော်ကို ပြန်လည်ပြင်ဆင်ပြီးဖြစ်၍ နားရွက်တော်ဘေးသို့ကားပုံမှာ ရတနာပုံခေတ်ကို ညွှန်ရာရောက်ပါသည်။ သို့စေကာမူ မှန်ကင်းတော် မဏိတော်နှင့် မျက်ခုံး၊ မျက်လုံးတော်တို့သည် လည်းကောင်း၊ လက်တော်အနေအထားပုံစံ၊ လက်မတော် လက်လေးချောင်း နောက်အနည်းငယ် ရောက်ခြင်းနှင့် သင်္ကန်းတော်မှာလည်း သင်ပုန်းခေါင်းသဏ္ဍာန် အနားပတ်အရေးအကြောင်းနှင့် ပြုလုပ်ထားခြင်းတို့ကြောင့် တင်ပျဉ်ပြည့်ဆင်းတုတော်နှင့် ခေတ်ပြိုင်ထုလုပ်ခဲ့သော ခေါင်းပိုင်း ပြုပြင်မှုရှိသည့် အမရပူရခေတ် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်အဖြစ် ယူဆရပါသည်။

ဆက်၍ သက္ကရာဇ်အထောက်အထားပါရှိ၍ ညောင်ရမ်းခေတ်ဦး လက်ရာစစ်စစ်ကို စံအဖြစ်တင်ပြရလျှင် ပုခန်းနယ် ရေစကြိုမြို့၊ ထင်းတန်းရပ်ကွက်ရှိ ဦးထွန်းမြေ ဂူဘုရားအတွင်းရှိ

၅၀။ “ခေတ်အဆက်ဆက်ရုပ်ပွားတော်” (မျက် -၁၅)။
 ၅၁။ ဓာတ်ပုံ (၁၂)။
 ၅၂။ ပုခန်းကြီးရွာ၏အနောက်ဘက် နှစ်မိုင်ခန့်အကွာတွင် မြေခဲတောင် လာဘကျော်စွာသိမ်တည်ရှိပြီး အနုပညာပန်းချီသမိုင်းအတွက် တန်ဖိုးကြီးသည့် နံရံပန်းချီရှိသည်။

ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်^{၁၅}ပင် ဖြစ်သည်။ ယင်းဆင်းတုတော်ကို ညောင်ရမ်းခေတ် စနေမင်း (၁၆၄၈-၁၇၁၄) လက်ထက် အေဒီ ၁၇၀၅ ခုနှစ်က တည်ထားကြောင်း နံရံဆေးရေးမင်စာပါရှိပြီး ဆင်းတုတော်ကိုလည်း ၎င်းကာလမှာပင် တည်သည်ဟုယူဆပါသည်။ ညောင်ရမ်းခေတ် ဆင်းတုတော်များသည် ပုဂံခေတ် ဆင်းတုတော်နှင့်လည်းကောင်း၊ ပထမအင်းဝခေတ် ဆင်းတုတော်များနှင့်လည်းကောင်း ကွဲပြားခြားလာပြီး တရုတ်ပြည်မှ ဆင်းတုတော်များ၏ပုံဟန် ပါရှိလာသည်။^{၁၆} မျက်လုံးတော်နှင့်မျက်ခုံးတော်ဝေးကွာခြင်းသည် ညောင်ရမ်းခေတ်၏ ထူးခြားသည့် ကိုယ်ပိုင်ဟန်ဟုဆိုရသော်လည်း မျက်ခုံးတော်၏အဖျားပိုင်းသည် အောက်သို့ကွေးသွား၍ လခြမ်း သဏ္ဍာန်ဖြစ်နေသည်။ ဤအချက်ပင်လျှင် အမရပူရခေတ်သို့ ကူးပြောင်းဟန် အရိပ်အငွေ့တွေ့ ရသည်။ မျက်လုံးတော်မှာလည်း ကျေးမင်းရေသောက်ဟန်မဟုတ်၊ စပါးစေ့သဏ္ဍာန်သာ ပိုထင်ရှား သည်။ မှန်ကင်းတော်သည် ကန်တော့ပုံဖြစ်လာပြီး ခေါင်းတော်၏ထိပ်တည့်တည့်တွင်ရှိသည်။ မဏိတော်သည် သီးခြားမတွေ့ရဘဲ အမရပူရ ဗားကရာကျောင်းရှိ ကြာဖက်ဆောင်းဆင်းတုတော် နှင့် ဆင်တူသည်။ သင်းကျစ်တော်ပါရှိ၍ ဆံတော်နှင့်နဖူးထက်ကို ပိုင်းခြားပေးထားသော သေးငယ် သည့် မျဉ်းတစ်ကြောင်းအဖြစ်တွေ့ရသည်။ နားရွက်တော်မှာ မျက်ခုံးတော်မှ ဆေးတော်အတိုင်း အရှည်ထက် ပိုရှည်၍ ပခုံးသို့ထိနေသည့် နှာသီးတော်ထိပ်နှင့် နှာအိုးတော်ထိပ်တို့ မျဉ်းတစ်ပြေး တည်းရှိပြီး နှာခေါင်းတော်မှာ ဘေးတိုက်ကြည့်လျှင် ပြား၍ ဘုမရှိပေ။ အပေါ်နှုတ်ခမ်းနှင့် အောက်နှုတ်ခမ်းတော်တို့ပါးပြီး အလျားရှည်ကာ ပြုံးယောင်သမ်းနေသည်။ မေးတော် လုံးဝန်း ညီညာပြီး ရှေ့မထွက်ပေ။ လည်ပင်းတော်သည်လည်း လည်ရေးသုံးဆင့်ပုံကို အရေးအကြောင်းနှင့် မပြဘဲ ဖုထစ်၍ပြထားသည့် ဆင်းတုတော်မျိုးကိုတွေ့ရသည်။ သင်္ကန်းတော်နှင့်လက်တော်သည် အင်းဝခေတ် လက်ရာစစ်စစ်တွေ့မြင်ရပြီး အတွန့်မပါဘဲ စွန်မြီးနှစ်ခွက်ကို ဆင်မြန်းထားသည်။ သို့ကြောင့် ဦးထွန်းပြည့် ဆင်းတုတော်ကိုခြုံ၍ သုံးသပ်ရလျှင် မျက်ခုံး၊ မျက်လုံးခေတ်ဟန် အမရပူရ သက္ကရာဇ်အထောက်အထားနှင့် စာရှိသည့် ဆင်းတုတော်ဖြစ်၍လည်းကောင်း၊ ပုခန်းကြီးဒေသ ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ ဆင်းတုတော်များတွင် အားကိုးရပါသည်။^{၁၆}

ဗုဒ္ဓဆင်းတုဆိုင်ရာ ဦးခေါင်းပိုင်း^{၁၇} အခေါ်အဝေါ်များကိုလည်းကောင်း၊ ပုဂံခေတ် ဆင်းတုတော်၏ ဦးခေါင်းပိုင်း^{၁၈}ကိုလည်းကောင်း၊ အင်းဝခေတ် ဆင်းတုတော်၏ ဦးခေါင်းပိုင်းကို လည်းကောင်း^{၁၉}၊ အမရပူရခေတ်၏ ဦးခေါင်းပိုင်းကိုလည်းကောင်း^{၆၀}၊ ရတနာပုံခေတ်၏ ဦးခေါင်း

၅၃။ ဓာတ်ပုံ (၁၂၊ ၁၃) လာဘကျော်စွာရုပ်ပွားတော်၊
 ၅၄။ ဒုတိယအင်းဝခေတ်ဟုလည်းခေါ်ကြသည်။ ၁၅၉၇ ခုနှစ်၊ နန္ဒဘုရင်လက်ထက်မှာ ၁၇၅၁ ခုနှစ် မဟာဓမ္မရာဇာ ဇာတိကာလကိုညွှန်းပါသည်။
 ၅၅။ ဓာတ်ပုံ (၁၃)၊
 ၅၆။ ခေတ်အဆက်ဆက်ရုပ်ပွားတော် (မျက်-၉)၊
 ၅၇။ ဆွဲပုံ (၃)၊ ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်၏ ဦးခေါင်းပိုင်းအခေါ်အဝေါ်များ၊
 ၅၈။ ဆွဲပုံ (၄)၊ ပုဂံခေတ်ဆင်းတုတော်၏ဦးခေါင်းပိုင်း အခေါ်အဝေါ်များ၊
 ၅၉။ ဆွဲပုံ (၅)၊ အင်းဝခေတ်ဆင်းတုတော်၏ဦးခေါင်းပိုင်း အခေါ်အဝေါ်များ၊
 ၆၀။ ဆွဲပုံ (၆)၊ အမရပူရခေတ် ဆင်းတုတော်၏ဦးခေါင်းပိုင်း အခေါ်အဝေါ်များ။

ပိုင်းကိုလည်းကောင်း^{၆၁}၊ သင်္ကန်းတော်၊ လက်တော်များ နှိုင်းယှဉ်ချက်ကိုလည်းကောင်း^{၆၂}၊ မှန်ကင်းတော်၊ မျက်လုံးတော်နှင့် ပါးစပ်တော်နှိုင်းယှဉ်ချက်များ^{၆၃}နှင့်နာခေါင်းတော်၊ နားရွက်တော်များ နှိုင်းယှဉ်ချက်^{၆၄}တို့ကိုလည်း ဦးမောင်မောင်တင်နှင့် ဦးဝင်းမောင်တို့ ရေးဆွဲသည့်ပုံများမှ ထုတ်နုတ်ဖော်ပြထားပါသည်။

ဘုရားနက်ဘုရားဆင်းတုတော်

မြစည်းခုံဘုရားမြောက်ဘက်ရှိ ဘုရားနက်ဂူဘုရား^{၆၅} တွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ကို သက်ဆိုင်ရာဌာနမှ အင်းဝခေတ်ဟု မှတ်ချက်ပြုထားသည်။ စိစစ်မှတ်တမ်းမှ ဘူမိဗိသုသုဒ္ဓါအနေအထားဖြင့် ထုလုပ်ထားသည့် အုတ်အင်္ဂါတော်ဆင်းတုတော်^{၆၆}ဖြစ်သည်။ ညှာလက်တော်သည် အင်းဝခေတ်ပုံစံအတိုင်း လက်မမှလွဲ၍ ကျန်သောလက်လေးချောင်းတို့သည် အတိုအရှည် တညီတည်းရှိခြင်းက အင်းဝခေတ်ကို ညွှန်ပြပါသည်။ လည်ရေးသုံးဆင့်ပါရှိသည်။ ကေတုမာလာခေါ် ဥက္ကဋ္ဌသလုံးဝမပါခြင်းက အင်းဝခေတ်ဟုပြောရန် ခက်ပါသည်။ သို့သော် မျက်ခုံးတော်၊ နှာခေါင်းတော်တို့ ကန့်လန့်ဖြတ် မျဉ်းတစ်ပြေးတည်းအပေါ်တွင်သာရှိပြီး ‘ကျေးမင်းရေသောက်ဟန်’ မျက်လုံးတော်ပါရှိခြင်းတို့က အင်းဝခေတ်ကို လက်ခံနိုင်စရာအကြောင်း ရှိပြန်ပါသည်။ နားတော်ကျပုံက ရတနာပုံခေတ်ဟန်ကူးနေပြီး သင်္ကန်းတော်ကလည်း ရတနာပုံခေတ် အရိပ်အငွေ့ အတွန့်အခေါက်များ ပါစပြုလာသည်ကို တွေ့ရသည်။ သို့ကြောင့် ဘုရားနက်ဆင်းတုတော်သည် အင်းဝခေတ်လက်ရာမှန်သော်လည်း နှောင်းခေတ်တွင် ပြုပြင်မှုများရှိခဲ့၍ ဆင်းတုတော်မှာ အမရပူရဟန်သို့ အကဲပိုအားကောင်းနေသည်ကို တွေ့ရပါသည်။

ကျောင်းတော်ကြီးတံတိုင်းအတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်

နောက်ထပ်တင်ပြလိုသောဆင်းတုတော်မှာ ကျောင်းတော်ကြီးတံတိုင်းအတွင်း အရှေ့တောင်ထောင့်ရှိ ဘုရားအမှတ် (၁၈၁) ၏ မြောက်ဘက်ကပ်လျက်ရှိသည့်ဘုရား^{၆၇} အတွင်းရှိ ရုပ်ပွားတော်^{၆၈}ပင် ဖြစ်သည်။ မှန်စီရွှေချပလ္လင်ထက်တွင်ရှိ သဇ္ဇေသရီး ကိုင်ထားသော ရုပ်ပွားတော် ကိုယ်လုံးတော်သည် ခါးသိမ်သိမ်၊ ရင်အုပ်ကားကားဖြစ်၍ သကျသီဟပုံ^{၆၉}ဟု

၆၁။ ဆွဲပုံ (၇)၊ ရတနာပုံခေတ် ဆင်းတုတော်၏ဦးခေါင်းပိုင်း အခေါ်အဝေါ်များ နှိုင်းယှဉ်ချက်၊
၆၂။ ဆွဲပုံ (၈)၊ သင်္ကန်းတော်နှင့် ဝတ်တော်များနှိုင်းယှဉ်ခြင်း၊
၆၃။ ဆွဲပုံ (၉)၊ မျက်လုံးနှင့်ပါးစပ်တော် နှိုင်းယှဉ်ခြင်း၊
၆၄။ ဆွဲပုံ (၁၀)၊ နာခေါင်း၊ နားရွက်တော်များ နှိုင်းယှဉ်ခြင်း၊
၆၅။ ဘုရားအမှတ် (၄၆)၊
၆၆။ ဘုရားအမှတ် (၁၄၊ ၁၅)
၆၇။ ဘုရားအမှတ် (၁၈၂)၊
၆၈။ ဓာတ်ပုံ (၁၅)၊
၆၉။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း နယ်လှည့်ရာဝင် ပထမတွဲ၊ နံ့သာပုံနှိပ်တိုက်၊ ရန်ကန် (၁၉၆၈) ခုနှစ်၊ မေလ (စာမျက်နှာ-၈၉)၊ (နောက်ကိုးကားလျှင် အတိုမှတ်အရာ နယ်လှည့် (၁) ဟု ဖော်ပြမည်)။

ခေါ်ရပါမည်။ မျက်နှာပြားပြား၊ ပါးဖောင်းဖောင်း၊ မေးရိုးလုံးလုံးနှင့် ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်သည် အောက်နှုတ်ခမ်းတော်ထူ၍ ပြုံးယောင်သမ်းနေဟန်ကို မြင်တွေ့ရသည်။ နားရွက်တော် ပခုံးထိ နေပြီး အောက်ပိုင်းသည် အထက်ပိုင်းနှင့်စာလျှင် ဖြက်သေးပါသည်။ မှန်ကင်းတော်ကို ကြာဖူးကဲ့သို့ လုံးဝန်းစွာပြုလုပ်ထားပြီး ခေါင်းတော်ထိပ်တည့်တည့်တွင် ရှိပါသည်။ အတင်သင်္ကန်းတော်ကို ဘယ်ဘက်ပခုံးပေါ်တွင်တွေ့ရပြီး သင်္ကန်းချသောအခါ အောက်ခြေတွင် စွန်မြီးနှစ်ခွပုံစံ မပါသော ကြောင့် အမရပူရခေတ်ဟု ပြောရမလိုဖြစ်သည်။ သင်္ကန်းတော်ကို သင်ပုန်းခေါင်းမပါဘဲနှင့် ရင်အုံနေရာတွင် ထောင့်တွန့်တစ်ခုတည်းပြထားသည်မှာ ဤဆင်းတုတော်၏ ထူးခြားချက်တစ်ခု ဟု ပြောရပါမည်။

ဘုရားအမှတ် (၁၈၂) ရှိ ဆင်းတုတော်

အမှတ် (၁၈၂) ဂူဘုရားအတွင်းရှိ ရုပ်ပွားတော်သည် ဆက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ အုတ်ဆင်းတု တော်များမှ ရွာသာမြောက်ဘက် ဂူပြာသာဒ်^{၁၀} အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ကို တင်ပြပါမည်။ ယင်းသည် အုတ်ဆင်းတုတော်^{၁၁} တစ်ခုဖြစ်ပြီး ဆင်းတုတော် အရပ် ၃ ပေ ၂ လက်မမြင့်ပါသည်။^{၁၂} ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာ ဆင်းတုတော်များ၏ မှန်ကင်းတော်ပုံစံမှာ ယေဘုယျ သတ်မှတ်ချက်နှင့် တစ်ခါတစ်ရံ ကိုက်ညီမှုမရှိကြောင်းကို ဤဆင်းတုတော်တွင် တွေ့ရသည်။ မှန်ကင်းတော်သည် ကြာဖူးသဏ္ဍာန်ကဲ့သို့ လုံးဝန်းသော သဏ္ဍာန်မဟုတ်ဘဲ မဏိတော်ထက် အနည်းငယ်မြင့်၍ ပြေပြစ်စွာဖုထစ်ထားသည်။ ညာဘက်မျက်လုံးတော် ကွာကျပျက်စီးနေပြီး ဘယ်ဘက်မျက်လုံးတော်မှာ ကျေးမင်းရေသောက်ဟန် ပေါ်လွင်ပါသည်။ နှာသီးတော်နှင့် နှာမိုးတော်တို့ ကွာကျပျက်စီးနေ၍ မပြောနိုင်တော့ပါ။ အင်းဝခေတ်၏ အမှတ်သင်္ကေတအဖြစ် စွန်မြီးနှစ်ခွ အတင်သင်္ကန်းစကို ထင်ရှားစွာတွေ့ရသည်။ ပုဂံခေတ် သင်္ကန်းတော်ထက်ပိုရှည်ပြီး ရင်ဘတ်တော် အောက်ခါးနားအထိ ဆင်းထားသည်။ သင်္ကန်းအတွန့်မပါဘဲ မျဉ်းဖြောင့် အဆုံးသတ်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ ထူးခြားသည်က ညာဘက်နို့အုံအဖု ထင်ရှားပေါ်လွင်ခြင်းပင် ဖြစ်သည်။ ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝလက်ရာ ဆင်းတုအများစု၏ ဆင်းတုတော်သည် ရှေ့တည့်တည့်မှ ကြည့်လျှင် ဘေးသို့ပြန့်ကားမှုနည်းပါးသည်ကို ဤဆင်းတုတော်တွင်သာမက ဘုရားအမှတ် (၁၁၃) နှင့် (၁၁၀) တို့တွင်လည်း ဤကဲ့သို့ပင် တွေ့ရသည်။ ခြံ၍ဆိုရလျှင် ဤဂူအမှတ် (၁၀၈) ဂူပြာသာဒ် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်သည် အင်းဝခေတ်လက်ရာ ဝီပြင်သေးသည်။ အားကောင်းသည်ဟု ပြောရပါမည်။

၇၀။ ဘုရားအမှတ် (၁၀၈)၊
၇၁။ ဓာတ်ပုံ (၆၊ ၁၇)၊
၇၂။ ၆/၈ မှတ်တမ်း (စာမျက်နှာ-၂၇)၊

ဘုရားအမှတ် (၁၁၀) နှင့် (၁၁၃) ဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ပုံစံတူဆင်းတုတော်နှစ်ဆူဖြစ်သော ဘုရားအမှတ် (၁၁၃)^{၇၉} နှင့် (၁၁၀)^{၈၀} တို့ကို လေ့လာစိစစ်ပါမည်။ အမှတ် (၁၁၃) ဂူဘုရားအတွင်းတွင်ရှိသော နံရံပန်းချီမင်စာ အေဒီ ၁၇၇၉ ဟု ရေးထား၍ ၎င်းဆင်းတုတော်ကိုလည်း ထိုခေတ် စဉ်ကူးမင်း (၁၇၇၄-၁၇၈၂) တွင်သာ ပြုလုပ်ထားသည်ဟု ယေဘုယျအားဖြင့် ခန့်မှန်းရပါသည်။ ဆင်းတုတော်^{၈၁}တွင် မျက်နှာတော် တစ်ခုလုံး၊ လက်တော်နှင့်ဒူးတော်တို့ ကွာကျပျက်စီးနေသောကြောင့် မျက်နှာပိုင်း စစ်ဆေး၍ မရတော့ပါ။ အလားတူ ဂူဘုရားအမှတ် (၁၁၀) ရှိ ဆင်းတုတော်^{၈၂} ၏ မျက်နှာတော်ကွာကျနေ၍ မှန်းဆမရတော့ပါ။ သို့သော် ကျန်သည့်ခန္ဓာကိုယ်အစိတ်အပိုင်းများဖြစ်သည့် ဒူးခေါင်းတော်၊ ခါးတော်၊ ရင်အုပ်တော်၊ လက်မောင်းတော်တို့၏ဟန်မှာ တထေရာတည်း တူညီနေပါသည်။ ထို့ပြင် သင်္ကန်းတော်ကျပုံ၊ လက်ဟန်အနေအထား၊ ဘယ်တင်ညာချ ဘူမိဗဿမုဒြာ အနေအထားဖြင့် တွေ့ရသည်။ ဆင်းတုနှစ်ဆူစလုံး ရင်အုပ်ကျယ်ပြီး ခါးသိမ်၍ သကျသီဟပုံစံမျိုးဖြစ်ပါသည်။ ဦးခေါင်းထက်တွင် နှစ်ဆူစလုံး မှန်ကင်းတော်နှင့် မဏိတော် မတွေ့ရပေ။ နှစ်ဆူစလုံး ကျိုးပျက် သည်လည်း ပြင်ဖွယ်မရှိ။ အကယ်၍ ကျိုးပျက်ခဲ့လျှင်လည်း ဦးထိပ်တွင် ကျိုးပျက်ရာ တစ်ဆူဆူမှာ တွေ့သင့်သည်။ မတွေ့ရပါ။ တစ်ဖန် ဦးခေါင်းတော်များနောက်ရှိ နံရံပန်းချီအကွက်နှင့် အနားသတ် ဘောင်ကွပ်အကွက်တို့ ချိန်ဆသော် မှန်ကင်းတော်ပါရန် နေရာမရှိ၍ ဤနှစ်ဆူစလုံး သည် ကတုံးဘုရားများ^{၈၃}ဖြစ်ဖို့များပါသည်။ အကယ်၍ ကတုံးဘုရားမှန်ခဲ့ပါလျှင် နှစ်ဆူစလုံးသည် ၁၇၇၉ ခုနှစ်ထက်စောသော ညောင်ရမ်းခေတ်က ပြုလုပ်ခဲ့ခြင်းဖြစ်ရန် အကြောင်းရှိပါသည်။

နဂါးရုံဘုရားဆင်းတုတော်

ဆက်၍ သံစည်ကျောင်းတိုက်ဘုရားပိုင်း မြောက်ဘက်၌ရှိသော နဂါးရုံဘုရား^{၈၄}အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ကို တင်ပြပါမည်။ နဂါးရုံဆင်းတုတော်^{၈၅}သည် ဓမ္မခံအောက်မှာ နောက်ပိုင်းမှ အသစ် ပြုလုပ်ထားသော မှန်စီရွှေချပလ္လင်ပေါ်တွင် ဘူမိဗဿမုဒြာဟန်နှင့် တွေ့ရပါသည်။ မှန်ကင်းတော် ပိုရှည်လာပြီး ကြက်သွန်ဥပုံသဏ္ဍာန် (ကြာဖူးသဏ္ဍာန်) ပြုလုပ်ထားခြင်းသည် အမရပူရခေတ်၏ ဟန်ကို ပြသနေပါသည်။ ၎င်းဆင်းတုတွင် မဏိတော် အရပ်နိမ့်၍ ဘေးမြက်ပိုလာပြီး မကိုဋ် ဆောင်းပုံမျိုး ဆင်တူပါသည်။ မျက်ခုံးတော်သည် အမရပူရဟန် ပေါ်လွင်သော်လည်း မျက်လုံး တော်မှာ ‘ကျေးမင်းရေသောက်ဟန်’ ပုံပေါ်နေ၍ အင်းဝဘက်သို့ ပြန်ယိမ်းသယောင်ရှိပါသည်။

၇၉။ ဘုရားအမှတ် (၁၁၃) သည် (၁၀၉) ဂူဘုရား၏ မြောက်ဘက် ပေ (၁၅၀) ခန့်အကွာတွင်ရှိသည်။
 ၈၀။ ဘုရားအမှတ် (၁၁၀) သည် (၁၀၉) ဂူဘုရား၏ မြောက်ဘက် ပေ (၅၀) ခန့်အကွာတွင်ရှိသည်။
 ၈၁။ ဓာတ်ပုံ (၁၇၊ ၁၈)။
 ၈၂။ ဓာတ်ပုံ (၁၈၊ ၁၉)။
 ၈၃။ နယ်လှည့် (၁)၊ (မျက်-၉၆)။
 ၈၄။ ဘုရားအမှတ် (၁၂၆)။
 ၈၅။ ဓာတ်ပုံ (၁၉)။

သို့သော် နှာသီးတော်နှင့် အိုးတော်ထိပ်နှစ်ခု မျဉ်းဖြောင့်ဖြစ်၍ နှာသီးတော် ဖြက်နည်းနည်း ပိုကျယ်ခြင်းသည် အမရပူရခေတ်ဖြစ် လက်တော်လေးချောင်းစလုံး တစ်တိတစ်တိုင်းတည်းဖြစ်ပြီး လက်မကို ဘေးဘက်နည်းနည်းခွာထားခြင်းသည် ရတနာပုံခေတ်ဘက်သို့ပြုနေသည်။ ဤသည်ကို ကြည့်လျှင် လက်တော်ကို ပြန်လည်ပြုပြင်ထားဟန်တူသည်ဟု ယူဆရသည်။ မည်သို့ဆိုစေ ဆင်းတုတော်တစ်ခုလုံးတွင် ညာလက်တော် ပြုပြင်ထားသည်မှလွဲ၍ အမရပူရခေတ်၏လက်ရာကို မူလဟန်မပျက်တွေ့ရ၍ ပုခန်းရုပ်ပွားတော် အနုပညာသမိုင်း တန်ဖိုးရှိသည်ဟု ပြောရပါမည်။

ဘုရားအမှတ် (၃၂) ဆင်းတုတော်

ဆက်လက်တင်ပြလိုသည်မှာ ပုခန်းကြီး ရတနာဘူမိ ဆွမ်းစားကျောင်းဆောင် မြောက်ဘက်ကပ်လျက်ရှိသော ဂူဘုရား^{၈၈}အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ဖြစ်သည်။ ယင်းဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်^{၈၉} တွင် မှန်ကင်းတော်လုံးဝမပါရှိတော့ပါ။ မျက်လုံးတော် ကျေးမင်းရေသောက်ဟန်ရှိသော်လည်း အပြင်ပိုင်းတွင် အနည်းငယ် ရှူးသွားသည်။ အပေါ်နှုတ်ခမ်းနှင့်အောက်နှုတ်ခမ်းနှစ်ခုစလုံး အလျားတူညီရှိပြီး ထူနေသည့်အတွက် နှုတ်ခမ်းစူသည့်သဏ္ဍာန် ပေါက်နေပါသည်။ ဤသို့ နှုတ်ခမ်းစူသည့်ပုံစံမျိုးကို ဖောင်တော်ဦးဘုရားတွင်ရှိသော ဆင်းတုတော်^{၉၀}တွင်လည်း တွေ့ရသည်။ မေးတော်မှာ အမရပူရခေတ်ပုံစံ ပါးချိတ်နည်းနည်းကား၍ မေးတော်နှင့်ပါးချိတ်တော် အနိမ့်အမြင့် ညီတူနီးပါးရှိသည်ကိုတွေ့ရသည်။ နှာသီးတော်ထိပ်သည် ရှေ့သို့အနည်းငယ်ထွက်၍ နှာတံ ယောင်ယောင်စင်းကာ နှာအိုးအနည်းငယ်ပွသည်။ ဖောင်းကြွလည်ရေးသုံးဆင့်ပါရှိပြီး နားတော်မှာ ရတနာပုံခေတ်ပုံစံဖြစ်သော အဖျားအပြင်သို့ ကော့ညွတ်နေပါသည်။ လက်တော် ဘူမိဿမုဒြာ အနေအထားဖြစ်ပြီး ညာဘက်လက်ဖမိုး လက်ကောက်ဝတ်နေရာ လှီးဖဲ့ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ သင်္ကန်းတော် ရတနာပုံခေတ်ပုံစံ အတွန့်အခေါက်များဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည့် ညာဘက်ပခုံး ဘက်တွင် သင်္ကန်းအနားဖတ်ပါလာခြင်းက ထူးခြားသည်။ ထုံးသင်္ကန်းတော် ကပ်ထားခြင်းကြောင့် မျက်နှာအနေအထား ပီပြင်စွာလေ့လာ၍မရပါ။ သို့သော် မြင်သမျှကို ထောက်ချင့်ရလျှင် ရတနာပုံ ခေတ်ဦးပိုင်းသို့ ညွှန်းပြန်ပြီး ပုခန်းဘုရား သောတာပန်ရှိ ဆင်းတုတော်ထက် နှစ်အစိတ်ခန့် စောမည်ဟု မှန်းဆရပါသည်။

ဘုရားအမှတ် (၁၃၀) ဆင်းတုတော်

ဆက်၍ သံစည်ကျောင်းတိုက် မြောက်ဘက်ပေ ၁၅၀ ခန့်အကွာတွင် တည်ရှိသော ဂူဘုရား^{၉၁} အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ကို တင်ပြပါမည်။ ယင်းဆင်းတု^{၉၂}သည် မှန်ကင်းတော်

၈၈။ ဘုရားအမှတ် (၃၂)၊
၈၉။ ဓာတ်ပုံ (၂၀၊ ၂၁)၊
၉၀။ ဘုရားအမှတ် (၃၃)၊
၉၁။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၀)၊
၉၂။ ဓာတ်ပုံ (၂၂)၊

မျက်ခုံးတော်၊ မျက်လုံးတော် ‘စပါးစေ့’ပုံစံမှာ အမရပူရခေတ်၏ဟန်များဖြစ်သည်။^{၈၅} အပေါ်နှုတ်ခမ်းနှင့်အောက်နှုတ်ခမ်းသည် ထုအားဖြင့်လည်းကောင်း၊ အရှည်အားဖြင့်လည်းကောင်း တူညီပြီး နှာရည်ဆင်းအချိုင့်ကို ထင်ရှားစွာတွေ့ရသည်။ မေးတော်လုံးဝန်း၍ ရှေ့သို့မထွက်၊ ပါးချိတ်တော်အနည်းငယ်ကား၍ မေးတော်နှင့်ပါးချိတ်တော် အနိမ့်အမြင့်တူညီနီးပါးရှိသည်။ နှာသီးတော်ထိပ်နှင့် နှာဘိုးတော်ထိပ်တို့ မျဉ်းတစ်ဖြောင့်တည်းဖြစ်ပြီး နှာတံပေါ်လွင်ပြီး မြန်မာဆန်ဆန်နှင့် နိုင်ငံခြားအငွေ့အသက်ကင်းလာပါသည်။ သင်္ကန်းတော်ကျပုံမှာ အမရပူရဟန်ဖြစ်သည့် သင်ပုန်းခေါင်းတစ်ထပ်ကို ညာဘက်ပခုံးမှ ချထားသည်။ လက်ဟန်မုဒြာသည် မဟာပထဝီမြေကြီးကို တိုင်တည်သည့်အောင်မြင်တော်မူခြင်း အထိမ်းအမှတ်အဖြစ် ဘူမိဖဿမုဒြာဟန်ပြုလုပ်ထားသော ညာလက်ဖြင့်ကမ်းထားခြင်းနှင့် လက်ကောက်ဝတ်သိမ်မနေခြင်းက အမရပူရခေတ်ကို ထောက်ခံနေပါသည်။ သို့သော် မျက်လုံးတော်နှင့်မျက်ခုံးတော် ဝေးကွာနေသည်မှာ မျက်ခုံးပင့်၍ ကြည့်နေဟန် (သို့မဟုတ်) ညောင်ရမ်းခေတ်၏အငွေ့အသက် ကျန်ရှိသည့်သဘောဖြစ်ပါသည်။ နားရွက်တော်ကျပုံကလည်း အမရပူရဟန်ဖြစ်ခြင်းကြောင့် ဤဆင်းတုတော်သည် မျက်ခုံးတော်ပြုပြင်ထားသည်မှအပ ကျန်သည့်အခြေအနေအားလုံးတို့သည် အမရပူရခေတ်သို့ ညွှန်းနေသည့် စကျင်ကျောက်ဆင်းတုဖြစ်ပါသည်။

သောတာပန်ဘုရားဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ရေစကြို-ပခုက္ကူကားလမ်း ပုခန်းကြီးနှင့် ဆင်ချောင်းရွာကြားရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ် ပန်းချီလက်ရာများ ထင်ရှားသည့် သောတာပန်ဘုရား^{၈၆}အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ကို တင်ပြပါမည်။ သောတာပန်ဘုရားဆင်းတုတော်^{၈၇}သည် စကျင်ကျောက်ဆင်းတုတော်ဖြစ်ပြီး ပလ္လင်အပါအဝင် ၄ ပေ ၂ လက်မမြင့်ပါသည်။^{၈၈} ရတနာပုံခေတ် ဆင်းတုတော်များ၏ ထင်ရှားသော လက္ခဏာများဖြစ်သည့် သဗ္ဗညုတဉာဏ် အထိမ်းအမှတ် မှန်ကင်းတော်မပါရှိခြင်း၊ သင်းကျစ်တော် ဗြက်ကြီးလာခြင်းနှင့် သင်္ကန်းတော်အတွန်းများလာခြင်းတို့ဖြစ်ကြသည်။ ဥဏ္ဏလုံမွေးရှင်တော်ပါ၍ ရုပ်ပွားတော်ထုလုပ်စဉ်ကပင် ထည့်ထားထုလုပ်ထားပုံရပါသည်။ သောတာပန်ဆင်းတုတော်၏ ထူးခြားချက်တစ်ခုမှာ သင်္ကန်းရုံပုံတော်များတွင်၁၈၁၅ ခုနှစ်ကစပြီး ဆံတော်နှင့် နဖူးတော်အစပ်တွင် နဖူးစည်းဆိုသော အရေးကြောင်း ထည့်စပြုလာပါသည်။ နောက် ၁၈၄၀ ပြည့်နှစ်ရောက်သောအခါ ဤနဖူးစည်းသည် အင်မတန်ထင်ရှားပြီး မပါမဖြစ်သည့်ပုံစံဖြစ်လာပါသည်။ ထို့နောက် ၁၈၇၅ ခုနှစ်ခန့်ရောက်လျှင် သင်္ကန်းရုံဘုရားများတွင်လည်း ဤနဖူးစည်းကို စိန်ကျောက်များ

၈၅။ ၁/၁၁ မှတ်တမ်း (မျက် -၃၄)၊
 ၈၆။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၁)၊
 ၈၇။ ဓာတ်ပုံ (၂၃)၊
 ၈၈။ ၁/၁၁ မှတ်တမ်း (မျက် -၃၄)၊
 ၈၉။ နယ်လှည့် (၁)၊ (မျက်-၉၅)

စီခြယ်လာကြသည်^{၉၀}ဟု သမိုင်းပညာရှင် ဆရာကြီး ဒေါက်တာသန်းထွန်းက မှတ်ချက်ပြုထားပါသည်။ သို့ဖြစ်၍ နဖူးစည်းသင်းကျစ်တော် ဖြက်ကြီးပြီး ထင်ရှားလာခြင်း နဖူးစည်းတွင် စိန်ကျောက်များ မထည့်သေးသောကြောင့် ၁၈၄၀ ခုနှစ်နှင့် ၁၈၇၅ ခုနှစ်ကြားတွင် ဤဆင်းတုကို ပြုလုပ်ခဲ့သည်ဟု ယူဆရပါသည်။ အမရပူရခေတ်နောက်ပိုင်း ပုဂံမင်းလက်ထက်မှစ၍ ဤဆင်းတုမျိုးပြုလုပ်လာပါသည်။ ရတနာပုံခေတ်ဆင်းတုသည် အမရပူရခေတ်တွင်ကဲ့သို့ မြန်မြန် ဆန်ဆန်ထုလုပ်သဖြင့် ပိုမိုပြေပြစ်ပြီး ကြည်ညိုဖွယ်အသွင်ဆောင်လာပါသည်။ ရတနာပုံခေတ် လက်ရာနှင့်နှိုင်းယှဉ်လျှင် ဤသောတာပန်ဆင်းတုသည် နှစ်အစိတ်ခန့်နောက်ကျမည်ဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။ ဆရာကြီး ဒေါက်တာသန်းထွန်းက သင်္ကန်းတော်နှင့်ပတ်သက်ပြီး “နှစ်ဆယ်ရာစုထဲ ရောက်လာတော့ သဘာဝဆန်တဲ့ အတွန့်အလိမ်တွေမြင်ရတယ်၊ ဒီအတွန့်တွေဟာ အခုတော့ လိုတာထက်ပိုလာလို့ အရပ်ဆိုးတဲ့ အစိတ်အပိုင်းတောင် ရောက်သွားပြီ” ဟူသော ပြောကြားချက်ကို ထောက်ရှုလျှင် ယခုတင်ပြသော သောတာပန်ဆင်းတုတော်၏သင်္ကန်းအတွန့်အလိမ်ပေါင်း ၁၂ ခု ပါသောကြောင့် ယခင်ခန့်မှန်းခဲ့သည်ထက် နောက်ကျ၍ပြုလုပ်ထားခြင်းလည်း ဖြစ်ကောင်း ဖြစ်နိုင်ပါသည်။

ဘုရားအမှတ် (၁၃၅) ဆင်းတုတော်

နောက်ထပ်တင်ပြလိုသော ဆင်းတုတော်တစ်ဆူမှာ ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား မြောက်ဘက် ပေ ၁၅၀ ခန့် ပခုက္ကူ-ရေစကြိုသွား ကားလမ်း၏အနောက်ဘက် ပေ ၅၀ ခန့်အကွာတွင်ရှိသော ဂူဘုရား^{၉၁}အတွင်းရှိ မှန်စီရွှေချပလ္လင်ပေါ်တွင် ထိုင်လျက်အနေအထားရှိသည့် ဘူမိဃသမုဒြာဟန် အုတ်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသည့် ဆင်းတုတော်^{၉၂}ဖြစ်သည်။ ဆင်းတု၏ ဦးခေါင်းပိုင်းတွင် ရတနာပုံခေတ် ပုံစံအတိုင်း မှန်ကင်းတော် လုံးဝမပါရှိတော့ပါ။ ဥဏှလုံ မွေးရှင်တော်ကို ထုလုပ်စဉ်က ထည့်ဟန် မတူ။ ရွှေသင်္ကန်းဝတ်ဆင်ဆေးခြယ်သည့်အခါ ဆေးနီဖြင့် အညွှန်းပါသော ခရုခွေသဏ္ဍာန် ရေးခြယ်ထားဟန် တွေ့ရသည်။ ‘ရတနာပုံမျက်စေ့ စပါးစေ့’ဆိုသည့် စကားအတိုင်း စပါးစေ့ သဏ္ဍာန် ပြုလုပ်ခြင်းမှန်သော်လည်း နှောင်းလူများကဲ့သို့ မသေချာ၍ ညာဘက်မျက်လုံးအတွင်းဘက် အရောက်များပြီး အဖြူရောင်မျက်အိမ် အဖွင့်နည်း၍ မျက်လုံးစေ့သကဲ့သို့ ဖြစ်နေသည်ကို တွေ့ရသည်။ အပေါ်နှုတ်ခမ်းတော်ပါးပြီး ရတနာပုံခေတ်ထုံးစံ အောက်နှုတ်ခမ်းက အပေါ်ထက် အလျား မတိုတော့ဘဲနှင့် မထူမပါးနှင့် (faint smile) ပုံစံ ပြုံးယောင်သမ်းနေသည်က ဤဆင်းတုတော်၏ ထူးခြားချက်ဖြစ်ပါသည်။ နားရွက်တော်နှစ်ဖက်ကိုကြည့်လျှင် ပခုံးနှင့်မထိသော်လည်း သင်္ကန်းပါသော ဘယ်ဘက်က သင်္ကန်းထုမြင့်တက်မှုကြောင့် ထိနေ၍ ကျန်လက်ယာဘက်သည် တုံးတစ်ခု ဖြင့် ခုထားဟန်ပါရှိ၍လည်းကောင်း၊ အောက်ပိုင်းရှူးပြီး အပြင်အနည်းငယ်ကားသောဟန် ပြုလုပ်ထား၍လည်းကောင်း ရတနာပုံခေတ်လက်ရာသေချာပါသည်။ နောက်လက်တော်ကို ကြည့်လျှင် ပုဂံခေတ်လက်ကဲ့သို့ သဘာဝပုံစံလည်း မဟုတ်၊ ရတနာပုံခေတ်ပုံစံ လက်လေးချောင်း

၉၀။ ဘုရားအမှတ် (၁၃၁)၊
 ၉၁။ ဓာတ်ပုံ (၂၄)၊

တစ်တိတစ်တိုင်းတည်းမဟုတ်ဘဲ လက်ညှိုးတစ်ချောင်းတည်း တိုထားခြင်းက ထူးခြားပါသည်။ နောက်တစ်ခု ထူးခြားသည်မှာ ညာဘက်လက်မတော်သည် ကျန်လက်လေးချောင်းနှင့်ခွာမနေဘဲ ပူးကပ်နေခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ထိုသို့ ပူးနေခြင်းက အမရပူရအင်းဝဟန် မပျောက်သေးသည့် သဘောလည်းဖြစ်နိုင်ပါသည်။ ရှေ့တွင်ရှင်းပြခဲ့သည့် လက်ညှိုးတော်အနည်းငယ်တိုထားခြင်းက လက်တော့ ဟုတ်ဟန်မတူ။ နောက်ပြုပြင်သည့် ရုပ်တုပန်းတော့ဆရာတို့၏ စိတ်ကူးလည်းဖြစ်နိုင် ပါသည်။ တစ်ခါ ဆင်းတုတော်သည် ရတနာပုံခေတ် အနုပညာလက်ရာဖြစ်သော်လည်း ဦးခွင် ကျယ်နေခြင်းသည် အင်းဝပုံစံယူပြီး ထုလုပ်ထားဟန်တူပါသည်။ ယခု မျက်မြင်တွင် လက်ချောင်း လက်သည်းခွံ၊ နှုတ်ခမ်းတော်နှင့် မွေးရှင်တော်တို့ကို လက်သည်းနီ၊ နှုတ်ခမ်းနီနှင့် ဆေးနီများ ဆိုးထားသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ ရတနာပုံခေတ် ပုံဟန်အတိုင်း သင်္ကန်းတော်သည် အတွန့် ခြောက်တွန့်သာပါရှိခြင်း နားတော်၊ ပါးစပ်တော်နှင့် နှာသီးတော်တို့ ရတနာပုံခေတ်စံဝင်ခြင်းတို့ ကြောင့် ရတနာပုံခေတ် အနုပညာလက်ရာဟု အကဲဖြတ်ချင်ပါသည်။ ထို့ပြင် ပါးစပ်တော်နှင့် လက်ညှိုးတော် အနေအထား ထူးခြားမှုကိုလည်း သတိပြုစရာဖြစ်ပါသည်။ ထို့ပြင် ပါးစပ်တော်နှင့် လက်ညှိုးတော် အနေအထားထူးခြားမှုကိုလည်း သတိပြုစရာဖြစ်ပါသည်။ ဤဆင်းတုတော်က မဏိတော်၊ သင်းကျစ်တော်၊ ဥဏှလုံတော်၊ မျက်ခုံးတော်၊ မျက်လုံးတော်နှင့် မျက်နှာကျပုံ သင်္ကန်းကျပုံတို့သည် စစ်ကိုင်းတောင် ဆွမ်းဦးပုညရှင် ၁၁ မီးငြိမ်းလက်ပွားရှင် ရုပ်ပွားတော်တို့ သည်^{၉၂} ထပ်တူ တူညီနေသည်ကို တွေ့ရပါသည်။^{၉၃} ပိုထူးခြားသည့်တစ်ချက်မှာ ဆင်းတု၏ ညာလက် ဘူမိဇယမုဒြာဟန်လက်တော်တို့သည် ပလ္လင်ခုံပေါ်ထိမရောက်ဘဲ ခြေသလုံးအလယ် နေရာတွင်သာ ချထားသည့်အချက်ပင်ဖြစ်ပါသည်။ သို့ဖြစ်၍ ပုခန်းကြီးရှိ ရတနာပုံခေတ်လက်ရာ အုတ်ဆင်းတုတော်များတွင် ဤဘုရားအမှတ် (၁၃၅) ရုပ်ပွားတော် အနုပညာလက်ရာ စိတ်ဝင်စားစရာအကောင်းဆုံးဟု ထင်မြင်ပါသည်။

မိုးကောင်းဘုရားဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ရေစကြို-ပခုက္ကူသွား ကားလမ်းအနောက်ဘက်ရှိ ရွှေဥမင်ကုန်းတော်ပေါ်ရှိ မိုးငယ်ကောင်းမြတ်စွာဘုရား^{၉၄}အတွင်းရှိ ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်ကို စိစစ်ပါမည်။ ယင်းဗုဒ္ဓဆင်းတုတော် သည် သုံးပေမြင့်သည့် ခိုနန်းချိုးအုတ်ပလ္လင်ပေါ်တွင် ဘူမိဇယမုဒြာအနေအထားဖြင့် ထိုင်လျက် တွေ့ရှိရပြီး အင်္ဂတေအုတ်ဆင်းတုတော်^{၉၅} ဖြစ်သည်။ မှန်ကင်းတော်ကို ကြာဖူးသဏ္ဍာန်သာမက အချိုင့်အခုံးဖြင့်ပြုလုပ်ထားပြီး ရေစကြိုမြို့ ဝါဆိုသိမ်ဘုရားတွင် ၁၈၂၅ ခုနှစ်ခန့်က ပြုလုပ်ခဲ့သော ဆင်းတုတော်၏မှန်ကင်းနှင့် ခပ်ဆင်ဆင်တူသည်။ မဏိတော်ဟု သီးခြားမပါတော့ဘဲ မှန်ကင်းနှင့်

၉၂။ ဓာတ်ပုံ (၂၅)၊ (၁၁) မီးငြိမ်းရုပ်ပွားတော် (ဆွမ်းဦး)၊
 ၉၃။ ဓာတ်ပုံ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆ ရက်နေ့ ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း) (မျက်-၁၀)၊
 ၉၄။ ဘုရားအမှတ် (၂၄၈)၊
 ၉၅။ ဓာတ်ပုံ (၂၆)၊

တစ်စပ်တည်းပြုလုပ်ထားပြီး လက်မှာပြောင်ချောဖြစ်၍ ကတုံးဘုရား^{၉၆}နှင့်လည်း ခပ်ဆင်ဆင် တူပါသည်။ ဥက္ကဏ္ဍလုံမွေးရှင်တော် ထည့်ထားခြင်းမှာမူ နောက်မှ ထည့်ထားခြင်းဖြစ်သည်။ ဤဆင်းတုတော်ထူးခြားသည်မှာ ပါးစပ်တော်နှင့် နားရွက်တော်တို့၏ပုံစံဖြစ်သည်။ ပါးစပ်တော် သည် ‘ပ’ ပုံ နှစ်လိဖွယ်အပြုံး ပုဂံအာနန္ဒာရှိ ကတုံးဘုရား ပါးစပ်တော်နှင့် ဆင်ဆင်တူသည်။ သို့သော် အာနန္ဒာရှိ ကတုံးဘုရား ပါးစပ်တော်ပြုံးပုံတွင် အောက်နှုတ်ခမ်းထူထဲ၍ မှသင်းကောင်း ဆင်းတုတော် ပါးစပ်တော်၊ နှုတ်ခမ်းတော် နှစ်ခုစလုံး ပါးလျား၍ ပြုံးရိပ်ပိုပေါ်လွင်ပြီး ပုခန်းနယ် တစ်ဝိုက်တွင် ရှိသမျှဆင်းတုတော်များထဲတွင် ‘အပြုံးရွှင်ဆုံး’၊ ‘အပွင့်လင်းဆုံး’၊ ‘ကျေနပ်နှစ်ခြိုက် အားရသော အပြုံးပိုင်ရှင်’ဆင်းတုတော်အဖြစ် မှတ်တမ်းတင်ရမည်ဖြစ်ပါသည်။ နားရွက်တော် ပုံစံသည် ဘေးသို့ပြန့်ကား၍ နားခွက်တော်မပါရှိပေ။ နားတော်ဗြဟ္မာ အထက်ပိုင်းနှင့် အောက်ပိုင်း အတူတူနီးပါးခန့်ရှိသည်။ နှာအိုးတော်သည် မျက်မှောင်အရင်းနှင့် အောက်သို့ဆင်းလာသည့်အပိုင်း တစ်ဖြိုးတည်းဖြစ်ပြီး နှာတံလုံးလုံးပေါ်လွင်သည်။ မျက်လုံးတော်နှင့် မျက်ခုံးတော် ဝေးကွာလွန်းပြီး မျက်လုံးတော်သည် ရှေ့နှစ်လံကွာခန့်ကို စူးစိုက်ကြည့်နေဟန်ဖြစ်သည်။ ညှာလက်တော် ဘူမိဖဿ နှင့် လက်ညှိုးနှင့်လက်မ နည်းနည်းခွာထားခြင်းက ရတနာပုံခေတ်သို့ ဦးတည်ဟန်တွေ့ရသည်။ သင်္ကန်းတော်အတင် သင်္ကန်းတွင် သင်ပုန်းခေါင်းနှစ်ထပ်ဖြစ်ပြီး အရေးအကြောင်းဖြင့် မဖော်ပြဘဲ အင်္ဂတေထပ်တင်ထားသည်ကို တွေ့ရသည်။ သင်္ကန်းအနားဖတ်စကို တစ်ညီတည်းမဟုတ်ဘဲ အတိုက်ပုံစံမျိုး ဤဆင်းတုတော်တွင်သာ တွေ့ရသည်။ မူလတွင် လည်ရေးသုံးဆင့်ပါဟန်ရှိပြီး ယခုတွင်မူ လည်ရေးနှစ်ဆင့်သာ ရေးဆွဲထားပြီး ၂၀၀၃ ခုနှစ်ကမှ ကုသိုလ်ရှင်^{၉၇}တို့ ရွှေသင်္ကန်းကပ် ထားခြင်းကြောင့် ဆင်းတုတော်ဖြစ်လို့နေပါသည်။ မိုးကောင်းဆင်းတုတော်သည် ပုခန်းကြီးဒေသရှိ ဆင်းတုတော်များတွင် ‘အပြုံးရွှင်ဆုံး’ ပုံဆန်းဆင်းတုတော်ဟု ဆိုရပါမည်။

စကျင်ကျောက်ဆင်းတုများကို ချဉ်းကပ်စိစစ်ခြင်း
ဝါဆိုသိမ်ဘုရားဆင်းတုတော်

ပုခန်းကြီးနယ် ရေစကြိုရွာ ပိုးရပ်ရှိ ဝါဆိုသိမ်ဘုရားတွင် အေဒီ ၁၈၂၅ ရေးထိုးသော နံရံပုန်းချိမင်စာရှိပါသည်။ သို့ကြောင့် ထိုဘုရားထဲတွင်ရှိသော စကျင်ကျောက်ဆင်းတု ရုပ်ပွားတော် လေးဆူကိုလည်း ဘကြီးတော်မင်းလက်ထက် (၁၈၊ ၁၉၊ ၃၇) လောက်က ပြုလုပ်ထားသည်ဟုသာ အကြမ်းဖျင်းမှန်းဆရပါသည်။ ညောင်ရမ်းခေတ်လွန် အမရပူရခေတ်တွင် ပြုလုပ်ထားသော ဤရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များသည် အခြေခံအားဖြင့် အရပ်အမြင့်၊ ကိုယ်ထည် တည်ဆောက်မှုနှင့် မျက်နှာကျ ယေဘုယျသဘောတူညီသည်ကိုတွေ့ရပါသည်။ သို့သော် ဘုရားတစ်ဆူချင်းကို အသေးစိတ်ချဉ်းကပ်ကြည့်လျှင် တစ်ဆူချင်းစီတွင် မူကွဲသည်ကို တွေ့လာရပါသည်။ ယင်းသို့

၉၆။ နယ်လှည့်- ပတွဲ၊ (မျက် -၉၆) (နယ်ပြဇာတ်ပုံ - ၁၄ နှင့် စာမျက်နှာ-၉၆ ရေးသားချက် ပေါင်းစပ်၍ ချဉ်းထောက်သည်)
 ၉၇။ ကုသိုလ်ရှင် ဦးဆင်းတင်၊ ဒေါ်ရီထွေးတို့ မိသားစုကောင်းမှု ရွှေသင်္ကန်းကပ်သည် မင်စာပလ္လင်ခြေတွင် ၂၀၀၃ ခုနှစ်ရက်စွဲဖြင့်တွေ့၏။

မူကွဲပုံများကို ဆက်တင်ပြပါမည်။ ပုဂံခေတ်တွင် အိန္ဒိယယဉ်ကျေးမှုလွှမ်းမိုးခြင်းနှင့် ဒုတိယ အင်းဝခေတ်တွင် တရုတ်ဟန်ပါရှိခဲ့သော်လည်း အမရပူရခေတ် ဆင်းတုတော်များသည် လုံးဝမြန်မာဆန်လာသည်ကို ဝါဆိုသိမ် ကျောက်ဆင်းတုတော်^{၉၀}က သက်သေခံပါသည်။ မှန်ကင်းတော်ကြာဖူးသဏ္ဍာန်နှင့် အဖျားရှူးချွန်သွားပြီး မဏိတော်အရပ်နိမ့်ကာ ဘေးပြက် ပိုကျယ်သည်ကို တွေ့ရသည်။ ကျန်သော ဝါဆိုသိမ် စကျင်ဆင်းတုတော်^{၉၁}မှာ မှန်ကင်းတော် သိပ်မချွန်လှပါ။ မဏိတော် ဦးခေါင်းတော်ဆံစသည် ကျောက်ဆင်းတုတွင် မြောင်ချောဖြစ်သော် လည်း စကျင်ဆင်းတုမှာ ပိန္နဲဆူး ရွဲလုံးတန်းများသည် ပါလာသည်ကိုတွေ့ရပါသည်။ တစ်ဖန် ကျောက်ဆင်းတုမှာ ဥဏ္ဏလုံမွေးရှင်တော် မပါသော်လည်း စကျင်ဆင်းတုတွင်မူ ဥဏ္ဏလုံပါလာ သည်။ လည်ရေးသုံးဆင့်၊ လက်တော်၊ သင်္ကန်းတော် အနေအထား နှစ်ဆူစလုံး လက်ရာတူ ပါသည်။

သို့သော် ဝါဆိုသိမ်ကျောက်ဆင်းတုက ညာဘက်လက်မတော် ပုံမှန်အတိုင်း တိုထားပြီး ဝါဆိုသိမ် စကျင်ဆင်းတုတော်က လက်ငါးချောင်းစလုံး တစ်ညီတည်း မြေထိအနေအထားဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည်။ မျက်လုံးတော်တွင် နှစ်ဆူစလုံး စပါးစေ့သဏ္ဍာန်ပြုလုပ်ထားသည်။ ဆင်းတုတော်နှစ်ဆူစလုံး၏ အပေါ်နှုတ်ခမ်းတော်နှင့် အောက်နှုတ်ခမ်းတော်တို့သည် အထူအားဖြင့်လည်းကောင်း၊ အရှည်အားဖြင့်လည်းကောင်း တူညီ၍ နှာရည်ဆင်းအချိုင့် ထင်ရှားစွာတွေ့ရပါသည်။ နှစ်ဆူစလုံး၏သင်္ကန်းတော်သည် အမရပူရခေတ် အလေ့အထအတိုင်း သင်ပုန်းခေါင်းတစ်ခုစီဖြင့် ဘယ်ပခုံးတင် သင်္ကန်းကိုလည်းသွင်းထားသည်။ ဤတွင် ထူးခြား သည်မှာ မည်သည့်ခေတ်တွင်မျှ မတွေ့ဖူးသည့် ညာဘက်တော်ငါးချောင်းစလုံး မြေထိအနေ အထားနှင့်တွေ့ရခြင်းမှာ ပုခန်းနယ်တွင် ဤတစ်ဆူသာရှိပါသည်။

ဆင်ရုပ်ခံဘုရားဆင်းတုတော်များ

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးနယ်၏ ဆင်ရုပ်ခံ ဘုရားဆင်းတုအကြောင်း အနည်းငယ်တင်ပြပါမည်။ ဆင်ရုပ်ခံသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များ ထုလုပ်သောခေတ်သည် အေဒီ ၁၂ ရာစုအတွင်းကဖြစ်မည်ဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။ ဆင်ရုပ်ကို ပီပီပြင်ပြင် ပြည့်စုံစွာထုလုပ်၍ ပလ္လင်အောက်ခံထားလျှင်ဖြစ်စေ၊ ပလ္လင်ခြေရင်းတွင် ဆင်ရုပ်ပုံ (သို့မဟုတ်) ဆင်စွယ်၊ ဆင်နှာမောင်း၊ ဆင်ဦးခေါင်း၊ ဆင်ခြေထောက် စသော ဆင်၏ခန္ဓာကိုယ်အစိတ်အပိုင်း အင်္ဂါရပ်တစ်ခုခုကို ပြုလုပ်မွမ်းမံထားလျှင်ဖြစ်စေ ၎င်းပလ္လင်ကို ဆင်ခံပလ္လင်၊ ဂဇာသနပလ္လင်^{၉၀၀} ဟု ခေါ်ပါသည်။ ယင်းပလ္လင်နှင့်အတူ ရှိသည့် ဘုရားကို ဆင်ခံဘုရားဟုလည်း ခေါ်ကြပါသည်။ သိဒ္ဓတ္ထမင်းသားဘုရားသို့ရောက်သည့်နေ့မှာ

၉၀။ ဓာတ်ပုံ (၂၇)၊

၉၉။ ဓာတ်ပုံ (၂၇)၊

ကဆုန်လပြည့် ဗုဒ္ဓဟူးနေ့ဖြစ်ပြီး ဗုဒ္ဓဟူး၏အထိမ်းအမှတ်သည် ဆင်ဖြစ်၍လည်းကောင်း၊ ဆဒ္ဒန်ဆင်မင်းဝတ္ထု^{၁၀၁}ကို ရည်ညွှန်း၍လည်းကောင်း၊ ဆင်ဖြူရှင်မင်းကြီးများအဖြစ်ကိုလည်းကောင်း၊ ဧရာဝတီဆင်စီးရသော သိကြားမင်းအဖြစ်ကိုလည်းကောင်း၊ ဥပါသကဆင်ဖြူတော်^{၁၀၂} ဝတ္ထုများအား ရည်ညွှန်းကိုးကားရာ၌လည်းကောင်း အလိုရှိသော အလှူရှင်များက စီရင်လှူဒါန်းပူဇော်လေ့ရှိပါသည်။^{၁၀၃} ဆင်ခံဘုရားနှင့် သရက္ခန်ဘုရား ဆက်စပ်လျက်ရှိပြီး ယင်းတို့ ဆက်စပ်မှုကို အောက်ပါဇယား^{၁၀၄}အတိုင်း တွေ့မြင်ရသည်။

ဇယား (၁) သရက္ခန်ဘုရားခြောက်ဆူနှင့် ဆင်အရေအတွက်ဇယား-

စဉ်	ဆင်းတုဝါစဉ်	ဆင်းတုအမည်	ဆင်ခံစီးရေ အရေအတွက်
၁	ပထမဆင်းတု	စည်သူရှင်	၁၅ စီး
၂	ဒုတိယဆင်းတု	ရွှေတန့်တစ်	၁၄ စီး
၃	တတိယဆင်းတု	ရှင်မတောင်	၁၃ စီး
၄	စတုတ္ထဆင်းတု	ဆင်ကြို့ရွာ	၁၂ စီး
၅	ပဉ္စမဆင်းတု	အညာသီဟတော	၁၁ စီး
၆	ဆဋ္ဌမဆင်းတု	မြတ်ပေါင်းမဇူ	၁၀ စီး

အထက်ဖော်ပြပါဇယားအရ ဆင်ခံသရက္ခန် ဘုရားခြောက်ဆူတွင် အညာသီဟတောဆင်ခံဘုရား^{၁၀၅}မှလွဲ၍ ကျန်သည့်ဆင်ခံဘုရား ငါးဆူကို ပုခန်းကြီးဒေသတွင် တွေ့ရခြင်းမှာ ထူးခြားမှုတစ်ခုဟု ဆိုရမည်။ ထို့ထက် ပို၍ထူးခြားသည်မှာ မြန်မာဘုရင်အဆက်ဆက်တို့ သရက္ခန်ဘုရားများ နေပြည်တော်သို့ပင့်ဆောင်သည့်အခါတိုင်း ရွှေတန့်တစ်ဆင် ၁၄ စီးခံဘုရားကို ချန်ထားခြင်းဖြစ်သည်။^{၁၀၆} အတိတ်နိမိတ်သဘော ဆင်ခြင်၍ချန်လှုပ်ခဲ့ဟန်တူပါသည်။

ဆင်ကို ခြေလေးချောင်းသတ္တဝါများတွင် အကြီးဆုံးသတ္တဝါအဖြစ်သတ်မှတ်၍ အလေးဂရုပြုကြသည်။ စကြာဝတေးမင်း၏ရရှိအပ်သော ရတနာခုနစ်ပါးတွင် ဆင်ရတနာသည် တစ်ပါးအပါအဝင်ဖြစ်ခြင်းကြောင့်လည်းကောင်း၊ ရှေးမြန်မာဘုရင်တို့ ဆင်ဖြူပိုင်ဆိုင်မှုအပေါ်မူတည်၍ တစ်စီးရှင်၊ နှစ်စီးရှင်၊ ငါးစီးရှင် စသည်ဖြင့် ဂုဏ်ယူကာ ဘွဲ့ခံလေ့ရှိပါသည်။^{၁၀၇} ထို့ပြင် ဥတေန

၁၀၁။ မြင့်ဆွေ၊ စာရင်းကျမ်း၊ (မျက်-၉၉)။ [ဆန္ဒန္တလတ်ကွက် အမှတ် (၅၁၄)]
 ၁၀၂။ တစ်ကိုယ်လုံးဆွတ်ဆွတ်မြူ၍ နာမောင်းအမြီး ရှည်လျားသွယ်ပြောင်း၍ ကောင်းကင်ယံ၌ ပျံလွှားတတ်သော ဆင်မျိုးဖြစ်သည်။
 ၁၀၄။ တင်လွင် (၁-၁၁-၂၀၀၃) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း။
 ၁၀၅။ မန္တလေးမြို့ (၈၂) လမ်းနှင့် (၂၄) လမ်းထောင့် ရွှေကျီးမြင်ဘုရားတွင် ထားရှိသည်။
 ၁၀၆။ ဒေါက်တာသက်လွင်၊ ကုန်နန်းနှင့်ပုခန်းမြေ၊ ရန်ကုန်ချမ်းသာ ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၂၀၀၃ ခုနှစ် (မျက်-၂၃၆)
 ၁၀၇။ စပ်ထွန်းမှတ်တမ်း။ Seat, Postures, Vehicles and Historical Sketch of Burmese Icomography, ရန်ကုန်။

နတ်မင်း^{၁၀၈}၏ ဘဝပုံဖော်ရာ၌ ၎င်းစီးတော်ဆင်ကို ဖော်ပြလေ့ရှိသည်။ ဘုရားလောင်းဘဝ နှစ်ကာလ အန္တရာယ်မရှိသည့် ဆင် ၁၁ ဘဝကိုရည်စူး၍ ဆင်ခံဘုရား ရုပ်ပွားတော်များကို စီရင်ထုလုပ် ကိုးကွယ်ခဲ့ကြသည်ဟုလည်း ဆိုပါသည်။^{၁၀၉}

ခန္ဓသိမ်ဂူဘုရားအတွင်းရှိ ဆင်ခံဆင်းတုတော်

ထပ်၍တင်ပြလိုသော ဆင်ခံဘုရားမှာ ပုခန်းကြီးရှိ ရွာသာဘုန်းကြီးကျောင်းဝင်းအတွင်း ကျောင်း၏အရှေ့မြောက်ထောင့်နှင့် ဘုရားအမှတ် (၈၇) ၏မြောက်ဘက်ရှိ ခန္ဓသိမ်ဂူဘုရား^{၁၁၀} ဖြစ်သည်။ ခန္ဓသိမ်ဂူဘုရားအတွင်းရှိ ဆင်ခံဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်^{၁၁၁}ကို လေ့လာစိစစ်လျှင် မှန်ကင်းတော် ကြက်သွန်ဥသဏ္ဍာန်ရှိသည်။ မဏိတော် အဖုသီးဖျားမတွေ့ရတော့ဘဲ ဆံတော်ကို ရွဲလုံးတန်းအသေးများဖြင့် စီခြယ်ထားပြီး ရွဲလုံးသေးမှုကြောင့်လည်းကောင်း၊ ရွှေထူချထား၍ လည်းကောင်း သိပ်မထင်ရှားတော့ပေ။ သင်းကျစ်တော်ပါရှိပြီး မျက်လုံးတော် စပါးစေ့သဏ္ဍာန်ရှိ၍ အပေါ်နှုတ်ခမ်းနှင့်အောက်နှုတ်ခမ်းတို့ ညီတူကြ၍ မေးတော်ဝန်းဝိုင်းသည်။ လည်ပင်းတော် အနေတော်မျှဖြစ်ကာ လည်ရေးသုံးဆင့်ပါရှိပြီး ဆံစမှ မျက်မှောက်တော်တစ်ပြန်၊ မျက်မှောက် တော်မှ နှာသီးတော်တစ်ပြန်၊ နှာသီးတော်မှ မေးတော်တစ်ပြန် တူညီသည်။ မျက်လုံးတော်သည် မျက်ခုံးတော်နှင့်နှာသီးတော်အကြား အလယ်မျဉ်း၏ အထက်ပိုင်း အနည်းငယ်ရောက်သည်။ မျက်ခွံတော်အထက်၌ ပြတ်သားသော အချိုင့်ရာပါသည်။ နားတော်မှာ မကားလွန်း မကပ်လွန်း ပုံမှန်ဖြစ်၍ လက်တော်ကျဟန်မှာ ဆင်နှာမောင်းသဏ္ဍာန် သွယ်လျပြည့်ဖိုး၍ ညာလက်ဘူမိ ဖဿမုဒြာနှင့် လက်လေးချောင်း မြေထိအနေအထားတွေ့ရသည်။ လက်တော်ပုံစံ အင်းဝလက်ရာ ဖြစ်ပြီး အတင်သင်္ကန်းတော်မှာ အင်းဝခေတ်ပုံစံ အနားဖတ်လုံးပါရှိသော်လည်း စွန်မြီးနှစ်ခွ မပါပေ။ ထို့အတူ အမရပူရခေတ်ကဲ့သို့ သင်္ကန်းချသော်လည်း၊ သင်ပုန်းခေါင်းပုံစံ ပီပီပြင်ပြင် မတွေ့ရ။ ရုပ်ပွားတော်အောက်ခံ စမခံအောက်တွင် ဆင်လေးစီး ထမ်းတင်ထားပြီး ဆင်အားလုံး သည် ရုပ်ပွားတော်မျက်နှာမူရာ ရှေ့တည့်တည့်ကြည့်ဟန် တွေ့ရသည်။ ကျောက်ဆင်းတု ဆင်ခံပလ္လင်အပါအဝင် အမြင့်ခြောက်ပေနှစ်လက်မခန့်^{၁၁၂} ရှိပြီး ဆင်လေးကောင်ခံသော ကျောက်ဆင်းတုဘုရား ပုခန်းနယ်တွင် ဤရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူသာ တွေ့ရပါသည်။

ဖောင်တော်ဦးကျောင်းဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ ဖောင်တော်ဦးကျောင်းဝင်းအရှေ့တောင်ထောင့်ရှိ အင်းဝခေတ် လက်ရာ ဘုရားအမှတ် (၃၃) အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်ကို ချဉ်းကပ်ကြည့်ပါမည်။ ဤဆင်းတုတော်

၁၀၈။ စပ်ထွန်းမှတ်စင်း၊
၁၀၉။ စပ်ထွန်းမှတ်စင်း၊ မြန်မာ့ရိုးရာ (မျက်-၁၈၁)
၁၁၀။ ဘုရားအမှတ် (၈၈)၊
၁၁၁။ ဓာတ်ပုံ (၃၀) ဆင်ခံဘုရား၊
၁၁၂။ တင့်လွင်၊ လှမျိုးတင် (၄-၇-၂၀၀၃ မှတ်တမ်း) (မျက်-၂၀)၊

သည် သံကျောက်ဖြင့် ထုဆစ်ထားသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်^{၁၁၃} တစ်ခုဖြစ်ပြီး၊ မဏိတော်၊ မှန်ကင်းတော်တို့မပါ၍ အကြမ်းဖျင်းအားဖြင့် ကတုံးဘုရားဟု ယူဆရပါသည်။ ကတုံးဘုရားနှင့် ပတ်သက်၍ သမိုင်းပညာရှင် ဆရာကြီး ဒေါက်တာသန်းထွန်းက 'ကတုံးပုံတော်တွေဆိုရင် ရဟန္တာလို့ ပြောကြတယ်၊ ဒါပေမဲ့ အာနန္ဒာလိုဏ်ဂူထဲမှာ ဘုရားရုပ်တုတွေကို ဂူငယ်လေးတွေနဲ့စဉ်ပြီး စကြို တစ်လျှောက်ထားတဲ့အခါ လက်ဖျားမြေထိဟန်၊ ဓမ္မစကြာတရားဟောဟန်၊ အခြေအတင် ဆွေးနွေးဟန် စတာတွေ ရှစ်ဆူစလုံး 'ကတုံး'တွေပဲ၊ အဲဒီဆင်းတုတွေကို ရဟန္တာလို့ ပြောမရပါ'^{၁၁၄} ဟု ရေးသားထားပါသည်။ ဆံတော်ပယ်စဉ်က အဖျားလက်လေးသစ်ခန့် ကျန်သည်ကို အကြောင်း ပြုပြီး ထိပ်တော်ကို သဘာဝထက်အနည်းငယ်ပိုပြီး မို့မောက်ထားပါသည်။ ဆံတော်ထင်ရှားရန် ခေါ်မလွှမ်းသော အနုပညာများတွင် ခပ်တွန့်တွန့်လှိုင်းသဘောလုပ်ထားတတ်ကြပြီး ယင်းပုံမျိုး မြန်မာပြည်တွင်မရှိ။ ပုခန်းတွင်လည်း မရှိပါ။ ပုဂံခေတ် ဆင်းတုတော်များ၏ထိပ်တွင် အစင်း အကြောင်းဘာမှမရှိ၊ ပကတိပြောင်ချောနေသည်ဟုလည်း သိရပါသည်။ သို့ကြောင့် ယခု ဖောင်တော်ဦးကျောင်းရှိ ဘုရားအမှတ် (၃၃) ဆင်းတုတော် ဦးခေါင်းအထက်တွင် မှန်ကင်းတော် မပါ။ မဏိတော် မတွေ့ရခြင်းကြောင့်လည်းကောင်း၊ ပုဂံခေတ် ပုဂံအာနန္ဒာ ကတုံးဘုရားပုံ (၁၄) နှင့် နှိုင်းချင့်၍လည်းကောင်း ကတုံးဘုရားဟု ယူဆရပါသည်။ သို့သော် သင်္ကန်းတော် အင်းဝပုံစံ၊ လက်တော်အင်းဝပုံစံ မှန်ပါသည်။ မျက်လုံးတော် ဗာဒံစေ့ပုံ မျက်လွှာချ မျက်လုံးမေးစင်း၍ ဈာန်ဝင်စားနေပုံဖြစ်ပါသည်။ နားတော်ပုံစံ ရတနာပုံဘက်သို့ ဦးတည်နေပြီးနောက် နှောင်းမှ ပြုပြင်ထားသည်ဟု ယူဆရပါသည်။ သို့ဖြစ်၍ ဘုရားများ ပုဂံခေတ်က ပုဂံတွင်ရှိသည်ကို သေချာ သိသော်လည်း ပုခန်းကြီး ပုဂံလက်ရာ ကတုံးဘုရား ရှိ/မရှိ သေချာမသိပါ။ သို့သော် ရှေ့ပိုင်းတွင် ဘုရားအမှတ် (၁၁၀) နှင့် (၁၁၃) တို့သည် ၁၇၇၉ ခုနှစ်ထက်စောသော ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ ကတုံးဘုရားများဟု ယူဆနိုင်ပြီး ယခု ဘုရားအမှတ် (၃၃) ဆင်းတုတော်သည်လည်း အထက်ပါ ရုပ်ပွားတော်နှစ်ဆူထက် နောက်ပိုင်းနှစ်အစိတ်ခန့် နောက်ကျပြီးပြုလုပ်ခဲ့သည့် ရုပ်ပွားတော်ဟု ယူဆရပါသည်။ ရုပ်ပွားတော်၏ ဘေးတစ်ဖက်တစ်ချက်စီတွင် ဘယ်ညာဒူးတစ်ချောင်းစီထောင်ပြီး ပုဆစ်ဒူးတပ်ရှိခိုး အရိုအသေပြုနေကြသော ရုပ်တုနှစ်ခုသည်လည်း ရှင်သာရိပုတ္တရာနှင့် ရှင်မဟာ မောဂ္ဂလာန် ရဟန္တာမထေရ်နှစ်ပါး ဟုတ်ဟန်မတူပါ။ ဗာလီကွေးခါးစည်းနှင့် လက်ကြပ်ကိုယ်စီ ပါရှိကြသောကြောင့် နတ်မင်းနှစ်ပါးလေလောဟု ထင်မြင်ပါသည်။

ရပ်တော်မူဆင်းတုတော်များကို ချဉ်းကပ်စိစစ်ခြင်း
ကန်စွယ်ရပ်တော်မူဆင်းတုတော်

ဆက်လက်၍ ပုခန်းကြီးရှိ ရပ်တော်မူ ဆင်းတုတော်များကို စိစစ်ပါမည်။ ပထမဦးဆုံး မတ်ရပ်ဆင်းတုတော်^{၁၁၅}မှာ ပုခန်းကြီးရှိ ကန်စွယ်ဥမင်အတွင်းမှ ရပ်တော်မူဖြစ်ပါသည်။

၁၁၃။ ဓာတ်ပုံ (၃၀)၊
 ၁၁၄။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ နယ်လှည့် (၁) (မျက် -၉၆)၊
 ၁၁၅။ ဓာတ်ပုံ (၃၁)၊

ဆင်းတုသည် ဦးခေါင်းတော်၊ ခြေထောက်တော်များ ကျိုးပဲ့ပျက်စီးကုန်၍ လက်ရာကောင်း မကောင်း စစ်ဆေးဆုံးဖြတ်၍ မရတော့ပါ။ ချက်တော်ပေါ်ပုံကို ကြည့်ရခြင်းနှင့်ကွာကျနေသော သင်္ကန်းတော်အင်္ဂါတော်များအထပ်ကို ထောက်ချင့်၍ ၎င်းမူလလက်ရာဟာ သင်္ကန်းတော် အစိုဝတ်^{၁၁၆} များ ဖြစ်လေမလားဟု တွေးစဉ်ဖြစ်ပေပါတယ်။ မူလအစိုဝတ်ပေါ်တွင် နှောင်းခေတ် လူများပြုပြင်မှုကြောင့် Incase သဘောမျိုး ရပ်တော်မူသင်္ကန်းနှစ်ထပ်ပုံကို တွေ့မြင်ရပါသည်။ သို့သော် ကျန်ရှိသည့် ခန္ဓာကိုယ်အနေအထား သွယ်လျှပ်၊ သင်္ကန်းတော်၊ ချက်တော်ပေါ်ပုံနှင့် မတ်ရပ်ကိုယ်တော် တည်ထားပုံသည် သီးခြားကင်းလွတ်၍ တည်ထားခြင်းမဟုတ်ဘဲ ကိုက်မနံရံမှ အုတ်ထွက်၍ ဆင်းတုတော်ပြုလုပ်ထားခြင်းကြောင့်လည်းကောင်း၊ အုတ်စီလက်ရာကိုကြည့်၍ လည်းကောင်း ပထမအင်းဝခေတ် ကုန်ဆုံးချိန် အေဒီ ၁,၅၀၀ နှင့် နောက်ပိုင်း နှစ်အစိတ်ကာလက ပြုလုပ်ခဲ့သည်ဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။

မောဂ္ဂလာန်ရပ်တော်မူဆင်းတုတော်

ဒုတိယ မတ်ရပ်ဆင်းတုတော်မှာ မောဂ္ဂလာန်ရပ်တော်မူ^{၁၁၇} ဖြစ်ပြီး ပုခန်းကြီး တောင်ဘက်ငါးမိုင်ကွာ ပခုက္ကူ-ရေစကြိုကားလမ်း အရှေ့ဘက် သုံးမိုင်ကွာတွင်ရှိပြီး ကျွန်းသားဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည်။ မောဂ္ဂလာန်ဆင်းတုတော်တွင် လက်ဝဲလက်ကို အတွင်းဘက်သို့လှည့်၍ ရင်ဘတ်၊ ရင်အုံ ဖုံးအုပ်ဖိနပ်ပြထားသောပုံဖြစ်ပြီး မဟာကရုဏာမုဒြာဖြစ်ပါသည်။ အကယ်၍သာ သင်္ကန်းစကို ကိုင်ဆုပ်ထားပါက စီဝရဟတ္ထပုံဖြစ်ပါသည်။^{၁၁၈} ယခုကဲ့သို့ လက်ဝါးဖြန့်၍ အုပ်ဖုံး ဖိနပ်ထားခြင်းကြောင့်သာ မဟာကရုဏာ မုဒြာဟန်ဖြစ်ပြီး သနားကရုဏာဖြစ်ခြင်းသဘောကို ပုံဆောင်ပြထားပါသည်။ မြတ်စွာဘုရားသည် တာဝတိံသာနတ်ပြည်မှ လူ့ပြည်သို့ သက်ဆင်း ကြွတော်မူပုံများနှင့် ပူဆွေးဒုက္ခ သောကပရိဒေဝ ခံစားနေရသူများအား တရားဓမ္မ ဟောပြောပုံ တို့မှာ အများဆုံးတွေ့ရပါသည်။ မောဂ္ဂလာန် အသားဆင်းတုတော် ဦးခေါင်းတွင် မင်းခေါင်းမကိုဋ် ဆောင်းထားပြီး ရာမလက်ညှိုးဖောင်းတော်နှင့် မျက်နှာတော်က အင်းဝခေတ်ဟန်ဟု ဆိုနိုင်ပြီး ပုံခွဲကနုတ်သဏ္ဍာန်နားကင်းတော်^{၁၁၉}ပါသည့် ဆင်းတုတော်ဖြစ်ပြီး ထိုသို့သော ဆင်းတုတော်များကို ဗားကရာကျောင်းအတွင်းရှိ ညောင်ရမ်းခေတ် ကြေးသွန်းနှင့် အသားဆင်းတုတော်များတွင် တွေ့ရသည်။^{၁၂၀} ကနုတ်သဏ္ဍာန်အား အသေးစိတ်လေ့လာကြည့်ပါက ကြီးမားသော အူကြောင်း

၁၁၆။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ ပျူတွေဘယ်ပျောက်သွား၊ ရန်ကုန်၊ သီရိစာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၆ ခုနှစ် (စာမျက်နှာ-၁၃၈) (ယင်းတွင် ဒေါက်တာသန်းထွန်း သင်္ကန်းတော် သိပ်ပါးတယ်၊ နို့သီးတော်တစ်စုံနဲ့ ချက်တော်ကိုလည်း မြင်နေရလျှင် သင်္ကန်းအစိုဝတ်ဟု ပြောထားပါသည်။)

၁၁၇။ စာတိပုံ (၃၂)၊

၁၁၈။ စပ်ထွန်းမှတ်စင်း မုဒြာများ (မျက်-၇၀)၊

၁၁၉။ ငြိမ်ငြိမ်ထွန်း၊ ဗားကရာကျောင်းတွင်းမှ ဆင်းတုတော်များ၏ နားကင်းတော်ပုံများ လေ့လာချက်၊ ၂၀၀၅ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ၊ ယဉ်ကျေးမှုတက္ကသိုလ်၊ မန္တလေး (မျက်-၃၄)၊

၁၂၀။ (၆-၈-၂၀၀၆) တင့်လွင့်ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊

များအား စိန်ခွေထောက်တို့ ချိတ်ထောက်များဖြင့် ဖြည့်စွက်ပုံဖော်ပြထားသည့်ပုံစံဖြစ်ပြီး မောဂ္ဂလာန်အသားဆင်းတုတော်တွင် တွေ့ရသည်။ သို့ဖြစ်၍ ခြုံပြောရလျှင် မောဂ္ဂလာန် ဆင်းတု မတ်ရပ်တော်သည် ဒုတိယအင်းဝခေတ် ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာဟု ခန့်မှန်းရသည်။ ပုခန်းဒေသမှာ ပုဂံခေတ်လက်ရာ အသားဆင်းတုတော်မတ်ရပ်ပုံမတွေ့ပါ။ သို့သော် ယခု မောဂ္ဂလာန်ဆင်းတုတော်မှာမူ အင်းဝခေတ် (သို့မဟုတ်) ဒုတိယအင်းဝခေတ် ညောင်ရမ်းလက်ရာ ဟု ယူဆရပါသည်။ ပုဂံမြို့ အာနန္ဒာဘုရားအတွင်းမှ ဒေဝေါရာဟနပုံတော်များတွင်လည်း မဟာ ကရုဏာမုဒြာပုံတွေ့ရှိရသည်။ ပုဂံခေတ်လက်ရာ အသားဆင်းတုတော် ပုခန်းဒေသတွင် မတွေ့ သော်လည်း ရွှေစည်းခုံ၊ အပါယ်ရတနာနှင့် နဂါးရုံဘုရားများတွင် တွေ့နိုင်သေးသည်ဟု သိရသည်။^{၁၂၁}

ပုခန်းငယ်တုတ်ထောင်းဆင်းတုတော်

အခြား အသားဆင်းတု ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူမှာ ပုခန်းငယ်ကျောင်းတော်ကြီး၏^{၁၂၂} အရှေ့မြောက်ထောင့်ရှိ ပုခန်းငယ် ပိဋကတ်တိုက်အတွင်းရှိ တုတ်ထောင်း အသားဆင်းတုတော်^{၁၂၃} ဖြစ်သည်။ ဒေသခံများက ယမနေသားဟုပြောသော်လည်း ဆင်းတုနှင့် နောက်ကျောဘက် အသားစနှင့် အသားကြော အနည်းငယ်ကို စစ်ကြည့်သောအခါ ကျွန်းသားဆင်းတုဖြစ်နေသည်ကို သိရသည်။ အရပ်တော် ၇ ပေ ၆ လက်မခန့်ရှိပြီး ဝရမုဒြာ^{၁၂၄} ဟန်ပြုလုပ်ပြီး ကောင်းချီးပေးဟန်၊ ဆုပေးဟန်ပုံဖြစ်သည်။ ပုံတွင် လက်ယာလက်တစ်ဖက်ကို အောက်သို့ချကာ လက်ဝါးကို အပြင်လှည့်ပြီး လက်မနှင့်လက်ချောင်းများ ခပ်ကွေးကွေးထားပြီး ဖူးမြော်ရန်လာသူကို တစ်စုံတစ်ခု ပေးဟန်ပြုလုပ်ထားပါသည်။ ယခုကဲ့သို့ မုဒြာပုံစံ မတ်ရပ်ဆင်းတုများကို ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား များတွင် အများဆုံးတွေ့ရသော်လည်း ယခုဆင်းတုကိုမူ ပုခန်းငယ် ပိဋကတ်တိုက်အတွင်းတွင် ကိန်းဝပ်နေသည်ကို တွေ့ရပါသည်။ မျက်နှာတော်၊ နားရွက်တော်နှင့် သင်္ကန်းတော် အတွန့် အခေါက်များသည်ကြည့်၍ ရတနာပုံခေတ် နောက်ပိုင်းလက်ရာဖြစ်မည်ဟု ယူဆရပါသည်။ ယခုကဲ့သို့ ဆင်းတုမုဒြာဟန် ဆင်တူသောပုံစံမျိုးကို ပုခန်းကြီး ကျိဝန်မင်း ဦးဖိုးတုတ်ကျောင်းတော် ကြီးရှိ မတ်ရပ်ဆင်းတု^{၁၂၅}တွင်လည်း တွေ့ရပြီး ပုခန်းငယ်ကျောင်းတော်ကြီးရှိ မတ်ရပ် ဆင်းတုတော်လောက် လက်ရာမကောင်းဘဲ ပုခန်းငယ်ဆင်းတုတော်ထက် အနည်းဆုံး နှစ်အစိတ်ခန့် နောက်ကျပြီးမှ ပြုလုပ်ခဲ့ခြင်းဖြစ်မည်ဟု ထင်မြင်ပါသည်။

၁၂၁။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ မြန်မာသမိုင်းပုံ၊ ရန်ကုန်၊ မုံရွေးစာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၄ ခုနှစ် (မျက်-၁၅၉)
၁၂၂။ ပုခန်းငယ်ကျောင်းတော်ကြီးကို မင်းတုန်းမင်းလက်ထက် (၁၈၆၄) ခုနှစ်၊ ပုခန်းမင်းကြီး ဦးရန်ဝေးက ဆောက်လုပ်ခဲ့ခြင်းကြောင့် ဦးရန်ဝေးကျောင်း ဟုလည်းခေါ်၏။
၁၂၃။ ဓာတ်ပုံ (၃၃)၊
၁၂၄။ ဝရမုဒြာကို ဝရဒမုဒြာ၊ ဒါနမုဒြာ၊ ဝရဟတ္ထဟူ၍လည်းခေါ်သည်။ မုဒြာများ (မျက်-၇၄)
၁၂၅။ ဓာတ်ပုံ (၃၄)၊

ရေစကြိုဒီပင်ကရာသပိတ်ပွဲဆင်းတုတော်

ထပ်မံ၍ တင်ပြလိုသည့် မတ်ရပ်ဆင်းတုတော်မှာ ရေစကြိုမြို့ ရွာပိုးရပ်ရှိ ဒီပင်ကရာသပိတ်ပွဲအတွင်းမှ သပိတ်ပွဲဆင်းတုတော်^{၁၆}ဖြစ်ပါသည်။ ဤဆင်းတုတော်သည် ဒီပင်ကရာသပိတ်ပွဲ သံဃာတော်များနှင့် ဆွမ်းခံကြွလာစဉ် ဘုရားလောင်း သုမေဓာရှင်ရသေ့က ‘ဝမ်းလျားမှောက်ပြီး တံတားဆောက်ကာ’ လမ်းပြုပြင်ပေးသောပုံဖြစ်ပါသည်။ အုတ်ရိုးဆင်းတုတော်ဖြစ်ပြီး ဦးခေါင်းမဏိ၊ သင်းကျစ်တော်၊ မျက်လုံးတော်နှင့် နားရွက်တော်ကိုကြည့်၍လည်းကောင်း၊ သင်္ကန်းတော်အနေအထားကိုကြည့်၍လည်းကောင်း မူလက ရတနာပုံခေတ်လက်ရာဖြစ်သော်လည်း အကြိမ်ကြိမ်ပြုပြင်၍ အသစ်ကဲ့သို့ နှောင်းပိုင်းလက်ရာအဖြစ်သာ တွေ့ရသည်။

လျောင်းတော်မူ ဆင်းတုတော်များ

ကံစွယ်ဥမင်လျောင်းတော်မူဆင်းတုတော်

ဆက်လက်၍ ပုခန်းကြီးဒေသတွင်တွေ့ရသော လျောင်းတော်မူ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်နှင့် ပတ်သက်၍ တင်ပြပါမည်။ ပုခန်းဒေသတွင်ရှိသည့် လျောင်းတော်မူများမှ ကံစွယ်ဥမင်ရှိ လျောင်းတော်မူ^{၁၇}တည်ဆောက်မှုသဘောမှာ နှစ်ပေမြင့်သည့် အုတ်သလွန်ပေါ်တွင် အုတ်အင်္ဂါတေဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည့်ပုံစံဖြစ်ပြီး အင်္ဂါတေများ ကွာကျပျက်စီးနေကာ ကိုယ်လုံးတော်၊ မျက်နှာတော်အနေအထား ပီပြင်စွာ မတွေ့ရပါ။ လျောင်းတော်မူ၏ အလျား ၁၈ ပေခန့်ရှိပြီး အရှေ့ကိုခေါင်းပြု လက်ယာဘက်စောင်းကာ မြောက်ဘက်သို့ မျက်နှာမူဟန်တွေ့ရပါသည်။^{၁၈} လျောင်းတော်မူဘုရားများ ခေါင်းပြုသည့်အရပ်များကို ‘အရှေ့သာလျောင်း၊ တောင်ပေါင်းလောင်း၊ အနောက် နေရဗာဏ၊ မြောက် ပရိနိဗ္ဗာန်’^{၁၉} ဟူသော အချင်းအရာနှင့်စိစစ်လျှင် ကံစွယ်ဥမင်လျောင်းတော်မူသည် လျောင်းစက်နေသာ ‘သာလျောင်း’ဘုရားဟု ဆိုရပါမည်။

ရွှေဥမင်လျောင်းတော်မူ

ဤသို့သော လျောင်းတော်မူ ဆင်းတုတော်ကို ပုခန်းကြီးမြောက်ဘက် သက်ရွာအနီး ရွှေဥမင်ကုန်းတော်ပေါ်တွင်လည်း တွေ့မြင်ရသည်။ လျောင်းတော်မူ အလျားတော် ၁၉ ပေ ၆ လက်မ ခန့်ရှိပြီး မကြာမီကပင် ထုံးသင်္ကန်း၊ ရွှေသင်္ကန်းတို့ကပ်ထား၍ အသစ်သဖွယ် ဖြစ်လို့နေသည်။^{၂၀} ဤလျောင်းတော်မူကိန်းဝပ်သည့် အဆောက်အအုံကျဉ်းမြောင်း၍ လျောင်းတော်မူ တစ်ခုလုံး ပါဝင်အောင် မှတ်တမ်းတင်ရန် ခဲယဉ်းပါသည်။ သို့သော် ပြော၍ရသည်က

၁၂၆။ ဓာတ်ပုံ (၃၃)၊
၁၂၇။ ဓာတ်ပုံ (၃၃)၊
၁၂၈။ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း (တင့်လွင်၊ ငြိမ်းချမ်းလေး)၊
၁၂၉။ လျောင်းတော်မူတွင် အရှေ့သာလျောင်း၊ လျောင်းစက်ပုံဟုလည်းကောင်း၊ ဗလသမာပတ် ဝင်စားပုံကိုလည်းကောင်း၊ အနောက်ဝန်ရမာဏ၊ နိရောဓ မှတ်တမ်းပုံကိုလည်းကောင်း မြောက်နိဗ္ဗာန်ဟူသော အချင်းအရာဖြစ်သည်။
၁၂၅။ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆) မှတ်တမ်း (တင့်လွင်၊ ငြိမ်းချမ်းလေး)၊

အုတ်အင်္ဂါတေဖြင့် ပြုလုပ်ထားသည့် တောင်ဘက်သို့ ခေါင်းပြုသော လျောင်းတော်မူဖြစ်ပြီး၊ အထက်တွင် ဖော်ပြခဲ့သည့် ခေါင်းပြုခြင်းဆိုင်ရာ အချင်းအရာများနှင့် စိစစ်လျှင် ‘ပေါင်းလောင်း’ ဘုရားဖြစ်ပြီး ဖလသမာပတ် ဝင်စားနေပုံဟု အဓိပ္ပာယ်ရပါသည်။ ဤကဲ့သို့ လျောင်းတော်မူ ဆင်းတုတော်ပုံစံမျိုး မအူအောက်ဆိပ်ရွာတွင်လည်း တွေ့ရပါသည်။

သတ္တဌာနဆင်းတုတော်များ

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်း ထိန်းသိမ်းထားရှိသည့် ဆင်းတုရှုပ်ပွားတော်များ အနက်မှ ရှစ်မျက်နှာစေတီ^{၁၁} ပြုပြင်ရာမှရရှိသော ဌာပနာပစ္စည်းများမှ ဆင်းတုတော်များကို တင်ပြပါမည်။ ဦးစွာ နဂါးရုံဆင်းတုတော်၊ မတ်တပ်စုံရပ် လက်ဘေးချဆင်းတုတော်၊ ဘုမိဖဿ ရှစ်မျက်နှာပုံတော်နှင့် ဗောဓိစိုက် ဆင်းတုတော်သုံးဆူတို့ကိုတွေ့ရ၍ ဆန်းစစ်ကြည့်သော် သတ္တဌာန ဆင်းတုခုနစ်ဆူမှ ဖြစ်မည်ဟု ယူဆရသည်။ ၎င်းရှစ်မျက်နှာဘုရားအတွင်းမှ တွေ့ရ သည့် (Sukholthai) ဆင်းတုတော်မှာမူ မူလသတ္တဌာန ပုံတော်များတွင်ပါသော ဌာပနာ ပစ္စည်းများနှင့် သက်ဆိုင်ဟန် မတူပါ။ သို့ဆိုလျှင် သတ္တဌာနနှင့်ပတ်သက်သည့် အချင်းအရာ များကို ဦးစွာတင်ပြပါမည်။ သတ္တဌာနဆိုသည်မှာ -

- (၁) ဘုရားအဖြစ်သို့ ရောက်တော်မူသော ဗောဓိပင်နှင့်ပလ္လင်ပေါ်တွင် ခုနစ်ရက် ဆက်၍ နေတော်မူသောပလ္လင်၊
- (၂) ပလ္လင်နှင့်မြောက်ဘက် ဆယ်လံကွာသွားပြီး ပလ္လင်ဘက်သို့ ဒုတိယမြောက် ခုနစ်ရက် ကြည့်ခဲ့သောနေရာ၊
- (၃) ပလ္လင်နှင့်နှစ်လံအကွာမှနေပြီး တတိယခုနစ်ရက် စင်္ကြံလျှောက်တော်မူသောနေရာ၊
- (၄) ပလ္လင်၏အနောက်မြောက်ထောင့် ၁၅ လံအကွာမှ စတုတ္ထခုနစ်ရက် နတ်တို့ ဖန်ဆင်းထားသော ရွှေအိမ်နေရာ၊
- (၅) ပဒုမ္မာ ခုနစ်ရက် ရွှေသော ဆိတ်ကျောင်းညောင်ပင်နေရာ၊
- (၆) မုဉ္ဇလိန္ဒာအိုင်ကမ်းတွင် ဆဌမမြောက် ခုနစ်ရက်နေသောနေရာနှင့်
- (၇) ပလ္လင်၏တောင်ဘက်၌ ခုနစ်ရက်သွားနေသောနေရာ (ရာဇာယတန သတ္တဟ) တို့ဖြစ်၏ဟု သိရှိရသည်။^{၁၂}

ရှစ်မျက်နှာဟေဓိစိုက်ကြေးဆင်းတုတော်

သို့ဖြစ်၍ ရှစ်မျက်နှာဘုရားရှိ ဗောဓိစိုက်ကြေးဆင်းတုငယ်^{၁၃}ကို ဦးစွာ စိစစ်ပါမည်။ ဆင်းတု၏ဉာဏ်တော်သည် ပလ္လင်အပါအဝင် ကိုးလက်မမြင့်ပြီး ဘူမိဖဿမုဒြာဖြင့် ပြုလုပ်ထား

၁၃၁။ ယင်းရှစ်မျက်နှာစေတီသည် ပုခန်းကြီးအရှေ့ဘက် ပုခန်းငယ်သို့သွားသောလမ်း တောင်ဘက်၊ ရေချိုတွင်းများအနီးရှိစေတီဖြစ်သည်။
 ၁၃၂။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ နယ်လှည့် (၁)၊ မျက် (၉၇)။
 ၁၃၃။ ဓာတ်ပုံ (၃၇) The Life of Buddha & I

ကာ ပထမဦးဆုံး ဘုရားအပြင်သို့ရောက်တော်မူသော ဗောဓိပင်နှင့်ပလ္လင်ပေါ်တွင် ခုနစ်ရက်ဆက်၍ နေတော်မူသော ပလ္လင်ပုံဖြစ်ပါသည်။ ရုပ်ပွားတော်တစ်ခုလုံး ကြေးညှိတက်၍ ပီပီသသ မမြင်ရသော်လည်း ဗောဓိညောင်ပင် အချိုးကျနသလို ရုပ်ပွားတော်ဟန်ကလည်း သပ္ပာယ်လှသည်။ ဗောဓိညောင်ပင်ရင်း သီတင်းသုံးစဉ် ဖြစ်ပေါ်လာသော ပလ္လင်ကို အပရာဇိတပလ္လင်^{၁၃၅}ဟုခေါ်ရမည်။ အပရာဇိတပလ္လင်မှန်လျှင် နောက်ခံ ညောင်ပင်ညောင်ရွက် ပါရှိမြဲဖြစ်ပါသည်။^{၁၃၅} ကာမ၊ ရူပ၊ အရူပတည်းဟူသော ဘုံသုံးပါး၊ လောကဓံသုံးတန်ဟု ရည်ညွှန်းသည့် အဆင့်ကြီးသုံးဆင့် ပါရှိသည်။ ရန်အောင်မြင်ပလ္လင်ဟုလည်းခေါ်ကြပါသည်။ သို့ကြောင့် ခြုံလိုက်လျှင် ဤဆင်းတုတော်သည် သတ္တဌာနမှ ဘုရားရှင်ပွင့်တော်မူပြီး အပရာဇိတပလ္လင်ထက်တွင် ဗောဓိညောင်ပင်ကို အမှီပြုပြီး ခုနစ်ရက်ဆက်၍နေသော ရုပ်ပွားတော်တစ်ဆူဖြစ်ပါသည်။ ဤသို့သော ဗောဓိစိုက်ဆင်းတုတွင် ယခုဆင်းတုအပါအဝင် သုံးဆူတွေ့ရပါသည်။

မတ်ရပ်ကြေးဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ရှစ်မျက်နှာဘုရားမှပင် တွေ့ရှိရသော မတ်ရပ်ဆင်းတုတော်^{၁၃၆}ကို စိစစ်ပါမည်။ ဤဆင်းတုမှာ လိပ်ခွံပုံ မေခံပေါ်တွင် စုံရပ်ရှေ့တည့်တည့်ကြည့် လက်ဘေးကပ်အနေအထားကို တွေ့ရှိရပြီး ကြေးသွန်းဆင်းတုတော်တစ်ဆူဖြစ်ကာ ၉ လက်မခန့်မြင့်သည်။ ဤဆင်းတုသည် မြတ်စွာဘုရားပွင့်တော်မူပြီး ဒုတိယ ခုနစ်ရက်လုံးလုံးတွင် ပလ္လင်၏မြောက်ဘက် ၁၀ လံကွာသွားပြီး ပလ္လင်ဘက်ကို ခုနစ်ရက်လုံးလုံးကြည့်နေသော ပုံတော်ဖြစ်ပါသည်။ သတ္တဌာနပုံတော်များထဲတွင် အထက်၌ဖော်ပြခဲ့သော ကျန်ဗောဇိစိုက်နှစ်ဆူတွင် ပဉ္စမနှင့်သတ္တမ ခုနစ်ရက်စီ နေထိုင်သော ဆိတ်ကျောင်း ညောင်ပင်နေရာနှင့် ပလ္လင်၏တောင်ဘက်တွင် ခုနစ်ရက်သွားနေထိုင်သော ရုပ်ပွားတော်များဖြစ်မည်ဟု ခန့်မှန်းရပါသည်။

ဘူမိပဿကြေးဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ဘူမိပဿမုဒြာနှင့်တွေ့ရသော ကြေးသွန်းဆင်းတုတော်^{၁၃၇}သည် စတုတ္ထ ခုနစ်ရက်မြောက်တွင် ပလ္လင်၏အနောက်မြောက်ထောင့် ၁၅ လံအကွာမှ ခုနစ်ရက်နေရန်အတွက် နတ်တို့ဖန်ဆင်းပေးသော ရွှေအိမ်နေရာတွင် နေထိုင်ပုံဟု ယူဆရပါသည်။ ပလ္လင်ပုံမှာ အထက်ကျယ် အောက်ကျယ် ခါးသေးပုံဖြစ်၍ မြင်းမိုရ်တောင်ပုံ ပလ္လင်^{၁၃၈} ဟုခေါ်သကဲ့သို့ ပလ္လင်အပိုင်းဖြစ်နေ၍ ပဒုမာသနပလ္လင်^{၁၃၉}ဟုလည်း ယူလျှင်ရနိုင်ပါသည်။

၁၃၄။ အပရာဇိတပလ္လင်သည် နန်းတွင်းသုံးပလ္လင်မဟုတ်၊ မြတ်စွာဘုရားနဲ့သက်ဆိုင်တဲ့ပလ္လင်ဖြစ်ပြီး၊ မာန်နတ်စသော မည်သည့်ရန်သူမျိုးကမှ အံ့တုဖက်ပြိုင် မယှဉ်နိုင် မဟုနိုင်သော ရန်အပေါင်းအောင်မြင်တဲ့ပလ္လင်ကိုခေါ်သည်။
 ၁၃၅။ စပ်ထွန်းမှတ်စင်း၊ အာသနပလ္လင် (မျက်-၅၃)၊
 ၁၃၆။ ဓာတ်ပုံ (၃၇)
 ၁၃၇။ ဓာတ်ပုံ (၃၉)၊
 ၁၃၈။ စပ်ထွန်းမှတ်စင်း၊ အာသနပလ္လင် (မျက်- ၂၉)၊
 ၁၃၉။ စပ်ထွန်းမှတ်စင်း၊ အာသနပလ္လင်၊

နဂါးရုံကြေးဆင်းတုတော်

ဆက်၍ တင်ပြလိုသည့် နောက်ထပ်ဆင်းတုတော်မှာ သတ္တဌာနတွင်ပါဝင်သည့် နဂါးရုံ ဆင်းတုတော်^{၁၄၀}ဖြစ်သည်။ မြတ်စွာဘုရားသည် ဆဋ္ဌမမြောက် ခုနစ်ရက်လုံး မုဗ္ဗလိန္ဒာအိုင်တွင် နေစဉ်အတွင်း မိုးသည်းထန်စွာရွာသွန်း၍ မုဗ္ဗလိန္ဒာအိုင် နဂါးမင်းမှ လေ၊ မိုးရန်ကို ကာကွယ် ပေးနေသောပုံဖြစ်ပါသည်။ ထိုင်ခုံပလ္လင်ကို နဂါးမင်းက ခုနစ်ပတ်ရစ်ခွေ ပလ္လင်ပြုလုပ်ပေးထား ခဲ့ပြီး ပါးပျဉ်းထောင်ကာ ဦးခေါင်းတော်အထက် လွှမ်းခြုံထားသောပုံစံ ကြေးသွန်းထားပါသည်။ မုဗ္ဗလိန္ဒာ နာဂရာဇာအမည်ကိုစွဲပြီး မုဗ္ဗလိန္ဒာသနဟုလည်းကောင်း၊ ထိုင်ခုံအမည်ကိုစွဲပြီး နာဂရာဇာ ဟုလည်းကောင်း ခေါ်ဝေါ်ပြီး အရပ်ခေါ်မှာမူ နဂါးရုံဘုရားဟုသာ လွယ်လွယ်ခေါ်လေ့ရှိသည်။

နဂါးတို့ ရုပ်ပွားတော်ကိုကိုးကွယ်လျှင် မိုးလေဘေးမှ လွတ်ကင်းခြင်း၊ အဆိပ်ရှိသော မြွေဘေးမှကင်းလွတ်ခြင်း၊ နဂါးမင်း၏စောင့်ရှောက်မှုကို ခံရခြင်း၊ သမထစခန်း ပေါက်မြောက် နိုင်ခြင်း စသောအာနိသင်များရှိသည်ဟု လူတို့ယုံကြည်သောဓလေ့ရှိကြသည်။^{၁၄၁} အရပ်အမြင့် ၉ လက်မခန့်မြင့်ပြီး ကြေးသွန်းဆင်းတုတော်တစ်ဆူဖြစ်ကာ နားရွက်တော်အနေအထား ရတနာပုံ လက်ရာဖြစ်ပြီး ကျန်အစိတ်အပိုင်းအားလုံးမှာမူ အင်းဝခေတ်သို့ ညွှန်ပြနေပါသည်။^{၁၄၂} ရှစ်မျက်နှာစေတီမှ ထူးခြားချက်ကို ဆက်၍တင်ပြချင်လိုသည်မှာ ယိုးဒယားလက်ရာဖြစ်သော (Sukhothai) ဆင်းတုတော် တွေ့ရခြင်းသာဖြစ်ပါသည်။ ရှေ့တွင်ပြောခဲ့သော သတ္တဌာန ရုပ်ဆင်းတု များနှင့် အဆက်အစပ်မရှိ မသက်ဆိုင်သော်လည်း ယိုးဒယားနှင့်ပုခန်းဆက်သွယ်မှုတစ်ခုရှိခဲ့နိုင် သည်ဟု စဉ်းစားဖွယ်ဖြစ်သည်။ Professor Silpa Birashi ရေးသော Thai Buddhist Sublipture ^{၁၄၃} တွင် ဖော်ပြထားသော Later Nothern Type^{၁၄၄}နှင့်လည်းကောင်း၊ ပုံ (၉) တွင် ဖော်ပြထားသော ဆင်းတုတော်^{၁၄၅}နှင့်လည်းကောင်း ပုခန်းရှစ်မျက်နှာဘုရားတွင်တွေ့သော ဆင်းတုနှင့် ထပ်တူနီးပါး တူညီနေသည်ကို တွေ့ရသောကြောင့် ၁၆ ရာစုနောက်ပိုင်းက သွန်းလုပ် ထားသော ကြေးဆင်းတုတော်ဟု အကြမ်းဖျင်း ကောက်ချက်ဆွဲချင်သည်။

ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်းရှိ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များ

ပုဂံခေတ်ကျောက်ဆင်းတုများ

ဆက်လက်၍ ပုခန်းကြီးပြတိုက်တွင် ပြသထားသော ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာနမှ ခေတ်ပိုင်းခြားသတ်မှတ်ပြီးသော ဆင်းတုရုပ်ပွားတော်များကို သမိုင်းအမြင်ဖြင့် ချဉ်းကပ်ပါဦးမည်။

၁၄၀။ ဓာတ်ပုံ (၄၀)၊ နဂါးရုံဆင်းတု
၁၄၁။ စပ်ထွန်းမှတ်စု။ အာသနပလ္လင် (မျက်-၁၁၃)၊
၁၄၂။ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆) မှတ်တမ်း
၁၄၃။ Silpa Birasri Tha I Buddhist Sculpture, The National Culture Institute, Bangkok, Thailand, The Aek Kernpim Press 1954 (Page-9, 17)
၁၄၄။ Silpa Birasri Tha I Buddhist Sculpture, The National Culture Institute, Bangkok, Thailand, The Aek Kernpim Press 1954 (Page-9, 17)
၁၄၅။ Silpa Birasri Tha I Buddhist Sculpture, The National Culture Institute, Bangkok, Thailand, The Aek Kernpim Press 1954 (Page-9, 17)

ဦးစွာ ပုဂံခေတ်ကျောက်ဆင်းတုဟု စာတမ်းရေးထိုးထားသည့် ကတ်ပြား၏နောက်ရှိ ဆင်းတုတော်^{၁၇၆} ကို လေ့လာပါမည်။ ဤပုဂံခေတ် ကျောက်ဆင်းတုဟု ပြောထားသော ဆင်းတုတော်သည် သံကျောက်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားပြီး ဉာဏ်တော် ၃ ပေ ၇ လက်မရှိပါသည်။ ယင်းဆင်းတုတော်ကို ပုခန်းကြီးမြောက်ဘက် ရွှေဥမင်လိုဏ်အတွင်းမှ ထိန်းသိမ်းရရှိသည်ဟု သိရပါသည်။^{၁၇၇} ဤဆင်းတုတော်သည် ပုခန်းကြီးပြတိုက်တောင်ဘက်တွင်ရှိသော သာသနိကအဆောက်အအုံ ပျက်အတွင်း၌ရှိသည့် ‘ရွှေတလောင်း၊ ငွေတလောင်း’ အုတ်အင်္ဂုတေ ဆင်းတုတော်နှင့် ဦးခေါင်းပိုင်း မျက်နှာကျပ် ဆင်တူပါသည်။ ကွာခြားချက်မှာ ပုဂံခေတ် ကျောက်ဆင်းတုသည် ‘ရွှေတလောင်း၊ ငွေတလောင်း’ဆင်းတုတော်ထက်နားရိုးတော် ပွရောင်းကြီးမားခြင်းဖြစ်သည်။ စက္ခုမြေချပ်နှင့် နှုတ်ခမ်းတော် အနေအထားတို့မှာ တူညီကြသည်။ ဆင်းတုတော်သည် မှန်ကင်းတော်မပါ။ မဏိတော်လုံးမြင့်မြင့်နှင့် နားရွက်တော် ပုဂံလက်ရာဟန်အတိုင်း ထုဆစ်ထားပါသည်။ ရင်အုပ်တော်၊ ခါးတော်၊ သင်္ကန်းတော် ပုဂံလက်ရာမှန်သော်လည်း လက်တော်ဟန် ဘူမိဗဿ အနေအထားရှိပြီး ညာလက်တော်အောက်ချပုံ စစ်ဆေးကြည့်သည့်အခါ ညာလက်မအတွင်းသို့ ကားပုံ၊ လက်တော် ခုံးပုံတို့မှာ ပုဂံခေတ်လက်ရာဖြစ်ကြောင်း ငြင်းစရာမရှိသော်လည်း ကျန်လက်လေးချောင်း တစ်တိတစ်တိုင်းတည်းတူညီနေသည်မှာ ဘဝင်မကျစရာဖြစ်ပေသည်။ ဤသည်ကို ကြည့်လျှင် ဤဆင်းတုတော်ပုဂံလက်ရာမှန်ခဲ့ပါက အနည်းဆုံးညာဘက်လက် လေးချောင်းကိုမူ ပြုပြင်ထား သည်ဟု ပြောရမည်ဖြစ်သည်။

ရှစ်မျက်နှာဘုရားမှ သဲကျောက်ဆင်းတုတော်

နောက်ထပ် ပုဂံခေတ် ဆင်းတုတော်ဟု ရှေးဟောင်းသုတေသနက သတ်မှတ်ထားသော ကျောက်ဆင်းတုတော်တစ်ဆူမှာ ရှစ်မျက်နှာဘုရားအတွင်းမှရသော သဲကျောက်ဆင်းတုတော်^{၁၇၉} ဖြစ်ပြီး အမြင့် ၃ ပေ ၂ လက်မရှိသည်။ ဤဘုရား၏ ဦးခေါင်းထက်ရှိ မဏိတော်မှာ အခြေသိမ် ထုလုံးကြီးမားခြင်းကြောင့် မှန်ကင်းတော်ဟုပင် ထင်မှတ်မှားစရာဖြစ်သည်။ နားတော်တို့မှာ ပုဂံဟန်ဖြစ်ပြီး မျက်လုံးတော် ပုဂံဟန်မဟုတ် လက်ရာကြမ်းပါသည်။ ဘူမိဗဿမူဒြာဟန်ရှိပြီး ညာလက်တော်လေးချောင်းစလုံး မြေထိနေဟန်ကြောင့် တစ်တိုင်းတည်း အတိုအရှည်တူညီ ပြုလုပ်ထားသည်ကို တွေ့ရခြင်းကြောင့် ပုဂံလက်ရာမဟုတ်ဘဲ အမရပူရဟန် ပေါက်နေပါသည်။ ပလ္လင်အထက်ကျယ် အောက်ကျယ် ခါးသိမ်တာမို့ သုမေရုမြင်းမိုရ်တောင် ပလ္လင်ပေါ်ထက်ဝယ် ဖွဲ့ခွေထိုင်နေပုံကို တွေ့မြင်ရပါသည်။^{၁၇၈} ခြေတော်အနေအထား (အာသန) က ခြေနှစ်ဖက် ချိတ်တင်ဟန် ဈာနာသန (Dhyanasana) နဲ့ တရားအားထုတ်ပုံဖြစ်ပါတယ်။

၁၄၆။ ဓာတ်ပုံ (၄၂)၊
 ၁၄၇။ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း၊
 ၁၄၈။ ဓာတ်ပုံ (၄၃)၊
 ၁၄၉။ ဓာတ်ပုံ (၄၄)၊
 ၁၅၀။ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်း။

ပင်းယခေတ်ကျောက်ဆင်းတုတော်

နောက်ထပ်တင်ပြလိုသည့် ဆင်းတုတော်မှာ ပင်းယခေတ် ကျောက်ဆင်းတု^{၁၅၁}ဖြစ်ပြီး ပုခန်းကြီးပြတိုက်မှာပင် ရှိပါသည်။ ပင်းယခေတ်ဟု ဆိုထားခြင်းကြောင့် ၁၂၉၈ ခုနှစ်မှ ၁၃၆၄ ခုနှစ်ကာလအတွင်းက ပြုလုပ်ခဲ့သည်ဟု အကြမ်းဖျင်းသိရှိရပြီး သဲကျောက်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားသည်။ မှန်ကင်းကြာဖူးတော်ပါရှိပြီး မဏိတော် သီးခြားမတွေ့ရဘဲ ဆံတော်အထက် မို့ယောင် ပြုထားသည်။ မျက်နှာတော်ကျပုံ ပြေပြစ်၍ အပေါ်လွင်ဆုံးမှာ မျက်ခုံတော်မြင့်၍ မျက်စချီထားခြင်း ဖြစ်သည်။ ခြေတော်အနေအထား အာသနကလည်း ဈာနာသနတရား အားထုတ်ဟန်ဖြစ်ပါသည်။ ပြတိုက်အတွင်းရှိ ဆင်းတုများအနက်မှ ဆက်လက်တင်ပြလိုသော ဆင်းတုတော်မှာ အင်းဝလက်ရာ စကျင်ကျောက်ဆင်းတု^{၁၅၂}ဖြစ်သည်။ အင်းဝခေတ် ကျောက်ဆင်းတုကို ချဉ်းကပ်လေ့လာရာတွင် မှန်ကင်းတော် ဥက္ကိသ ကြာဖူးကဲ့သို့ လုံးဝန်း၍ အဖျားချွန်ပြီး ခေါင်းတော်၏ထိပ်တည့်တည့်တွင် တွေ့ရသည်။ မဏိတော်သည် ပုဂံခေတ်နှင့်စာလျှင် ပိုကြီးလာပြီး ဆံတော်နှင့်သီးခြားပုံစံမဟုတ်ဘဲ ဆံတော်နှင့်တစ်ဆက်တည်းမြင်တွေ့ရသည်။ နဖူးတော်ကား၍ပြားပြီး သင်းကျစ်တော်လည်း ပါရှိကာ ဆံတော်နှင့် နဖူးတော်ကို ပိုင်းခြားထားသော သေးငယ်လှသည့် မျဉ်းတစ်ကြောင်းအဖြစ် တွေ့မြင်ရသည်။ ဥဏ္ဏလုံ မွေးရှင်တော်မပါရှိဘဲ နားရွက်တော်မှာ ပခုံး၊ အရှည်ထက်မျက်ခုံးမှ မေးတော်အတိုင်းအရှည်ထက်ပိုရှည်ပြီး ပခုံးကိုထိနေသည်သာမက ထူးခြားသည်က နားပန်တော်ပါရှိခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ မျက်လုံးတော်နှင့်ပါးစပ်တော်တို့၏ အပြင်စွန်ဖျား အထက်သို့ အနည်းငယ်ကော့တက်နေသည်မှာလည်း မျက်ခုံးတော်နှင့်ပါးစပ်တော်တို့၏ အပြင်စွန်ဖျားအထက်သို့ အနည်းငယ်ကော့တက်နေသည်မှာလည်း ညောင်ရမ်းခေတ်မှန်ကန်ကြောင်း သက်သေပြရာရောက်သည်။ မျက်လုံးတော် ကျေးမင်းရေသောက်ဟန်ရှိပြီး ထူးခြားသည်က မျက်ခုံးတော်နှစ်ခုစလုံး ဘယ် (ဝဲဘက်) သို့ကပ်လျက် ထောင့်ကပ်ကြည့်နေခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ နှောင်းလူတို့ ပြုပြင်မှုဟု ယူဆရသည်။^{၁၅၃} အပေါ်နှုတ်ခမ်းနှင့် အောက်နှုတ်ခမ်းတို့ပါးပြီး အလျားရှည်ကာ ပြုံးယောင်သမ်းနေသည်ကို တွေ့မြင်ရပြီး မေးတော်ရှေ့သို့မထွက်ဘဲ လုံးဝန်း၍ လည်ရေးသုံးဆင့်ကိုလည်း တွေ့မြင်ရသည်။ လက်တော် ဘူမိဖဿ အင်းဝခေတ်ပုံစံဖြစ်ပြီး ခြေထောက်တော် အာသနမှာ ခြေနှစ်ဖက်ချိတ်တင်ဟန် ဈာသနနဲ့ တရားအားထုတ်နေဟန်ကို တွေ့ရသည်။ သို့ဖြစ်၍ အင်းဝခေတ် စကျင်ဆင်းတုတော်သည် ပုခန်းနယ်တွင် ပထမအင်းဝ ခေတ်လက်ရာ (ညောင်ရမ်းခေတ်) ၏ အနုပညာလက်ရာ စကျင်ဆင်းတုတော်များတွင် အပြည့်စုံဆုံး၊ အချိုးအစားအကျဆုံး ဆင်းတုတော်အဖြစ် မှတ်တမ်းတင်လျှင် ရနိုင်ကောင်းသည်။

၁၅၁။ ဓာတ်ပုံ (၄၅)၊ ပင်းယခေတ်ကျောက်ဆင်းတု၊
 ၁၅၂။ ဓာတ်ပုံ (၄၆)၊ အင်းဝခေတ်ကျောက်ဆင်းတု၊
 ၁၅၃။ (၁၁-၁၀-၂၀၀၆) မှတ်တမ်း

မကိုဋ်ဆောင်းဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်များ

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်း ထိန်းသိမ်းထားရှိသည့် မကိုဋ်ဆောင်း ဗုဒ္ဓဆင်းတု^{၁၅၄} ကို ကုန်းဘောင်ခေတ်ရုပ်ပွားတော်ကို စိစစ်မည်။ ၎င်းရုပ်ပွားတော်သည် ဉာဏ်တော် ၁၆ လက်မ ခန့်မြင့်ပြီး၊ ရွှေဥမင်ကျောင်း ကျောက်စေတီမှရရှိသည်ဟု သိရသည်။ ဆင်းတုတော်သည် ကြေးသွန်းဆင်းတုတော်ဖြစ်ပြီး မင်းမကိုဋ်ဆောင်းထားပြီး ဘူမိဃဿဟန်ဖြင့် စက္ခုန္ဒြေချထားဟန် တွေ့ရသည်။

ညောင်ရမ်းခေတ် စကျင်ဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးပြတိုက်အတွင်းရှိ ပြသထားသော ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ စကျင် ဆင်းတုတော်^{၁၅၅}ကို ချဉ်းကပ်ဦးမည်။ ၎င်းဆင်းတုတော်၏ဦးခေါင်းပိုင်းကို ဦးစွာလေ့လျှင် အပေါ်ဆုံး မှန်ကင်းတော်သည် ကြာဖူးပုံစံစစ်စစ်ဟန်ကိုတွေ့ရပြီး သေသပ်လှသည်။ ထို့ပြင် မဏိတော်နှင့် ဆံတော်တို့ပူးတွဲ၍ ခပ်မို့မို့ပေါင်းစပ်ထားပြီး ပိန္နဲဆူးဆံတော်များကို ထင်ရှားစွာ တွေ့ရသည်။ တရုတ်ပြည်မှ ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်များ၏ပုံဟန်^{၁၅၆}ပါရှိလာပြီး မျက်နှာတော် မေးတော် ပိုင်း၍ပြားကာ မျက်လုံးတော်နှင့် မျက်ခုံးတော်ဝေးကွာခြင်းက ညောင်ရမ်းခေတ်၏ ထူးခြားသည့် ကိုယ်ပိုင်ဟန်ဖြစ်သည်။ နဖူးတော်ပြား၍ကားပြီး သင်းကျစ်တော်ဟူ၍ သီးခြားမတွေ့ရပေ။ ဥဏ္ဏလုံမွေးရှင်တော်ကိုလည်း မူလကတည်းက ထုလုပ်ထားဟန်မရှိ။ မျက်နှာတော် ရွှေချထား၍ လည်း ကွက်ကျားဖြစ်နေသောကြောင့် မပေါ်။ ပါဟန်မရှိပါ။ နားရွက်တော်မှာ မျက်ခုံးတော်မှ သည် ပခုံးသို့တိုင်ထိနေပြီး အထက်ပိုင်း ဗြက်ကြီး၍ဘေးကားပြီး အောက်ပိုင်း ဗြက်သေးပြီး မျက်ခုံးတော်နှင့်ပါးစပ်တော်တို့၏ အပြင်စွန်းများသည် အထက်သို့ အနည်းငယ်ကော့တက်နေ သည်။ နှာသီးတော်ထိပ်နှင့် နှာရိုးတော်ထိပ်တို့ မျဉ်းတစ်ပြေးတည်းရှိပြီး မျက်လုံးတော် ကျေးမင်း ရေသောက်ဟန်ဖြစ်သော်လည်း အနည်းငယ်ပိုဖွင့်၍ အတွန့်နည်းသည်။ အပေါ်နှုတ်ခမ်းနှင့် အောက်နှုတ်ခမ်းပါး၍ အလျားရှည်ကာ ပြူးယောင်သမ်းနေသည်။ မေးတော်လုံးဝန်း ရှေ့မထွက်ဘဲ မေးတော်၊ လည်ရေဝန်း၍ ထင်ရှားစွာတွေ့ရသည်။ သင်္ကန်းတော်အနေအထားမှာ သင်ပုန်းခေါင်း သင်္ကန်းရှိ၍ အမရပူရဘက်သို့ အနည်းငယ်ယိမ်းသည်။ လက်တော် ဘူမိဃဿအနေအထားဖြင့် ညာလက်မြေထိ၊ လက်လေးချောင်း တစ်ညီတည်းဖြစ်နေခြင်းကြောင့် အင်းဝခေတ်နောက်ပိုင်း ဒုတိယအင်းဝ (ညောင်ရမ်းခေတ်)သို့ ညွှန်ပြနေသည်။ ခြေဟန်အနေအထားမှာ ဈာနာသန (ခြေနှစ်ဖက်ချိတ်ဟန်) တရားအားထုတ်ဟန်ပါရှိပြီး ပုလဲလုံးတန်း ဖောင်းလုံးတန်း ပလ္လင်ပေါ်တွင် ဘူမိဃဿအနေအထားဖြင့်တွေ့ရပြီး အားလုံးကိုခြုံလျှင် ဤစကျင်ကျောက် ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်သည် ပုခန်းကြီးရှိ ညောင်ရမ်း (ဒုတိယအင်းဝခေတ်) ခေတ်လက်ရာ စေတီများတွင် ကြည်ညိုဖွယ်

၁၅၄။ မကိုဋ်ဆောင်း ဗုဒ္ဓဆင်းတု
၁၅၅။ ဓာတ်ပုံ (၄၇)။
၁၅၆။ ဦးမောင်မောင်တင်၊ ဦးဝင်းမောင်၊ ခေတ်အဆက်ဆက် (မျက်-၉)

အကောင်းဆုံး အသပ္ပာယ်ဆုံးနှင့် အချိုးအစားအပြေပြစ်ဆုံး ဆင်းတုတော်အဖြစ် သတ်မှတ် နိုင်သည်။ ရှေးဟောင်းပြတိုက်၏ ခေတ်ပိုင်းခြားမှုကိုလည်း ထောက်ခံသည်။^{၁၅၇}

ကုန်းဘောင်ခေတ်မကိုဋ်ဆောင်းကြေးဆင်းတုတော်

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးရှေးဟောင်းပြတိုက်တွင် ထိန်းသိမ်းပြသထားသည့် ကုန်းဘောင်ခေတ် မကိုဋ်ဆောင်းကြေးသွင်း ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်^{၁၅၈}ကို စိစစ်မည်။ ၎င်းရုပ်ပွားတော်သည် ကြေးသွန်း ဆင်းတုတော်ဖြစ်ပြီး ဉာဏ်တော် ၁၆ လက်မမြင့်ပြီး ရွှေဥမင်ကျောင်း ကျောက်စေတီမှရရှိသည်ဟု သိရှိရသည်။^{၁၅၉} ယင်းတွင် မင်းမကိုဋ်ဆောင်းထားပြီး ဘူမိဖဿမုဒြာဟန်ဖြင့် စက္ခုန္တရသွားဟန် တွေ့ရသည်။ မင်းဝတ်ဘုရားဆင်းတုနဲ့ပတ်သက်၍ အနည်းငယ် တင်ပြဦးမည်။ မင်းဝတ်နှင့် ပတ်သက်၍ ဒုတိယမုံရွေးစေတီဝန် ဆရာတော်ရေးသားသည့် သမန္တစက္ခုဒီပနီ^{၁၆၀}နှင့် တောင်ခွင် သာသနာပိုင်ရေးသည့် ဂုဠတ္ထဝိနိစ္ဆယ^{၁၆၁} ပရိနိဗ္ဗာန်သုတ်ကို ကိုးကားလျှင် ကိုးကွယ်သည့်သူက မင်း၏တင့်တယ်ခြင်းကို မြင်ချင်ပါက မင်းဝတ်ဆင်ပေးခွင့်ရှိသည်လို့ ယူဆနိုင်သည်။^{၁၆၂} တစ်ဖန် ဒီပဲရင်းဆရာတော်က ၁၇၇၂ ခုနှစ် တထာကတဥဒါနဒီပနီတွင်^{၁၆၃} ဇဗ္ဗပတိဘုရားပေါ်ပေါက် လာပုံ ရေးထားမှုကို ရေးထားတယ်။ ၎င်းဝတ္ထုလူသိများသော်လည်း ရာဇဝင်နှင့်တိုက်ဆိုင် စစ်ဆေး ကြည့်သည့်အခါ ရာဇဝင်ပါကိစ္စမဟုတ် ဘုရားနှင့်ခေတ်ပြိုင် ဇဗ္ဗပတိနံမည်နှင့် တန်ခိုးကြီးမင်း မရှိသည်ကို သိရ၍လည်းကောင်း၊ ဘုရားရှင်သည် ကြီးကျယ်သည့် အခက်အခဲရှစ်မျိုး အောင်မြင်ခန်း တွင်လည်း ဇဗ္ဗပတိမင်းမပါ၍လည်းကောင်း မင်းဝတ်ဘုရားကို ဇဗ္ဗပတိပုံတော်ခေါ်သည်မှာ မှန်မည်မထင်ပါဟု ဆရာကြီးဒေါက်တာသန်းထွန်း၏ ရေးသားချက်ကိုလည်း ထောက်ရှုရန်ရှိသည်။ သို့ဖြစ်၍ အချုပ်သဘောမှာ မင်းဝတ်ဘုရားကို-

- (၁) ဘုရားလောင်းသဘောထုမည်၊
- (၂) မင်းအသွင်ပျောက်ဆဲ၊ ဘုရားအသွင်ရောက်ဆဲ မာရ်နတ်အောင်ပွဲ အထိမ်း အမှတ်ထုမည် (သို့မဟုတ်)၊
- (၃) မင်းလိုတင့်တယ်သည်ကို မြင်ချင်သူက မင်းဝတ်ဆင်ပေးခွင့်ရှိသည်^{၁၆၄} ဆိုသည့် အယူနှင့်ထုတာ ဖြစ်မည်ဟူသော ကောက်ချက်သုံးခုကို တင်ပြထားသည်။

မည်သို့ဆိုစေ ပြခန်းတိုက်ရှိ မင်းဝတ်ဘုရားဆင်းတုတော်နှစ်ဆူစလုံးသည်လည်း အထက်ပါ ကောက်ချက်သုံးခုအနက်မှ တစ်ခုခုဖြစ်နိုင်သည်။ ထို့ကြောင့် ပုခန်းကြီး ရှေးဟောင်း

၁၅၇။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ ပျူစက္ခုဘယ်ပျောက်သွားလည်း (မျက်-၁၄၂)

၁၅၈။ ဓာတ်ပုံ (၄၈)။

၁၅၉။ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆) မှတ်တမ်း (၁၁)။

၁၆၀။ ဒုတိယမုံရွေးစေတီဝန်ဆရာတော် သမန္တစက္ခုဒီပနီ၊ ပထမတွဲ၊ ရန်ကုန်၊ ပုံနှိပ်တိုက်၊ (မျက်-၄၂၉)။

၁၆၁။ တောင်ခွင်သာသနာပိုင်၊ ဂုဠတ္ထဝိနိစ္ဆယ၊ ပထမတွဲ၊ ဒီယနိကာယ်၊ မဟာဝဂ္ဂပါဠိတော်၊ ပရိနိဗ္ဗာန်သုတ်၊ (မျက် - ၂၁-၂၃)။

၁၆၂။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း၊ နယ်လှည့် (၁) (မျက်-၉၄)။

၁၆၃။ ဒီပဲယင်းဆရာတော်၊ တထာကတ ဥဒါနဒီပနီ၊ အခန်း (၁၅၃)။

၁၆၄။ သန်းထွန်းနယ်လှည့် (၁) (မျက်-၉၅)

ပြတိုက်ရှိ ကုန်းဘောင်ခေတ်ဟု သတ်မှတ်ထားသည့် ကြေးသွန်းမင်းဝတ် ဆင်းတုတော်နှင့် ပြည်မြို့မှာရှိသည့် အင်းဘုရား ဆင်းတုတော်^{၁၆၅} နှင့် နှိုင်းယှဉ်စစ်ဆေးကြည့်သည့်အခါ အားလုံး နီးပါး ထပ်တူညီနေတာ တွေ့ရသည်။ ထို့ကြောင့် ပြည်မြို့ မြို့လယ်မှ အင်းဘုရားကို ရှေးဟောင်း သုတေသန အနှစ်ချုပ်အစီရင်ခံစာ (၁၉၅၈-၁၉၅၉) တွင် ဖော်ပြချက်အရ အင်းဝခေတ်လက်ရာဟု ဖော်ပြထားခြင်းကြောင့် အကယ်၍ နှိုင်းယှဉ်မှုမှန်ကန်ခဲ့လျှင် ပုခန်းမင်းဝတ် ဆင်းတုတော်ကိုလည်း အင်းဝခေတ်လက်ရာဟု ပြင်ဆင်လိုသည်။

မံဘုရားဆင်းတုတော်များ

ဆက်၍ ပုခန်းကြီးဒေသတွင် မံဘုရားဆင်းတုတော်များအကြောင်း တင်ပြလိုပါသည်။ မံဘုရားဆင်းတုတော်များ ပုခန်းကြီးရတနာ ဘုမ္မိကျောင်းတိုက်တွင် ထိန်းသိမ်းထားရှိပြီး သင်္ကန်း တော်များ အရစ်လိုက် ပြုလုပ်ထားရှိသည်ကိုတွေ့ရသည်။^{၁၆၆} ရွှေမြင်သာဘုရား တောင်ဘက် မင်းကျောင်းအရှေ့ရပ် တစ်မိုင်ငါးဖာလုံအကွာမှ ရရှိသည်။ မံဘုရားနှင့်ပတ်သက်၍ မြန်မာထက် ရှမ်းများက ပို၍ပူဇော်သည်ကိုတွေ့ရသည်။ ထင်ရှားသည့်အချက်တစ်ခုမှာ အခြားဘုရားများနှင့် နှိုင်းယှဉ်ပါက မံဘုရားမျိုးတွင် ပိုပြီးစာပါသည်ကို တွေ့ရသည်။^{၁၆၇}

ပုခန်းကြီးတွင် ရက်စွဲပါသော ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်ဟူ၍ ဘိုးတော်ဘုရားလက်ထက် အေဒီ ၁၈၀၀ ခုနှစ်၊ မြန်မာသက္ကရာဇ် ၁၁၆၂ ခုနှစ်ဟု ရေးထိုးထားသော ပဉ္စလောဟာ ကြေးသွန်းဘုရား^{၁၆၈} ကို အမြင့်ခုနစ်လက်မဖြင့် ဘူမိဖဿ အနေအထားဖြင့်တွေ့ရသည်။^{၁၆၉} မည်သည့်နေရာမှရသည် ကို အတိအကျမသိရသော်လည်း သက္ကရာဇ်ပါသော လောဟာဆင်းတုတော်ဖြစ်၍ အနုပညာ သမိုင်း တန်ဖိုးရှိသည်ဟုပြောရမည်ဖြစ်သည်။

သုံးပိုင်းဖြုတ်တပ်နိုင်သောဖောင်တော်ဦးကျောင်းဆင်းတုတော်

နောက်ဆုံးတင်ပြလိုသည့် ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်မှာ ပုခန်းကြီးရွာ ဖောင်တော်ဦးကျောင်း တိုက်ဝင်း၊ ဘုရားအမှတ် (၃၂) အတွင်းရှိ ဘူမိဖဿဟန် ကုန်းဘောင်ခေတ်နှောင်းပိုင်း ဆင်းတုတော်ဖြစ်သည်။^{၁၇၀} ၎င်းဆင်းတုတော်ကို တောင်ဦးသဲကျောက်ဖြင့်ပြုလုပ်ထားပြီး အခြား ဆင်းတုများနှင့်မတူသည့် အနုပညာလက်ရာမှာ သုံးဆင့်ချိုးဖြုတ်တပ်နိုင်သော ဆင်းတုတော်ဖြစ်၍ ထူးခြားသည်။ ထိုင်းဆင်းတုအမြင့် ၆၆ လက်မ၊ ရင်ပြင်အကျယ် ၂၉ လက်မ နှင့်တပ်ပျဉ်ခွေ (ဒူးဝှင်) အကျယ် ၄၅ လက်မနှင့် ပလ္လင်အမြင့် ၉ လက်မ ရှိပြီး အချိုးကျနစွာ ထုလုပ်ထားသည်။

၁၆၅။ (၁၀-၁၀-၂၀၀၆) မှတ်တမ်း၊
၁၆၆။ ဒေါက်တာသန်းထွန်း နယ်လှည့် (၁)၊ (မျက်-၈၂)
၁၆၇။ ပြတိုက်မှူး၊ ဦးဌေးဝင်းမောင်နှင့် မေးမြန်းစဉ် ရေစကြိုမြို့၊ ဦးတင်ဝင်း JATထံမှ စုဆောင်းရရှိသည်ဟု သိရသည်။
၁၆၈။ စပ်ထွန်းမှတ်တမ်း၊ မုဒြာများ (မျက်-၆၇၊ ၆၉)၊
၁၆၉။ ဖောင်တော်ဦးကျောင်းတိုက်အတွင်းရှိ ဆင်းတုတော်၊ သုံးပိုင်းဖြုတ်တပ်နိုင်သော ဆင်းတုတော်၊
၁၇၀။ စပ်ထွန်းမှတ်တမ်း၊ မုဒြာများ (မျက်-၆၇၊ ၆၉)

လေ့လာမိသမျှ ပုခန်းနယ်တွင် ဤကဲ့သို့ သုံးပိုင်းပိုင်း၍ အရှင်ဖြုတ်နိုင်တပ်ဆင်နိုင်သော ဆင်းတုတော်မျိုး ဤတစ်ဆူတည်းတွင် တွေ့ရ၍ ထူးထူးခြားခြား ကျောက်ထွင်းဗုဒ္ဓအနုလက်ရာ အဖြစ် မှတ်တမ်းတင်ရမည်ဖြစ်ပါသည်။

ပြန်လည်သုံးသပ်ချက်

အထက်တွင် တင်ပြခဲ့ပြီးသော ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားဆင်းတုတော် (၅၀) ခန့်ကို အသေးစိတ်လေ့လာ တင်ပြခဲ့သည်။ ယင်းသို့တင်ပြရာတွင် ပုခန်းကြီးရှိ ဂူဘုရားများအတွင်းမှ အုတ်အင်္ဂါတေဆင်းတု၊ သံကျောက်ဆင်းတု၊ စကျင်ဆင်းတုများ၊ ကြေးသွန်းဆင်းတုများ၊ အသားဆင်းတုတော်များကို လက်ရာကောင်း၊ သင့်၊ ညံ့ စစ်ဆေး၍ ရုပ်တုဆိုင်ရာ ပညာရှင်များ၏ စံနမူနာများကိုအခြေခံ၍ ခေတ်ခန့်မှန်းတွက်ချက်မှုပြုလုပ်ခဲ့ပါသည်။ ပုခန်းတွင်ရှိသည့် ဆင်းတုတော်များ မည်သည်နှင့် ထုသနည်းဟု ဆန်းစစ်ကြည့်လျှင် ရုပ်တုဟန်နှင့်ပုံစံသည် မြောက်အိန္ဒိယဒေသ၊ ဂန္ဓာရဒေသမှ ဟန်ကို အခြေခံခဲ့မည်ဟု ထင်ရသည်။ ဆက်၍ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ပြုလုပ်ရာတွင် အသုံးပြုသော ကျောက်များကို မည်သည့်နေရာမှရသနည်းဟု ဆန်းစစ်ကြည့်လျှင် ဆင်းတုတော်ပြုလုပ်သည့် သဲကျောက်ကို ပုခန်းကြီးနှင့် ငါးမိုင်ခန့်သာဝေးသော တောင်ဦးရွာမှရရှိသည်ဟု ယူဆရန် အကြောင်းရှိသည်။ ယူဆခြင်းမှာ ယနေ့ချိန်ထိ တောင်ဦးသဲကျောက်ဖြင့်ပြုလုပ်သော အုတ်၊ ကျောက်ဘီးများကိုတွေ့ရှိရပြီး ရေစကြိုမြို့၊ ပုခန်းကြီး၊ သပြေပင်ရွာ၊ မအူရွာ စသည့်ရှေးဟောင်း နယ်မြေများတွင် သဲကျောက်ဖြင့်ပြုလုပ်သော ဆင်းတုတော်များ၊ သဲကျောက်ခြေတော်ရာများနှင့် သဲကျောက်စေတီ ကိုးဆူထက်မနည်း တွေ့ရှိရခြင်းကလည်း သက်သေခံနေသည်။ ပုခန်းတွင် တွေ့သမျှ ဆင်းတုတော်များ၏ ကျောက်ဆင်းတု၊ အုတ်အင်္ဂါတေဆင်းတု ၉၅ ရာခိုင်နှုန်းခန့်သည် ဘူမိဖဿမုဒြာအနေအထားကိုသာ တွေ့ရသည်။ ဘူမိဖဿမုဒြာအနေအထား အများဆုံးတွေ့ရ သည်ဟု ဆန်းစစ်သော် မြန်မာတို့သည် ဗောဓိပင်နှင့်ရွှေပလ္လင်အောင်သည့် လက်မြေထိ အနေ အထားကို ပို၍အကြိုက်များသည်ကို တွေ့ရခြင်းပင်ဖြစ်သည်။ ဘူမိဖဿမုဒြာသည် ဂေါတမ မြတ်စွာဘုရင်း ဗောဓိပင်ရင်း၌ အပရာဇိတပလ္လင်ထက် စံတော်မူစဉ် မာန်နတ်၏ ဝင်ရောက် တိုက်ခိုက်မှုကို ဝသုန္ဓရာမြေကြီးကို သက်သေညွှန်းခြင်းဖြင့် မာန်စစ်သည်အပေါင်းကို အောင်နိုင်ခြင်း၊ တိဗက်မြန်မာအယူအရ ပထဝီမြေကြီးဓာတ်သည် မကုန်ခန်းနိုင်သောသဘော၊ ခိုင်မာခက်ကြောသော သဘောကြောင့်လည်းကောင်း၊ လောကီ၊ ဂန္ဓာရီအလိုအားဖြင့် ရန်အပေါင်း အောင်နိုင်ခြင်း၊ အာဏာတန်ခိုးထက်မြက်ခြင်း စသည့် အကျိုးထူးများကို ပေးနိုင်စွမ်းသည်ဟု ယုံကြည်ကြခြင်းကြောင့်လည်း ဖြစ်နိုင်သည်။

သို့ကြောင့် ဗုဒ္ဓရုပ်တုပြုလုပ်သည့်အခါ ပျူတို့သည် သမာဓိလက်အနေအထား၊ မွန်တို့သည် ပြာဋိကာ လက်အနေအထား၊ မြန်မာတို့သည် ဗောဓိပင်နှင့်ရွှေပလ္လင်အောင်သည့် လက်မြေထိ အနေအထားနှင့် ယိုးဒယားတို့သည် ပြာဋိကာပုံအနေအထားကို အကြိုက်များသည်

ဟု သိရသည်။^{၁၇၁} ရုပ်ပွားတော်များတွင် ပုဂံနှင့်အင်းဝ၊ အင်းဝနှင့်ညောင်ရမ်း၊ ညောင်ရမ်းနှင့် အမရပူရ၊ အမရပူရနှင့် ရတနာပုံခေတ်အလိုက် ကွာခြားချက်များကို မျက်နှာပိုင်း၊ ဦးခေါင်းပိုင်း၊ မုဒြာ၊ လက်တော်၊ သင်္ကန်းတော်အနေအထားတို့ကိုကြည့်၍ ခွဲခြားစိတ်ဖြာထားသည်။

နိဂုံး

မြန်မာ့ယဉ်ကျေးမှုအနုပညာ၊ ဗိသုကာကို ပံ့ပေးပေးသည့် အကြောင်းအရာတစ်ရပ် အဖြစ် ဤပုခန်းမြေမှ အနုပညာနှင့်ဗိသုကာ လက်ရာများအကြောင်း တတ်စွမ်းသမျှ ကြိုးပမ်း အားထုတ် ရေးသားထားသည်။

ဤသို့ ရေးသားရာတွင် ခိုင်လုံသည့် မူလအထောက်အထားများဖြစ်သည့် ကျောက်စာများ၊ လက်တွေ့ကွင်းဆင်း မှတ်တမ်းများ၊ မြို့ရိုး၊ စေတီပုထိုး၊ နံရံပန်းချီနှင့် ဗုဒ္ဓ ဆင်းတုတော်များ၏ ကွင်းဆင်းဓာတ်ပုံမှတ်တမ်းများ၊ လူတွေ့မေးမြန်းချက်များနှင့် စာအုပ်စာတမ်း တစ်ဆင့်ခံ အထောက်အထားတို့ကို အသုံးပြုပြီး ရေးသားဖော်ထုတ်နိုင်ခြင်းကြောင့် ပုခန်းကြီးဒေသ၏ လိုအပ်ချက်ဖြစ်သော အနုပညာနှင့်ဗိသုကာသမိုင်းဟာကွက်ကို တစ်စိတ်တစ်ပိုင်း ဖြည့်စွက်ပေး နိုင်မည်ဟု မျှော်လင့်ယုံကြည်သည်။ ပုခန်းကြီးဒေသသို့ ၁၀ နှစ်တာအတွင်း အကြိမ် ၂၀ ကျော် ကွင်းဆင်းလေ့လာနိုင်ခဲ့ခြင်းကြောင့်လည်း ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်းကို ပဓာနပြု၍ တစ်နေရာတည်း ကိုသာ ကွက်မပြောဘဲ အခြားဒေသ အနုပညာဗိသုကာလက်ရာများကို လက်လှမ်းမီသမျှ နှိုင်းယှဉ် ရေးထားပြီး အသိသစ်၊ အမြင်သစ်၊ အယူအဆသစ်များ လက်လှမ်းမီသမျှ အတတ်နိုင်ဆုံး ကြိုးစားထားသည်။ ချို့ယွင်းချက်၊ လိုအပ်ချက်များ၊ ကျန်ရစ်သည်များ ရှိဦးမည်ဟု ဝန်ခံသည်။ ထောက်ပြဖြည့်စွက်ပေးရန်ကိုလည်း တောင်းပန်လိုသည်။ ဖြည့်စွက်ချက်ရှိခဲ့လျှင် ဝမ်းမြောက်စွာ လက်ခံ၍ အမြန်ဆုံး၊ အမှန်ဆုံးဖြစ်အောင် ဖြည့်စွက်မည့်အကြောင်း ထပ်လောင်းရေးသား အပ်ပါသည်။

ပုခန်းကြီးဒေသစေတီပုထိုးများ၏ပတ်လည်တံတိုင်းရှိစာရင်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	ဘွဲ့အမည်	ခေတ်/မှတ်ချက်	စဉ်	ဘုရားအမှတ်	ဘွဲ့အမည်	ခေတ်/မှတ်ချက်
၁	၃			၂၁	၁၁၉		
၂	၄			၂၂	၁၂၁	မြသိန်းတန်	ကုန်းဘောင်ခေတ်
၃	၆			၂၃	၁၂၂		
၄	၉			၂၄	၁၂၉		
၅	၁၃	ညောင်ပင်သာ	အင်းဝခေတ်	၂၅	၁၃၀		
၆	၂၀			၂၆	၁၃၃	စပါယ်ရုံ	ကုန်းဘောင်ခေတ်
၇	၃၃			၂၇	၁၃၄	ဆုတောင်းပြည့်	ကုန်းဘောင်ခေတ်
၈	၄၂	သောက်တော်ဂေါ	ကုန်းဘောင်ခေတ်	၂၈	၁၃၇		
၉	၄၇			၂၉	၁၃၈		
၁၀	၅၀			၃၀	၁၃၉		
၁၁	၅၂			၃၁	၁၄၂		
၁၂	၆၉	ရှင်ပင်ပဲချက်	ရတနာပုံခေတ်	၃၂	၁၄၃		
၁၃	၇၂			၃၃	၁၇၂		
၁၄	၇၄			၃၄	၁၇၆		
၁၅	၇၇			၃၅	၁၇၉		
၁၆	၉၅			၃၆	၂၀၀	ရွှေဒေါင်းစဉ်	
၁၇	၁၀၅			၃၇	၁၈၁		
၁၈	၁၁၁			၃၈	၁၈၄		
၁၉	၁၁၇			၃၉	၁၈၅		
၂၀	၁၁၈			၄၀	၁၉၀	နဂါးရုံ	အင်းဝခေတ်

ပုခန်းကြီးတံတိုင်းကာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းစာရင်း

စဉ်	ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းအမည်	တံတိုင်းအမျိုးအစား	တည်နေရာ	မှတ်ချက်
၁	ဖောင်တော်ဦးကျောင်းတိုက်	နှစ်ထပ်		ပျက်စီးလျက်ရှိ
၂	ရတနာဘူမိကျောင်းတိုက်	တစ်ထပ်		
၃	ကျောက်ကာကျောင်းတိုက်	တစ်ထပ်		
၄	ခဲလူကျောင်းတိုက်	နှစ်ထပ်		ပျက်စီးနေ တံတိုင်းရာရှိ
၅	ကျောင်းသစ်ကျောင်းတိုက်	တစ်ထပ်		
၆	မြောက်ပြင်ကျောင်းတိုက်	နှစ်ထပ်		
၇	သက်ရွာကျောင်းတိုက်	တစ်ထပ်		
၈	ရွာသာကျောင်းတိုက်	တစ်ထပ်		
၉	သံစည်ကျောင်းတိုက်	နှစ်ထပ်		
၁၀	ပုခန်းကျောင်းတိုက်	နှစ်ထပ်		

ပုခန်းကြီးတံတိုင်းကာ ဘုန်းတော်ကြီးကျောင်းစာရင်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	ဘွဲ့အမည်	အတိုင်းအတာ			ကုသိုလ်ရှင်	မှတ်ချက်
			အလျား	အနံ	ဉာဏ်တော်		
၁	၅၅	ရတနာဇူ	၂၂'	၂၀'	၂၆'	မင်းတုန်းမင်းထပ်မံဖြူပြင်	
၂	၇၈	မသိ	၃၄'	၂၉'	၃၀'		
၃	၈၂	မသိ	၃၅'	၂၅'	၂၇'		
၄	၈၉	မသိ	၄၁'	၄၁'	၆၅'		
၅	၁၀၆	မသိ	၂၂'	၂၂'	၃၅'		
၆	၁၆၇	ဂေါတမဘုရား	၃၉'	၃၆'	၆၀'		
၇		စည်သူရှင်				နရပတိစည်သူ	
၈	၅၃	ကြောင်လိန်	၆၃'	၄၆'	၁၀၀'	မင်းရဲအသံစယာ	ဒုတိယဉာဏ်တော်အမြင့်ဆုံး

ပုခန်းကြီးရှိအနောက်ဘက်မုခ်လှည့်တဝဂ္ဂခခန်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	ခေတ်ကာလ	အတိုင်းအတာ			အမျိုးအစား	တည်နေရာ	မှတ်ချက်
			အလျား	အနံ	ဩဏ်တော်			
၁	၁၁	အင်းဝ	၁၄'	၁၄'	၃၈'	စေတီလုံး	ဆင်ချောင်းနဲ့ချောင်းဖျား	
၂	၉	အင်းဝ	၃၃'	၃၃'	၄၃'	ကုလားကျောင်း	ရွာသစ်မူကြိုမြောက်ဘက် ၂၅၀'	
၃	၁၅	ကိုလိုနီ	၂၂'	၂၀'	၂၈'	ကုလားကျောင်း	ကုန်းတလင်းရွာအရှေ့မြောက်ဘက်	
၄	၁၆	အင်းဝ	၂၆'	၂၄'	၃၅'	ကုလားကျောင်း	ကုန်းတလင်းရွာအရှေ့မြောက်ဘက်	
၅	၁၈	ကုန်းဘောင်	၁၁'	၁၁'	၁၈'	စေတီ	ကုန်းတလင်းရွာအရှေ့မြောက်ဘက်	ကျောက်စေတီ
၆	၃၂	အင်းဝ	၂၄'	၂၄'	၄၀'	ကုလားကျောင်း		အောက်ခြေသိမ်ရှိ
၇	၃၄	အင်းဝ	၂၂'	၁၄'	၃၀'	စေတီ		
၈	၅၅	ပုဂံ	၂၆'	၂၂'	၂၀'	စေတီ	စည်သူရှင်ပရိဝုဏ်	ရတနာမဇူ
၉	၅၈	အင်းဝ	၂၀'	၂၀'	၃၅'	ရှစ်မြောင်စေတီ	စည်သူရှင်ပရိဝုဏ်	
၁၀	၁၇၃	အင်းဝ	၂၀'	၂၀'	၂၅'	ကုလားကျောင်း	ဖောင်တော်ဦးကျောင်းဝင်း	

အတိုင်းအတာ ၆ လက်မကျော်လျှင် ၁ ပေဟု သတ်မှတ်တိုင်းတာသည်။

ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာ (ဘွဲ့အမည်မသိ) ခေတ်ီဂူဘုရားစာရင်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ	စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ
		အလျား	အနံ	ဉာဏ်တော်				အလျား	အနံ	ဉာဏ်တော်	
၁	၁	၂၅'	၂၈'	၄၄'	ရွာသစ်ရွာ	၁၇	၂၈	၁၃'	၁၂'	၁၀'	ပရက္ကူ-မုံရွာကားလမ်းဘေး
၂	၂	၃၂'	၃၀'	၂၇'	၁၏အရှေ့	၁၈	၃၀	၂၁'	၂၁'	၃၅'	၂၉မြောက်ဘက်ကပ်လျက်
၃	၃	၂၇'	၂၇'	၃၀'	၂၏အရှေ့	၁၉	၃၂	၂၅'	၂၅'	၄၀'	ရတနာဘူမိကျောင်းမြောက်ဘက်
၄	၄	၂၃'	၂၂'	၂၀'	၃မြောက်ဘက်	၂၀	၃၃	၂၇'	၂၇'	၃၅'	ဖောင်တော်ဦးကျောင်းဝင်းရှိ
၅	၅	၁၅'	၁၅'	၁၆'	၄တံတိုင်းအတွင်း	၂၁	၃၄				ဖောင်တော်ဦးကျောင်းအရှေ့တွင်ရှိ
၆	၆	၂၈'	၂၇'	၃၅'	ရွာသစ်ကျောင်းမြောက်	၂၂	၃၅	၂၂'	၂၁'	၁၈'	ဖောင်တော်ဦးကျောင်းဝင်း
၇	၇	၃၁'	၃၀'	၄၀'	၆တံတိုင်းအတွင်း	၂၃	၃၈	၂၇'	၂၇'	၁၈'	၃၇၏အရှေ့ဘက်ကပ်လျက်
၈	၈	၃၃'	၃၂'	၄၃'	ရွာသစ်မူလတန်းမြောက်	၂၄	၄၀	၂၀'	၂၀'	၂၁'	၃၉၏မြောက်ဘက်ကပ်လျက်
၉	၉	၁၉'	၁၉'	၃၀'	ချောင်းဖျားရှိ	၂၅	၄၁	၁၆'	၁၅'	၁၈'	၄၀၏မြောက်ဘက်ကပ်လျက်
၁၀	၁၀	၁၄'	၁၄'	၃၀'	အင်းချောင်းနဲ့ချောင်းဖျားကြား	၂၆	၄၃	၂၂'	၂၂'	၂၈'	သောက်တော်ဂေါဘုရားဝင်းအတွင်းရှိ
၁၁	၁၁	၂၅'	၂၀'	၃၀'	ဆင်ချောင်းရှိ	၂၇	၄၄	၁၈'	၁၅'	၂၀'	စရိတသီလရှင်ကျောင်းမြောက်ဘက်
၁၂	၁၂	၂၆'	၂၄'	၃၅'	၁၅၏မြောက်ဘက်	၂၈	၅၁	၂၀'	၁၅'	၂၅'	ပုခန်းဆေးပေးခန်းပိုင်းရှိ
၁၃	၁၆	၂၆'	၂၁'	၁၅'	ပြတိုက်ပိုင်း	၂၉	၆၄	၂၇'	၂၆'	၇၅'	စည်သူရှင်ဘုရားပရိဝုဏ်ရှိ
၁၄	၁၉	၁၁'	၁၁'	၂၃'	၂၀မြောက်ဘက်	၃၀	၆၇	၃၃'	၃၃'	၇၀'	စည်သူရှင်ဘုရားပရိဝုဏ်ရှိ
၁၅	၂၁	၁၁'	၁၁'	၁၂'	ဆင်ချောင်းဘုန်းကြီးကျောင်း	၃၁	၆၈	၂၂'	၂၂'	၃၀'	၆၇၏အနောက်ဘက်
၁၆	၂၅	၉'	၈'	၁၁'	၂၆အရှေ့၁၀၀ပေရှိ	၃၂	၇၉	၁၅'	၁၂'	၁၈'	မြောက်ပြင်ဘုန်းကြီးကျောင်းဝင်း

ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာ (ဘွဲ့အမည်မသိ) ခေတ်ီဂူဘုရားစာရင်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ	စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ
		အလျား	အနံ	ဉာဏ်				အလျား	အနံ	ဉာဏ်	
၃၃	၈၀	၂၇'	၂၀'	၂၀'	ဂူ၏မြောက်ဘက်	၄၉	၁၀၅	၂၉'	၂၅'	၂၃'	၁၀၄၏အရှေ့ဘက်
၃၄	၈၁	၁၉'	၁၉'	၁၂'	မြောက်ပြင်ဘုန်းကြီးကျောင်းအရှေ့ဘက်	၅၀	၁၀၇	၁၂'	၈'	၁၇'	ရွာသာရွာမြောက်ဘက်အထွက်
၃၅	၈၃	၁၉'	၁၉'	၁၁'	၈၂၏တောင်ဘက်ကပ်လျက်	၅၁	၁၀၈	၉'	၈'	၉'	ရွာသာရွာမြောက်ဘက်
၃၆	၈၄	၂၄'	၂၂'	၂၈'	ဂျပန်ကျောင်းတောင်ဘက်	၅၂	၁၀၉	၁၉'	၁၉'	၂၅'	ရွာသာရွာမြောက်ဘက်
၃၇	၉၁	၂၂'	၁၉'	၃၀'	၈၈အရှေ့ဘက်ကပ်လျက်ရှိ	၅၃	၁၁၀	၁၂'	၈'	၁၂'	၁၀၉၏မြောက်ဘက်
၃၈	၉၂	၂၂'	၂၁'	၃၀'	၈၉၏အနောက်မြောက်ထောင့်	၅၄	၁၁၁	၂၁'	၂၀'	၃၀'	သက်ရွာအရှေ့တောင်ဘက်
၃၉	၉၃	၁၉'	၁၈'	၃၅'	၈၉၏အနောက်မြောက်ထောင့်	၅၅	၁၁၂	၁၃'	၉'	၁၃'	သက်ရွာအရှေ့တောင်ဘက်
၄၀	၉၄	၁၉'	၁၈'	၁၄'	ရွာသာရွာဦးကျောင်းမြောက်ဘက်	၅၆	၁၁၃	၁၂'	၈'	၁၃'	၁၀၉၏မြောက်ဘက်
၄၁	၉၅	၁၉'	၁၉'	၂၅'	ရွာသာရွာဦးကျောင်းမြောက်ဘက်	၅၇	၁၁၄	၁၉'	၁၉'	၂၂'	၁၁၃အနောက်ဘက်
၄၂	၉၆	၂၃'	၂၃'	၃၅'	ရွာသာရွာအလယ်	၅၈	၁၁၅	၂၁'	၁၆'	၁၈'	၁၁၄ အနောက်ဘက်
၄၃	၉၉	၂၅'	၂၀'	၂၅'	ရွာသာရွာအနောက်ဘက်	၅၉	၁၁၆	၂၈'	၂၁'	၃၀'	ပုရုတ္တု-ရေစကြိုကားလမ်းဘေး
၄၄	၁၀၀	၃၁'	၂၀'	၁၇'	၉၈၏မြောက်ထောင့်	၆၀	၁၁၇	၂၄'	၂၄'	၃၀'	သက်ရွာ၏မြောက်ဘက်
၄၅	၁၀၁	၁၆'	၁၆'	၂၀'	ဂျပန်ကျောင်းမြောက်ဘက်	၆၁	၁၁၈	၂၆'	၂၄'	၃၀'	ပေတာကျောင်းဟောင်းတောင်ဘက်
၄၆	၁၀၂	၁၈'	၁၅'	၁၂'	ဂျပန်ကျောင်းမြောက်ဘက်	၆၂	၁၁၉	၁၉'	၁၇'	၂၅'	ပေတာကျောင်းဟောင်းတောင်ဘက်
၄၇	၁၀၃	၁၇'	၁၆'	၂၅'	၁၀၂၏မြောက်ဘက်	၆၃	၁၂၂	၂၈'	၂၈'	၂၈'	၁၂၁၏မြောက်ဘက်
၄၈	၁၀၄	၂၇'	၂၅'	၃၅'	၁၀၂၏အရှေ့ဘက်	၆၄	၁၃၆	၁၆'	၁၆'	၃၂'	ပေတာကျောင်းဟောင်းတောင်ဘက်

ပုခန်းကြီးရှိ အင်းဝခေတ်လက်ရာ (ဘွဲ့အမည်မသိ) ခေတ်ီဂူဘုရားစာရင်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ	စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ
		အလျား	အနံ	ဉာဏ်				အလျား	အနံ	ဉာဏ်	
၆၅	၁၃၈	၄၀'	၄၀'	၃၀'	၁၃၇၏အနောက်ဘက်	၈၁	၁၆၃	၁၁'	၂၂'	၂၇'	၁၄၂၊ ၁၄၃၏အရှေ့ပေ ၁၀၀
၆၆	၁၃၉	၃၈'	၃၈'	၄၃'	၁၃၈အရှေ့အရှေ့ဘက်	၈၂	၁၆၈	၂၇'	၁၆'	၃၂'	ထန်းတပင်ရပ်ကွက်အနောက်ဘက်
၆၇	၁၄၀	၂၂'	၂၂'	၄၅'	၁၃၉၏အနောက်မြောက်ဘက်	၈၃	၁၆၉	၁၇'	၉'	၁၃'	ထန်းတပင်ရပ်အနောက်မြောက်ထောင့်
၆၈	၁၄၁	၄၀'	၄၀'	၂၅'	တောင်မင်းကျောင်းရပ်တောင်သာ	၈၄	၁၇၀	၉'	၁၂'	၁၈'	၁၆၉၏မြောက်ဘက်
၆၉	၁၄၃	၂၄'	၂၄'	၁၈'	တောင်မင်းကျောင်းမြောက်	၈၅	၁၇၃	၁၃'	၂၀'	၂၅'	ဖောင်တော်ဦးကျောင်းလမ်း
၇၀	၁၄၄	၂၃'	၁၉'	၃၀'	၁၄၃၏မြောက်ဘက်ကပ်လျက်ရှိ	၈၆	၁၇၇	၂၀'	၂၀'	၂၃'	၁၇၉၏မြောက်ဘက်ပေ ၅၁
၇၁	၁၄၅	၁၅'	၁၅'	၃၀'	တောင်မင်းကျောင်းရပ်အနောက်မြောက်	၈၇	၁၇၈	၂၄'	၂၄'	၃၅'	၁၇၇၏မြောက်ဘက်
၇၂	၁၄၆	၁၂'	၁၂'	၂၂'	၁၄၅၏အနောက်မြောက်ထောင့်	၈၈	၁၅	၁၅'	၂၈'	၄၀'	၁၇၈၏မြောက်ဘက်
၇၃	၁၄၇	၁၀'	၁၀'	၁၈'	ကျောင်းတောင်ကြီးတောင်ဘက်	၈၉	၁၈၈	၄၁'	၄၁'	၄၅'	ခဲလူကျောင်းအရှေ့ဘက်
၇၄	၁၅၂	၁၀'	၁၀'	၁၅'	ပုခန်းဘူတာရုံအရှေ့တောင်ဘက်	၉၀	၁၉၁	၅၃'	၅၂'	၄၆'	ခဲလူကျောင်းအရှေ့ဘက်
၇၅	၁၅၆	၉'	၉'	၁၁'	ပုခန်းဘူတာအနောက်မြောက်ဘက်	၉၁	၁၉၃	၁၈'	၁၀'	၁၂'	ပုခန်းလုပ်တိုင်းတောင်ဘက်
၇၆	၁၅၇	၁၈'	၁၈'	၂၅'	ဘူတာ၏အရှေ့မြောက်ဘက်	၉၂	၁၉၆	၁၉'	၂၆'	၂၈'	ပုခန်းဘူတာအနောက်မြောက်
၇၇	၁၅၈	၁၆'	၁၆'	၂၆'	၁၅၇၏မြောက်ဘက်	၉၃	၁၉၇	၂၃'	၁၆'	၁၅'	ပြတိုက်အရှေ့မြောက်ထောင့်
၇၈	၁၅၉	၁၈'	၁၈'	၂၀'	ရထားအိမ်ယာအရှေ့ဘက်	၉၄	၁၉၈	၃၄'	၃၂'	၁၈'	မြောက်ဘက်မြို့ရိုး
၇၉	၁၆၀	၁၆'	၁၁'	၁၆'	ကျောင်းတော်ကြီးအနောက်တောင်ထောင့်	၉၅	၁၉၉	၃၄'	၃၂'	၂၂'	၁၉၈၏မြောက်ဘက်ကပ်ရှိ
၈၀	၁၈၂	၁၈'	၁၁'	၁၆'	၁၄၃၏မြောက်ဘက်ပေ ၁၀၀						

ပုခန်းကြီးရှိ (ဘွဲ့အမည်ရှိ) အင်းဝခေတ်လက်ရာစေတီဂူဘုရားစာရင်း (အက္ခရာစဉ်လိုက်)

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	ဘွဲ့အမည်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ	မှတ်ချက်
			အလျား	အနံ	ဉာဏ်တော်		
၁	၈၈	ခန္ဓသိမ်	၂၆'	၂၆'	၄၅'	၈၇၈၆ မြောက်ဘက်	
၂	၁၃	ညောင်ပင်သာ	၂၄'	၂၃'	၂၃'	ကုန်းတလင်းတောင်ရွာရှိ	
၃	၁၉၀	နဂါးရုံ	၁၈'	၁၄'	၂၀'	ခဲလူးကျောင်းတိုက်ပရိဝုဏ်	
၄	၄၉	ဘုရားနီ	၃၃'	၃၀'	၃၅'	စည်သူရှင်တောင်ဘက်၁၅၀'	
၅	၄၆	ဘုရားနက်	၂၃'	၁၉'	၂၁'	မြစည်းခုံမြောက်ဘက်	
၆	၇၃	မြသိန်းတန်	၄၁'	၄၁'	၆၁'	မြို့ရိုးအရှေ့ကိုက် (၃၀၀)	
၇	၅၆	ရှင်မတောင်	၃၆'	၃၅'	၉၅'	စည်သူရှင်ပရိဝုဏ်	
၈	၂၃	ရှင်အောင်မြေ	၂၅'	၂၂'	၁၈'	ဆင်ချောင်းရွာလယ်	
၉	၂၄	ရှင်အောင်ဒင်	၂၀'	၁၆'	၁၆'	၂၃မြောက်ဘက်ကပ်လျက်	
၁၀		ရှစ်မျက်နှာ					
၁၁	၁၆၅	ရွှေဘုံသာ	၄၈'	၂၃'	၃၀'	ပြည်တော်သာရပ်ကွက်တောင်ဘက်	
၁၂	၈၅	လုံးတော်ကြီး	၈၉'	၈၆'	၁၂၀'	ရွာသာရွာအရှေ့တောင်ထောင့်	ပုခန်းနယ်ဉာဏ်တော်အမြင့်ဆုံးစောမဲအမတ်တည်
၁၃	၇၁	လယ်တီ	၃၂'	၃၂'	၃၇'	ပုန်းငယ်ကားလမ်းမြောက်ကိုက် (၃၀၀)	
၁၄	၄၂	သောက်တော်ဂေါ	၂၉'	၂၄'	၃၂'	စရိတသီတရှင်ကျောင်းမြောက်ဘက်	
၁၅	၂၂	အောင်တော်မူ	၂၆'	၂၄'	၃၅'	ဆင်ချောင်းပုံသကူကျောင်းတိုက်ရှိ	
၁၆	၇၆	အုတ်ကျောင်း	၂၈'	၂၀'	၃၀'	ဝင်းမနားတံခါးအရှေ့မြောက်ထောင့်	

မှတ်ချက် ။ ။ ပုခန်းကြီးတွင် အင်းဝခေတ်လက်ရာ (၁၁၁) ဆူမှ ဘွဲ့အမည်ရှိသော စေတီဂူဘုရားများ (၁၆) ဆူ ရွေးထုတ်သည်။ ကျန် (၉၅) ဆူ ဘွဲ့မဲ့ပေ။

ပုခန်းကြီးရှိ ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာခေတ်၊ ဂူဘုရားစာရင်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	ဘွဲ့အမည်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ	မှတ်ချက်
			အလျား	အနံ	ညာဏ်တော်		
၁	၁၉၄	မသိ	၁၈'	၁၈'	၂၅'	၁၉၃ဘုရား၏ အရှေ့ဘက်ပေ ၁၀၀ ခန့်အကွာရှိ	အရှေ့ဘွဲ့နံရံပန်းချီ ရှိခေါင်းပြတ်၍များသဘူးရှိ
၂	၁၉၅	ရုပ်စုံကျောင်း(သို့) ပုခန်းမျက်နှာသစ်ဘုရား	၂၄'	၂၄'	၂၅'	၁၉၄ ဘုရား အရှေ့ဘက် ပေ ၃၀၀ ခန့် အကွာရှိ	ညောင်ရမ်းပန်းချီရှိ စကျင်ရုပ်ပွား ပြုပြင်ပြီး
၃	၂၀၀	ရွှေဒေါင်းစဉ်ဘုရား	၂၉'	၃၄'	၄၅'	ပုခန်းဓာတ်အားခွဲရုံ အရှေ့ဘက်၊ ပခုက္ကူ-ရေစကြိုကားလမ်း၊ အနောက်ဘက် ကပ်လျက်ရှိ	မင်းရှင်စောတည် သည်ဟုသိ နံရံပန်းချီရှိ

ပုခန်းကြီးရှိ ဘုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာ (ဘွဲ့အမည်မသိ) ခေတ်ီဂူဘုရားစာရင်း

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ	စဉ်	ဘုရားအမှတ်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ
		အလျား	အနံ	ဉာဏ်တော်				အလျား	အနံ	ဉာဏ်တော်	
၁	၇	၅၀'	၃၀'	၄၀'	အမှတ်(၆)၏ မြောက်ဘက်ရှိ	၁၆	၁၂၈	၁၆'	၁၇'	၂၅'	၁၂၇ သိမ်တော် မြောက်ဘက်
၂	၁၈	၁၂'	၁၂'	၁၈'	၁၇၏အနောက်ဘက်ရှိ	၁၇	၁၂၉	၁၂'	၁၂'	၁၈'	၁၂၈၏အနောက် မြောက်ထောင့်
၃	၂၀	၈'	၈'	၁၅'	ဘူကျောင်းတိုက် အတွင်းရှိ	၁၈	၁၃၀	၁၄'	၁၇'	၁၆'	သံစည်ကျောင်း တိုက်မြောက်ဘက်
၄	၂၆	၁၂'	၇'	၁၂'	၂၅၏ မြောက်ဘက်ရှိ	၁၉	၁၃၂	၂၄'	၂၄'	၃၅'	၁၃၁ မြောက်ဘက် ကပ်ရှိ
၅	၂၉	၁၃'	၁၁'	၁၅'	ရတနာဘူ ကျောင်း	၂၀	၁၃၅	၂၃'	၂၁'	၂၈'	ဆုတောင်းပြည့် မြောက်ဘက်
၆	၃၁	၁၅'	၁၅'	၂၀'	၃၀၏ မြောက်ဘက်	၂၁	၁၄၂	၁၅'	၁၅'	၃၀'	တောင်းမင်းကျောင်း ရပ်တောင်ဘက်
၇	၃၆	၃၀'	၂၃'	၁၅'	ဖောင်တော်ဦး ကျောင်းတိုက်	၂၂	၁၄၉	၁၂'	၁၀'	၁၅'	၁၄၈၏တောင် ဘက် ၂၀' ခန့်
၈	၃၇	၇'	၆'	၁၀'	၃၆၏ အရှေ့	၂၃	၁၅၀	၁၁'	၁၂'	၁၄'	၁၄၉၏တောင် ဘက် ၂၀'
၉	၃၉	၂၁'	၂၀'	၁၈'	သီလရှင်ကျောင်း တောင်ဘက်	၂၄	၁၅၁	၁၀'	၁၀'	၁၄'	၁၅၀၏ တောင်ဘက် ၂၀'
၁၀	၄၇	၃၆'	၁၆'	၃၅'	ပြည်လုံးချမ်းသာ တောင်ဘက်	၂၅	၁၅၃	၂၃'	၂၃'	၃၀'	ဘူတာ၏အနောက် တောင်ထောင့်၃၀၀'
၁၁	၇၂	၁၈'	၁၅'	၂၅'	အရှေ့ဘက် မြို့ရိုး	၂၆	၁၅၅	၂၆'	၂၆'	၃၂'	ဘူတာ၏ အနောက်ဘက် ၃၀'
၁၂	၉၈	၁၁'	၁၁'	၂၂'	အရှေ့ဘက် ကံတရာဘုရား	၂၇	၁၇၆	၂၂'	၂၂'	၂၈'	ကျောင်းတော်ကြီး အရှေ့တောင်ထောင့်
၁၃	၁၂၃	၁၂'	၁၂'	၂၅'	၁၂၂၏အရှေ့ဘက် ကပ်လျက်	၂၈	၁၈၁	၂၉'	၃၀'	၃၅'	ကျောင်းတော်ကြီး အရှေ့တောင်ထောင့်
၁၄	၁၂၄	၈'	၈'	၁၅'	၁၂၃၏ အရှေ့ဘက်	၂၉	၁၈၂	၂၀'	၂၂'	၂၅'	၁၈၁၏ မြောက်ဘက် ကပ်လျက်ရှိ
၁၅	၁၂၅	၁၀'	၁၀'	၁၂'	၁၂၄၏ တောင်ဘက်						

ပုခန်းကြီးရှိ (ဘွဲ့အမည်ရှိ) ကုန်းဘောင်ခတ်လက်ရာစေတီဂူဘုရားစာရင်း
(အကွေ့ရာစဉ်လိုက်)

စဉ်	ဘုရားအမှတ်	ဘွဲ့အမည်	အတိုင်းအတာ			တည်နေရာ	မှတ်ချက်
			အလျား	အနံ	ဉာဏ်တော်		
၁	၉၇	ကန်တရာ	၂၆'	၂၆'	၃၂'	ဂျပန်ကျောင်းအရှေ့မြောက်ထောင့်	
၂	၄၈	ကျွက်ကျွက်ဆူ	၅၆'	၅၄'	၆၀'	စည်သူရှင်ဘုရားတောင်ဘက်	ပြည်လိုချမ်းသာဟုလည်း
၃	၁၄၈	ဂူကြီး	၃၀'	၃၀'	၂၀'	ကျောင်းတော်ကြီးအနောက်တောင်ထောင့်	သိမ်ဟု ယူဆသည်
၄	၁၃၃	စပါယ်ရုံ	၁၀'	၁၀'	၁၅'	သံစည်ကျောင်းတိုက်မြောက်ဘက်	
၅	၁၃၄	ဆုတောင်းပြည့်	၁၈'	၁၇'	၃၈'	ပုခန်းကြီးနှင့်ဆင်ချောင်းရွာကြားရှိ	
၆	၅၂	တင်ပျဉ်ပြည့်	၃၆'	၂၅'	၃၈'	ဆေးပေးခန်းမြောက်ဘက်	
၇	၁၂၆	နဂါးရုံ	၁၅'	၂၅'	၂၀'	၁၂၁ ဘုရားစိုင်းမြောက်ဘက်	
၈	၅၀	ဘဘေး	၃၆'	၃၆'	၄၀'	စည်သူရှင်အနောက်တောင်ထောင့်	
၉	၄၅	မြစည်းခုံ	၆၉'	၆၇'	၆၅'	ဘုရားနက်စေတီတောင်ဘက်ကပ်ရှိ	
၁၀	၁၄၁	မြသိန်းတန်	၃၀'	၂၈'	၃၇'	သံစည်ကျောင်းတိုက်အရှေ့ဘက်ကပ်လျက်ရှိ	
၁၁	၇၅	ရွှေမုဋ္ဌော	၂၅'	၂၃'	၃၀'	ပုခန်းကြီးအ.ထ.ကအရှေ့တောင်ထောင့်ရှိ	
၁၂	၁၅၄	လောကမှန်ကူ	၁၃'	၁၃'	၂၈'	ပုခန်းဘူတာအနောက်တောင်ထောင့်	
၁၃	၁၃၁	သောတာပန်	၂၆'	၂၆'	၄၀'	သံစည်ကျောင်းတိုက်အရှေ့မြောက်ဘက်	

မှတ်ချက် ။ ။ (၁၈.၄. ၂၀၀၃ မှ ၂၅.၁. ၂၀၀၄) ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်းများကို ကိုးကား၍ ထည့်သွင်းဖော်ပြပါသည်။

ကျမ်းကိုးစာရင်း

မူရင်းအထောက်အထားများ

- ၁။ ကျော်ရှိန်၊ “ပခုက္ကူမြတ်တမ်းသမိုင်း”၊ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ယူကျမ်း၊ မန္တလေးဝိဇ္ဇာသိပ္ပံစာတိုက်၊ ၁၉၇၇ ခုနှစ်။
- ၂။ ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာစေတီများ၊ (ပုခန်းကြီး) မြစည်းခုံ၊ ပြည်လုံးချမ်းသာ၊ စံပါယ်ရုံ၊ ဆုတောင်းပြည့်၊ လောကမှန်ကူ၊ ဘဘေး၊ တင်ပျဉ်ပြည့်၊ သောတာပန်၊ မြသိန်းတန်၊ သံတရာ။
- ၃။ ကျော်အောင်စံထား ဆရာတော်၊ အဋ္ဌသာလိနိပဏ္ဍိကျမ်း (စာမူ) ကျောင်းတစ်ရာ၊ မတောင့်တကျောင်း ဆရာတော်။
- ၄။ စည်သူရှင်ဘုရား (၁၉) ကြောင်းပါ ခေါင်းလောင်းစာ။
- ၅။ ငြိမ်းမောင်၊ ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာများ၊ ပထမတွဲ+ပဉ္စတွဲ၊ ရန်ကုန်၊ ရှေးဟောင်းသုတေသန ဌာန၊ ၁၉၆၀ ခုနှစ်။
- ၆။ ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာစေတီများ (ပုခန်းကြီး) ရုပ်စုံကျောင်းဘုရား၊ ရွှေဒေါင်းစဉ်၊ ဘုရားအမှတ် (၁၉၄)။
- ၇။ တင့်လွင်၊ လှမျိုးတင့်၊ ကွင်းဆင်းမှတ်တမ်းများ (၂၄.၁၀.၂၀၀၂) မှ (၂.၆.၂၀၀၄) (စေတီ ပုထိုး အဆူ ၂၀၀ လေ့လာခြင်း)။
- ၈။ တင့်လွင်၊ နွားထိန်းရွာကျောက်စာနှင့် ရှေးဟောင်းအဆောက်အဦဆင်းတုတော်များ တွေ့ရှိခြင်း ကို သမိုင်းအမြင်ဖြင့် ချဉ်းကပ်ခြင်း၊ သုတေသနစာတမ်း၊ (၉.၄.၂၀၀၄၊ N.C.RC and RCAMM သုံးနှစ်ပြည့် ရတနာပူရခန်းမ ဖတ်ကြားခြင်း)။
- ၉။ ဘုန်းနွယ် (ရေစကြို)၊ မြေအောက်မှကျောက်ခေတ်ပစ္စည်းများ (လက်ရေးမူ)။
- ၁၀။ ဘုရားပန်းချီများ (သောတာပန်၊ မြသိန်းတန်၊ ဘုရားအမှတ် (၇၈)၊ ဘုရားနီ၊ ဘုရားနက်၊ ဘုရားအမှတ် (၁၀၂)၊ လောကမှန်ကူ၊ ရုပ်စုံကျောင်း၊ တင်ပျဉ်ပြည့်၊ ဘုရားအမှတ် ၁၀၈၊ ပုခန်းကြီးနဂါးရုံ၊ ရေစကြို နဂါးရုံ၊ သစ်ပင်ပန်းမဲပန်းချီများ၊ နဂါး ဂဠုန် ဂုဗ္ဘာန် ယက္ခ ခြင်္သေ့၊ ကျား၊ ကိန္နရာ စသည့် ပန်းချီများ။
- ၁၁။ ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်များ၊ ပုခန်းကြီး (ရှင်မတောင်စာပါ ကြေးဆင်းတုတော်၊ ပြတိုက်အတွင်းရှိ မင်းဝတ်ဆင်းတု၊ နွားထိန်းဆင်းတု၊ သစ်သားပန်းပုဆင်းတု၊ ဂေါတမဆင်းဆု၊ ကျောင်းတော်ကြီး ဆင်းတု၊ ဘုရားအမှတ် (၁၈၂) ဆင်းတု၊ ဘုရားအမှတ် (၁၁၀)နှင့်(၁၁၃) ဆင်းတု၊ နဂါးရုံဆင်းတု၊ ဘုရားအမှတ် (၁၃၀) ဆင်းတု၊ ရှင်ရုံဆင်းတု၊ ဘုရားအမှတ် (၁၃၀) ဆင်းတု၊ သောတာပန်ဆင်းတု၊ ဘုရားအမှတ် (၁၃၅) ဆင်းတု၊ မိုးကောင်းဆင်းတု၊ ဝါဆိုသိမ်ဆင်းတု၊ ဆင်ရုပ်ခံဆင်းတု၊ ခန္ဓသိမ်ဆင်းတု၊ ဖောင်းတော်ဦးဆင်းတု၊ ကံစွယ်ရုပ်တော်မူ ဆင်းတု၊ မောဂ္ဂလာန်ရုပ်တော်မူဆင်းတု၊ ပုခန်းငယ်တုတ်ထောင်းဆင်းတု၊ ရေစကြို ဒီပင်ကရာ ဆင်းတု၊ ကံစွယ်ဦးမင်လျောင်းတော်မူ၊ ရွှေဥမင်လျောင်းတော်မူ၊ ရှစ်မျက်နှာဖောစိစိုက်ဆင်းတု၊ မတ်ရုပ်ဆင်းတု၊ ဘူမိဗဿကြေးဆင်းတု။

နဂါးရုံကြေးဆင်းတု၊ ရှစ်မျက်နှာကျောက်ဆင်းတု၊ ပင်းယခေတ်ကျောက်ဆင်းတု၊ မကိုဋ်ဆောင်းဆင်းတု၊ ညောင်ရမ်းခေတ်စကျင်ကျောက်ဆင်းတု၊ ကုန်းဘောင်ခေတ်မကိုဋ်ဆောင်းကြေးဆင်းတု၊ မံဘုရားဆင်းတုတော်များ။

၁၂။ ပုဂံခေတ်လက်ရာစေတီပုထိုးများ (ဂေါတမ၊ ကြောင်လိမ်၊ ဘုရားအမှတ် (၁၀၆)၊ ဘုရားအမှတ် (၇၈)၊ ဘုရားအမှတ် (၈၂)။

၁၃။ မြတ်စံ၊ ဦး၊ လက်ဝဲသုန္ဒရ၊ ဝိနန္ဒယ၊ ပဏသနီဓမ္မလင်္ကာ။

၁၄။ မျက်နှာကြက်ပန်းချီများ (ပုခန်းကြီး) မြတ်ပေါင်းမဉ္ဇူ၊ ဘုရား (၇၈)၊ ဘုရားအမှတ် (၄၃)၊ ကံကော်ပန်းမျက်နှာကြက်၊ ကြာဝတ်ဆံမျက်နှာကြက်၊ ဒီပင်ကရာမျက်နှာကြက်၊ တင်ပျဉ်ပြည့်၊ ရန်အောင်မြင်၊ လောကမှန်ကျ၊ ကြာထပ်ပန်း၊ ရေစကြိုမအူတိုက်၊ ချမ်းသာကြကီး၊ ဝါဆိုသိမ်၊ နဂါးလိန်၊ မြေခဲတောင်၊ ငမုန်းကုန်း၊ ရုပ်စုံကျောင်း၊ မြသိန်းတန် (မျက်နှာကြက်များ ၁၉ ခု)။

၁၅။ နွားထိန်းကျောက်စာ (ယခု ပုဂံပြတိုက်)နှင့် နွားထိန်းဆင်းတုတော် ယခု (နွားထိန်းရွာတွင်ရှိ)။

၁၆။ ဝရသမ္ဘောဓိ၊ အရှင်၊ ရတနာမဉ္ဇူသိမ်ကျောက်စာ။

၁၇။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ “တောင်မြောက်နံရံ အနောက်သို့ယိမ်းတဲ့မြို့ဟောင်းများ” (လက်ရေးမူ)။

၁၈။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ “အနုပညာသမိုင်း”၊ မန္တလေး တက္ကသိုလ်သမိုင်းဌာန၊ ဟောပြောချက်၊ ၁၉၆၇ ခုနှစ် (၁.၃.၁၉၆၇)။

၁၉။ အေးမြင့်၊ ဦး၊ ကမ္ဘာကျောင်းဦးနံရံပန်းချီ (လက်ရေးမူတစ်စု) ၂၀၀၄ ခုနှစ်။

၂၀။ အင်းဝလက်ရာစေတီများ (လုံးတော်ကြီး၊ ရွှေဘုံသာ၊ ခန္ဓသိမ်၊ ဘုရားနီ၊ ဘုရားနက်၊ အောင်တော်မူ၊ ရှင်အောင်မြင်၊ သောက်တော်ဂေါ)။

၂၁။ ဧသိက၊ ဦး၊ မြို့သမိုင်းပရပိုက် (စာမူ) (လက်ရေးမူ)။

၂၂။ Dr. Chirietain Lammerts, ငွေဝင်းမောင်၊ စိုးကျော်သူ၊ ဒေါက်တာတင့်လွင်၊ “ရှင်မတောင်ကွင်းဆင်းသုတေသန” မှတ်တမ်း၊ မောင်မောင်တင် (မဟာဝိဇ္ဇာ)၊ ဝင်းမောင်၊ “ခေတ်အဆက်ဆက် ကိုးကွယ်ကြသော ဗုဒ္ဓမြတ်စွာဘုရားရှင်နှင့် ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်များ” (လက်ရေးမူ)။ အေးမြင့် “ပုဂံခေတ် ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်နှင့်ပတ်သက်၍” (လက်ရေးမူ) ၂၀၀၄ ခုနှစ်။

၂၃။ Than Tun, Dr., The Royal Order of Burma, A.D 1964-1750, Kyoto, Center for South East Asian Studies, Kyoto University, 1987 and A.D 1807-1810. Part VI.

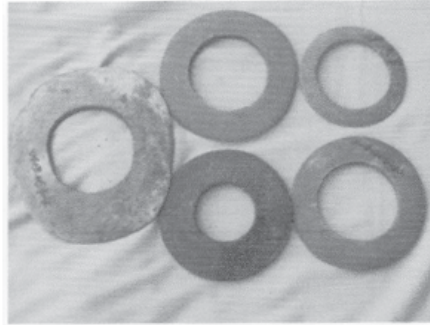
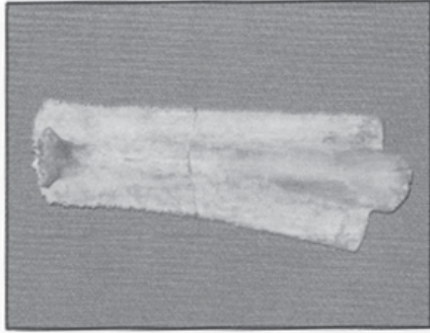

တစ်ဆင့်ခံအထောက်အထားများ

- ၁။ ကုလား၊ ဦး၊ မဟာရာဇဝင်ကြီး၊ ဒုတိယအုပ်၊ ရန်ကုန်၊ ဟံသာဝတီပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၀ ခုနှစ်။
- ၂။ ကျော်ဝင်း၊ မနုဿ၊ အခြေခံရှေးဟောင်းသုတေသနပညာ၊ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၇၇။
- ၃။ ငြိမ်းမောင်၊ ရှေးဟောင်းမြန်မာကျောက်စာ ပ+ပဉ္စမတွဲ၊ ရန်ကုန်။
- ၄။ ငြိမ်ငြိမ်ထွန်း “ဗားကရာကျောင်းတွင်းမှ ဆင်းတုတော်များ၏ နားကင်းတော်ပုံများလေ့လာချက်” မန္တလေး၊ ယဉ်ကျေးမှုတက္ကသိုလ်၊ ၂၀၀၅ ခုနှစ်။
- ၅။ စဝ်ထွန်းမှတ်ဝင်း၊ Seats, Postures, Vehicles and Historial Shetch of Burmese Buddhist Iconography, ရန်ကုန်။
- ၆။ ..... စွယ်စုံကျမ်း၊ အတွဲ (၇)၊ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၃ ခုနှစ်။
- ၇။ ..... ပိဋကတ်ပါဠိတော် မြန်မာပြန်ကျမ်းများ၏ ကျမ်းဦးမှတ်ဖွယ်ရာများ၊ ဗုဒ္ဓဝင်အချုပ်ဖောင်း၊ ရန်ကုန်၊ မြန်မာနိုင်ငံ ဗုဒ္ဓသာသနာအဖွဲ့၊ ပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၆၅ ခုနှစ်။
- ၈။ တိုးလှ၊ ဒေါက်တာ၊ ချင်းတွင်းမြစ်သာ မူးဇရာ၊ ရန်ကုန်၊ မုံရွာပုံနှိပ်တိုက်၊ ၁၉၉၅ ခုနှစ်။
- ၉။ တိုးလှ၊ ဒေါက်တာ၊ “ပုခန်းကြီးမှသည် ပခုက္ကူသို့ တိုးတက်ပုံကို ခြေရာကောက်ခြင်း”၊ ရန်ကုန်။
- ၁၀။ တိုးလှ၊ ဒေါက်တာ “ပင်းယ၊ အင်းဝနယ်မြေမှ သမိုင်းဝင်စေတီပုထိုးများ” မန္တလေး၊ ချမ်းမြေ့ ပုံနှိပ်တိုက်။
- ၁၁။ တင်၊ ဦး The Royal Administration of Burma, Volume III, ရှစ်ခန်း၊ ကိုးခန်းပလ္လင်တော်များ။
- ၁၂။ ထွန်းရီ၊ ဦး၊ “ရှေးခေတ်မြန်မာမြို့ရွာသမိုင်း”၊ ဖြည့်စွက်တွဲ၊ စိန်ပန်းမြိုင်စာပေ၊ ရန်ကုန်။
- ၁၃။ ပုရိသ၊ မြန်မာ့ရွှေခင်း၊ ရန်ကုန်၊ ရသာစာအုပ်တိုက်၊ ၁၉၇၂ ခုနှစ်။
- ၁၄။ ဖာနေဗယ် & ဖေမောင်တင် (တည်းဖြတ်)၊ ဇမ္ဗူဒီပ ဦးဆောင်ကျမ်း၊ သုတေသနစာတမ်း၊ ၁၉၆၀၊ ရန်ကုန်။
- ၁၅။ ဘသွယ် “ပုခန်းကြီးမြို့သမိုင်းအကျဉ်းချုပ်”၊ ၁၉၅၇ ခုနှစ်၊ ရန်ကုန်၊ ရှင်မတောင်စာပေတိုက်၊ ၂၀၁၂ ခုနှစ်။
- ၁၆။ မျိုးညွှန်၊ ဦး၊ ပုဂံစေတီပုထိုးများ၏ ဗိသုကာနှင့် အနုလက်ရာ ရန်ကုန်၊ ရောင်စဉ်ပုံနှိပ်တိုက်။
- ၁၇။ မြင့်အောင်၊ ဦး၊ “မြန်မာ့ရှေးဟောင်းယဉ်ကျေးမှု သုတေသန”၊ ရန်ကုန်၊ အောင်ချမ်းသာ ပုံနှိပ်တိုက်။
- ၁၈။ မြင့်အောင်၊ ဦး၊ “ဗုဒ္ဓရုပ်ပွားတော်ထုလုပ်မှုအစ ဂရိမုလော၊ အိန္ဒိယမှလော”၊ ရန်ကုန်၊ သာသနာ့ ရောင်ခြည် အတွဲ (၃)၊ အမှတ် (၃)၊ သာသနာရေးဝန်ကြီးဌာန၊ ၁၉၆၂ ခုနှစ်။
- ၁၉။ မြသီရိပန်းချီ၊ အပါယ်ရတနာလိုဏ်ဂူဘုရား၊ ပြည်ထောင်စုယဉ်ကျေးမှုဝန်ကြီးဌာန။
- ၂၀။ မြင့်ဆွေ၊ ငါးရာငါးဆယ်စာရင်းကျယ်။

- ၂၁။ ရွှေကိုင်းသား၊ “ရုပ်စုံဗုဒ္ဓသာသနာဝင်၊ မြန်မာ့ပန်းချီဟန်များ”၊ ရန်ကုန်၊ ရှုမဝမဂ္ဂဇင်း၊ ၁၉၄၅ ခုနှစ်။
- ၂၂။ ရွှေကိုင်းသား၊ “ဆင်ယင်ထုံးဖွဲ့မှု”၊ ပြည်ထောင်စုယဉ်ကျေးမှုဌာန၊ ရန်ကုန်။
- ၂၃။ ရှေးရိုးမြန်မာပန်းချီ၊ ရန်ကုန်၊ ရှေးဟောင်းသုတေသနဌာန၊ ၁၉၆၆ ခုနှစ်။
- ၂၄။ လှပိုင်၊ ဦး၊ (လယ်တီ) ပုခန်းသာသနာဝင်၊ ရန်ကုန်၊ ဂန္ထဝင်ပုံနှိပ်တိုက်။
- ၂၅။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ နယ်လှည့်ရာဇဝင်၊ ပတွဲ+ဒုတွဲ၊ ရန်ကုန်၊ နံ့သာတိုက်၊ ၁၉၆၈ ခုနှစ်။
- ၂၆။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ ပုဂံဂူကျောင်းတွေ၊ အရှေ့အရပ်ကိုမျက်နှာမူရင်ဘာသဘောလဲ၊ ရန်ကုန်၊ သူရဇ္ဇမဂ္ဂဇင်း၊ အတွဲ (၁)၊ အမှတ် (၁၂)၊ ၂၀၀၀ ပြည့်။
- ၂၇။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ သမိုင်းထဲကဒီဇိုင်း၊ ရန်ကုန်၊ ယုံကြည်ချက်စာပေ၊ ၂၀၀၅ ခုနှစ်။
- ၂၈။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ မြန်မာ့သမိုင်းပုံ၊ ရန်ကုန်၊ မုံရွေးစာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၄ ခုနှစ်။
- ၂၉။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ “နံရံဆေးပန်းချီ”၊ ရန်ကုန်၊ Wave မဂ္ဂဇင်း၊ ၂၀၀၄ ခုနှစ်။
- ၃၀။ သန်းထွန်း၊ ဒေါက်တာ၊ ပျူတွေဘယ်ပျောက်သွားလဲ၊ ရန်ကုန်၊ သီရိဆွေစာအုပ်တိုက်၊ ၂၀၀၆ ခုနှစ်။
- ၃၁။ သက်လွင်၊ ဒေါက်တာ၊ ကူနီနန်းနှင့်ပုခန်းမြေ ရန်ကုန်၊ ချမ်းသာပုံနှိပ်တိုက်၊ ၂၀၀၃ ခုနှစ်။
- ၃၂။ ဟင်နရီဘာနေ၊ “ပုရပိုက်ပန်းချီ”၊ ရန်ကုန်၊ တင်ရွှေစာပေ၊ ၁၉၉၇ ခုနှစ်။
- ၃၃။ အောင်ကြိုင်၊ မင်းဘူး၊ လက်ရာစုံစွာ အာနန္ဒာ၊ ရန်ကုန်၊ စာပေဗိမာန်ပုံနှိပ်တိုက် (၁၉၈၄) Books in English.
- ၃၄။ Aye Myint Burmese Design Through Drawing, Sirkpakorh University, Bangkok, 1933.
- ၃၅။ Bhattacharyya, Indain Budhist Sconography Farma, K.L. Mukhapadhyay, Calcolata, 1958.
- ၃၆။ Benjamin Rowland. The Art and Architeature of India.
- ၃၇။ CV, Joshi, Life and Teaching, 2500 years of Buddha.
- ၃၈။ Khin Myo Kyi, *Yesagyo in Konbaung Period*, Master of Arts, Mandalay, 1998.
- ၃၉။ Lun Aung, *Father- Roman Pontiffs*၊ မန္တလေးကတ်သလက်၊ သာသနာပုံနှိပ်တိုက်၊ ၂၀၀၄။
- ၄၀။ Lung Boridal Burihand and A.B Griswold.
- ၄၁။ Owens, F.C. Burma Together, Pakokku District, Rangoon, Government Printing, 1912.
- ၄၂။ Rowland, Benjamin, *The Ajanta Caves*, Boston, The Merrymovnt. Press.
- ၄၃။ Silpa Birasri, *Thai Buddhist Seculpture*, The National Culture Institute, Bongkok, Thailand, The Aek Kampin Press, 1954.
- ၄၄။ Zimer, *Art of Indian Asia As Mythology and Transfermatios*, Vol I.

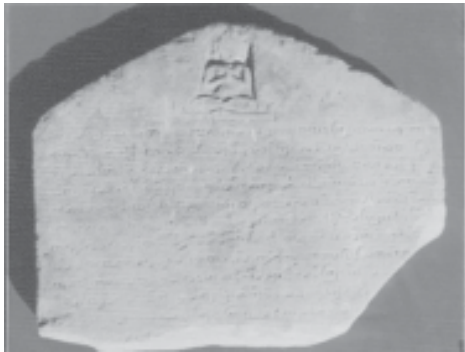

ဓာတ်ပုံ-၁
 ရေစကြိုလောကုတ္တရာသိပ္ပံကျောင်းမှတွေ့ရှိသော
 ကျောက်ခေတ်လယ်ပစ္စည်းနှင့်
 ကြေးရိုးကုန်းမှ တူးဖော်တွေ့ရှိသော
 ကျောက်လက်နက်များ

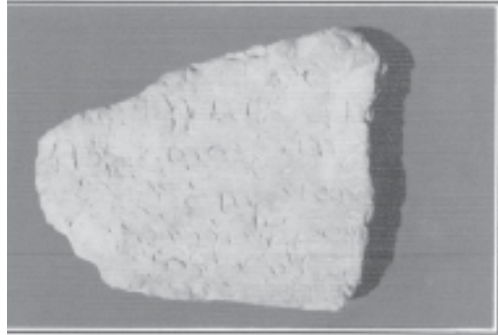
ဓာတ်ပုံ-၃
 နွားထိန်းဆင်းတုတော်
 (နွားထိန်းရွာတွင် ယနေ့တိုင်ရှိ)
 (၂၃-၃-၂၀၀၄ ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး)

ဓာတ်ပုံ-၂
 နွားထိန်းကျောက်စာ (ယခုပုဂံပြတိုက်ရှိ)
 (၂၃-၃-၂၀၀၄ ကိုယ်တိုင်ရိုက်ကူး)

ဓာတ်ပုံ-၅
နွားထိန်းရွာမှ တူးဖော်တွေ့ရှိသော
စာပါအုတ်ချပ်

ဓာတ်ပုံ-၄
တောထွက်ကြီးဘုရား
(ပုဂံအာနန္ဒာဘုရားပုရိသုဏ်ရုံ)

ဓာတ်ပုံ-၆
နွားထိန်းရွာ တဝဂူဘုရား
အရှေ့မုခ်အုတ်တိုက် အပြင်ဘက်မှ
တူးဖော်တွေ့ရှိရသော
ပုဂံခေတ်ပန်းတော့လက်ရာအင်္ဂတေပန်းများ

ဓာတ်ပုံ-၇
ပုခန်းကြီး
အနောက်ဘက်မြို့ရိုး

ဓာတ်ပုံ-၈
ပုခန်းကြီး
မြောက်ဘက်မြို့ရိုး

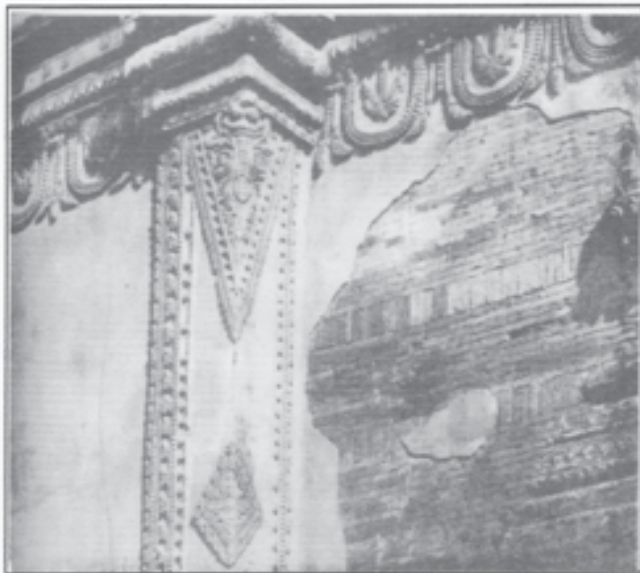
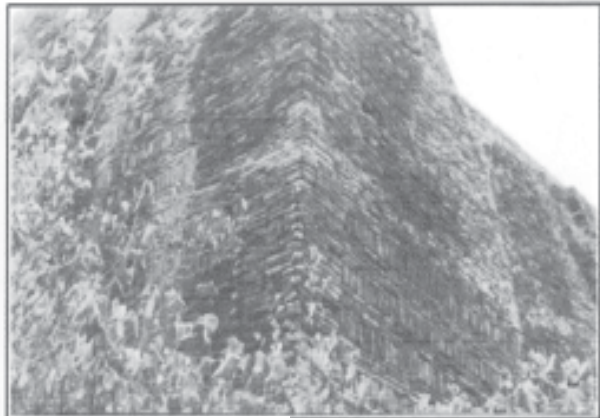

ဓာတ်ပုံ-၉
ပုခန်းကြီးရှိ
မယားရိုးအုတ်စီဒီနိုင်ကွက်ပါ
မြောက်ဘက်မြို့ရိုး

ဓာတ်ပုံ-၁၀
ပုဂံထီးလိုမင်းလိုဘုရား
မယားရိုးအုတ်စီဒီနိုင်ပုံ

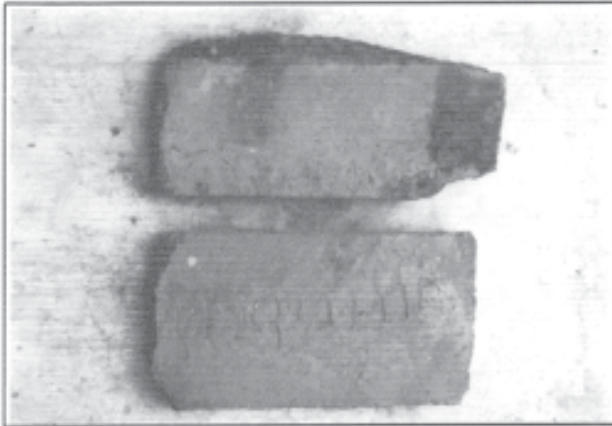
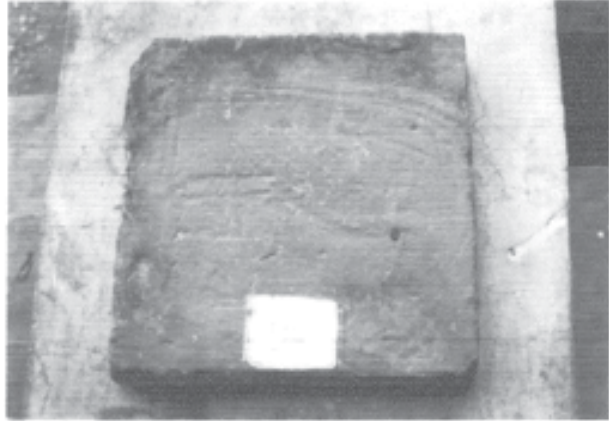

ဓာတ်ပုံ-၁၁
 ၁၈" x ၁၈" x ၂"
 (ပုခန်းကြီးမြို့
 ပင်းယခေတ်မြို့တည်
 အုပ်ချုပ်

ဓာတ်ပုံ-၁၂
 သတ်အုတ်နှင့်
 (အိုသညတင်)
 စာပါအုတ်

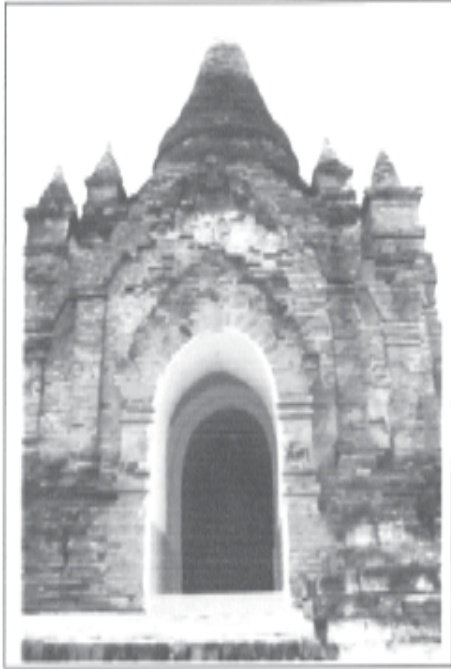
ဓာတ်ပုံ-၁၃
 တိရစ္ဆာန်ပုံပါ
 အုတ်ချပ်များ

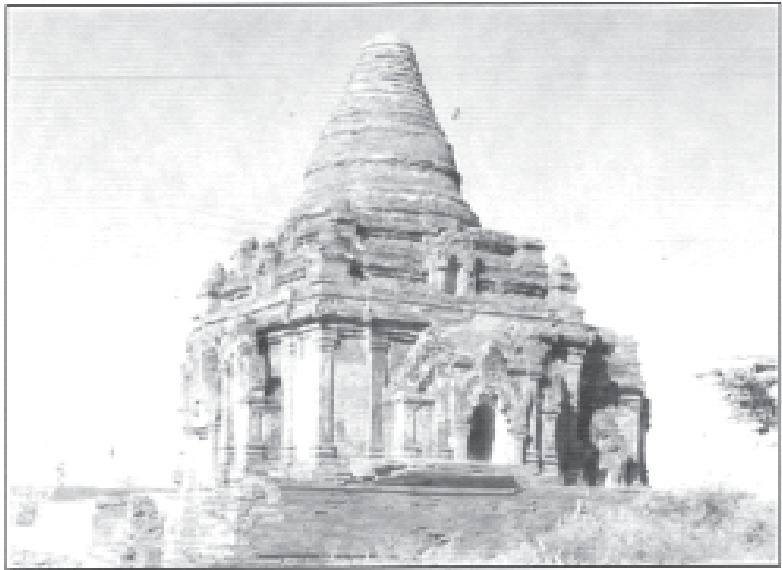
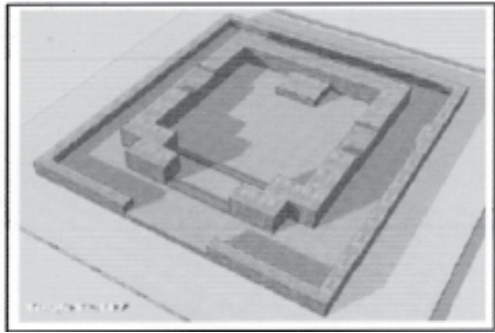

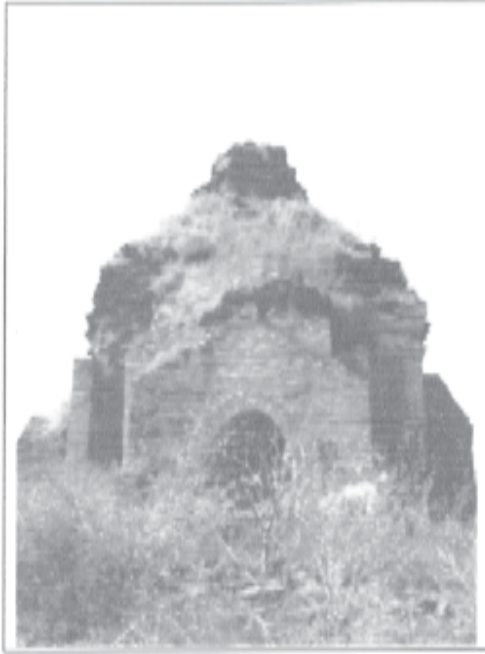

ဓာတ်ပုံ-၁၄
 ပုဂံခေတ်နှောင်းလက်ရာ၊
 ဘုရားအမှတ် (၁၆၇)
 ဂေါတမဘုရားနှင့်ပန္နက်ပုံ

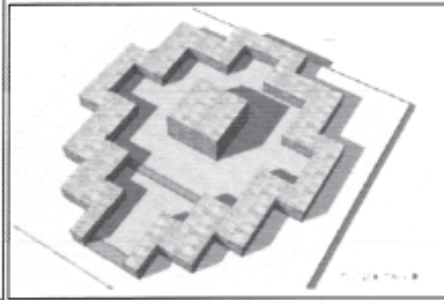

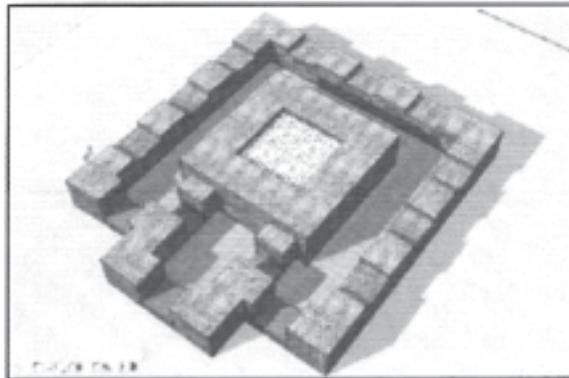
ဓာတ်ပုံ-၁၅
 ဘုရားအမှတ် (၁၀၆)၊ ပုဂံခေတ်လက်ရာ၊
 လေးမျက်နှာမြေစိုက်ဂူဘုရား

ဓာတ်ပုံ-၁၆
ဘုရားအမှတ် (၇၈)

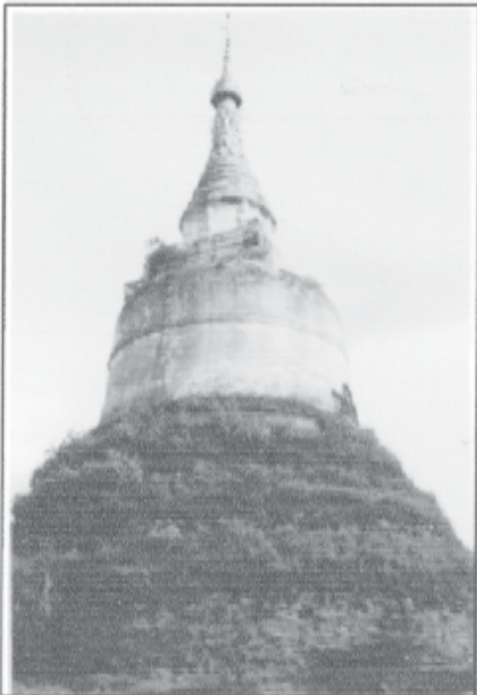

ဓာတ်ပုံ-၁၇
မြောက်ပြင်ဘုန်းကြီးကျောင်း
အရှေ့ဘက်ရှိ
ပုဂံလက်ရာ၊
ဘုရားအမှတ် (၈၂) နှင့် ပန္နက်ပုံ

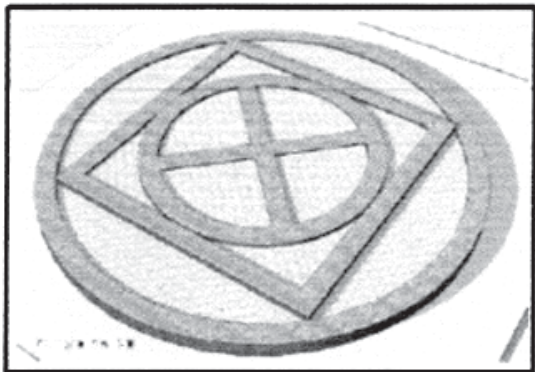

ဓာတ်ပုံ-၁၈
 ဘုရားအမှတ် (၅၃)၊ ကြောင်လိန်ဘုရား
 (ပုခန်းဒေသ ဒုတိယဉာဏ်တော်
 အမြင့်ဆုံးဘုရား၊ ပုဂံလက်ရာ)

ဓာတ်ပုံ-၁၉
 လုံးတော်ကြီးဘုရား၊
 ဘုရားအမှတ် (၈၅)၊
 ပုခန်းဒေသ
 ဉာဏ်တော်အမြင့်ဆုံးဘုရားနှင့်ပန္နက်ပုံ

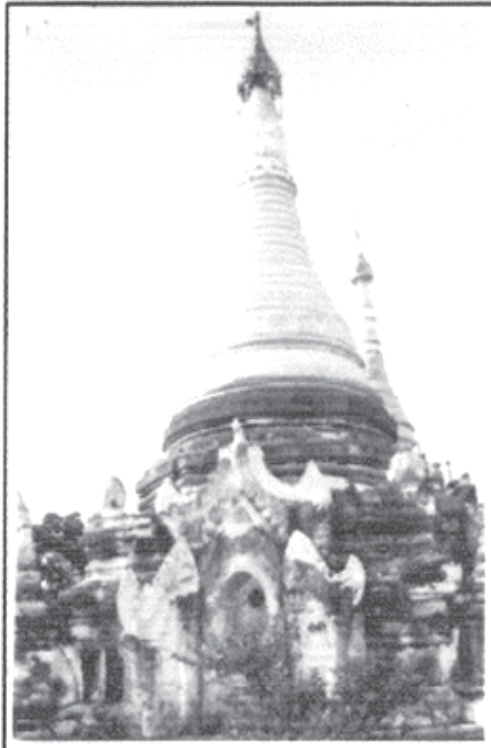
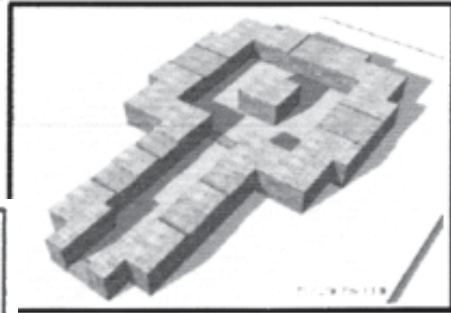

ဓာတ်ပုံ- ၂၀
ရွှေဘုံသာဘုရား၊
ဘုရားအမှတ် (၁၆၅)၊
နှင့်ပန္နက်ပုံ

ဓာတ်ပုံ- ၂၁
ဘုရားအမှတ် (၈၈)၊
ခန္ဓာသိမ်ဘုရား

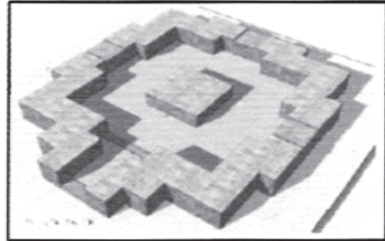

ဓာတ်ပုံ- ၂၂
 ဘုရားနီ၊ ဘုရားအမှတ် (၄၉)
 နှင့် ပန္နက်ပုံ

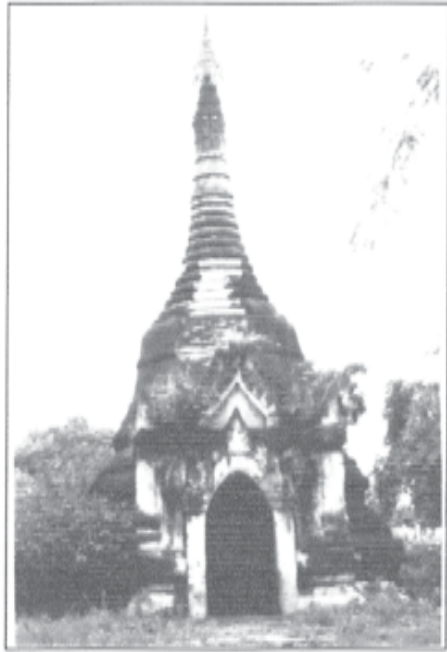

ဓာတ်ပုံ- ၂၃
 ဘုရားအမှတ် (၄၆)၊
 ဘုရားနက်

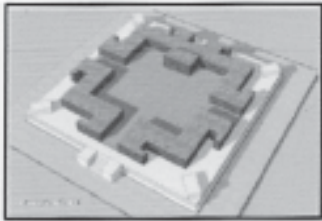
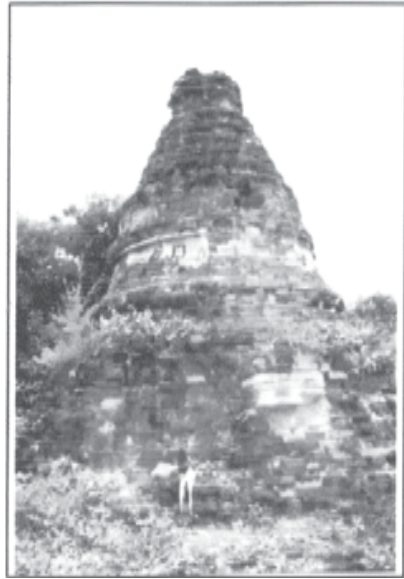

ဓာတ်ပုံ- ၂၄
 ဘုရားအမှတ် (၂၂)၊
 အောင်တော်မူ

ဓာတ်ပုံ- ၂၅
ရှင်အောင်မြင်၊
ဘုရားအမှတ် (၂၃)

ဓာတ်ပုံ- ၂၆
သောက်တော်ဂေါ၊
ဘုရားအမှတ် (၄၂)နှင့် ပန္နက်ပုံ

ဓာတ်ပုံ- ၂၇
ရုပ်စုံကျောင်းဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၁၉၅)

ဓာတ်ပုံ-၂၈
 ရွှေဒေါင်းစဉ်၊ ဘုရားအမှတ် (၂၀၀)

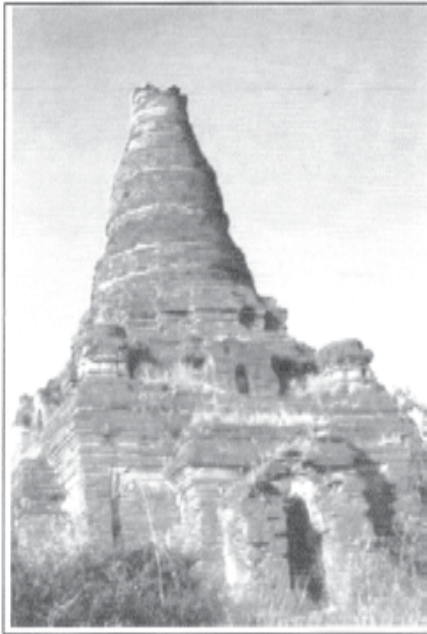

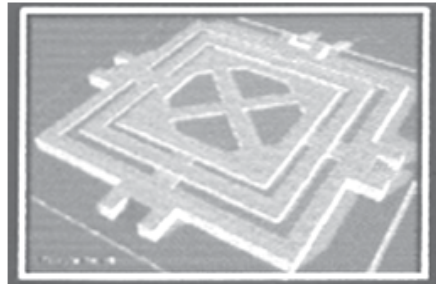

ဓာတ်ပုံ-၃၀
 ကုန်းဘောင်ခေတ်လက်ရာမြစည်းပုံ၊
 ဘုရားအမှတ် (၄၅)

ဓာတ်ပုံ-၂၉
 ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာစေတီ၊ ဘုရားအမှတ် (၁၉၄)

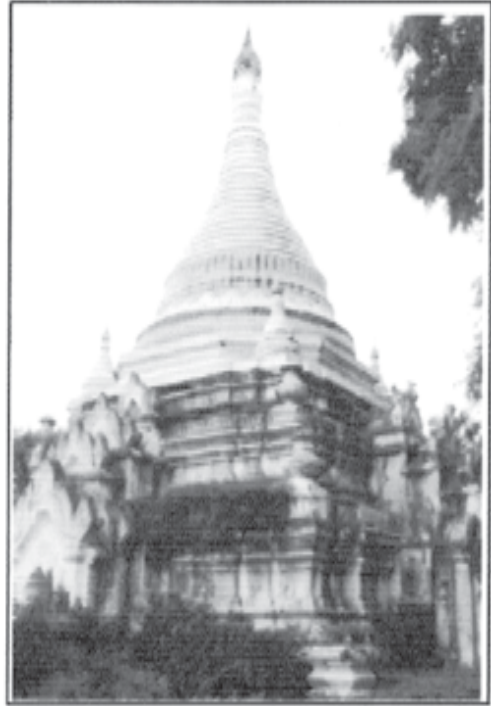

ဓာတ်ပုံ-၃၁
 ဖြည့်လုံးချမ်းသာ (ခေါ်)
 ကျွက်ကျွက်ဆူဘုရား၊
 ဘုရားအမှတ် (၄၈)

ဓာတ်ပုံ-၃၂
 ဟင်္သာရုပ်ပါမုခ်ကပ်တံကဲပုံ၊
 ဘုရားအမှတ် (၄၈)

ဓာတ်ပုံ-၃၃
 စံပါယ်ရုံ၊ ဘုရားအမှတ် (၁၃၃)

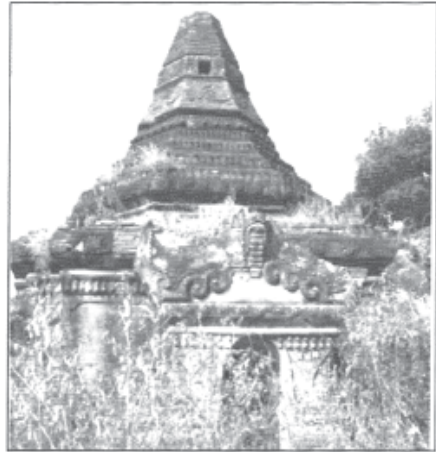

ဓာတ်ပုံ-၃၄
ဆုတောင်းပြည့်ဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၁၃၄)

ဓာတ်ပုံ-၃၅
လောကမှန်ကူ၊ ဘုရားအမှတ် (၁၅၃)

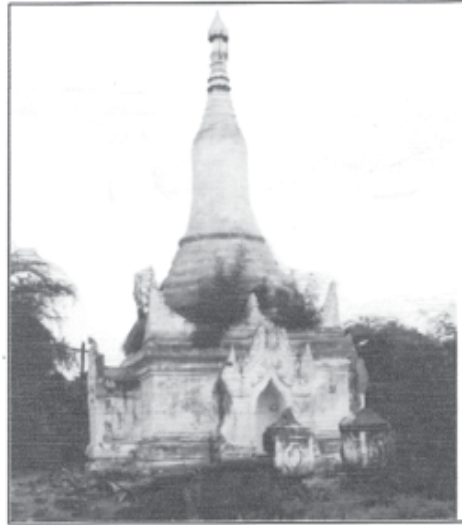

ဓာတ်ပုံ-၃၆
ဘေးဘုရား၊
ဘုရားအမှတ် (၅၀)

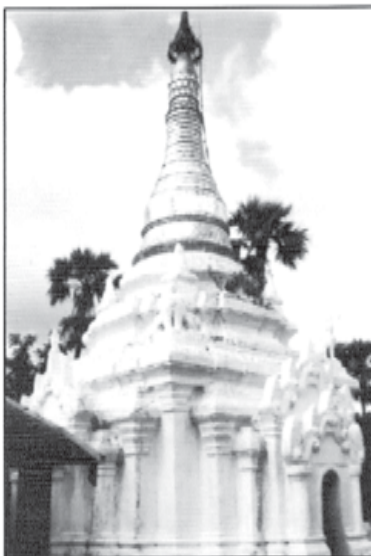
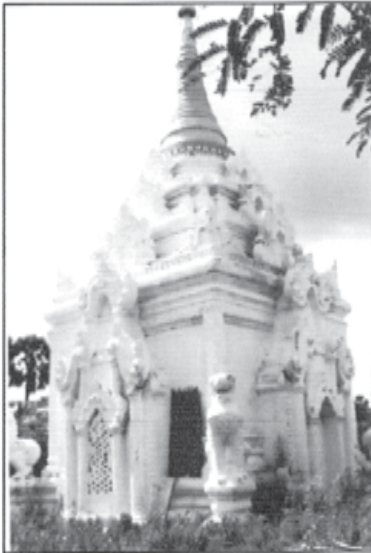
ဓာတ်ပုံ-၃၇
နဂါးရုံကျောက်မဏ္ဍပ်၊ ဘုရားအမှတ် (၁၂၆)

ဓာတ်ပုံ-၃၈
တင်ဖျဉ်ပြည့်ဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၅၂)

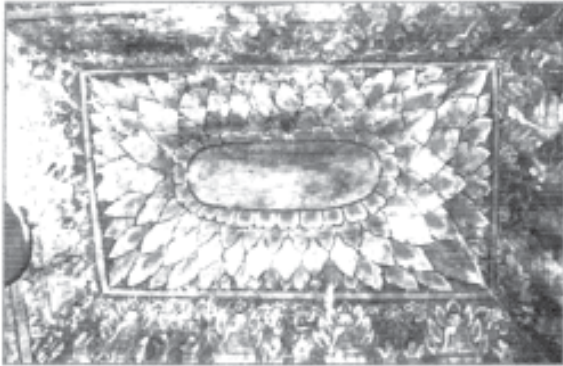

ဓာတ်ပုံ-၃၉
သောတာပန်ဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၁၃၁)

ဓာတ်ပုံ-၄၁
ကံတရာဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၉၇)

ဓာတ်ပုံ-၄၀
မြသိန်းတန်ဘုရား၊ ဘုရားအမှတ် (၁၂၁)

ဓာတ်ပုံ-၄၂
 မြတ်ပေါင်းမဇ္ဈဘုရား၊ မျက်နှာကြက်
 အနားမညီ
 ဗဟိုကြာထပ်ပန်းမျက်နှာကြက်

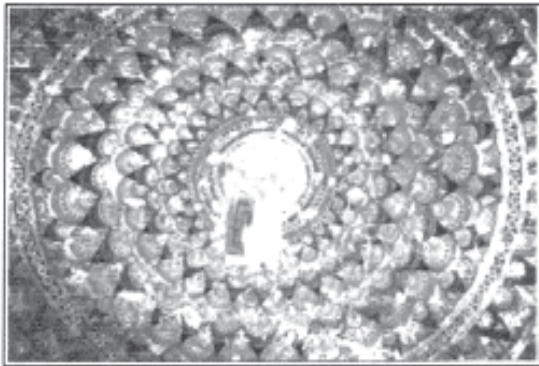
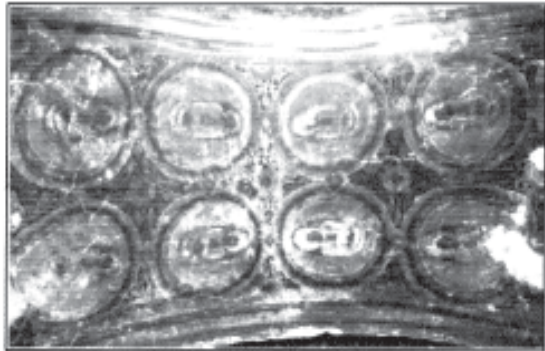

ဓာတ်ပုံ-၄၃
 အာရုံခံပေါင်းကူးမျက်နှာကြက်၊
 ဘုရားအမှတ် (၇၈)

ဓာတ်ပုံ-၄၄
 ဆင်စွယ်ဝန်းယုတ်၊
 ကြာပန်းမျက်နှာကြက်၊
 ဘုရားအမှတ် (၄၃)

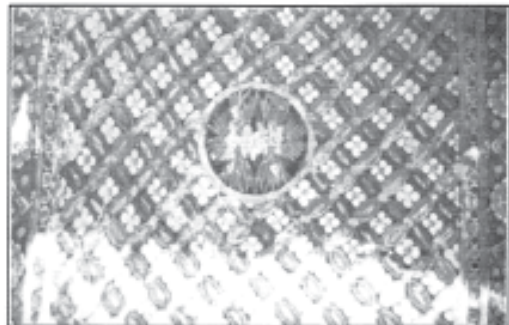

ဓာတ်ပုံ-၄၅
 ကံကော်ပန်းမျက်နှာကြက်၊

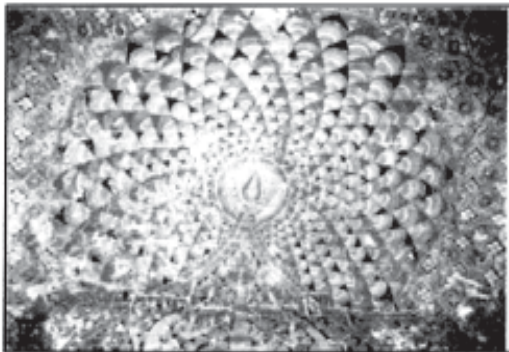
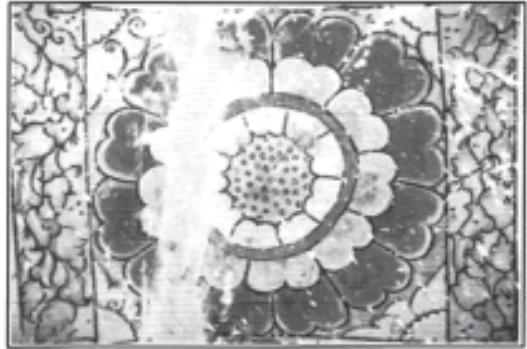

ဓာတ်ပုံ-၄၆
 ကြာဝတ်ဆံပါ
 ရွတ်ဖတ်တန်းမျက်နှာကြက်

ဓာတ်ပုံ-၄၇
 ဒီပင်ကရာဘုရားမျက်နှာကြက်

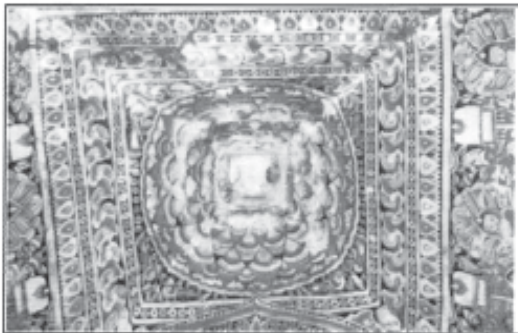
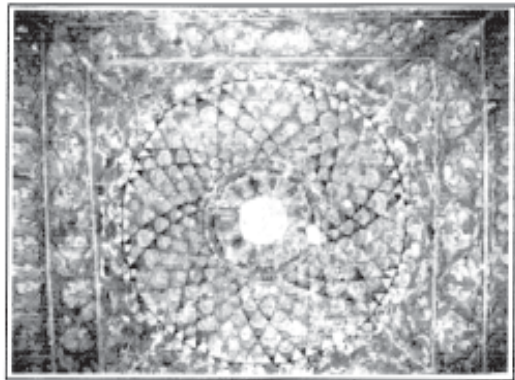

ဓာတ်ပုံ-၄၈
 တင်ယျဉ်ပြည့်ဘုရားမျက်နှာကြက်၊
 ဘုရားအမှတ် (၅၂)

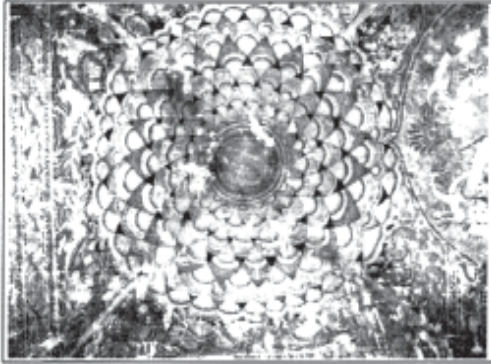

ဓာတ်ပုံ-၄၉
 ရန်အောင်မြင်ဘုရားမျက်နှာကြက်၊
 ဘုရားအမှတ် (၂၈)

ဓာတ်ပုံ-၅၀
 လောကမှန်ကူမျက်နှာကြက်၊
 ဘုရားအမှတ် (၁၅၃)

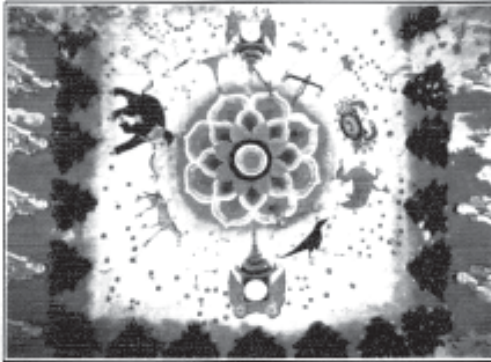
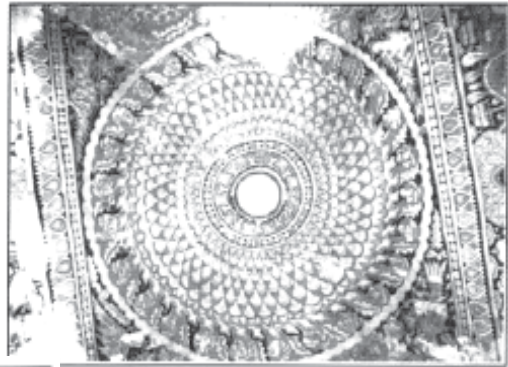

ဓာတ်ပုံ-၅၁
 မြင်းမိုရ်တောင်ကိုယ်စားပြု၊
 ကြာထပ်ပန်းမျက်နှာကြက်

ဓာတ်ပုံ-၅၂
 ရေစကြိုမအိုတိုက်
 မိုးကောင်းကင်မျက်နှာကြက်

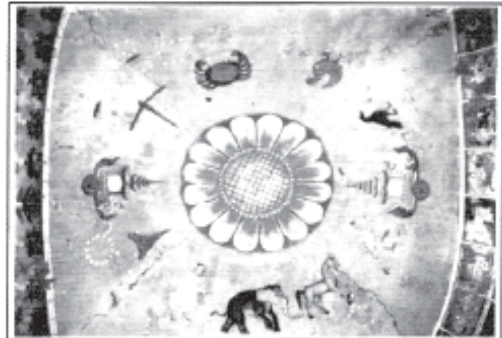

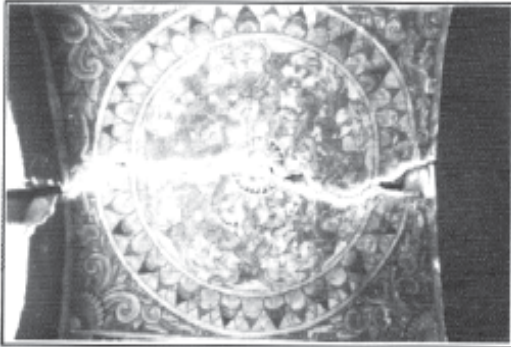
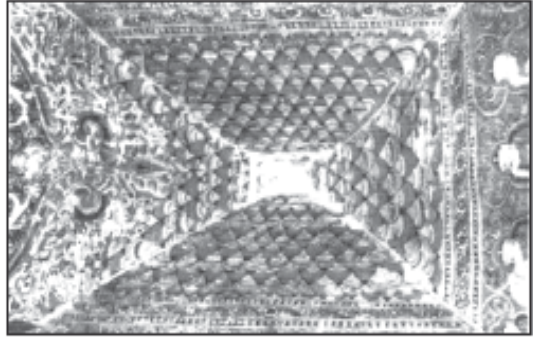

ဓာတ်ပုံ-၅၃
 ရေစကြိုရမ်းသာကြီးမျက်နှာကြက်

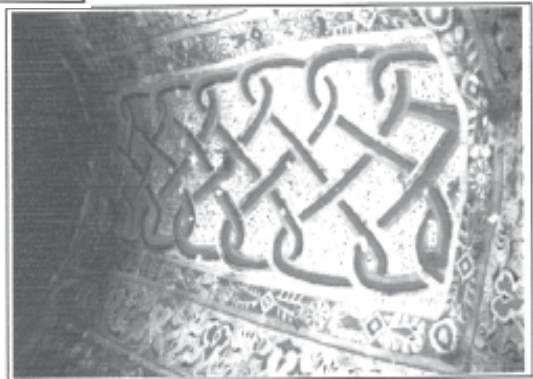

ဓာတ်ပုံ-၅၄
ရေကြိုဝါဆိုသိမ်မျက်နှာကြက်

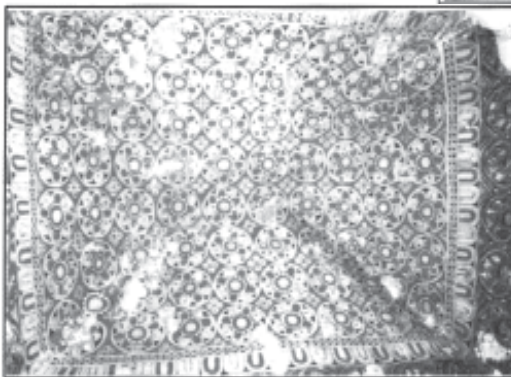

ဓာတ်ပုံ-၅၅
မအူရွှေဘုံသာနဂါးလိန်မျက်နှာကြက်

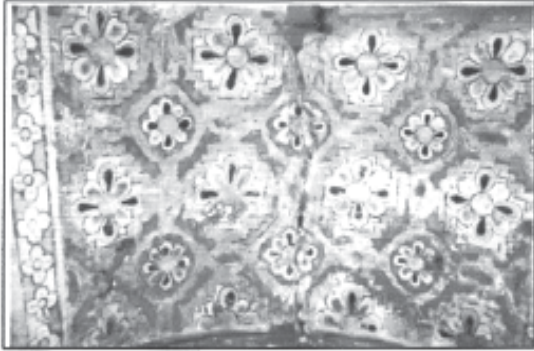
ဓာတ်ပုံ-၅၆
မြေခဲတောင်ကြိုးကြီးချိတ်မျက်နှာကြက်

ဓာတ်ပုံ-၅၇
ငမုန်းကုန်းပန်းဝိုင်းပြည့်မျက်နှာကြက်

ဓာတ်ပုံ-၅၈
ရုပ်စုံကျောင်းခိုနန်းချိုးမျက်နှာကြက်

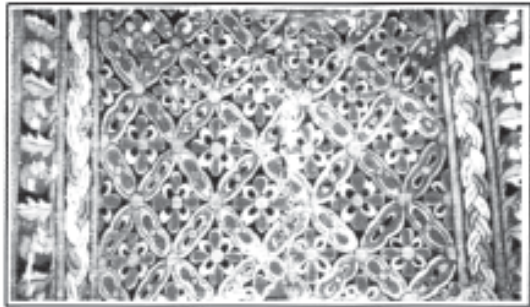

ဓာတ်ပုံ-၅၉
ရုပ်စုံကျောင်းခိုနန်းချိုးမျက်နှာကြက်

ဓာတ်ပုံ-၆၀
မြသိန်းတန်ကနုတ်မျက်နှာကြက်

ဓာတ်ပုံ-၆၁
ဘုရားရှင်စေတီဆောင်တွင်
စံပယ်တော်မူခန်း
သောတာပန်ဘုရား

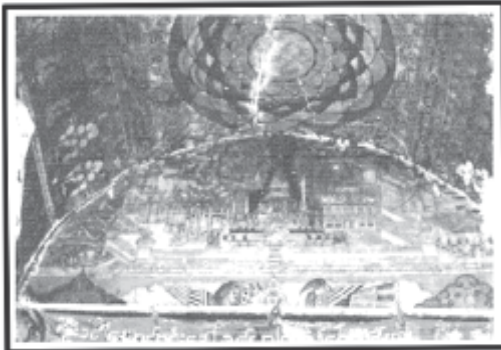

ဓာတ်ပုံ-၆၂
ဇေတဝန်ဆောင်နှင့် မြင်းသည်တော်
သောတာပန်ဘုရား

ဓာတ်ပုံ-၆၃
သောတာပန်
လဝိုင်းခြမ်းပန်းချီ

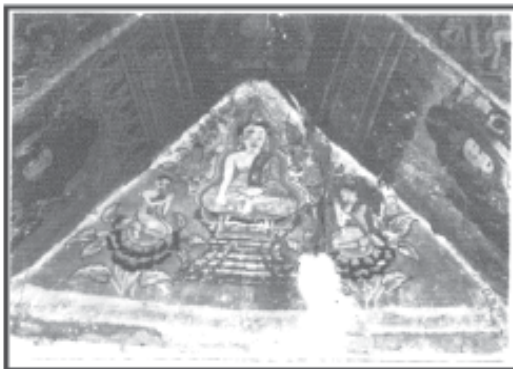
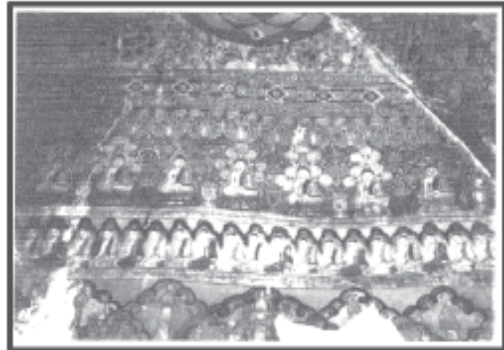

ဓာတ်ပုံ-၆၄
သောတာပန်
မြန်မာကနုတ်ပန်းနှင့်ရဟန္တာများ

ဓာတ်ပုံ-၆၅
ဗုဒ္ဓမြတ်စွာနှင့်လက်ဝဲ၊ လက်ယာရံများ

ဓာတ်ပုံ-၆၆
ဗုဒ္ဓနှင့်မင်းပရိတ်သတ်

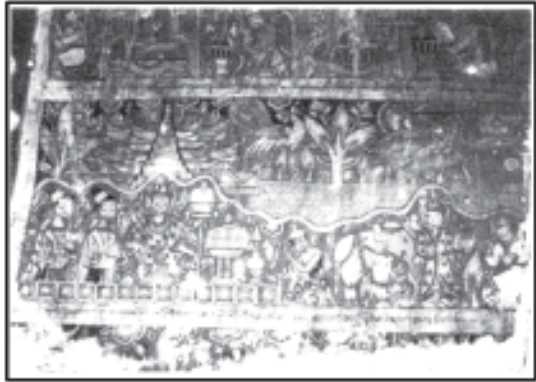

ဓာတ်ပုံ-၆၇
ဝေဿန္တရာမင်းကြီး
ဆင်မြင်းတို့ကိုလှူတော်မူခန်း
ပုဏ္ဏားတို့ ဆင်ဖြူအလှူခန်းဟန်

ဓာတ်ပုံ-၆၈
ဗုဒ္ဓအလောင်းတော်ကို ဆောင်ယူကြဟန်
(မြသိန်းတန်)

ဓာတ်ပုံ-၆၉
ဘုရားအမှတ် (၇၈) ပန်းချီ

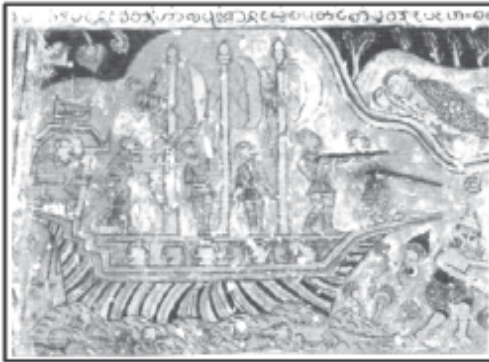

ဓာတ်ပုံ-၇၀
 ဧတာတော်ပုံ မင်စာ
 ဘုရားနက်ညောင်ရမ်းခေတ်လက်ရာ

ဓာတ်ပုံ-၇၁
 နိုင်ငံခြားသားသေနတ်ကိုင်အမှုထမ်းပုံ
 ဘုရားနီပန်းချီ

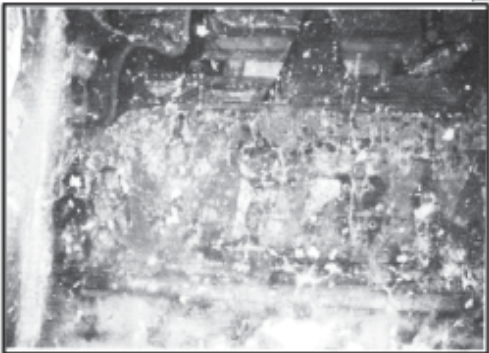
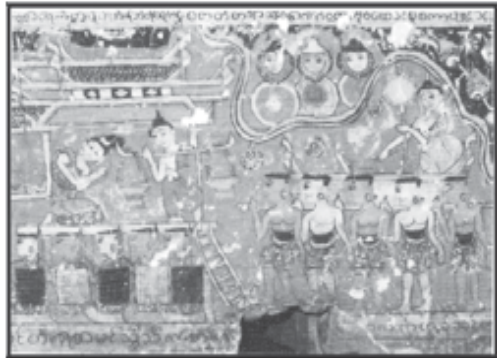

ဓာတ်ပုံ-၇၂
 ဝေါထမ်းသူ ဆာရီဝတ်အမျိုးသမီးများပုံ
 (ဘုရားနီ)

ဓာတ်ပုံ-၇၃
 ပုံ၊ ပတ္တလား၊ စောင်း၊ မိကျောင်း၊ စည်းစုပ်
 ညှင်း၊ ပတ်သာ စသည့် တူရိယာများ
 တီးမှုတ်ဟန် (တင်ပျဉ်ပြည့်ပန်းချီ)

ဓာတ်ပုံ-၇၄
 ပုဏ္ဏကဘီလူးမှ ဣဒန္တတီအား
 မြင်းတင်စီးဟန်
 ကန်ရိုးကျောင်းသုံးဆူတန်းအလယ်ဘုရား

ဓာတ်ပုံ-၇၅
 ရေကြိုရွှေဘုန်းပွင့်ဘုရား
 ငရဲစခန်းပုံ

ဓာတ်ပုံ-၇၆
 မြန်မာဘုရင်များလွတ်တော်တက်ပုံ

ဓာတ်ပုံ-၇၇
 ရဟန်းတို့ ပဉ္စင်းခံသိမ်သမုတ်ဟန်

ဓာတ်ပုံ-၇၈
ရှင်မတောင်စာပါကြေးဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၇၉
ပုခန်းကြီးပြတိုက်ရှိ
မင်းဝတ်ဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၈၀
ရခိုင်တွင်တွေ့သော ဘုရင်ကိုးကွယ်သည့်
မဟာကျိန်ဘုရား

ဓာတ်ပုံ-၈၁
 နွားထိန်းမင်းဝတ်ဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၈၂
 ဥပါလိသိမ်မှ Eight Great events of
 Buddha's career

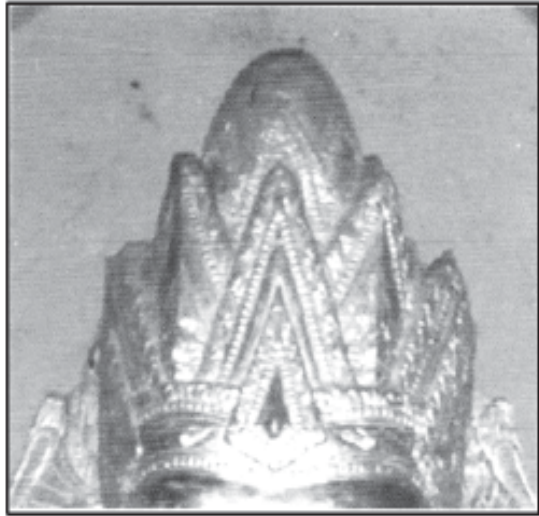
ဓာတ်ပုံ-၈၃
 Andagu Eight Sense ဖြစ်တော်ပုံရှစ်ရပ်
 (ရွှေစည်းကုံးဘုရား၊ ဖုဂံ)

ဓာတ်ပုံ-၈၄
တောထွက်ကြီးဘုရား (ပုဂံ၊ အာနန္ဒာ)

ဓာတ်ပုံ-၈၅
တောထွက်ကြီးဘုရား၊ တမာရွက်ထောင်
မင်းဆောင်းမကိုဋ်ပုံ

ဓာတ်ပုံ-၈၆
နတ်ပလ္လင် ငလိုင်ကန်ရွာကြေးဆင်းတု

ဓာတ်ပုံ-၈၇
မောဂ္ဂလာန်ရပ်တော်မူ ကျွန်းသားဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၈၈
ပုခန်းငယ်တုတ်ထောင်း အသားဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၈၉
ဂေါတမဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၉၀
ဘုရားနီဆင်းတုတော်၊ ပုခန်းကြီး

ဓာတ်ပုံ-၉၁
တင်ပျဉ်ပြည့်ဆင်းတုတော်၊ ပုခန်းကြီး

ဓာတ်ပုံ-၉၂

လာဘကျော်စွာဆင်းတုတော်၊ မြေခဲတောင်ရွာ

ဓာတ်ပုံ-၉၃

ဦးထွန်းပြည့်ဘုရားဆင်းတုတော်၊ ရေစကြိုမြို့

ဓာတ်ပုံ-၉၄

ဘုရားအမှတ် (၁၈၂)

ဓာတ်ပုံ-၉၅

ဂူအမှတ် (၁၀၈)၊ ဂူပြာဿဒ်ရုပ်ပွားဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၉၆
ဘုရားအမှတ် (၁၁၃)၊
(ရွာသာရွာ၊ ပုခန်းကြီး)

ဓာတ်ပုံ-၉၇
ဘုရားအမှတ် (၁၁၀)၊
(ရွာသာရွာ၊ ပုခန်းကြီး)

ဓာတ်ပုံ-၉၈
နဂါးရုံဘုရားဆင်းတုတော်၊ ဘုရားအမှတ် (၁၂၆)

ဓာတ်ပုံ-၉၉
ဘုရားအမှတ် (၃၂)

ဓာတ်ပုံ-၁၀၀
ဘုရားအမှတ် (၁၃၀)၊
(ကုန်းဘောင်ဇေတီ)

ဓာတ်ပုံ-၁၀၁
သောတာပန်ဘုရားဆင်းတုတော်၊
ဘုရားအမှတ် (၁၃၁)

ဓာတ်ပုံ-၁၀၂
ဘုရားအမှတ် (၁၃၅)

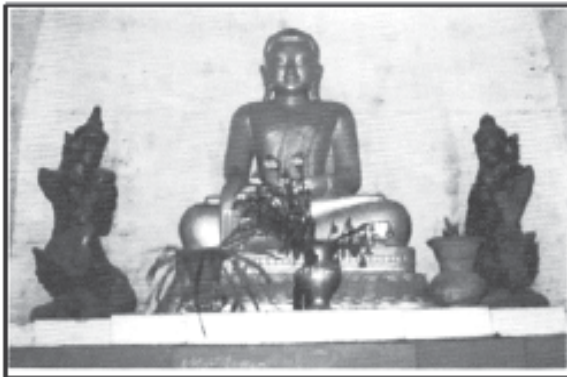
ဓာတ်ပုံ-၁၀၃
မိုးကောင်းဘုရားဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၀၄
ဝါဆိုသိမ်ဘုရားဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၀၅
ဆင်ရုပ်ခံဘုရားဆင်းတုတော်၊ ဘုရားအမှတ် (၈၇)

ဓာတ်ပုံ-၁၀၆
ဖောင်တော်ဦးကျောင်းဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၀၇
ကန်စွယ်ရုပ်တော်မူဆင်းတုတော်

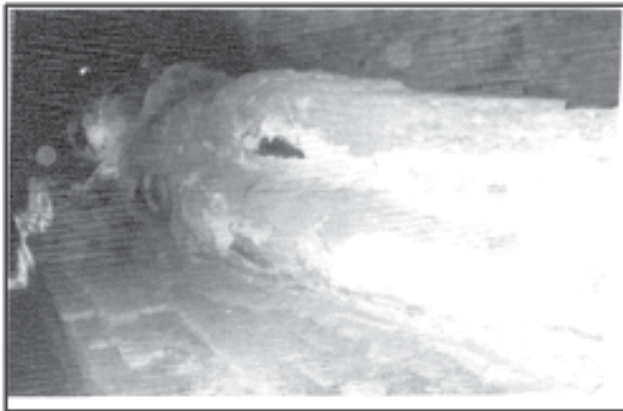

ဓာတ်ပုံ-၁၀၈
ပုခန်းငယ်တုတ်ထောင်အသားဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၀၉
ရေစကြိုဒီပင်္ကရာသပိတ်ပွေ့ဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၁၀
ရွှေဥမင်လျောင်းတော်မူဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၁၁
ဂျစ်မျက်နှာဗောဓိစိုက်
ကြေးဆင်းတုတော်

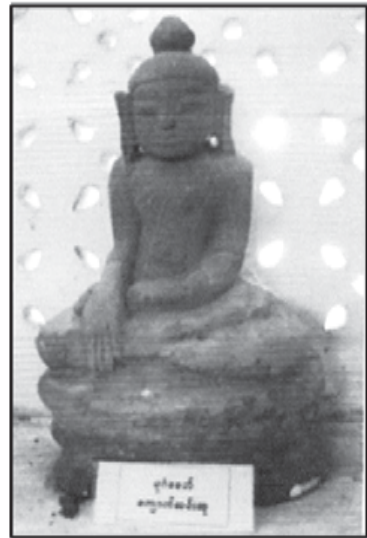
ဓာတ်ပုံ-၁၁၂
မတ်ရပ်ကြေးဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၁၃
ဘူမိဗဿကြေးဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၁၄
နဂါးရုံကြေးဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၁၅
ပုဂံခေတ်ကျောက်ဆင်းတု၊ ပုခန်းကြီး

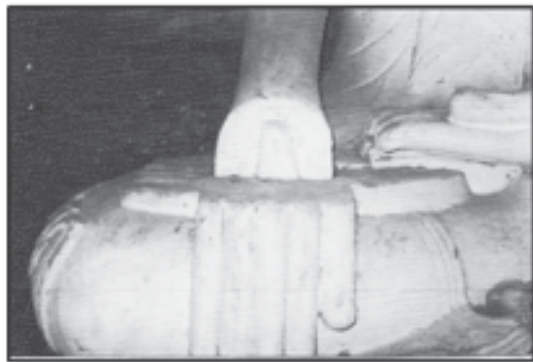
ဓာတ်ပုံ-၁၁၆
ပင်းယခေတ်ကျောက်ဆင်းတုတော်၊
ပုခန်းကြီး

ဓာတ်ပုံ-၁၁၇
ပုခန်းကြီးပြတိုက်ရှိ
ကုန်းဘောင်ခေတ်မကိုဋ်ဆောင်း ဗုဒ္ဓဆင်းတုတော်

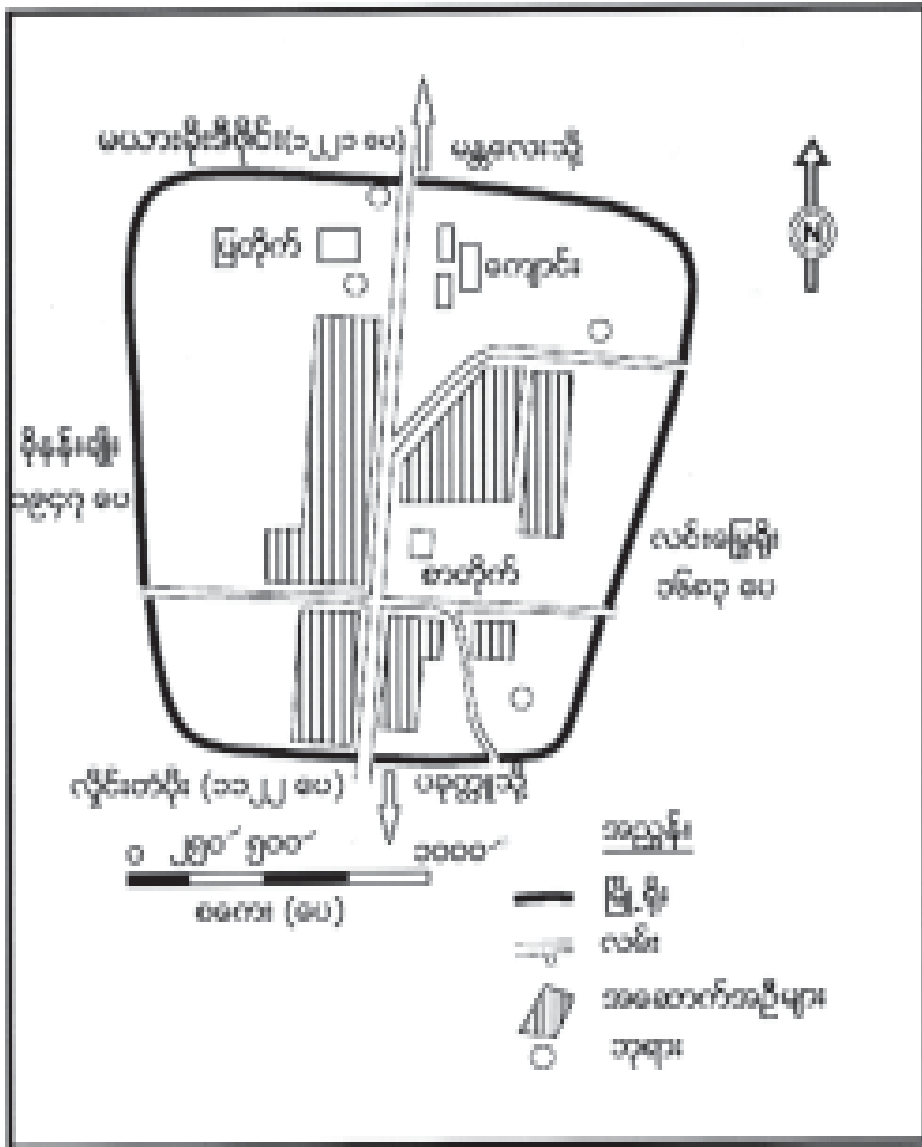

ဓာတ်ပုံ-၁၁၈
သုံးပိုင်းဖြုတ်တပ်နိုင်သော
ဖောင်တော်ဦးသဲကျောက်ဆင်းတုတော်

ဓာတ်ပုံ-၁၁၉
သုံးပိုင်းဖြုတ်တပ်နိုင်သော
ဖောင်တော်ဦးသဲကျောက်ဆင်းတု
ညာဘက်ရူးခွင်အံ့စွပ်ကို တွေ့ရပုံ

ပုခမ်းကြီးမြို့ရိုးပုံစံ

ဆွဲပုံ (၁)
မြသိန်းတန်ဥဒေါင်းပုံ

ဆွဲပုံ (၂)
ကြက်တူရွေး

ဆွဲပုံ (၃)
ကိန္နရီ

ဆွဲပုံ (၄)
မအူရွှေမုဠောဘုရား ကိန္နရီပုံ

ဆွဲပုံ (၅)
သစ်ပင်ပုံများ

အထက်ပါပုံများကို မြန်မာမှုဒီဇိုင်းပညာရှင်ဆရာကြီးဦးအေးမြင့်က မေတ္တာဖြင့်ဆွဲပေးသည်။

ခွဲပုံ (၆)

လောကမုန်ကူနှင့် မြသိန်းတန် ပန်းချီမှ ကရဝိက်ငှက်များပုံ

ခွဲပုံ (၇)

လောကမုန်ကူ ဆင်း၊ ခြင်္သေ့၊ ကျား (လောကမုန်ကူ ဘုရားအမှတ်- ၁၅၃)

ခွဲပုံ (၈)
လောကမုန်ကူ ခြင်္သေ့နှင့်ဂဠုန်

ခွဲပုံ (၉)

လောကမုန်ကူ ကိန္နရာနှင့်ကရဝိက်

အထက်ပါပုံများကို မြန်မာမှုဒီဇိုင်းပညာရှင်ဆရာကြီးဦးအေးမြင့်က မေတ္တာဖြင့်ဆွဲပေးသည်။

ဆွဲပုံ (၁၀)
ကံရိုးချောင်းသုံးဆူတန်း
အပင်များပုံ

ဆွဲပုံ (၁၁)
မအူမြောက်ရွှေဘုံသာဘုရားကနုတ်ပန်းဒီဇိုင်းများပုံ

ဆွဲပုံ (၁၂)
ရှင်ပင်ပွင့်လင်းဘုရားပန်းဒီဇိုင်း

ဆွဲပုံ (၁၃)
နဂါးရုံဘုရားပန်းကိုင်နတ်သားပုံ

ဆွဲပုံ (၁၄)
လောကမုန်ကူဘုရား ထီးကိုင်နတ်သားပုံ

အထက်ပါပုံများကို မြန်မာမှုဒီဇိုင်းပညာရှင်ဆရာကြီးဦးအေးမြင့်က မေတ္တာဖြင့်ဆွဲပေးသည်။

၂၀၁၃ ခုနှစ်၊ စာပေဗိမာန်စာမူဆု
 မြန်မာ့ယဉ်ကျေးမှုနှင့် အနုပညာဆိုင်ရာစာပေ ပထမဆုရ
ပုခန်းမြေမှ ဗိသုကာနှင့် အနုပညာလက်ရာများ
ဒေါက်တာတင့်လွင်

ဦးကျော်ငြိမ်းနှင့် ဒေါ်ခင်မလေးတို့က ၁၉၆၅ ခုနှစ်၊ ဇူလိုင်လ ၃ ရက် နေ့တွင် စစ်ကိုင်းတိုင်းဒေသကြီး မြောင်မြို့၌ မွေးဖွားသည်။ မုံရွာကောလိပ်၊ မန္တလေးတက္ကသိုလ်တို့တွင် တက်ရောက်ခဲ့ပြီး ၁၉၉၁ ခုနှစ်တွင် ဝိဇ္ဇာဘွဲ့ (သမိုင်း) (Q)၊ ၁၉၉၇ ခုနှစ်တွင် မန္တလေးတက္ကသိုလ်မှ မဟာဝိဇ္ဇာဘွဲ့ (သမိုင်း) နှင့် ၂၀၀၇ ခုနှစ်တွင် မန္တလေးတက္ကသိုလ်မှ Ph.D ပါရဂူဘွဲ့ရရှိခဲ့သည်။ ၁၉၉၈ ခုနှစ်တွင် မုံရွာတက္ကသိုလ် သမိုင်းဌာန၌ နည်းပြဆရာအဖြစ် စတင်ထမ်းဆောင် ခဲ့ပြီး ပခုက္ကူ၊ မန္တလေးနှင့် ကလေးတက္ကသိုလ်များတွင် ရာထူးအဆင့်ဆင့် ထမ်းဆောင်ခဲ့သည်။

၁၉၉၅ ခုနှစ်တွင် ရေစကြို အ·ထ·က ရွှေရတုမဂ္ဂဇင်း၌ “ပထမဦးဆုံး ပုံနှိပ် မြန်မာစာအုပ်” သမိုင်းဆောင်းပါးကို စတင်ရေးသားခဲ့သည်။ **Universities Research Journal** များတွင် သမိုင်းသုတေသနစာတမ်းများ၊ ပခုက္ကူတက္ကသိုလ် နှစ်လည် မဂ္ဂဇင်းများတွင် လည်း သမိုင်းဆိုင်ရာသုတေသနဆောင်းပါးများ၊ ၂၀၁၄ ခုနှစ်တွင် ကိုရီးယားနိုင်ငံ၌ ထုတ်ဝေသော **The Global Digest** မဂ္ဂဇင်းတွင် ဆောင်းပါးများ ရေးသားခဲ့သည်။

မန္တလေးတက္ကသိုလ် သမိုင်းဌာနသို့ တင်သွင်းသည့် ပါရဂူဘွဲ့ယူကျမ်း (၃) ကျမ်း၏ တွဲဖက် ကျမ်းကြီးကြပ်သူ အဖြစ်ဆောင်ရွက်ခဲ့သည်။

ယခုအခါ ပခုက္ကူ တက္ကသိုလ်သမိုင်းဌာနတွင် တွဲဖက်ပါမောက္ခအဖြစ် တာဝန်ထမ်းဆောင်လျက် ရှိပြီး သမိုင်းဆိုင်ရာစာပေ သုတေသနဆောင်းပါးများ ဆက်လက်ရေးသားလျက် ရှိသည်။

အမည်ရင်း ဒေါက်တာတင့်လွင် ဖြစ်သည်။
 နေရပ်လိပ်စာ - အမှတ် ၂၄၅၊ အောင်သိဒ္ဓိလမ်း၊ စိတ္တသုခရပ်၊ ရေစကြိုမြို့၊
 မကွေးတိုင်းဒေသကြီး။